

Załącznik
do uchwały Nr CCLXXIII/5304/2018
Zarządu Województwa Lubelskiego
z dnia 15 maja 2018 r.

**Raport z monitoringu i ewaluacji
Strategii Polityki Społecznej
Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020**

Lublin, maj 2018

Opracowanie:

dr Arkadiusz Biały – ekspert zewnętrzny,

Zespół Roboczy ds. Monitoringu i Ewaluacji Strategii Polityki Społecznej
Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020

Spis treści

Spis wskaźników	5
Wykaz skrótów	9
Wprowadzenie	11
I. Założenia oraz zakres monitoringu i ewaluacji <i>Strategii</i>	13
I.1. Metodologia badania	13
I.2. Organizacja i przebieg badań	14
I.3. Źródła danych	18
II. Ocena stopnia realizacji celów i wskaźników	19
II.1. Obszar: bezrobocie i walka z ubóstwem	19
Ocena stopnia realizacji wskaźników	24
II.2. Obszar: starzejące się społeczeństwo	42
Ocena stopnia realizacji wskaźników	47
II.3. Obszar: wsparcie dziecka i rodziny	70
Ocena stopnia realizacji wskaźników	82
II.4. Obszar: wsparcie osób niepełnosprawnych	109
Ocena stopnia realizacji wskaźników	115
II.5. Obszar: ochrona zdrowia psychicznego	125
Ocena stopnia realizacji wskaźników	129
II.6. Obszar: rozwój społeczności lokalnej	142
Ocena stopnia realizacji wskaźników	146
II.7. Obszar: ekonomia społeczna	162
Ocena stopnia realizacji wskaźników	168
Wnioski i rekomendacje zmian w Strategii Polityki Społecznej Województwa lubelskiego na lata 2014 - 2020	194
Bibliografia	220
Spis kartogramów, schematów, tabel i wykresów	
Kartogramy	223

Schematy	224
Tabele	224
Wykresy.....	226
Załączniki.....	233

Spis wskaźników

1) Wskaźniki w obszarze: bezrobocie i walka z ubóstwem	28
1. % udział osób korzystających z pomocy społecznej w stosunku do liczby mieszkańców województwa	28
2. Liczba kampanii informacyjno-edukacyjnych przeciwdziałających wyłączeniu społecznemu	31
3. Liczba pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, którzy podnieśli kwalifikacje w zakresie metod pracy z osobami marginalizowanymi	32
4. liczba placówek wsparcia dziennego działających na rzecz dzieci młodzieży z rodzin ubogich	33
5. Liczba organizacji pozarządowych, działających w obszarze walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym	34
6. % wskaźnik osób długotrwale bezrobotnych w ogólnej liczbie bezrobotnych	35
7. % wskaźnik bezrobotnych w wieku 18 – 25 lat w ogólnej liczbie bezrobotnych	35
8. % wskaźnik bezrobotnych w wieku powyżej 50 roku życia w stosunku do ogólnej liczby bezrobotnych	35
9. Liczba kontraktów socjalnych	37
10. Liczba Programów Aktywności Lokalnej	38
11. Liczba partnerstw międzysektorowych na rzecz integracji społecznej	40
12. Liczba zawartych Porozumień o realizacji Programu Aktywizacja i Integracja pomiędzy ośrodkami pomocy społecznej i powiatowymi urzędami pracy	41
2) Wskaźniki w obszarze: starzejące się społeczeństwo	53
13. Liczba osób starszych objętych usługami opiekuńczymi	53
14. Liczba placówek wsparcia dziennego świadczących pomoc na rzecz osób starszych	55
15. Liczba instytucji zapewniających całodobową opiekę nad osobami starszymi	56
16. Liczba organizacji pozarządowych działających na rzecz osób starszych	57
17. Liczba Uniwersytetów Trzeciego Wieku	58
18. Liczba Klubów Seniora	60
19. Liczba pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, którzy podnieśli kwalifikacje w zakresie problematyki osób starszych	63
20. Liczba kampanii informacyjnych, konferencji mających na celu promowanie inicjatyw międzypokoleniowych	65
21. Liczba poradni geriatrycznych	68
22. Liczba programów profilaktycznych skierowanych do osób starszych	69
23. Liczba kampanii informacyjnych, konferencji mających na celu kreowanie pozytywnego wizerunku osoby starszej	69

3) Wskaźniki w obszarze: wsparcie dziecka i rodziny	89
24. Liczba specjalistycznych placówek poradnictwa rodzinnego oraz placówek wsparcia dziennego	89
25. Liczba organizacji pozarządowych działających w obszarze na rzecz wsparcia dziecka i rodziny	90
26. Informator o funkcjonujących poradniach specjalistycznych i punktach konsultacyjnych dla rodzin z woj. lubelskiego	94
27. Liczba programów realizowanych przez samorządy lokalne na rzecz wspierania rodziny	94
28. Liczba osób pracujących w obszarze wspierania rodziny i systemie pieczy zastępczej, która podniosła kwalifikacje w zakresie problematyki wsparcia dziecka i rodziny	97
29. Liczba inicjatyw promujących innowacyjne rozwiązania w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej	98
30. Opracowane standardy dotyczące procedur kwalifikacji rodzin zastępczych	100
31. Liczba przeszkolonych kandydatów na rodziny zastępcze	100
32. Liczba koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, którzy podnieśli swoje kwalifikacje	102
33. Liczba kampanii edukacyjnych i społecznych mających na celu promowanie pozytywnego wizerunku rodziny	103
34. % wskaźnik liczby dzieci w rodzinach zastępczych i rodzinnych domach dziecka w stosunku do ogólnej liczby dzieci przebywających w pieczy zastępczej	106
35. Liczba dzieci powracających do rodziny naturalnej z rodzinnej oraz instytucjonalnej pieczy zastępczej	107
4) Wskaźniki w obszarze: wsparcie osób niepełnosprawnych	119
36. Liczba programów/ projektów zrealizowanych w obszarze profilaktyki niepełnosprawności	119
37. Liczba projektów w ramach rozwoju infrastruktury społecznej, które zabezpieczą m.in. potrzeby osób niepełnosprawnych	119
38. Liczba programów/ projektów mających na celu integrację osób niepełnosprawnych, w tym polepszanie dostępności do dóbr kultury, rozrywki, sportu	120
39. Liczba partnerstw utworzonych na rzecz aktywizacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych	121
40. Liczba badań naukowych dotyczących niepełnosprawności realizowanych przez jednostki naukowe w województwie lubelskim	121
41. Wskaźnik procentowy osób niepełnosprawnych kształcących się na poziomie przedszkole-szkola średnia w placówkach ogólnodostępnych i integracyjnych w ogólnej liczbie kształcących się osób niepełnosprawnych	121
42. Liczba osób niepełnosprawnych uczęszczających do szkół wyższych	122
43. Liczba ofert pracy skierowanych do osób niepełnosprawnych	123

44. Liczba osób niepełnosprawnych bezrobotnych i poszukujących pracy, które korzystały ze szkoleń i kursów	123
45. Liczba osób niepełnosprawnych, które znalazły zatrudnienie w podmiotach ekonomii społecznej	124
46. Liczba organizacji objętych wsparciem ze środków PFRON i innych.....	124
5) Wskaźniki w obszarze: ochrona zdrowia psychicznego	133
47. Liczba działań informacyjno-edukacyjnych (kampanie, konferencje, wydarzenia) dotyczących zdrowia psychicznego	133
48. Liczba wydanych publikacji/informatorów na temat zdrowia psychicznego.....	135
49. Liczba nowopowstałych placówek opieki zdrowotnej oferujących pomoc osobom z zaburzeniami psychicznymi	135
50. Liczba opracowanych rekomendacji.....	136
51. Liczba organizacji realizujących zadania na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, które otrzymały dofinansowanie ze środków samorządu terytorialnego.....	137
52. Liczba placówek wsparcia środowiskowego, w tym mieszkań chronionych.....	138
53. Liczba osób pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, w zakresie wsparcia środowiskowego które podniosły kwalifikacje zawodowe	138
6) Wskaźniki w obszarze: rozwój społeczności lokalnej	150
54. Liczba organizacji parasolowych inicjujących działania na rzecz organizacji członkowskich.....	150
55. Liczba gminnych i powiatowych rad pożytku publicznego	150
56. Liczba partnerstw lokalnych działających na terenie województwa lubelskiego.....	152
57. Liczba organizacji biorących udział w konsultacjach oraz zespołach opracowujących dokumenty strategiczne na poziomie samorządów.....	154
58. Liczba wyłonionych liderów oraz osób biorących udział w działaniach podnoszących kompetencje w działalności społecznej i obywatelskiej.....	156
59. Liczba inicjatyw, kampanii skierowanych do dzieci, młodzieży i dorosłych promujących aktywność społeczną i obywatelską.....	157
7) Wskaźniki w obszarze: ekonomia społeczna	175
60. Liczba pracowników przedsiębiorstw społecznych, którzy podnieśli kompetencje zawodowe, menadżerskie i zarządcze	175
61. Liczba utworzonych przedsiębiorstw społecznych.....	176
62. Liczba miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych.....	178
63. Liczba akredytowanych OWES w regionie	179
64. Liczba inkubatorów przedsiębiorczości społecznej.....	181
65. Liczba lokalnych partnerstw/paktów o charakterze lokalnym	182
66. Liczba klastrów i kooperatyw, konwentów	183

67. Liczba regionalnych inicjatyw promocyjno-informacyjnych	185
68. Liczba programów edukacyjnych	185
69. Liczba liderów/animatorów promujących ES w środowisku lokalnym	186
70. Liczba samorządów, które zastosowały klauzule społeczne w zamówieniach publicznych.....	187
71. Liczba JST zlecająca zadania publiczne i usługi podmiotom ekonomii społecznej.....	189
72. Liczba funkcjonujących CIS i KIS	191
73. Liczba zespołów ds. współpracy międzyinstytucjonalnej działających na rzecz rozwoju ekonomii społecznej.....	192

Wykaz skrótów

BDL GUS	—	Bank danych lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego
BIP	—	Biuletyn informacji publicznej
CAS	—	Centralna Aplikacja Statystyczna
CBOS	—	Centrum Badania Opinii Społecznej
CIS	—	Centrum integracji społecznej
DPS	—	Dom pomocy społecznej
DzUWL	—	Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego
EFS	—	Europejski Fundusz Społeczny
eS/ES	—	Ekonomia społeczna
EZOP	—	Epidemiologia Zaburzeń Psychiatrycznych i Dostępność Psychiatrycznej Opieki Zdrowotnej
GUS	—	Główny Urząd Statystyczny
JST	—	Jednostka samorządu terytorialnego
JPS	—	Jednostki pomocy społecznej
KIS	—	Klub integracji społecznej
KPRES	—	Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej
KRS	—	Krajowy Rejestr Sądowy
LGD	—	Lokalna Grupa Działania
LUW w Lublinie	—	Lubelski Urząd Wojewódzki w Lublinie
MOPR	—	Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie
MP(R)iPS	—	Ministerstwo Pracy, (Rodziny) i Polityki Społecznej
MPiPS-03	—	Sprawozdanie MPiPS-03 z udzielonych świadczeń pomocy społecznej
NFZ	—	Narodowy Fundusz Zdrowia
NIK	—	Najwyższa Izba Kontroli
NSP 2002/2011	—	Narodowy Spis Powszechny z 2002 lub 2011 r.
NPOZP	—	Narodowy Program Ochrony Zdrowia Psychicznego
NZOZ	—	Niepubliczny zakład opieki zdrowotnej
OPS	—	Ośrodek pomocy społecznej
OPP	—	Organizacje pożytku publicznego
OWES	—	Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej
OZPS	—	Ocena zasobów pomocy społecznej
OZRSS	—	Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych
PAI	—	Program Aktywizacja i Integracja

PAL	—	Program Aktywności Lokalnej
PARP		Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości
PCPR	—	Powiatowe centrum pomocy rodzinie
PES	—	Podmiot ekonomii społecznej
PFRON	—	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
PS	—	Przedsiębiorstwo społeczne
PZP	—	<i>Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych</i>
ROPS Lublin	—	Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie
RPO WL	—	Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego
RPRES WL	—	Regionalny program rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubelskim do roku 2020
SPZOZ	—	Samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej
ŚDS	—	Środowiskowy dom samopomocy
TUW	—	Towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych
UTW	—	Uniwersytet trzeciego wieku
WHO	—	Światowa Organizacja Zdrowia
WRiSPZ	—	Wspieranie rodziny i systemu pieczy zastępczej
WTZ	—	Warsztat terapii zajęciowej
WUP Lublin	—	Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie
ZAZ	—	Zakład aktywności zawodowej
ZOL	—	Zakład opiekuńczo-leczniczy
ZPO	—	Zakład pielęgnacyjno-opiekuńczy

Wprowadzenie

Do zadań Samorządu Województwa Lubelskiego realizowanych w obszarze polityki społecznej należy opracowywanie, aktualizowanie i realizowanie strategii wojewódzkiej w zakresie polityki społecznej, która jest integralną częścią strategii rozwoju województwa. Obowiązek ten wynika z art. 16b oraz art. 21 *ustawy o pomocy społecznej*¹. Strategia w zakresie polityki społecznej jest jednym z najważniejszych dokumentów programowych każdej jednostki samorządu terytorialnego. Określa cele do zrealizowania, jakie sobie stawia samorząd lokalny oraz sekwencję działań, za pomocą których będą realizowane poszczególne cele. Na jej podstawie są tworzone strategie branżowe, czy dokumenty operacyjno-wdrożeniowe. Realizacja celów i zadań określonych w *Strategii* powinna podlegać systematycznemu monitorowaniu i ewaluacji.

Przedmiotem raportu z monitoringu i ewaluacji jest *Strategia Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*, będąca załącznikiem do uchwały Nr XXXVIII/612/2013 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 20 grudnia 2013 r. Stanowi ona integralną część *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*. Strategia polityki społecznej jest kluczowym dokumentem programowym i istotnym narzędziem realizacji regionalnej polityki społecznej. Dokument wyznacza priorytety, cele i działania na rzecz rozwiązywania problemów mieszkańców regionu, wyrównywania poziomu życia oraz zapobiegania procesom marginalizacji społecznej. W *Strategii* wyodrębniono siedem obszarów problemowych:

1. Bezrobocie i walka z ubóstwem;
2. Starzejące się społeczeństwo;
3. Wsparcie dziecka i rodziny;
4. Wsparcie osób niepełnosprawnych;
5. Zdrowie psychiczne;
6. Rozwój społeczności lokalnej;
7. Ekonomia społeczna.

Do każdego z tych obszarów sporządzona została diagnoza, wypracowano cele i kierunki działań oraz wskaźniki, za pomocą których będzie można ocenić poziom realizacji celów.

Ocena dokumentów o charakterze strategicznym stanowi nie tylko wymóg formalny, konieczność podyktowaną prawem, lecz przede wszystkim istotne źródło informacji pozwalających na ocenę dokumentu strategicznego jako całości oraz poszczególnych jego elementów składowych, a następnie na zweryfikowanie dokonanych zapisów. Ocena ma istotne znaczenie w procesie tworzenia czy też aktualizacji strategii. Podstawę formalno-proceduralną monitoringu i ewaluacji *Strategii* stanowią zapisy Uchwały NR CLXIX/3436/2017 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 21 marca 2017 r. w sprawie powołania Zespołu Roboczego ds. Monitoringu i Ewaluacji Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Merytoryczne podstawy procesu monitorowania Strategii zostały określone w *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*. W rozdziale 16 dokumentu *Strategii* zawarto ogólne propozycje metodyczno-organizacyjne systemu monitorowania programów stanowiących

¹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2004 nr 64 poz. 593 z późn. zm.

integralną część analizowanego dokumentu planistycznego. Monitoring Programów przeprowadzany jest corocznie, natomiast ewaluacja *Strategii* ma być dokonywana raz na 3 lata. Rezultatem ewaluacji ma być raport ewaluacyjny, który będzie zawierał rekomendacje do zmian.

Monitoring i ewaluacja wdrażanej *Strategii* miała na celu sprawdzenie, czy w wyniku podejmowanych działań osiągnięte zostały zakładane cele oraz czy udało się osiągnąć zaplanowane wskaźniki.

Do monitoringu i ewaluacji *Strategii* uchwałą nr CLXIX/3436/2017 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 21 marca 2017 r. został powołany Zespół Roboczy ds. Monitoringu i Ewaluacji *Strategii* Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. W skład Zespołu weszli przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego w tym jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, instytucji rynku pracy oraz organizacji pozarządowych.

Pierwsze posiedzenie Zespołu odbyło się 21 kwietnia 2017 r. Głównym celem spotkania był podział członków na grupy robocze w ramach siedmiu strategicznych obszarów problemowych a także przyjęcie regulaminu prac Zespołu oraz zaplanowanie dalszych działań.

Kolejne spotkania odbyły się w grupach roboczych pod kierunkiem eksperta zewnętrznego – Pana Arkadiusza Białego.

Zadaniem eksperta było wsparcie merytoryczne członków Zespołu Robczego ds. Monitoringu i Ewaluacji *Strategii* Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 w zakresie przeprowadzenia monitoringu i ewaluacji oraz przygotowanie raportu z monitoringu i ewaluacji *Strategii* Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020. Prace w grupach roboczych oraz spotkania eksperta z koordynatorami grup roboczych trwały od 3 lipca 2017 r. do 15 listopada 2017 r.

W celu przeprowadzenia oceny *Strategii* zastosowano triangulację metodologiczną, polegającą na użyciu wielu metod. Wykorzystane zostały zarówno dane zastane (*desk research*), jak i materiały pozyskane w trakcie badań jakościowych (wywiady pogłębione z członkami Zespołu ds. Monitoringu i Ewaluacji *Strategii*) i ilościowych (ankieta pocztowa). Dodatkowo wykorzystano także ocenę ekspercką, matryce logiczne i indywidulane oraz metodę SMART do oceny wskaźników. Zastosowanie różnorodnych metod i technik badawczych pozwoliło na uzyskanie efektu wzajemnego uzupełnienia się danych pochodzących z różnych źródeł, czyli tzw. triangulację źródeł danych, co umożliwiło spojrzenie na przedmiot badania z różnych perspektyw i wpłynęło na większą obiektywizację całego procesu badawczego.

Raport został podzielony na trzy części. Pierwsza zawiera opis założeń metodologicznych – przedmiotu i celu badań, wybranych metod i technik badawczych oraz organizacji procesu badawczego. W rozdziale drugim przeprowadzono ocenę realizacji *Strategii* – przedstawiono stopień osiągnięcia wskaźników zakładanych w *Strategii*. Ostatnia część zawiera podsumowanie i rekomendacje.

I. Założenia oraz zakres monitoringu i ewaluacji *Strategii*

Podstawowym celem monitoringu jest gromadzenie i przetwarzanie informacji o stanie realizacji *Strategii* i procesów zachodzących na terenie województwa lubelskiego. Proces ten polega na systematycznej obserwacji zmian zachodzących w ramach realizacji poszczególnych obszarów *Strategii* i wojewódzkich programów operacyjno-wdrożeniowych. Bieżący monitoring umożliwia kontrolę postępu realizacji celów szczegółowych i działań oraz weryfikację osiągniętych rezultatów i porównywanie ich zgodności z celami strategicznymi. Prowadzona systematycznie analiza i interpretacja danych pozwala na ocenę stopnia realizacji *Strategii*, a także dostosowanie podejmowanych działań do zmieniających się uwarunkowań społecznych, gospodarczych, regulacyjnych itd. W *Strategii* przyjęto założenie, zgodnie z którym działania strategiczne będą realizowane poprzez Programy odpowiadające poszczególnym obszarom tematycznym zawartym w dokumencie strategicznym. Programy te są co roku monitorowane, a ich rezultatem są raporty bądź sprawozdania z monitoringu, które następnie są przedkładane Komisji Polityki Społecznej i Równego Traktowania Sejmiku Województwa Lubelskiego. Należy jednak podkreślić, że tylko niewielka ilość wskaźników opracowanych na potrzeby monitorowania niniejszej *Strategii* znajduje się w programach odnoszących się do poszczególnych obszarów polityki społecznej, stąd też władze Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie podjęły decyzję o przeprowadzeniu monitoringu *Strategii*, równoległe z procesem ewaluacji. Monitoring *Strategii* przebiegał także jednocześnie z procesem monitorowania niektórych Programów, związanych z takimi obszarami polityki społecznej, jak bezrobocie i walka z ubóstwem, starzejące się społeczeństwo, wsparcie dziecka i rodziny oraz zdrowie psychiczne. Monitoringi programów obejmujące takie obszary, jak: wsparcie osób niepełnosprawnych, ekonomia społeczna, a także w jakimś stopniu również i rozwój społeczności lokalnej zostały przeprowadzone znacznie wcześniej.

O ile monitoring skupia się na bieżącym badaniu procesu wdrażania zapisów strategicznych, to ewaluacja sprowadza się do oceny wykonania sformułowanych zadań oraz stopnia realizacji całej *Strategii* w oparciu o uzyskane wyniki monitoringu. W analizowanej *Strategii* założono, że jej ewaluacja dokonywana będzie raz na 3 lata. Rezultatem niniejszej ewaluacji, którą można określić ewaluacją on-going, jest ilościowa i jakościowa ocena realizacji działań strategicznych za lata 2014-2016, zawierająca ogólne wnioski i rekomendacje odnoszące się przede wszystkim do samych wskaźników tak, aby w kolejnych latach można było przeprowadzić pomiar realizacji celów założonych w *Strategii*, a w efekcie również zrealizować ewaluację ex-post – po zakończeniu procesów jej wdrażania.

I.1. Metodologia badania

Przedmiotem monitoringu i ewaluacji jest *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020* (dalej *Strategia*). Monitoring i ewaluacja wdrażanej *Strategii* miała na celu zbadanie, w jakim zakresie realizowane są cele i w jakim stopniu osiągnięto zakładane wartości wskaźników.

W celu uzyskania możliwie pełniejszego i wielostronnego spojrzenia na przedmiot badania, poznania stopnia realizacji analizowanych wskaźników, a pośrednio również i celów, wykorzystano zasadę triangulacji, polegającą na zastosowaniu szerokiego zakresu wzajemnie powiązanych ze sobą metod, technik, narzędzi badawczych oraz źródeł i sposobów interpretacji uzyskanych materiałów. Triangulacja pozwala na otrzymanie bardziej wiarygodnych i pogłębionych wniosków, które nie mogłyby zostać uzyskane tylko przy zastosowaniu jednej metody badawczej, czy przy wykorzystaniu ograniczonej liczby źródeł. Łączenie różnych rodzajów danych, źródeł informacji i metod analizy pozwala uchwycić analizowane zagadnienia całościowo i uzyskać wyniki, na podstawie których

można później sformułować wartościowe wnioski i rekomendacje. Zastosowana triangulacja miała dwa zasadnicze wymiary, wynikające z zastosowania:

- różnorodnych metod badawczych, które obejmowały zarówno badania ilościowe (ankieta pocztowa wysyłana do JST z terenu woj. lubelskiego), badania jakościowe (wywiady eksperckie z członkami Zespołu Roboczego ds. Monitoringu i Ewaluacji), jak i metody *desk research* (np. analiza danych społeczno-ekonomicznych w oparciu o dane pochodzące z różnych baz danych i rejestrów, analiza treści serwisów internetowych, dostępnych raportów i opracowań w przedmiotowym zakresie) – tzw. triangulacja metod,
- różnorodnych źródeł informacji – wykorzystano zarówno informacje wytworzone w trakcie ilościowych badań terenowych, jakościowych, jak i w oparciu o dane zastane, w tym dane pochodzące z różnych baz danych i rejestrów. Dzięki tej metodzie można było sprawdzić na ile uzyskane wyniki, czy wartości poszczególnych wskaźników pokrywają się, a na ile są rozbieżne – tzw. triangulacja źródeł.

W trakcie przeprowadzania analiz wyniki badań jakościowych i otrzymane w oparciu o analizę *desk research* ułatwiały interpretację zależności zachodzących między zmiennymi, które uzyskano w badaniach ilościowych. Zastosowanie badań ilościowych, jak i jakościowych miało ponadto na celu sprawdzenie na ile uzyskane wyniki pokrywają się, a na ile są rozbieżne.

I.2. Organizacja i przebieg badań

Monitorowanie realizacji wskaźników *Strategii*, a także programów przeprowadzane jest m.in. na podstawie danych zbieranych z gmin, powiatów, organizacji pozarządowych, uczelni, Urzędu Statystycznego w Lublinie, czy instytucji pomocy społecznej i rynku pracy. W tym celu w lipcu 2017 r. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie przygotował kilka rodzajów ankiet zawierających pytania dotyczące stopnia realizacji wybranych wskaźników przez określone rodzaje instytucji. Ankiety wysłano 1 sierpnia 2017 r. do adresatów wraz z pismem przewodnim informującym o założeniach badania monitoringowego (a w przypadku *Strategii*, także ewaluacyjnego). Badane instytucje proszono o wypełnienie ankiety zawierającej wskaźniki monitorowanej i ewaluowanej *Strategii*, a także programów dotyczących pomocy społecznej i włączenia społecznego², wspierania rodziny³, osób starszych⁴, czy osób z zaburzeniami psychicznymi⁵). Ankiety wysłano m.in. do wszystkich ośrodków pomocy społecznej (OPS), powiatowych centrów pomocy rodzinie (PCPR), Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Lublinie (WUP Lublin), powiatowych urzędów pracy (PUP), warsztatów terapii zajęciowej (WTZ), zakładów aktywności zawodowej (ZAZ), środowiskowych domów samopomocy (ŚDS). Uzyskano wysoki zwrot ankiet, w przypadku WTZ – na poziomie 76,3%, ŚDS – 83,3%, ZAZ – 100%, WUP i PUP – 100%, a OPS i PCR – 94-100% zwrotnych odpowiedzi (zob. wykresy I.1-11).

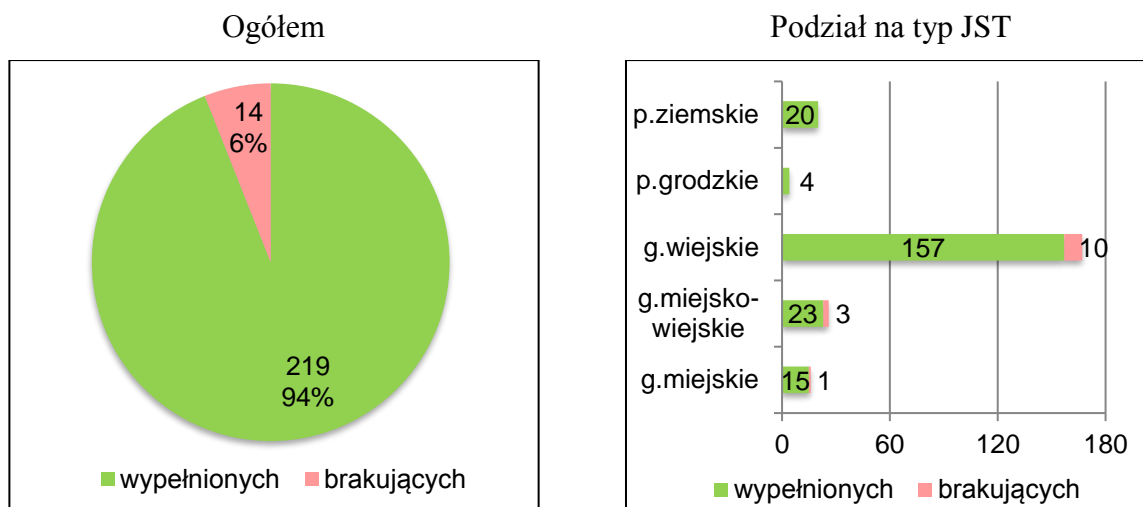
² Regionalny Program Pomocy Społecznej i Włączenia Społecznego na lata 2016-2020.

³ Wojewódzki Program Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej w Województwie Lubelskim na lata 2014-2020.

⁴ Wojewódzki Program na Rzecz Osób Starszych na lata 2016-2020.

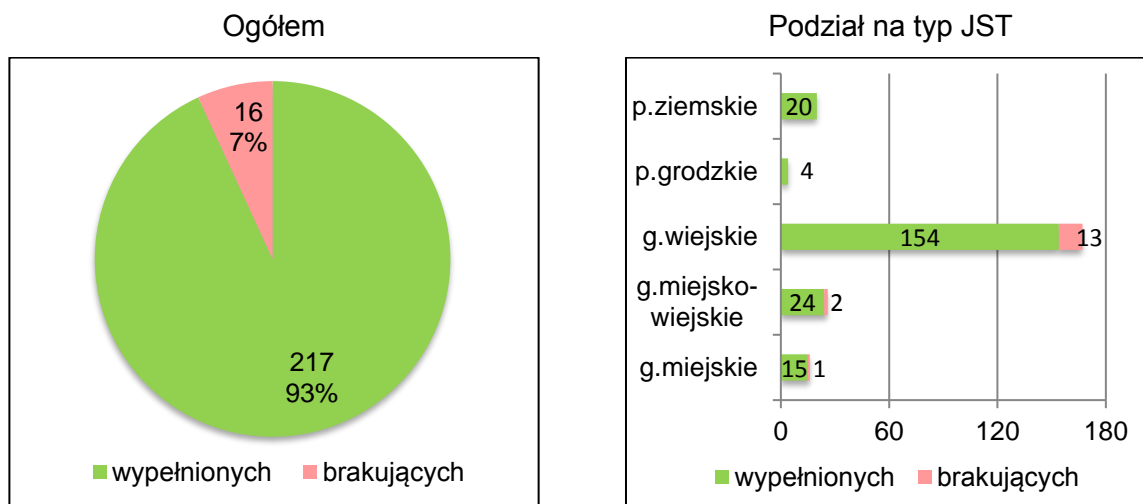
⁵ Wojewódzki Program poszerzania, zróżnicowania i unowocześniania pomocy i oparcia społecznego dla osób z zaburzeniami psychicznymi w zakresie pomocy: bytowej, mieszkaniowej, stacjonarnej, samopomocy środowiskowej na lata 2014-2016.

Wykres I.1-2. Poziom zwrotu ankiet monitorujących wskaźniki *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*, wysłanych do wszystkich gmin i powiatów w województwie lubelskim (n=233)?

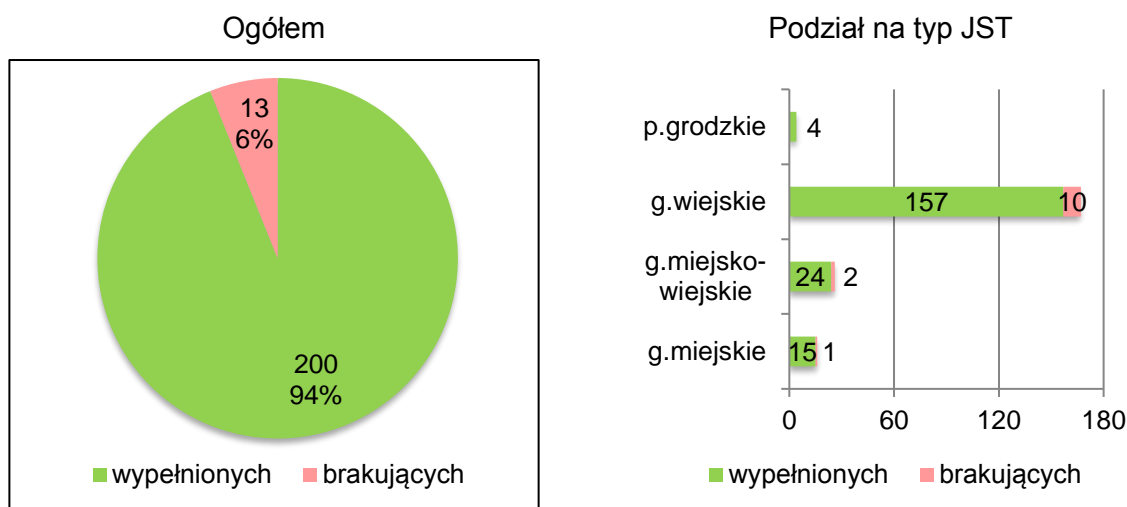
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wykres I.3-4. Poziom zwrotu ankiet monitorujących wskaźniki *Regionalnego Programu Pomocy Społecznej i Włączenia Społecznego na lata 2016-2020*, wysłanych do wszystkich gmin i powiatów w województwie lubelskim (n=233)?

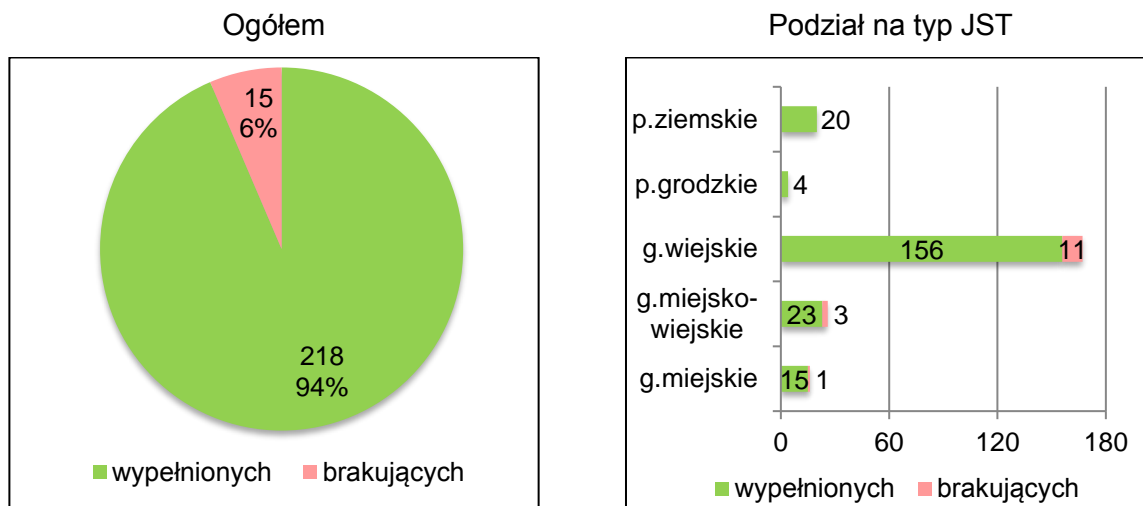
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wykres I.5-6. Poziom zwrotu ankiet monitorujących wskaźniki *Wojewódzkiego Programu na Rzecz Osób Starszych na lata 2016-2020*, wysłanych do wszystkich gmin w województwie lubelskim (n=213)?

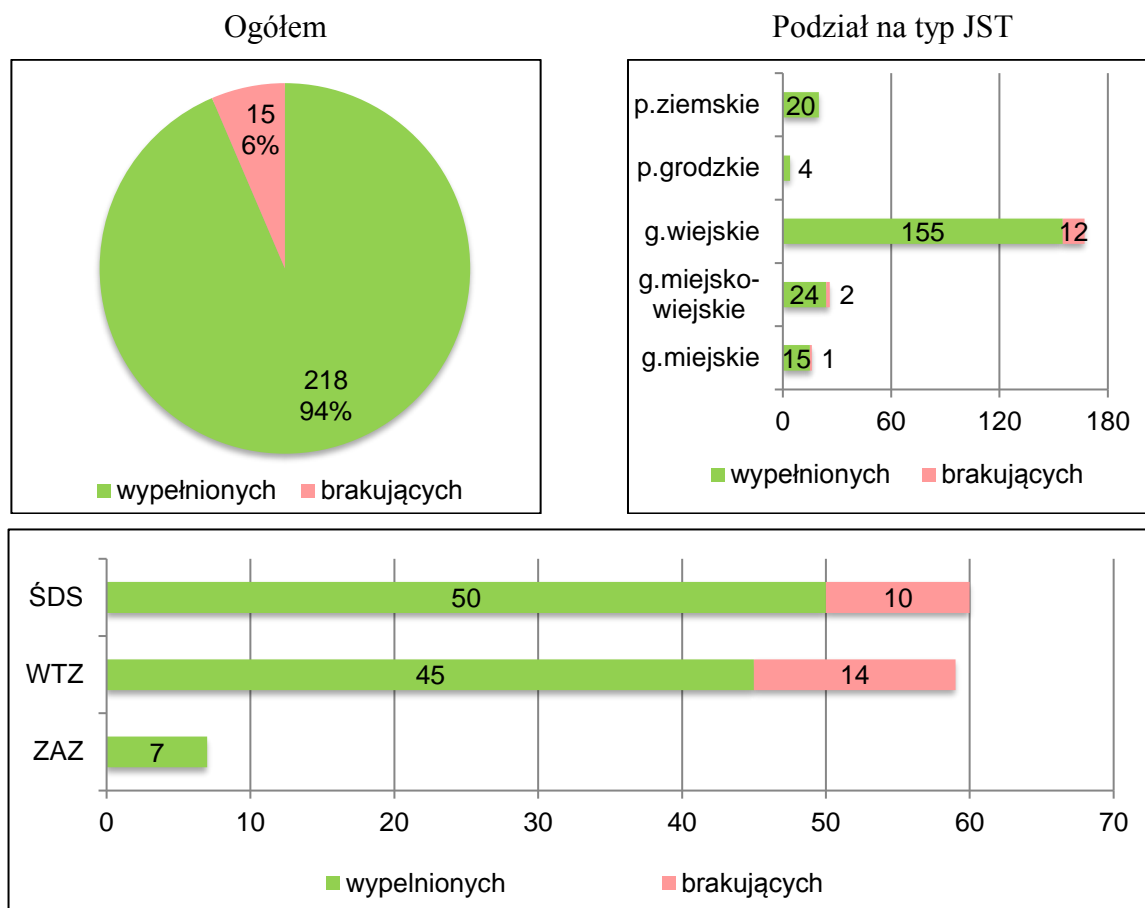
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wykres I.7-8. Poziom zwrotu ankiet monitorujących wskaźniki *Wojewódzkiego Programu Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej w Województwie Lubelskim na lata 2014-2020*, wysłanych do wszystkich gmin i powiatów w województwie lubelskim (n=233)?

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wykres I.9-11. Poziom zwrotu ankiet monitorujących działania podejmowane przez samorządy gminne (n=233) a także przez ZAZ (n=7), WTZ (n=59) i ŚDS (n=60) w zakresie stosowanych form wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi w 2016 roku

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Pobieżna analiza wskaźników, a także liczne uwagi zgłaszane przez Członków Zespołu Roboczego ds. Monitoringu i Ewaluacji *Strategii* do wielu wskaźników skłoniły autora niniejszego opracowania do sporządzenia narzędzia służącego do oceny wskaźników monitorowania *Strategii* „Ankieta oceniająca wskaźniki monitorowania celów strategicznych”, w której – do oceny każdego z nich – wykorzystano reguły S M A R T. Członków Zespołu Roboczego ds. Monitoringu i Ewaluacji *Strategii*, przypisanych do poszczególnych obszarów, pytano na ile wskaźniki w danym obszarze są:

- **[S] konkretne** (*Specific, simple*) – są jednoznacznie sformułowane, zrozumiałe i nie pozostawiające miejsca na luźną interpretację;
- **[M] mierzalne** (*Measurable*) – możliwe do pomiaru przy użyciu odpowiednich do tego narzędzi, czyli tak skonstruowane, aby można było liczbowo wyrazić stopień realizacji wskaźnika lub przynajmniej umożliwić jednoznaczną „sprawdzalność” jego realizacji;
- **[A] dostępne** (*Attainable*) – informacje potrzebne do pomiaru wskaźnika są lub będą dostępne podczas realizacji strategii (po akceptowalnym koszcie);
- **[R] realistyczne** (*Realistic/relevant*) – możliwe do wykonania lub urzeczywistnienia przy dostępnych zasobach;

- **[T] określone w czasie** (*Timebound*) – możliwe do zmierzenia w okresie realizacji strategii, czy w perspektywie np. roku (jeśli założono coroczny monitoring wskaźnika).

Jeśli w ocenie badanego wskaźnik spełniał kryterium np. konkretności [S], to wpisywał (+), jeśli nie spełniał (całkowicie lub częściowo), wpisywał (–). Uzyskane wyniki zakodowano w odrębnym pliku w formacie excel i na ich podstawie wykonano odpowiednie obliczenia. Oznaczenia w postaci (+) zamieniano na „1”, a (–) na „–1”, następnie wartości sumowano i wyliczano średnią dla każdego wskaźnika. Przyjęto założenie, zgodnie z którym wskaźniki uzyskujące wartości od „–1” do „0,4” nie spełniają (w całości lub części) kryteria S M A R T, natomiast wskaźniki z wartościami między „0,5” a „1” – spełniają reguły „SMART-owskie”. Wyniki analiz przedstawiono w odrębnym raporcie⁶.

I.3. Źródła danych

Potrzeba uzyskania rzetelnych informacji na temat analizowanych wskaźników, a także ich wielość (73 wskaźniki), szeroki zakres znaczeniowy i odniesienie do różnych obszarów polityki społecznej, wymagało pozyskiwania informacji i danych o analizowanym zjawisku z różnych źródeł. Głównym źródłem były wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r. W celu uzyskania większej ilości danych, które można było ze sobą zestawić i porównać, sięgano również do:

- 1) opracowań Głównego Urzędu Statystycznego,
- 2) Banku Danych Lokalnych GUS (BDL GUS),
- 3) danych gromadzonych przez NFZ⁷,
- 4) rejestru KRS,
- 5) rejestru REGON,
- 6) Oceny Zasobów Pomocy Społecznej za 2016 r. sporządzonej przez ROPS w Lublinie (OZPS 2016),
- 7) danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy (WUP Lublin),
- 8) Eurostatu,
- 9) Centralnej Aplikacji Statystycznej (CAS),
- 10) rejestrów i wykazów jednostek pomocy społecznej i innych podmiotów prowadzonych przez Wojewodę Lubelskiego⁸,
- 11) serwisu bazy.ngo.pl,
- 12) bazy danych spółdzielni socjalnych⁹, którą prowadzi Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych (OZRSS),
- 13) sprawozdań MPiPS-03,
- 14) *Sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez gminę/powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej,*

⁶ Zob. A. Biały, *Analiza wskaźników oceniających realizację celów strategicznych Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*, ROPS Lublin, Lublin 2017.

⁷ M.in. Zintegrowany Informator Pacjenta, <https://zip.nfz.gov.pl/GSL/> (dostęp: 20.11.2017); Informator o zawartych umowach, <http://www.nfz.gov.pl/o-nfz/informator-o-zawartych-umowach/> (dostęp: 2.11.2017).

⁸ *Rejestry wykazy JPS i innych podmiotów*, <http://www.lublin.uw.gov.pl/rejestry-wykazy-jps-i-innych-podmiot%C3%B3w> (dostęp: 24.10.2017).

⁹ Zob. <http://baza.ozrss.pl/search>

15) raportów z monitoringów wojewódzkich programów operacyjno-wdrożeniowych w zakresie polityki społecznej.

I. Ocena stopnia realizacji celów i wskaźników

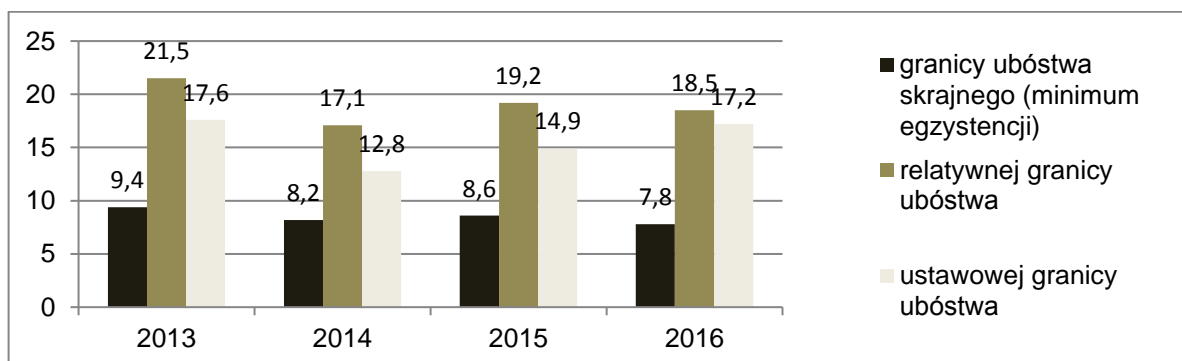
II.1. Obszar: bezrobocie i walka z ubóstwem

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w latach 2013-2016 niemal we wszystkich regionach Polski nastąpił istotny spadek ubóstwa skrajnego i relatywnego. Przyczyniły się do tego m.in. takie czynniki, jak: wzrost wynagrodzeń, spadek bezrobocia, a w przypadku rodzin z dziećmi – wprowadzenie od 1 kwietnia 2016 r. świadczenia wychowawczego Program „Rodzina 500+”¹⁰.

W woj. lubelskim poziom ubóstwa skrajnego obniżył się z 9,4% w 2013 r. do 7,8% w 2016 r. Natomiast stopa relatywnej granicy ubóstwa na koniec 2016 r. wyniosła 17,2%. W przypadku stopy ubóstwa ustawowego zaobserwowano wzrost o 4,4% w porównaniu do 2014 r., co związane jest m.in. ze zmianą wartości progu tego wskaźnika, którą wprowadzono w 2015 r.¹¹

Wykres II.1.1. Zasięg ubóstwa w woj. lubelskim w latach 2013-2016

% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej:

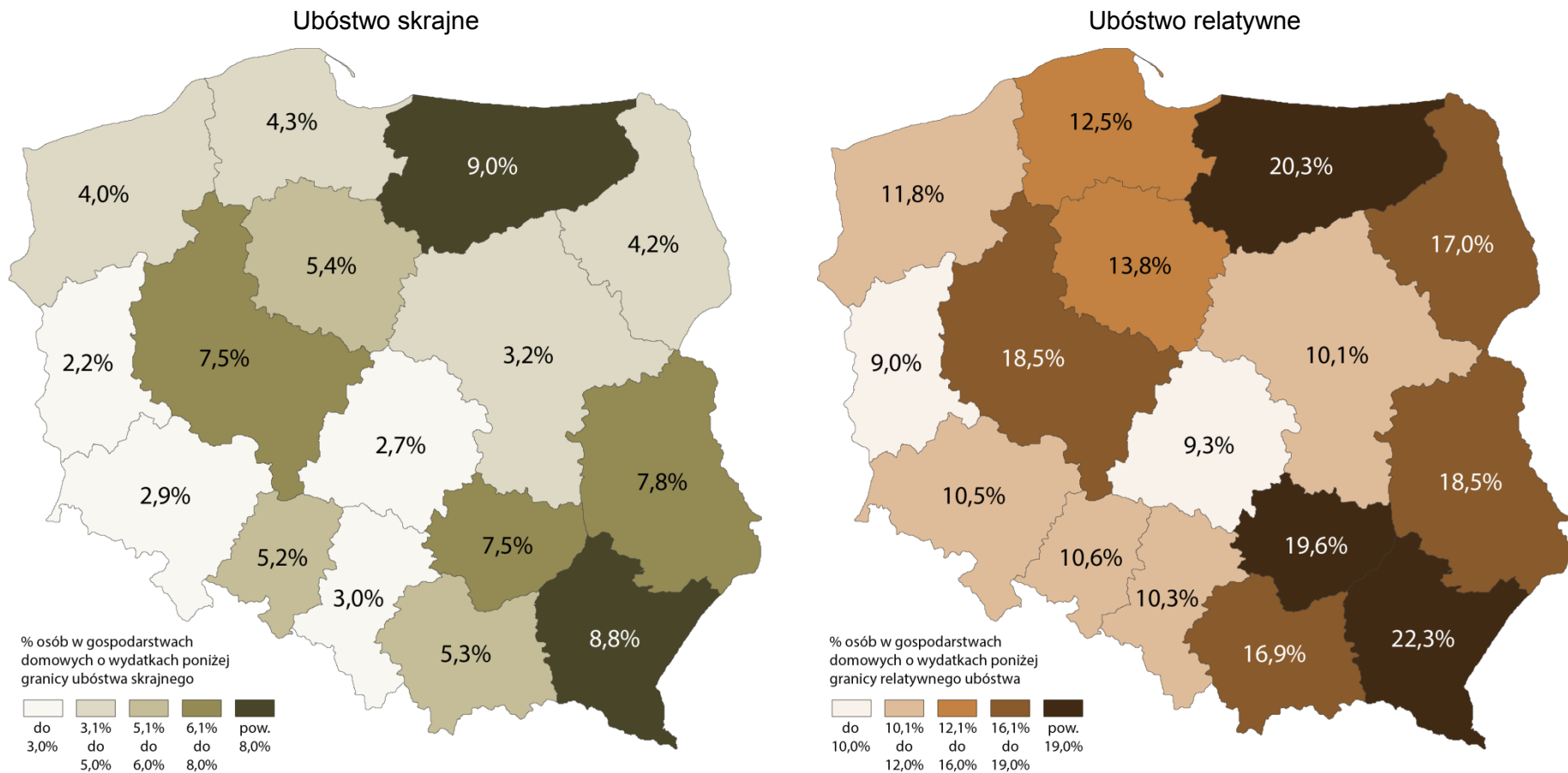
Źródło: opracowanie własne w oparciu o *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2016 r. (na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych)*, opracowanie sygnałne, GUS, Warszawa 23.06.2017

Analizując terytorialne zróżnicowanie zasięgu ubóstwa można zauważyć, że Lubelszczyzna – pomimo spadku poziomu ubóstwa – wciąż znajduje się w grupie regionów o najwyższej stopie ubóstwa. W 2016 r. najniższa wartość wskaźnika ubóstwa skrajnego i relatywnego występowała w województwach: lubuskim, łódzkim, dolnośląskim, śląskim i mazowieckim (w przypadku ubóstwa skrajnego – po ok. 2-3%, a relatywnego – po 9-10%) (zob. kartogramy II.1.1-2).

¹⁰ *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2016 r. (na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych)*, opracowanie sygnałne, GUS, Warszawa 23.06.2017, s. 3.

¹¹ Por. tamże, s. 11. Dla osoby samotnie gospodarującej próg ubóstwa ustawowego wynosił: od października 2012 r. do września 2015 r. – 542 zł, a od października 2015 r. – 634 zł. Dla osoby w gospodarstwie wieloosobowym próg ubóstwa wynosił: od października 2012 r. do września 2015 r. – 456 zł a od października 2015 r. – 514 zł.

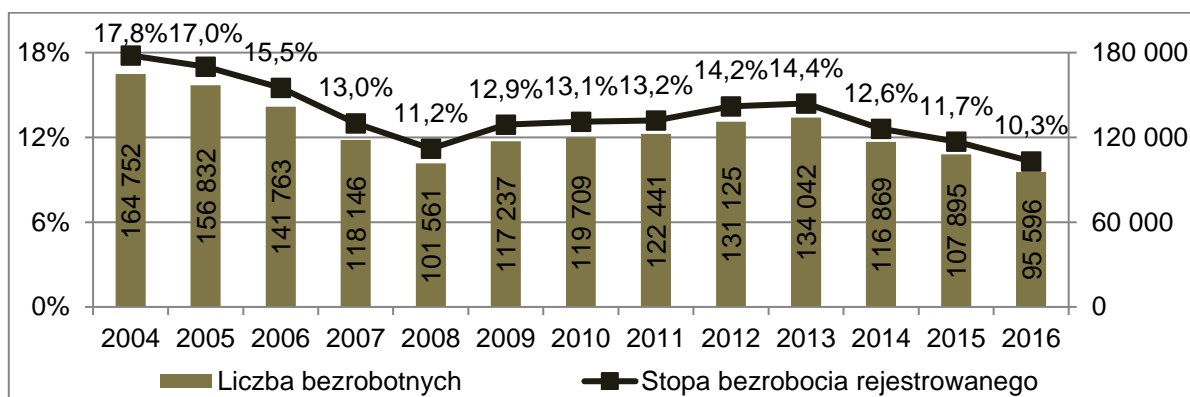
• Kartogramy II.1.1-2. Zasięg ubóstwa skrajnego i relatywnego w Polsce w 2016 r. – podział na województwa

Źródło: opracowanie własne w oparciu o *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2016 r. (na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych)*, opracowanie sygnałne, GUS, Warszawa 23.06.2017

Analizy GUS wykazują, że grupami najbardziej narażonymi na doświadczanie ubóstwa są „gospodarstwa osób utrzymujących się z tzw. niezarobkowych źródeł (w tym przede wszystkim świadczeń społecznych innych niż emerytury i renty)”¹². Jedną z zasadniczych przyczyn niskiego statusu materialnego gospodarstwa domowego jest bezrobocie. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2013 roku stopa bezrobocia rejestrowanego w Polsce kształtowała się na poziomie 13,4%. W województwie lubelskim wynosiła ona 14,4%. W ciągu trzech lat stopa bezrobocia w Polsce spadła o 5,2% i na koniec 2016 roku wynosiła 8,2%. Spadek wystąpił także na Lubelszczyźnie, gdzie na koniec grudnia 2016 r. stopa wyniosła 10,3%. Poziom bezrobocia obniżył się we wszystkich powiatach, a szczególnie w łukowskim (o 6,4%), tomaszowskim (o 5,9%), włodawskim (o 5,8%). Najmniejszy spadek wystąpił w powiecie kraśnickim (o 2,7%). Niewielki spadek stopy bezrobocia wystąpił również w mieście Lublin (o 2,8%) oraz w powiecie biłgorajskim (o 2,9%), są to jednak powiaty, w których poziom bezrobocia od lat utrzymuje się na stosunkowo niskim poziomie (zob. wykres II.1.2 oraz kartogramy II.1.3-4).

Wykres II.1.2. Stopa bezrobocia rejestrowanego/ Liczba bezrobotnych w woj. lubelskim w latach 2004-2016

Źródło: opracowanie własne w oparciu o dane z BDL GUS 2017

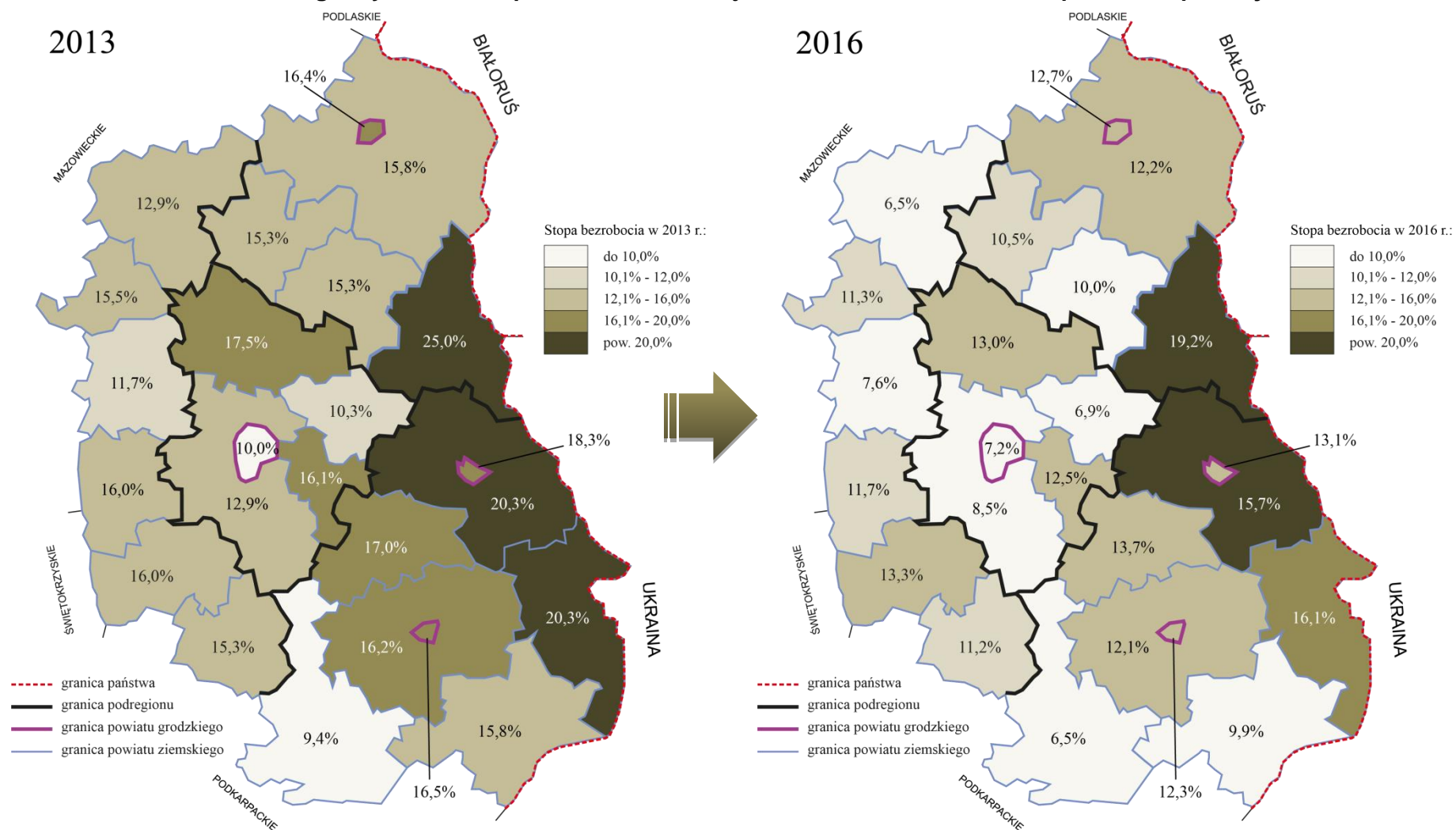
Tabela II.1.1. Różnica w liczbie bezrobotnych w woj. lubelskiego między III kw. 2013 a II kw. 2017 r.

	III kw. 2013		II kw. 2017		Wzrost/spadek w stosunku do III kw. 2013 r.	
	n	% z bezr. razem	n	% z bezr. razem	n	%
Liczba bezrobotnych razem	126 929	100,0%	82167	100,0%	-44 762	-35,3%
Bezrobotni w szczególnej sytuacji na rynku pracy	116 655	91,9%	73 070	88,9%	-43 585	-37,4%
a) do 25 roku życia	27 151	21,4%	11 712	14,3%	-15 439	-56,9%
b) długotrwale	74 692	58,8%	51 117	62,2%	-23 575	-31,6%
c) pow. 50 roku życia	24 154	19,0%	20 527	25,0%	-3 627	-15,0%

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z WUP Lublin 2017

¹² Tamże, s. 6.

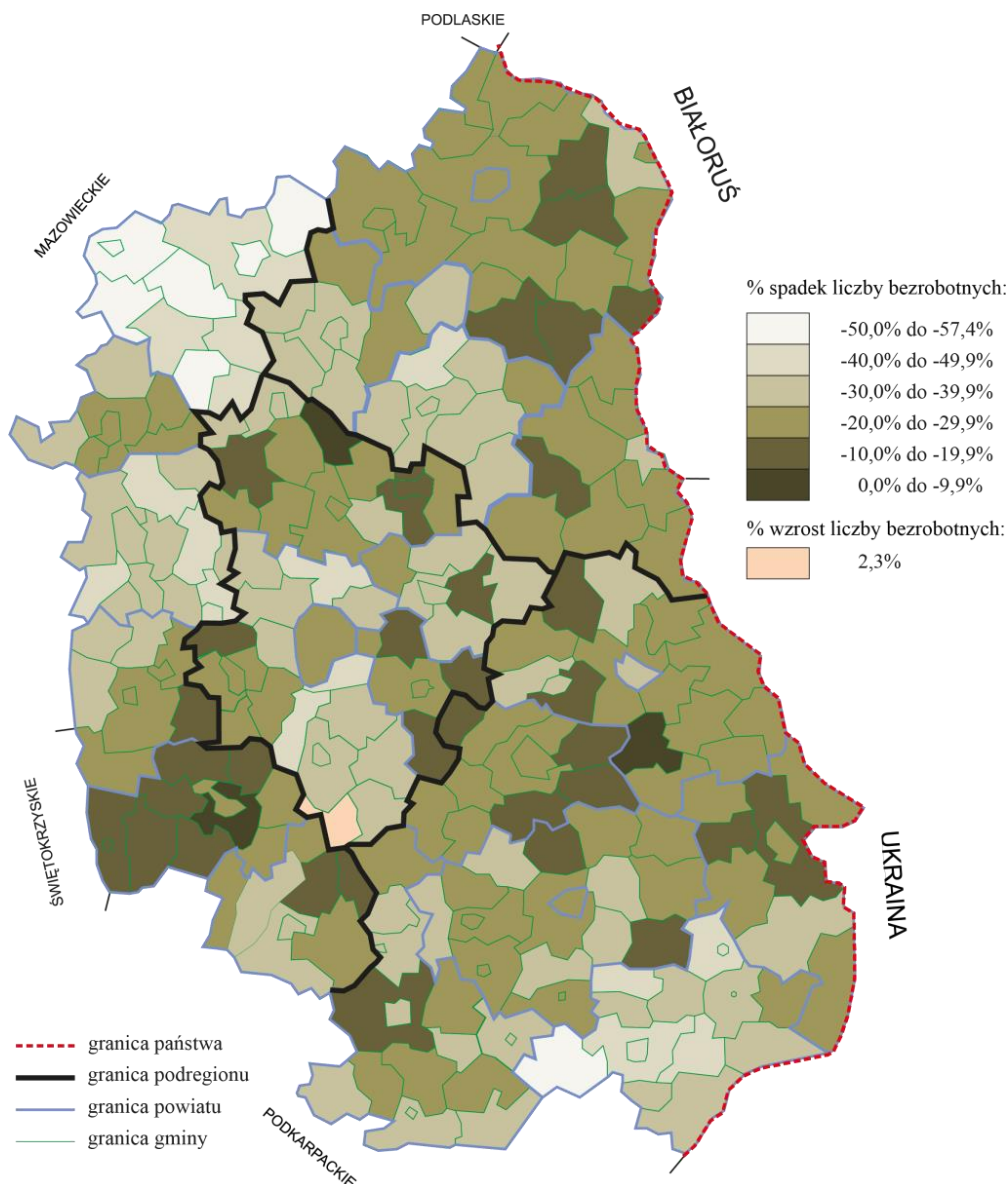
• Kartogramy II.1.3-4. Stopa bezrobocia w woj. lubelskim w 2013 i 2016 r. – podział na powiaty

Źródło: opracowanie własne w oparciu o dane z BDL GUS 2017

Według danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Lublinie w III kwartale 2013 roku bezrobotni będący w szczególnej sytuacji na rynku pracy (m.in. osoby do 25/30 roku życia, długotrwale bezrobotni, pow. 50 roku życia) stanowili 91,9% wszystkich bezrobotnych zarejestrowanych w urzędach pracy. Do II kwartału 2017 roku ich liczba obniżyła się o ponad 43,5 tys. osób. Największy spadek liczby bezrobotnych zaobserwowano wśród osób do 25 roku życia (liczba w tej grupie bezrobotnych spadła o 56,9%) i długotrwale bezrobotnych (spadek o 31,6%). Najmniejszy spadek wystąpił wśród bezrobotnych pow. 50 roku życia, ich liczba zmniejszyła się tylko o 15% (zob. tabelę II.1.1).

• **Kartogram II.1.5. % spadek/wzrost liczby bezrobotnych w gminach woj. lubelskiego – różnica między rokiem 2016 a 2013**

Źródło: opracowanie własne w oparciu o dane z BDL GUS 2017

Analizując terytorialny rozkład różnicy w liczbie osób bezrobotnych między rokiem 2016 a 2013 można zauważyć, że największy spadek bezrobotnych wystąpił w gminach powiatu łukowskiego (miasto Stoczek Łukowski – spadek o 57,4%; gmina Trzebieszów – o 56,1%; gmina Stoczek Łukowski – o 55,1%; gmina Stanin – o 52,8%, gmina Adamów –

o 52,0%, czy mieście Łuków – spadek o 50,2%). Tylko w jednej gminie w powiecie lubelskim (Zakrzew) zaobserwowano niewielki wzrost liczby osób bezrobotnych (zob. kartogram II.1.5).

Ocena stopnia realizacji wskaźników

Głównym celem *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020* w obszarze „bezrobocie i walka z ubóstwem” jest „wzrost zatrudnienia i ograniczenie poziomu ubóstwa w województwie lubelskim do 2020 roku”. Cel ten jest realizowany poprzez takie cele operacyjne, jak:

Cel operacyjny 1: Zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem.

Cel operacyjny 2: Zbudowanie skutecznego systemu wsparcia osób marginalizowanych.

Cel operacyjny 3: Efektywna aktywizacja zawodowa osób niepracujących i poszukujących pracy, w szczególności długotrwale wykluczonych z rynku pracy oraz bez doświadczenia zawodowego.

Cel operacyjny 4: Rozwój oraz upowszechnianie aktywnej integracji i pracy socjalnej wśród osób długotrwale zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Cel operacyjny 5: Wzrost potencjału instytucji publicznych oraz rozwój aktywności i współpracy instytucji publicznych i niepublicznych działających w obszarze pomocy i integracji społecznej.

Autorzy *Strategii* wskazują w niej przede wszystkim na konieczność wzrostu zatrudnienia mieszkańców województwa lubelskiego, co w rezultacie ma także podnieść status materialny gospodarstw domowych. Ubóstwo jest bowiem silnie skorelowane ze zjawiskiem bezrobocia. Realizacja tego celu przyczyni się do zwiększenia aktywności zawodowej osób bezrobotnych, szczególnie wśród młodych ludzi i osób pow. 50 roku życia i tych, którzy przez długi okres czasu pozostają bez pracy. Wymagać to będzie wzmocnienia współpracy i zaangażowania wielu instytucji, m.in. takich, jak: Wojewódzki Urząd Pracy, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, ośrodki pomocy społecznej, powiatowe urzędy pracy, organizacje społeczne działające w sferze pomocy społecznej i rynku pracy, agencje zatrudnienia. Szacunkowy poziom realizacji celów i wskaźników w obszarze bezrobocie i walka z ubóstwem prezentuje tabela II.1.2.

Tabela II.1.2. Poziom realizacji wskaźników w obszarze: bezrobocie i walka z ubóstwem

Wskaźniki dla obszaru bezrobocie i walka z ubóstwem					
Lp.	Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 2013 r. lub ostatni)	2014-2016	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników
Cel operacyjny 1: Zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem					
1	1. % udział osób korzystających z pomocy społecznej w stosunku do liczby mieszkańców województwa	11%	2014 – 9,5% 2015 – 8,9% 2016 – 8,0%	9,70%	ocena zasobów pomocy społecznej, sprawozdawczość MPiPS
2	2. Liczba kampanii informacyjno-edukacyjnych przeciwdziałających wyłączeniu społecznemu	0	ROPS: brak danych Badania ROPS Lublin 2017: 191 (w 57 JST)	7	dane gromadzone przez ROPS
Cel operacyjny 2: Zbudowanie skutecznego systemu wsparcia osób marginalizowanych					
3	1. Liczba pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, którzy podnieśli kwalifikacje w zakresie metod pracy z osobami marginalizowanymi	50	Badania ROPS Lublin 2017: 995 (w 136 gminach)	250	dane gromadzone przez ROPS
4	2. Liczba placówek wsparcia dziennego działających na rzecz dzieci młodzieży z rodzin ubogich	60	2014 – 61 2015 – 74 2016 – 79	80	ocena zasobów pomocy społecznej, sprawozdawczość MPiPS
5	3. Liczba organizacji pozarządowych, działających w obszarze walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym	137	Obszar działań: Usługi socjalne i pomoc społeczna (bazy.ngo.pl): 398 – 68 (zakończona działalność/ w likwidacji) = 330	160	baza danych NGO

Cel operacyjny 3: Efektywna aktywizacja zawodowa osób niepracujących i poszukujących pracy, w szczególności długotrwale wykluczonych z rynku pracy oraz bez doświadczenia zawodowego

6	1. % wskaźnik osób długotrwale bezrobotnych w ogólnej liczbie bezrobotnych	58,8% (stan na 30.09.2013 r.)	2014 – 62,5% 2015 – 60,8% 2016 – 61,1%	50%	sprawozdawczość WUP
7	2. % wskaźnik bezrobotnych w wieku 18 – 25 lat w ogólnej liczbie bezrobotnych	21,4% (stan na 30.09.2013 r.)	2014 – 19,4% 2015 – 17,8% 2016 – 16,0%	15%	sprawozdawczość WUP
8	3. % wskaźnik bezrobotnych w wieku powyżej 50 roku życia w stosunku do ogólnej liczby bezrobotnych	19% (stan na 30.09.2013 r.)	2014 – 20,9% 2015 – 22,3% 2016 – 23,6%	15%	sprawozdawczość WUP

Cel operacyjny 4: Rozwój oraz upowszechnianie aktywnej integracji i pracy socjalnej wśród osób długotrwale zagrożonych wykluceniem społecznym

9	1. Liczba kontraktów socjalnych	5 992 (stan na 31.12.2012 r.)	2012 – 7 475 + 34 (PCPR) 2013 – 7 833 + 38 (PCPR) 2014 – 7 211 + 56 (PCPR) 2015 – 3861 + 35 (PCPR) 2016 – 3815 + 4 (PCPR) Razem (2014-2016): 14 887 + 95 Razem (2012-2016): 30 195 + 167	42 000	ocena zasobów pomocy społecznej
10	2. Liczba Programów Aktywności Lokalnej	brak danych	Badania ROPS (dane z gmin i powiatów): 2016 – 5	100	dane z gmin i WUP

Cel operacyjny 5: Wzrost potencjału instytucji publicznych oraz rozwój aktywności i współpracy instytucji publicznych i niepublicznych działających w obszarze pomocy i integracji społecznej					
11	1. Liczba partnerstw międzysektorowych na rzecz integracji społecznej	brak danych	WUP – brak danych Badania ROPS (dane z gmin i powiatów) – 24	150	dane gromadzone przez ROPS, dane z gmin, powiatów, PUP
12	2. Liczba zawartych Porozumień o realizacji Programu Aktywizacja i Integracja pomiędzy ośrodkami pomocy społecznej i powiatowymi urzędami pracy	0	2014 – brak danych 2015 – 30 2016 – 18	120	dane z OPS i PUP
	w tym: zawartych z ośrodkami pomocy społecznej	brak danych	2014 – brak danych 2015 – 11 2016 – 12		
	w tym: zawartych z organizacjami pozarządowymi	brak danych	2014 – brak danych 2015 – 19 2016 – 6		
	Liczba bezrobotnych skierowanych do Programu PAI	brak danych	2014 – brak danych 2015 – 313 2016 – 213		
	Liczba bezrobotnych, którzy zakończyli udział w PAI	brak danych	2014 – brak danych 2015 – 291 2016 – 205		

Źródło: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, ROPS 2016; WUP Lublin, sierpień 2017; wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.; serwis bazy.ngo.pl

1) Wskaźniki w obszarze: bezrobocie i walka z ubóstwem

Jednym z zaplanowanych celów operacyjnych jest „zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem” (**cel operacyjny 1**) przez:

- opracowanie rozwiązań konkretnych problemów grup szczególnie zagrożonych problemem ubóstwa,
- działania podnoszące poziom samooceny i motywacji zawodowej wśród osób żyjących poniżej relatywnej granicy ubóstwa,
- przeprowadzenie kampanii promocyjnej nt. wspólnej odpowiedzialności społeczności lokalnej za walkę z ubóstwem i wyłączeniem społecznym,
- promocję podmiotów wsparcia zawodowego i opracowanie systemów informacyjnych skierowanych do osób nieaktywnych zawodowo.

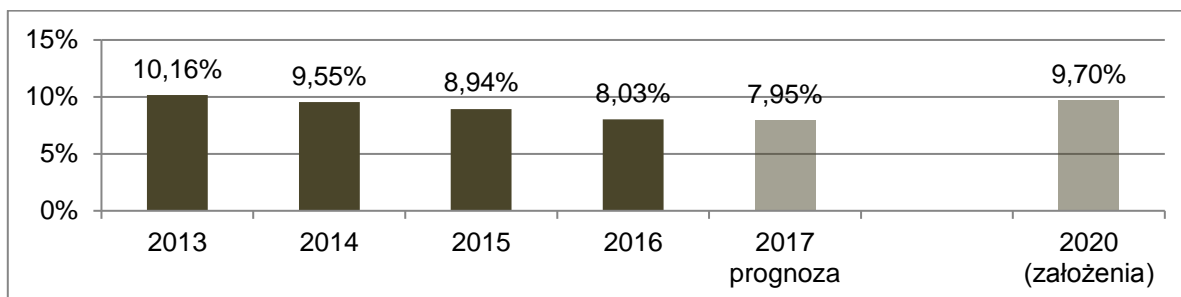
W celu zmierzenia poziomu realizacji ww. działań opracowano 2 wskaźniki:

- 1) % udział osób korzystających z pomocy społecznej w stosunku do liczby mieszkańców województwa,
- 2) liczba kampanii informacyjno-edukacyjnych przeciwdziałających wyłączeniu społecznemu.

1. % udział osób korzystających z pomocy społecznej w stosunku do liczby mieszkańców województwa

Analiza danych dostępnych w ramach OZPS 2016 wykazała, że udział osób korzystających z pomocy społecznej w stosunku do liczby mieszkańców województwa maleje już od kilku lat. W 2013 roku osoby korzystające z pomocy społecznej stanowiły 10,16% mieszkańców województwa. W 2016 r. odsetek tych osób zmniejszył się do 8,03% (zob. wykres II.1.3).

Wykres II.1.3. Udział osób korzystających z pomocy społecznej w stosunku do liczby mieszkańców województwa lubelskiego w latach 2013-2017 (prognoza)

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z OZPS 2016

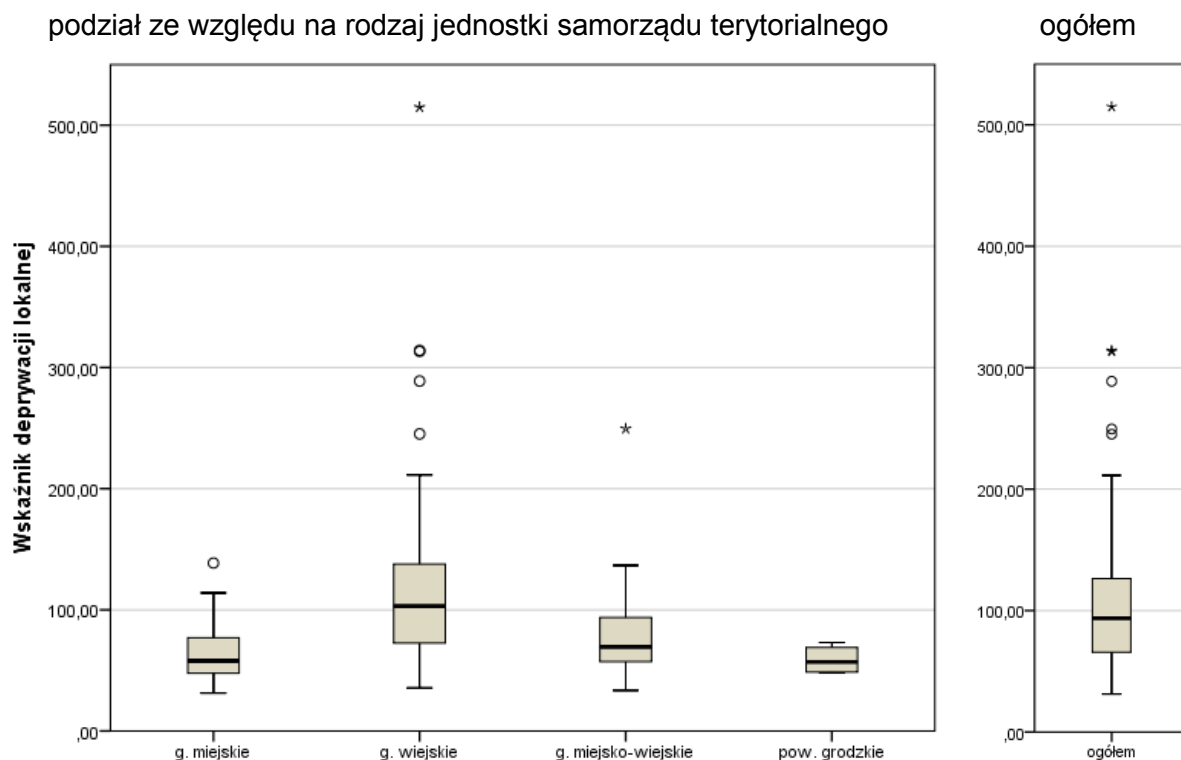
Jednym z mierników wykorzystywanym w OZPS do pomiaru procentowego udziału osób korzystających z pomocy społecznej w ogólnej liczbie mieszkańców jest wskaźnik deprywacji lokalnej, rozumiany jako liczba osób w rodzinach, którym przyznano świadczenie na każde 1 000 mieszkańców¹³. Analiza danych dostępnych w ramach OZPS w 2016 r. wykazała, że na obszarach wiejskich występują dużo wyższe wskaźniki deprywacji lokalnej niż w gminach miejsko-wiejskich, czy miejskich. W gminach wiejskich średnio na każdy 1 tys.

¹³ Dzieliąc wskaźnik przez 10 można uzyskać informację na temat udziału osób korzystających z pomocy społecznej w stosunku do liczby mieszkańców danej miejscowości/gminy.

mieszkańców przypada 112 osób korzystających z pomocy społecznej, blisko dwukrotnie więcej niż w powiatach grodzkich (59 osób), czy w gminach miejskich (66).

Najwyższy poziom deprivacji lokalnej występował w gminie Stary Brus (pow. włodawski), gdzie na każdy tysiąc mieszkańców, przypadało aż 514,87 osób (co drugi mieszkaniec tej miejscowości) korzystających z pomocy społecznej. Najniższy wskaźnik występował w mieście Łuków (31,34), gdzie w 2016 r. z pomocy społecznej korzystało tylko 3,1% mieszkańców miasta (zob. wykresy II.1.4-5 oraz tabelę II.1.2).

Wykresy II.1.4-5. Wskaźnik deprivacji lokalnej w gminach woj. lubelskiego w 2016 r. – statystyki opisowe

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z OZPS 2016

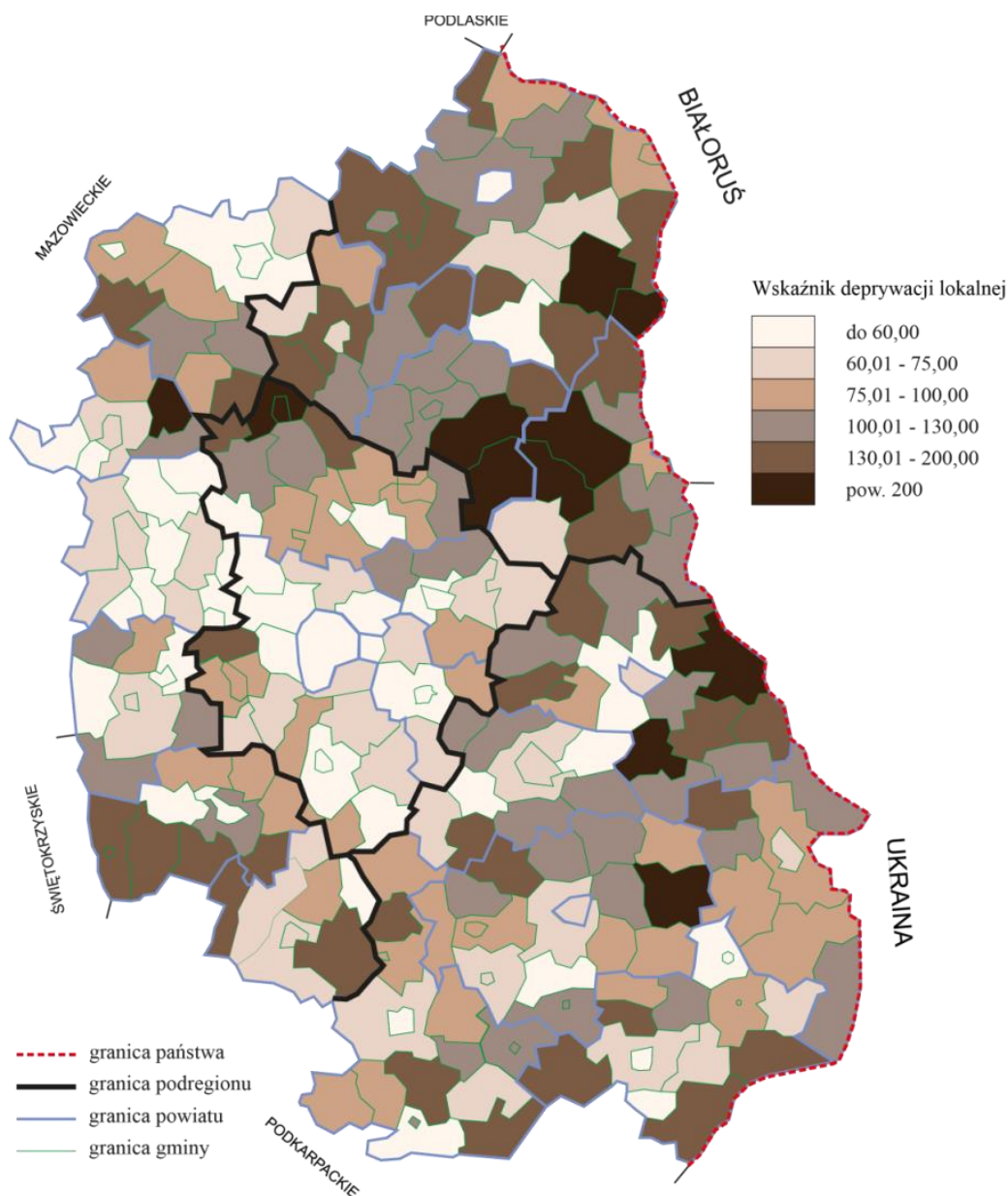
Tabela II.1.3. Wskaźnik deprivacji lokalnej w gminach woj. lubelskiego w 2016 r. – statystyki opisowe

Statystyki opisowe	miasta grodzkie	g. miejskie	g. miejsko-wiejskie	g. wiejskie	ogółem
min	48,14	31,34	33,44	35,52	31,34
średnia	58,79	65,94	81,62	112,84	104,93
mediana	56,98	57,89	69,47	103,06	93,63
max	73,07	138,58	249,54	514,87	514,87
odchylenie standardowe	12,24	28,49	44,81	58,83	57,37

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z OZPS 2016

Analizując rozkład terytorialny wskaźnika deprivacji lokalnej w gminach woj. lubelskiego można zauważyć, że najwyższe wartości występują w gminach powiatu włodawskiego (śr.=186,2), parczewskiego (śr.=163,1), chełmskiego (śr.=138,2) i bialskiego (śr.=133,6), a najniższe w miastach grodzkich: Lublin (48,1) i Biała Podlaska (49,1) oraz w gminach powiatu puławskiego (śr.=60,4), świdnickiego (śr.=63,1), lubelskiego (śr.=70,6) i w mieście Chełm (64,9) (zob. kartogram II.1.6)

• **Kartogram II.1.6. Wskaźnik deprivacji lokalnej* w gminach woj. lubelskiego w 2016 r.**

* liczba osób w rodzinach, którym przyznano świadczenie na każde 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z OZPS 2016

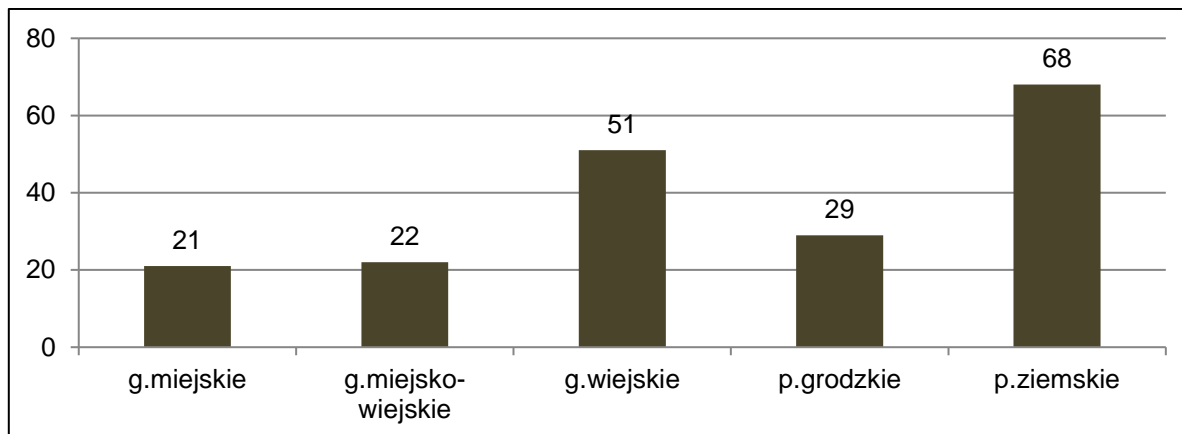
W *Strategii* założono, że do 2020 r. udział osób korzystających z pomocy społecznej w stosunku do liczby mieszkańców województwa lubelskiego powinien obniżyć się do 9,7%. Wartość wskaźnika została osiągnięta już w 2014 roku. W 2016 r. jego wartość wyniosła 8%,

prognozy natomiast wskazują na dalszy spadek osób korzystających z pomocy społecznej (zob. wykres II.1.3).

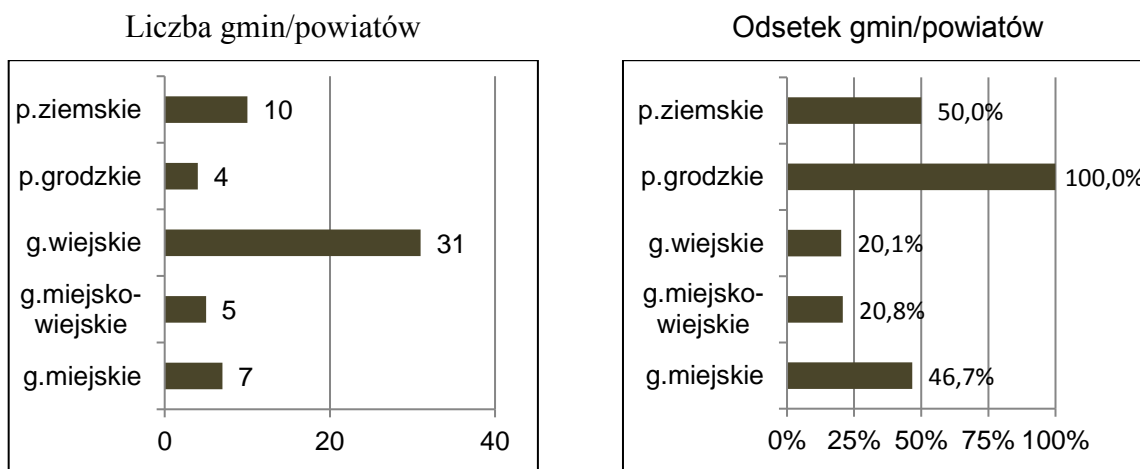
2. Liczba kampanii informacyjno-edukacyjnych przeciwdziałających wyłączeniu społecznemu

Zgodnie z założeniami *Strategii* cel operacyjny 1 zakładający „zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem” ma być realizowany także poprzez przeprowadzanie kampanii promocyjnych nt. wspólnej odpowiedzialności społeczności lokalnej za walkę z ubóstwem i wyłączeniem społecznym. W działania promujące pozytywny wizerunek pomocy społecznej (akcje medialne, dobre praktyki, wydarzenia, konferencje itp.) włączyły się nie tylko instytucje na poziomie wojewódzkim, ale także powiaty i gminy. Badania przeprowadzone przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r. wykazały, że na terenie woj. lubelskiego zrealizowano co najmniej 191 tego typu wydarzeń, a w ich realizację włączyło się 57 samorządów powiatowych i gminnych (wykres II.1.6-8).

Wykres II.1.6. Liczba działań (akcji medialnych, dobrych praktyk, wydarzeń, konferencji itp.) promujących pozytywny wizerunek pomocy społecznej w gminach i powiatach woj. lubelskiego w 2016 r. (n=191)

Wykresy II.1.7-8. Liczba/odsetek gmin, w których prowadzone są działania (akcje medialne, dobre praktyki, wydarzenia, konferencje itp.) promujące pozytywny wizerunek pomocy społecznej (n=191) – podział według typu gminy/powiatu

Źródło: Opracowanie własne w oparciu

o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wdrożenie międzysektorowego systemu wsparcia osób bezrobotnych i zagrożonych ubóstwem wymaga również „zbudowania skutecznego systemu wsparcia osób marginalizowanych” (**cel operacyjny 2**), przez:

- wypracowanie i wdrożenie innowacyjnych metod pracy z osobami marginalizowanymi,
- rozwój poradnictwa specjalistycznego w zakresie podnoszenia aktywizacji społeczno-zawodowej osób w niekorzystnej sytuacji na rynku pracy,
- kształcenie i doskonalenie kadr pomocy i integracji społecznej w zakresie praktycznych metod pracy z osobami marginalizowanymi,
- promocję wolontariatu na rzecz integracji osób marginalizowanych,
- współpracę międzysektorową, interdyscyplinarną, międzynarodową i usprawnienie mechanizmów wymiany informacji,
- zaangażowanie organizacji pozarządowych w działania na rzecz profilaktyki i integracji społecznej,
- objęcie wsparciem rodzin, dzieci i młodzieży najbardziej zagrożonych wykluczeniem społecznym, m. in. poprzez pomoc rzeczową,
- objęcie wsparciem dzieci z rodzin ubogich poprzez zajęcia socjoterapeutyczne, integracyjne i edukacyjne.

W *Strategii* założono pomiar ww. działań m.in. w oparciu o takie wskaźniki, jak:

- 1) liczba pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, którzy podnieśli kwalifikacje w zakresie metod pracy z osobami marginalizowanymi,
- 2) liczba placówek wsparcia dziennego działających na rzecz dzieci młodzieży z rodzin ubogich,
- 3) liczba organizacji pozarządowych, działających w obszarze walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym.

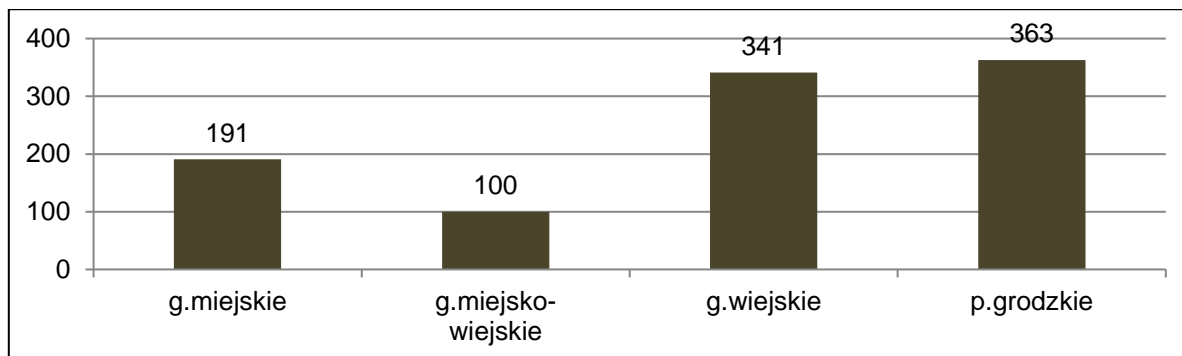
3. Liczba pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, którzy podnieśli kwalifikacje w zakresie metod pracy z osobami marginalizowanymi

Informacje na temat liczby pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, którzy podnieśli kwalifikacje w zakresie metod pracy z osobami marginalizowanymi pozyskano w trakcie badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r. Na 199 jednostek pomocy społecznej, które udzieliły odpowiedzi, w 138 (69,3%) przynajmniej 1 „pracownik instytucji pomocy i integracji społecznej” podniósł kwalifikacje w zakresie metod pracy z osobami marginalizowanymi (np. kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje). Zgodnie z deklaracją przekazaną przez respondentów w latach 2014-2016 kwalifikacje w zakresie metod pracy z osobami marginalizowanymi podniosło 995 pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, głównie w miastach grodzkich (100%), gminach miejsko-wiejskich (91,3%) i miejskich (80%) (zob. wykres II.1.9-10).

Zgodnie z założeniami *Strategii* do 2020 roku 250 pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej powinno podnieść swoje kwalifikacje w zakresie metod pracy z osobami marginalizowanymi. Oznaczałoby to, że realizacja wskaźnika została przekroczona o blisko 400%. Należy jednak podkreślić, że trudno określić liczbę takich pracowników. Wskaźnik został sformułowany na tyle szeroko, że może być interpretowany na wiele sposobów. Ponadto nie wszystkie instytucje pomocy i integracji społecznej zostały przebadane pod kątem tego wskaźnika. Instytucjami pomocy i integracji społecznej są nie tylko jednostki organizacyjne pomocy społecznej określone w *ustawie z dnia 12 marca 2004*

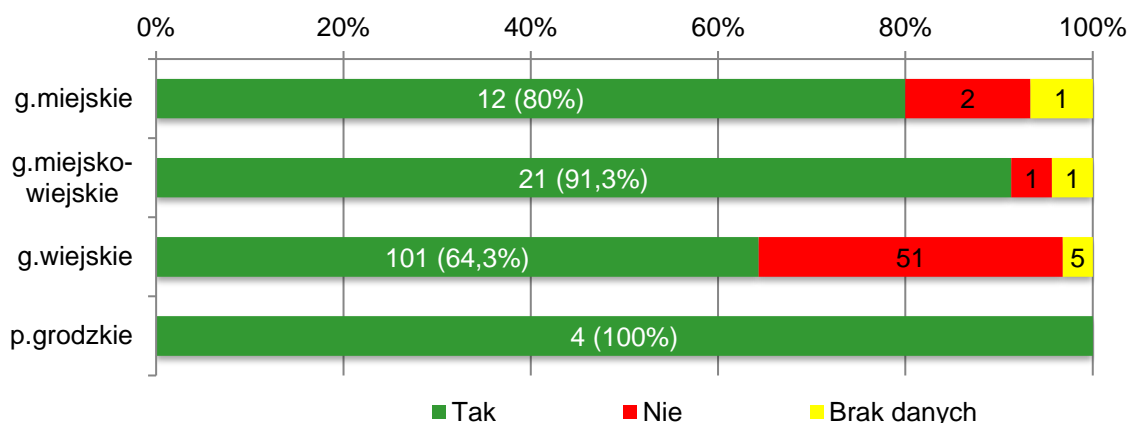
r. o pomocy społecznej, ale także jednostki zatrudnienia socjalnego, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej i inne podmioty prowadzące działalność w sferze pomocy i integracji społecznej, w tym również organizacje społeczne.

Wykres II.1.9. Liczba pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, którzy w latach 2014-2016 podnieśli kwalifikacje w zakresie metod pracy z osobami marginalizowanymi (np. kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje) w gminach woj. lubelskiego (n=138 na 199 przebadanych JST)

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

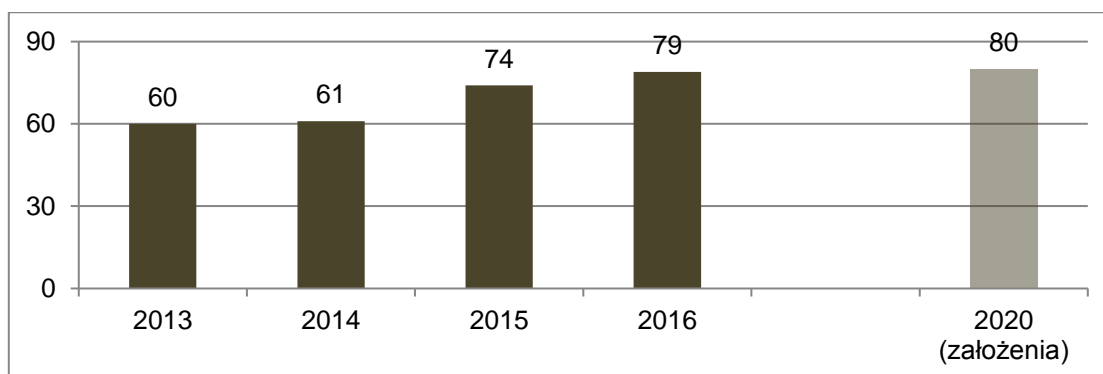
Wykresy II.1.10. Liczba/odsetek JST, w których przynajmniej 1 pracownik instytucji pomocy i integracji społecznej podniósł kwalifikacje w zakresie metod pracy z osobami marginalizowanymi (np. kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje) (n=138 na 199 przebadanych JST)

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

4. liczba placówek wsparcia dziennego działających na rzecz dzieci młodzieży z rodzin ubogich

Istotną rolę w procesie wspierania rodziny w realizacji jej podstawowych funkcji związanych z wychowaniem dziecka odgrywają placówki wsparcia dziennego. Dane z OZPS z 2016 r. wskazują, że liczba tego typu placówek na Lubelszczyźnie wzrasta. W 2013 roku było ich 60, 3 lata później – 79. W *Strategii* założono, że do 2020 roku będzie funkcjonowało 80 tego typu placówek. Osiągnięcie tego wskaźnika wydaje się być wykonalne.

Wykres II.1.11. Liczba placówek wsparcia dziennego w woj. lubelskim, działających na rzecz dzieci młodzieży z rodzin ubogich w latach 2013-2016

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z OZPS 2016

5. Liczba organizacji pozarządowych, działających w obszarze walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym

Skuteczny system wsparcia osób marginalizowanych wymaga również zaangażowania ze strony organizacji pozarządowych, działających w obszarze walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Oszacowanie dokładnej liczby tego typu podmiotów wydaje się być trudne z uwagi na brak kompletnych rejestrów organizacji działających w tym obszarze. Jedyny dostępny serwis, za pomocą którego można podać przybliżoną liczbę takich organizacji to bazy.ngo.pl. Jednak w zależności od sposobu szukania można uzyskać różne wartości. Przykładowo wpisując w rubryce „Co” wyrażenie „ubóstwo i wykluczenie społeczne” można uzyskać wykaz ok. 400 organizacji społecznych (bez ok. 60 organizacji, które zakończyły swoją działalność lub są w trakcie likwidacji). Z kolei zaznaczając w „Obszarze działań” opcję „Usługi socjalne i pomoc społeczna” otrzymamy wykaz: 330 organizacji, działających w tym obszarze (bez 68, które zakończyły działalność/ są w likwidacji). Uzyskana wartość jest blisko 2,5 krotnie wyższa od wartości wyjściowej podanej w *Strategii* (137) i dwukrotnie wyższa od zakładanej (160).

Realizacja głównego celu w obszarze „bezrobocie i walka z ubóstwem”, wymaga również „efektywnej aktywizacji osób niepracujących i poszukujących pracy, w szczególności długotrwale bezrobotnych oraz bez doświadczenia zawodowego” (**cel operacyjny 3**). Cel ten jest realizowany przez:

- wspieranie rozwoju różnorodnych form aktywizacji zawodowej oraz zdobywania doświadczenia zawodowego w celu pokonywania barier wejścia na rynek pracy zwłaszcza dla absolwentów,
- opracowanie i realizacja na szczeblu gminnym i powiatowym programów aktywizujących zawodowo osoby bezrobotne ze szczególnym uwzględnieniem osób młodych w wieku od 18 do 35 lat, osób powyżej 50 roku życia,
- rozwijanie specjalistycznego poradnictwa i doradztwa dla osób biernych na rynku pracy,
- promocję i wspieranie podmiotów ekonomii społecznej jako alternatywnej formy zatrudnienia,
- poprawę dostępności do edukacji, w tym kształcenia i doksztalcenia osób długotrwale bezrobotnych,

- działania na rzecz promowania aktywności zawodowej kobiet, w tym matek które nie podjęły zatrudnienia po urloпах macierzyńskich.

Poziom realizacji ww. działań jest monitorowany w oparciu o następujący zestaw wskaźników:

- 1) % wskaźnik osób długotrwale bezrobotnych w ogólnej liczbie bezrobotnych
- 2) % wskaźnik bezrobotnych w wieku 18 – 25 lat w ogólnej liczbie bezrobotnych
- 3) % wskaźnik bezrobotnych w wieku powyżej 50 roku życia w stosunku do ogólnej liczby bezrobotnych

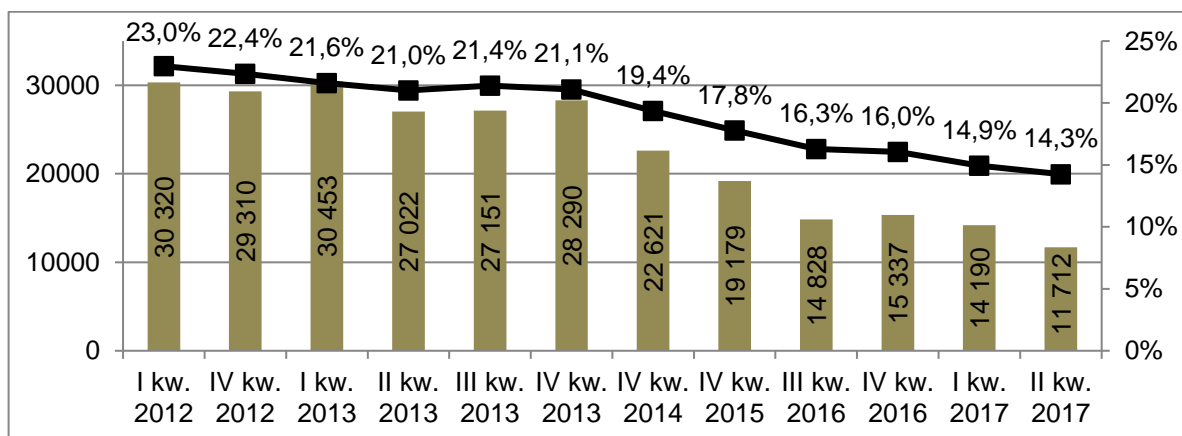
6. % wskaźnik osób długotrwale bezrobotnych w ogólnej liczbie bezrobotnych

7. % wskaźnik bezrobotnych w wieku 18 – 25 lat w ogólnej liczbie bezrobotnych

8. % wskaźnik bezrobotnych w wieku powyżej 50 roku życia w stosunku do ogólnej liczby bezrobotnych

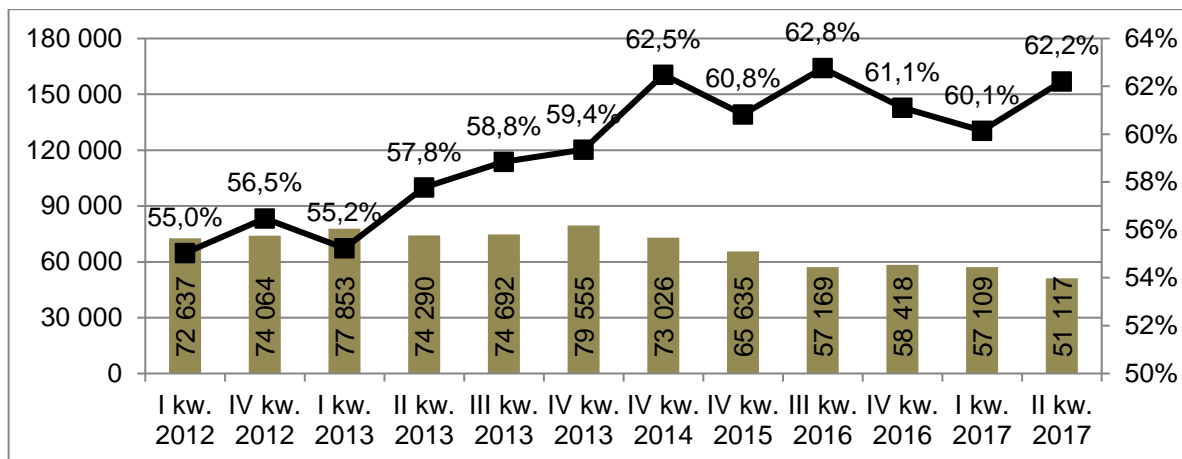
Przy tak skonstruowanych wskaźnikach nie jest możliwe osiągnięcie docelowych wartości we wszystkich trzech przypadkach. Przykładowo procentowy spadek udziału np. osób w wieku 18-25 lat w ogólnej liczbie bezrobotnych (wartość docelowa osiągnięta już w I kw. 2017 roku – zob. wykres II.1.12) powoduje wzrost % w pozostałych grupach osób znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy, co ilustrują poniższe wykresy II.1.13-14. W/w wskaźniki należałoby przeformułować np. na „% spadek/wzrost osób długotrwale bezrobotnych”.

Wykres II.1.12. Liczba bezrobotnych do 25 roku życia w woj. lubelskim w latach 2012-2017 (wybrane kwartały) a odsetek tej grupy w ogólnej liczbie bezrobotnych

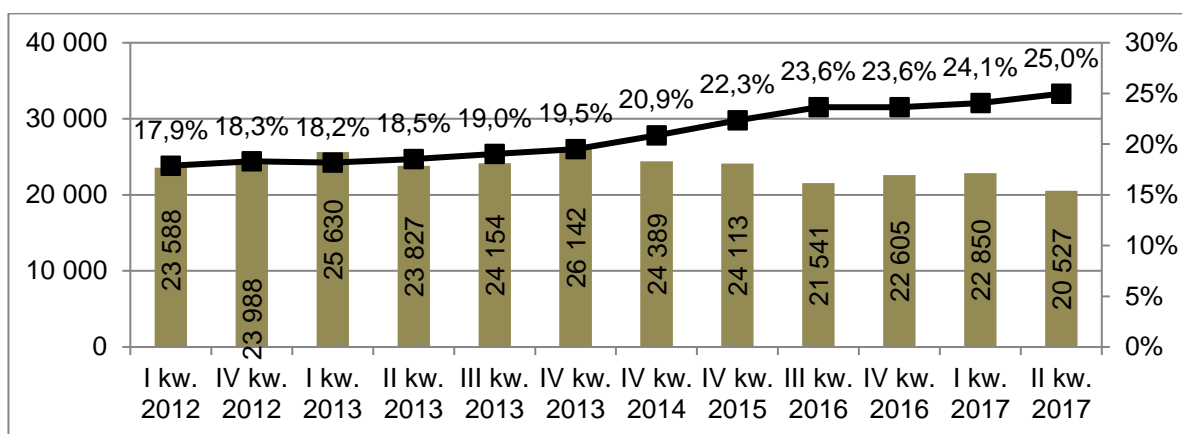
Źródło: opracowanie własne w oparciu o dane WUP Lublin

Wykres II.1.13. Liczba długotrwale bezrobotnych w woj. lubelskim w latach 2012-2017 (wybrane kwartały) a odsetek tej grupy w ogólnej liczbie bezrobotnych

Źródło: opracowanie własne w oparciu o dane WUP Lublin

Wykres II.1.14. Liczba bezrobotnych powyżej 50 roku życia w woj. lubelskim w latach 2012-2017 (wybrane kwartały) a odsetek tej grupy w ogólnej liczbie bezrobotnych

Źródło: opracowanie własne w oparciu o dane WUP Lublin

Przeprowadzone analizy wykazały, że na koniec II kw. 2017 r. liczba osób bezrobotnych w woj. lubelskim zmniejszyła się o 44 762 w stosunku do III kw. 2013 r. (spadek o 35,3%). Spadek zaobserwowano także wśród bezrobotnych znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy, szczególnie w grupie bezrobotnych w wieku do 25 lat (spadek o 56,9%), długotrwale bezrobotnych (spadek o 31,6%), a także osób pow. 50 roku życia (spadek o 15%).

Jednym z celów operacyjnych w obszarze „bezrobocie i walka z ubóstwem” jest „rozwój oraz upowszechnianie aktywnej integracji i pracy socjalnej wśród osób długotrwale zagrożonych wykluczeniem społecznym” (**cel operacyjny 4**), w ramach którego przewidziano realizację takich działań, jak:

- organizacja staży, praktyk, pracy dla osób pozostających bez zatrudnienia,

- koordynacja i upowszechnianie działań dotyczących diagnozowania potrzeb osób długotrwale bezrobotnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym,
- upowszechnienie udziału w zajęciach KIS, CIS,
- organizacja szkoleń, kursów, terapii, doradztwa w ramach instrumentów aktywnej integracji: społecznych, zawodowych, zdrowotnych i edukacyjnych,
- rozwój nowych form pracy socjalnej,
- upowszechnienie kontraktów socjalnych i Programów Aktywności Lokalnej w pracy z osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym,
- rozwój i upowszechnianie poradnictwa specjalistycznego (m.in. usługi doradcy zawodowego, brokera edukacyjnego, psychologa).

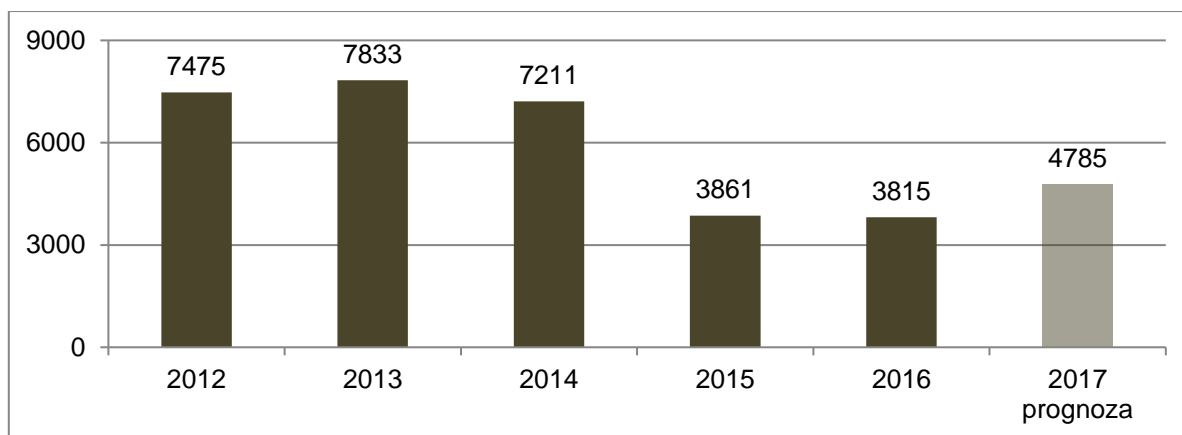
Ocena poziomu realizacji ww. działań dokonywana jest m.in. przez pomiar:

- 1) liczby kontraktów socjalnych oraz
- 2) liczby Programów Aktywności Lokalnej (PAL).

9. Liczba kontraktów socjalnych

Kontrakt socjalny jest jednym z instrumentów pracy socjalnej zobowiązującym strony umowy (pracownika socjalnego, reprezentującego daną instytucję oraz klienta pomocy społecznej) do podjęcia działań zmierzających do przezwyciężenia trudnej sytuacji życiowej osoby lub rodziny zawierającej kontrakt¹⁴. Według danych OZPS z 2016 r. w 2013 r. kontraktem socjalnym objęto 7 833 osób w gminach i 38 osób na poziomie powiatów (zob. wykres II.1.15). W kolejnych latach zaobserwowano istotny spadek osób objętych tego rodzaju umową o połowę.

Wykres II.1.15. Liczba osób objętych kontraktem socjalnym w gminach województwa lubelskiego w latach 2012-2017 (prognoza)

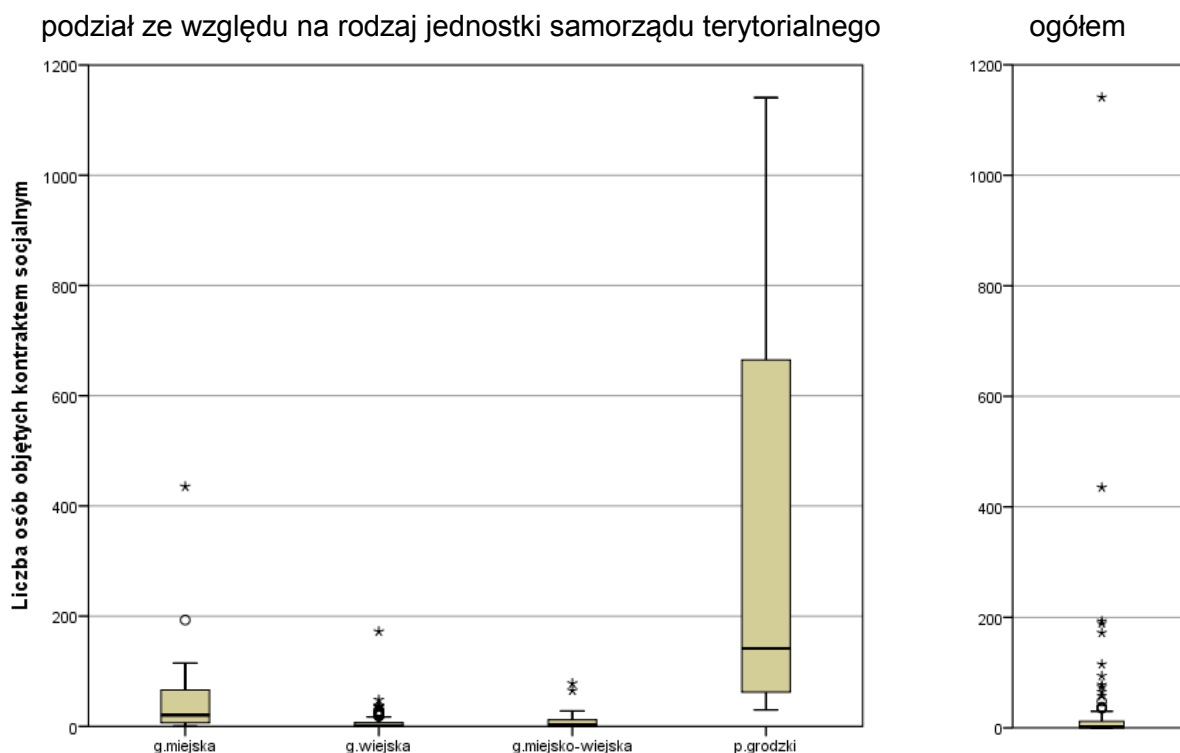
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z OZPS 2016

W latach 2014-2016 kontraktem socjalnym objęto 15 tys. osób (14 887 + 95). Zgodnie z założeniami *Strategii* do 2020 wartość docelowa wskaźnika powinna zamknąć się w liczbie 42 tys. osób objętych kontraktem socjalnym. Jednak uzyskanie tak wysokiej wartości wymagałoby objęcia kontraktem socjalnym w ciągu kolejnych 4 lat (2017-2020) 27 018 osób, średnio 6 755 osób rocznie. Jeżeli w następnych latach wartość wskaźnika będzie utrzymywała się na podobnym poziomie, jak w 2015 i 2016 roku, to trudno będzie osiągnąć planowaną wartość.

¹⁴ Art. 6 pkt 6 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2017 poz. 1769 z późn. zm.

Kontrakt socjalny stosowany jest głównie w Lublinie, gdzie w 2016 r. zawarto aż 37,3% wszystkich tego typu umów na Lubelszczyźnie. Analiza OZPS 2016 wykazała ponadto, że w 2016 r. aż w 90 gminach (w tym 78 gmin wiejskich, 8 miejsko-wiejskich i 4 miejskie) nie zawarto ani jednego kontraktu socjalnego (zob. wykresy II.1.16-17 oraz tabelę II.1.4).

Wykresy II.1.16-17. Liczba osób objętych kontraktem socjalnym w województwie lubelskim w 2016 r. – statystyki opisowe

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z OZPS 2016

Tabela II.1.4. Liczba osób objętych kontraktem socjalnym w województwie lubelskim w 2016 r. – statystyki opisowe

Statystyki opisowe	miasta grodzkie	g. miejskie	g. miejsko-wiejskie	g. wiejskie	ogółem
N	1008	1101	252	1454	3815
min	0	0	0	30	0
średnia	63,00	6,48	10,96	363,50	17,91
mediana	20,50	1,00	2,00	141,50	2,00
max	435	172	78	1141	1141
odchylenie standardowe	111,853	15,585	20,393	522,433	86,610

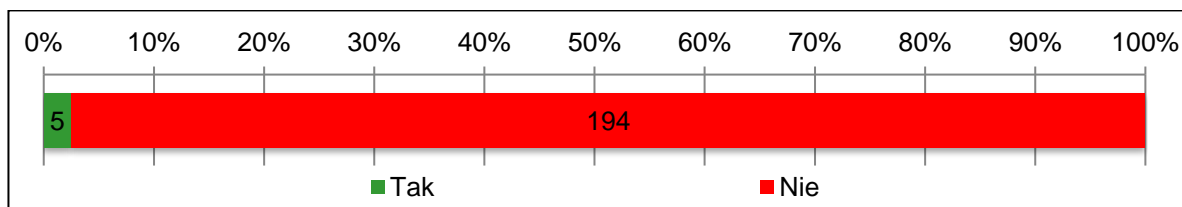
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z OZPS 2016

10. Liczba Programów Aktywności Lokalnej

Kolejnym instrumentem aktywnej polityki integracji społecznej wpisanym do *Strategii* jest Program Aktywności Lokalnej (PAL). Narzędzie jest stosunkowo nowe, zostało wprowadzone w 2008 roku w projektach systemowych realizowanych przez ośrodki pomocy społecznej i powiatowe centra pomocy rodzinie, w ramach Priorytetu VII Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013 *Promocja Integracji Społecznej*, Poddziałanie 7.1.1 *Rozwój i upowszechnianie aktywnej integracji przez ośrodki pomocy społecznej*. Zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Rozwoju Regionalnego Programy Aktywności Lokalnej mają obejmować działania realizowane przez instytucje pomocy społecznej i inne jednostki organizacyjne samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, we współpracy z mieszkańcami społeczności lokalnej¹⁵. Programy PAL wykorzystują metody aktywizujące środowisko lokalne i osoby zagrożone wykluczeniem społecznym.

W *Strategii* założono, że do 2020 roku PAL zostanie upowszechniony w 100 gminach. Z badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r. wynika, że w woj. lubelskim tylko 5 na 200 przebadanych OPS ma uchwalony PAL (1 powiat grodzki, 2 gminy miejskie i 2 gminy wiejskie) (zob. wykres II.1.18). Osiągnięcie zakładanej wartości wydaje się być mało realne, chyba że mechanizm zostanie wypromowany m.in. przy wsparciu funduszy unijnych¹⁶.

Wykres II.1.18. Czy gmina posiada aktualny Program Aktywności Lokalnej? (n=199)?

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Realizacja celów zaplanowanych w obszarze „bezrobocie i walka z ubóstwem” wymaga również inicjowania działań, które przyczynią się do „wzrostu potencjału instytucji publicznych oraz rozwoju aktywności i współpracy instytucji publicznych i niepublicznych działających w obszarze pomocy społecznej i integracji społecznej” (**cel operacyjny 5**). Będą to m.in. takie działania, jak:

- upowszechnienie i poprawa skuteczności metod współpracy publicznych służb zatrudnienia z instytucjami sektora pomocy społecznej, tj. ośrodkami pomocy społecznej i powiatowymi centrami pomocy rodzinie,
- promowanie dobrych praktyk i modelowych działań organizacji pozarządowych na rzecz aktywizacji osób bezrobotnych,
- szersze włączanie organizacji pozarządowych w realizację zadań z zakresu polityki społecznej zleconych przez samorządy lokalne,
- kształcenie oraz wzrost umiejętności organizacji pozarządowych w zakresie skutecznego aplikowania o środki finansowe i wykorzystania ich na rzecz integracji społecznej,

¹⁵ Por. K. Wódz, K. Faliszek, B. Kowalczyk, E. Leśniak-Berek, W. Mandrysz, *Programy Aktywności Lokalnej jako instrument aktywizacji środowiska lokalnego w rozwiązywaniu problemów mieszkańców*, „Przegląd Socjologiczny”, R. 2010, t. 59, nr 4, s. 30-31.

¹⁶ M.in. w ramach Działania 11.1 *Aktywne włączenie* RPO Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020, gdzie przewidziano możliwość dofinansowania programów na rzecz społeczności marginalizowanych oraz zagrożonych wykluczeniem społecznym na obszarach objętych działaniami rewitalizacyjnymi, w tym realizację programów aktywności lokalnej.

- prowadzenie działań analityczno-badawczych zaspokajających potrzeby informacyjne polityki społecznej w regionie,
- doradztwo oraz szkolenia dla kadr jednostek integracji społecznej i instytucji rynku pracy,
- wdrażanie standardów usług świadczonych w obszarze pomocy i integracji społecznej,
- promowanie idei partnerstw międzysektorowych na rzecz integracji społecznej.

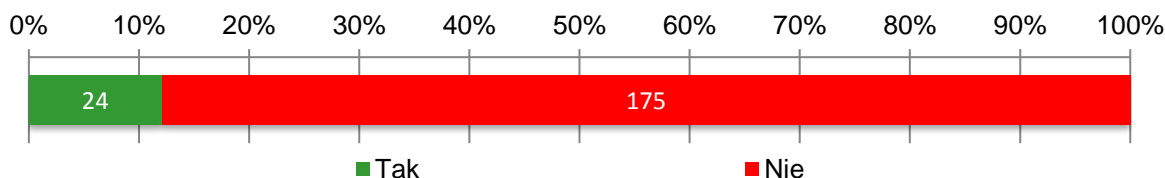
Ocena poziomu realizacji ww. działań dokonywana jest m.in. przez pomiar:

- 1) liczby partnerstw międzysektorowych na rzecz integracji społecznej,
- 2) liczby zawartych porozumień o realizacji Programu Aktywizacja i Integracja pomiędzy ośrodkami pomocy społecznej i powiatowymi urzędami pracy.

11. Liczba partnerstw międzysektorowych na rzecz integracji społecznej

W badaniach przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie na 199 jednostek, które odesłały wypełnioną ankietę, tylko 24 gminy zadeklarowały istnienie partnerstw międzysektorowych na rzecz integracji społecznej (zob. wykres II.1.20).

Wykres II.1.19. Czy na terenie gminy zostały zawiązane partnerstwa międzysektorowe działające m.in. na rzecz integracji społecznej (n=199)?

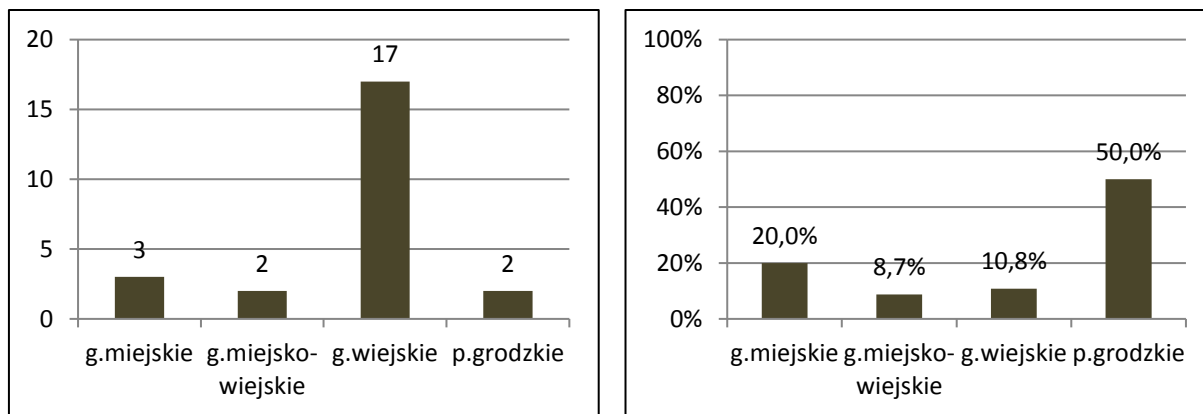
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Partnerstwa wymieniały miasta grodzkie (50% miast) i gminy miejskie (20% gmin), rzadziej gminy wiejskie i miejsko-wiejskie (zob. wykresy II.1.20-21). W *Strategii* założono, że do 2020 r. powstanie 150 partnerstw międzysektorowych na rzecz integracji społecznej. (co stanowi zaledwie 16% zakładanego celu). Wartość uzyskanych wyników jest jednak niska i należałoby podejść do nich z dystansem. Systematyzację uzyskanych wyników utrudnia bowiem odmienność podejść do pojęcia „partnerstwo”. Z uwagi na szeroki zakres znaczeniowy wskaźnika, badane jednostki pomocy społecznej podawały różne formy partnerskie (np. LGD, współpraca z podmiotami zatrudnienia socjalnego, model lokalnej współpracy).

Wykresy II.1.20-21. Liczba/odsetek gmin, w których zostały zawiązane partnerstwa międzysektorowe działające m.in. na rzecz integracji społecznej (n=199)?

Liczba gmin – podział na typ gminy

Odsetek gmin – podział na typ gminy

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

12. Liczba zawartych Porozumień o realizacji Programu Aktywizacja i Integracja pomiędzy ośrodkami pomocy społecznej i powiatowymi urzędami pracy

Program Aktywizacja i Integracja (PAI) to kolejne innowacyjne narzędzie stwarzające „dodatkowe możliwości aktywizacji osób, które utraciły możliwość podjęcia pracy z powodu długiego okresu przebywania w bezrobociu, często połączonego z brakiem kwalifikacji, niewystarczającymi kompetencjami i deficytami utrudniającymi funkcjonowanie w środowisku pracy”¹⁷.

Pytanie o liczbę Porozumień o realizacji Programu Aktywizacja i Integracja zawartych pomiędzy ośrodkami pomocy społecznej i powiatowymi urzędami pracy na Lubelszczyźnie skierowano do Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Lublinie. Według danych WUP w Lublinie w latach 2015-2016 w województwie lubelskim powiatowe urzędy pracy zawarły z ośrodkami pomocy społecznej i/lub organizacjami pozarządowymi 48 Porozumień o realizacji Programu Aktywizacja i Integracja (w 2015 – 30; w 2016 – 18). Z Programu PAI skorzystało 526 osób (w 2015 – 313; w 2016 – 213), a ukończyło go 496 osób (co stanowi 94,3% wszystkich uczestników, którzy wzięli udział w tym Programie).

W *Strategii* założono, że do 2020 roku zawartych zostanie 120 Porozumień o realizacji Programu Aktywizacja i Integracja. W latach 2015-2016 zawarto 48 Porozumień, co stanowi 40% zakładanego wskaźnika. Wartość zakładanego wskaźnika jest możliwa do osiągnięcia przy założeniu, że co roku będzie zawieranych średnio 18 Porozumień o realizacji PAI.

Realizacja celów zaplanowanych w obszarze bezrobocia i walki z ubóstwem następuje m.in. przez wdrażanie wojewódzkich programów operacyjnych, wśród których warto wskazać szczególnie na:

- 1) *Regionalny Program Pomocy Społecznej i Włączenia Społecznego na lata 2016-2020*¹⁸
- 2) *Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020.*
- 3) oraz corocznie przyjmowany *Regionalny Plan Działań na Rzecz Zatrudnienia.*

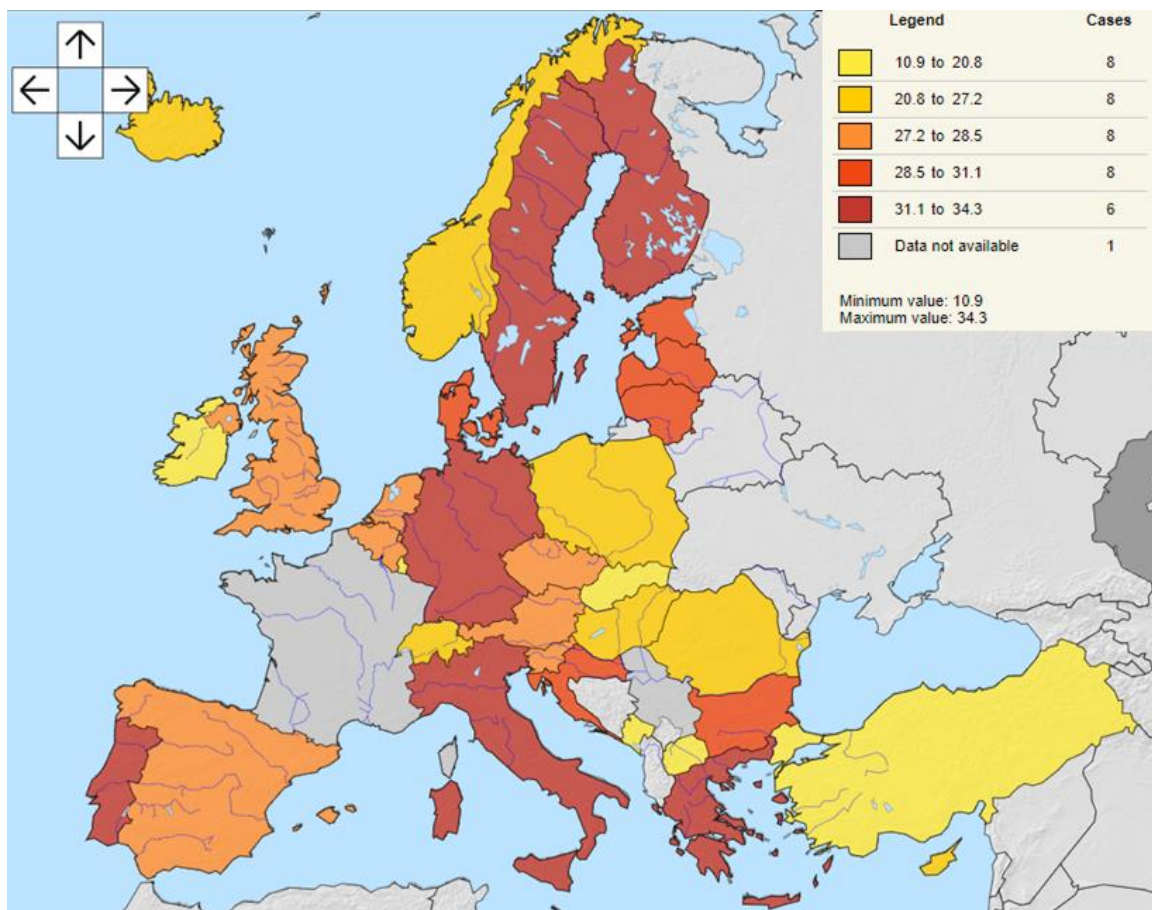
¹⁷ Program Aktywizacja i Integracja – kierunkowe wytyczne dla podmiotów organizujących Program Aktywizacja i Integracja, Departament Rynku Pracy MPiPS, Warszawa 2014, s. 4.

¹⁸ Załącznik do uchwały Nr XIII/200/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 grudnia 2015 r.

II.2. Obszar: starzejące się społeczeństwo

Obserwowane współcześnie zjawisko starzenia się ludności ma charakter globalny, dotyczy wszystkich regionów i niemal wszystkich państw świata. Proces ten najgłębiej zaznaczył się w Europie i staje się jednym z największych wyzwań stojących przed wszystkimi państwami UE. Starzenie się ludności wynika przede wszystkim z niskiego wskaźnika rozrodczości i rosnącej liczby osób, które dożywają późnego wieku¹⁹. Jednym ze sposobów zilustrowania zmian związanych ze starzeniem się społeczeństw europejskich jest współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi, który wyraża się stosunkiem liczby osób w starszym wieku (65 lat i więcej) do ludności w wieku produkcyjnym (15-64 lat). Według danych Eurostatu, w 2016 roku współczynnik w UE-28 wynosił 29,3 na każde 100 osób w wieku produkcyjnym. Najwyższy wskaźnik odnotowano we Włoszech (34,3), Grecji (33,1), Niemczech (32), Finlandii (32,4), Szwecji (31,5) i Portugalii (31,8). W Polsce wyniósł on 23,1 (zob. kartogram II.2.1).

- **Kartogram II.2.1. Współczynnik obciążenia demograficznego: ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w krajach europejskich w 2016 r.**

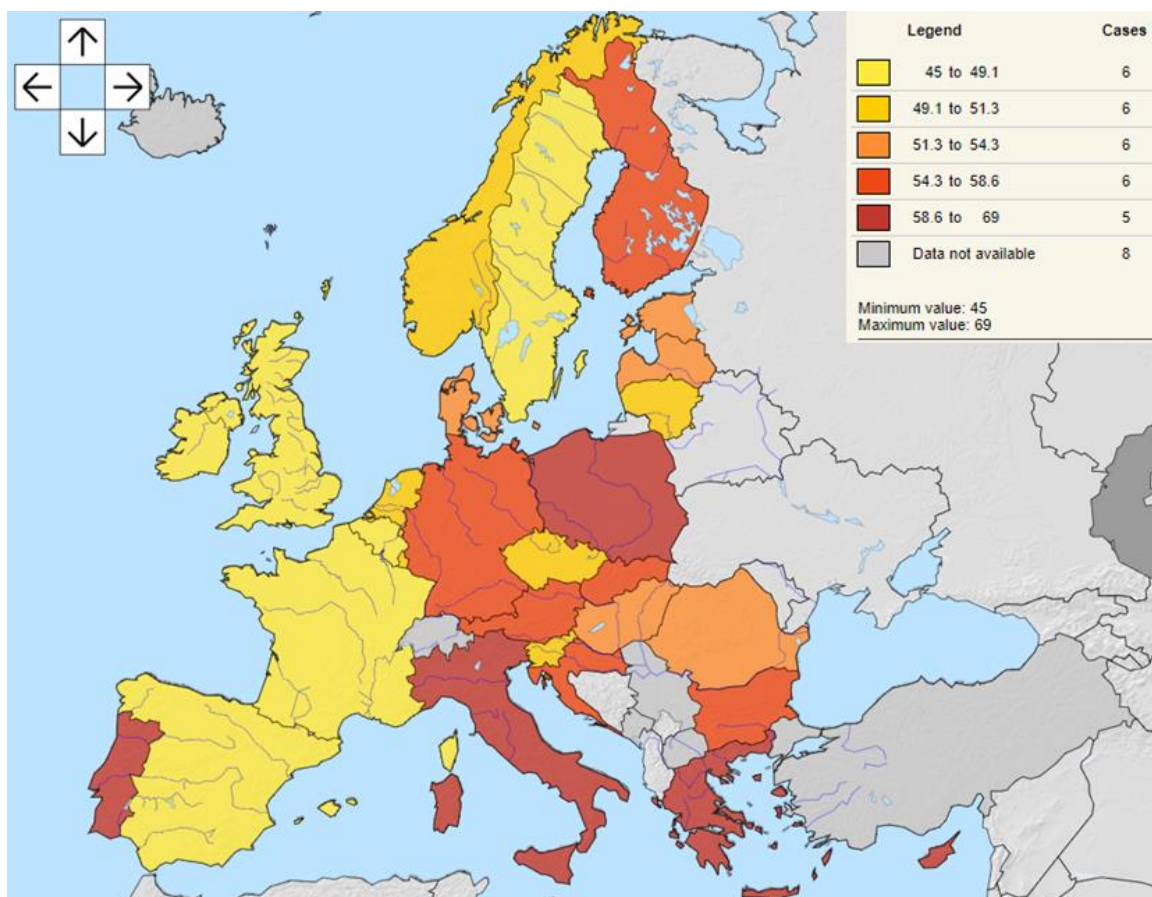

Źródło: *Old-age-dependency ratio. Per 100 persons*, Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/mapToolClosed.do?tab=map&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tps00198&toolbox=types> (dostęp: 21.10.2017)

¹⁹ Por. C. Żołędowski, *Starzenie się ludności – Polska na tle Unii Europejskiej*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje”, R. 2012, nr 17, s. 29-30.

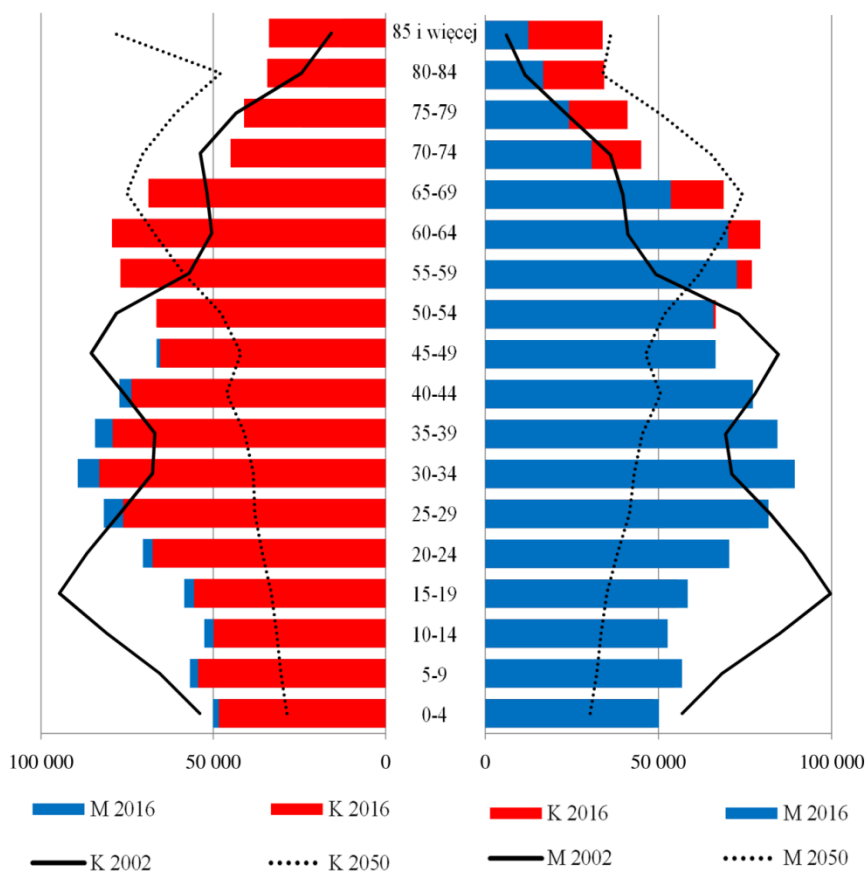
Prognozy Eurostatu wskazują, że wzrost obciążenia demograficznego wystąpi we wszystkich krajach UE. Najwyższy poziom obciążenia demograficznego osobami starszymi będzie w Portugalii (69), Grecji (65,3), we Włoszech (62,7), a także w Polsce (61,5) (zob. kartogram II.2.2). Pozornie korzystna – w odniesieniu do innych krajów UE – obecna sytuacja demograficzna Polski zmieni się w ciągu najbliższych lat, w 2080 r. Polska stanie się jednym z krajów Europy o najbardziej zaawansowanym procesie starzenia się populacji.

- **Kartogram II.2.2. Prognozowany współczynnik obciążenia demograficznego: ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w krajach europejskich w 2080 r.**

Źródło: *Projected old-age dependency ratio. Per 100 persons*, Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/mapToolClosed.do?tab=map&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tps00200&toolbox=types> (dostęp: 21.10.2017)

Zjawisko starzenia się ludności obserwowane jest także w woj. lubelskim. Charakterystyka demograficzna ludności zamieszkującej Lubelszczyznę wskazuje m.in. na nasilanie się spadku liczby ludności, postępujący proces migracji społeczeństwa i ujemny przyrost naturalny. Analizując strukturę ludności pod względem płci i grup wiekowych w województwie lubelskim można zauważyć, że wiek jest zmienną różnicującą mężczyzn i kobiety. Mężczyźni przeważają w wieku do 60 lat, a kobiety – po 60 roku życia. Największą liczbę stanowią osoby w wieku 20-40 lat (druga fala wyżu demograficznego, pierwsza odnosi się do roczników 55-65), są to osoby pracujące lub takie, które będą szukały pracy w miejscu zamieszkania lub poza nim (emigracja do aglomeracji miejskich lub zagranicę). Druga fala wyżu demograficznego to 30-latkowie (zob. wykres II.2.1).

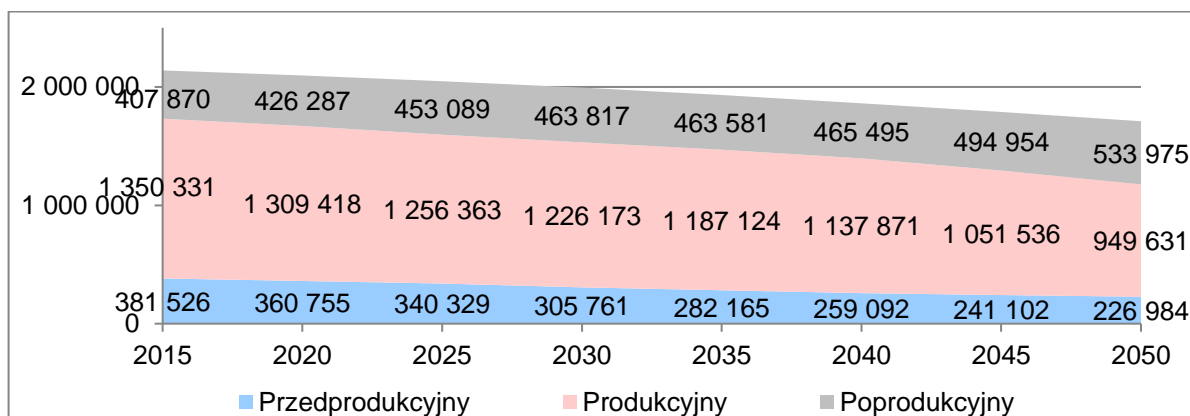
Wykres II.2.1. Struktura ludności według płci i grup wiekowych w województwie lubelskim w latach 2002, 2016 i 2050 (prognoza)

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z BDL GUS 2017

Przesuwanie się w czasie roczników wyżów i niżów demograficznych, jak również zmniejszanie dzietności kobiet oraz wydłużenie się przeciętnego czasu życia powoduje, że maleje liczba dzieci i młodzieży, a także osób w wieku produkcyjnym, a wzrasta liczba osób starszych. Prognozy GUS dotyczące liczby ludności w kraju, a także w woj. lubelskim do 2050 roku, nie są zbyt optymistyczne. Liczba mieszkańców zmniejszy się o 429 137 (spadek o 20,1% w stosunku do 2015 r.). Dotyczyć to będzie osób w wieku produkcyjnym (spadek o 40,5% w stosunku do 2015 r.) i przedprodukcyjnym (spadek o 29,7%). Natomiast zwiększy się liczba osób w wieku poprodukcyjnym (wzrost o 30,9%) (zob. wykres II.2.2).

Jednym z miar zaawansowania starzenia się społeczeństwa jest wskaźnik/współczynnik starości demograficznej, pokazujący udział osób w starszym wieku w całej populacji. Natomiast najczęściej stosowaną miarą stosowaną w badaniach stanu zaawansowania starości społeczeństwa jest indeks starości demograficznej, który jest ilorazem osób starszych przez liczbę osób w wieku od 0 do 14 lat w tej samej populacji. Wysoka wartość tego wskaźnika wskazuje na wysoki udział najstarszej grupy wiekowej w ogóle populacji²⁰.

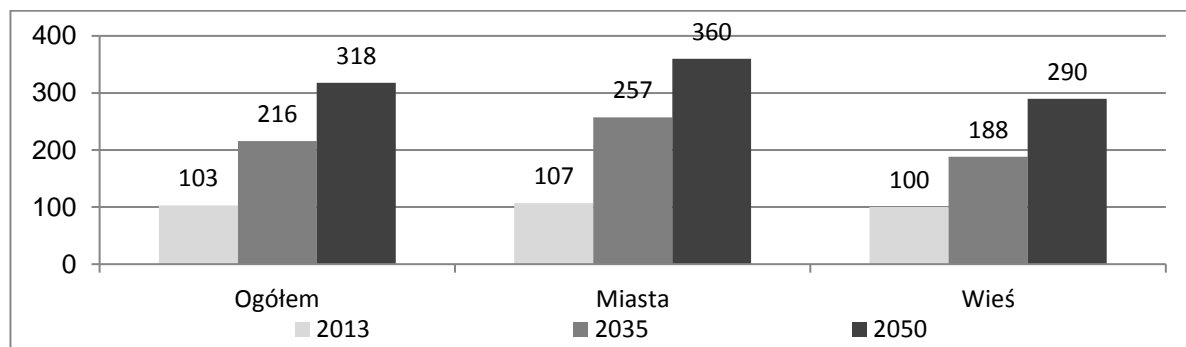
²⁰ Por. G. Trzpiot, A. Ojrzyska, *Analiza ryzyka starzenia demograficznego wybranych miast w Polsce*, nr 178 (2014), Modelowanie preferencji a ryzyko '14, Seria: Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Studia Ekonomiczne, s. 236.

Wykres II.2.2. Prognoza liczby ludności według ekonomicznych grup wieku w woj. lubelskim do 2050 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Prognoza ludności gmin na lata 2017-2030 – tablice wojewódzkie*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-gmin-na-lata-2017-2030-opracowanie-eksperymentalne,10,1.html> (dostęp: 2.11.2017)

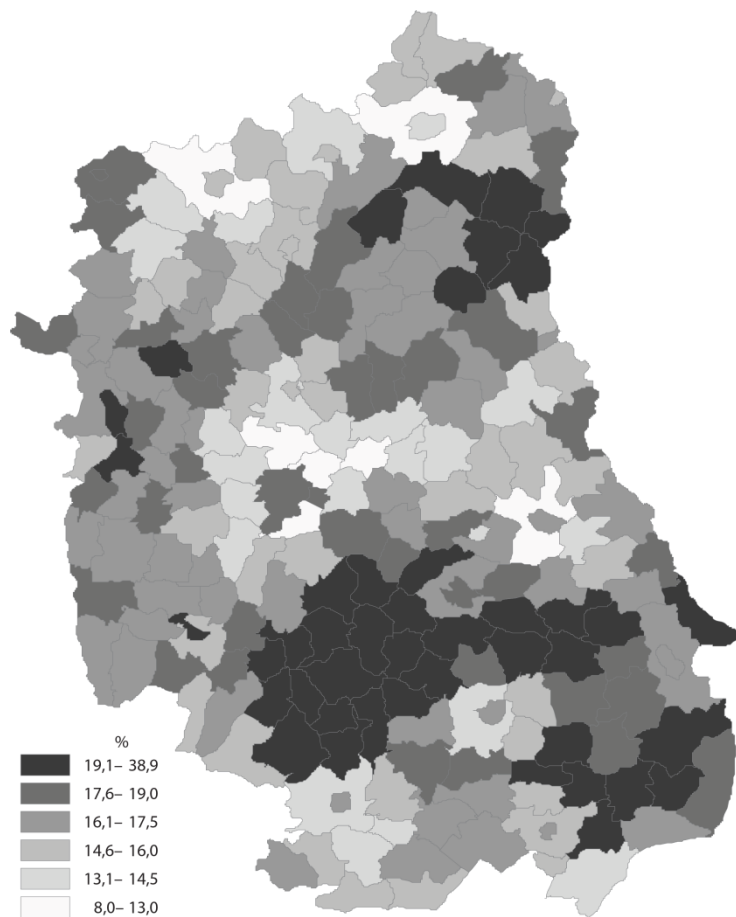
Analizując oba wskaźniki można zauważyć, że zjawisko starzenia się społeczeństwa dotyka przede wszystkim gminy powiatu bialskiego, biłgorajskiego, hrubieszowskiego, krasnostawskiego, tomaszowskiego i zamojskiego (zob. kartogram II.2.3-4). Najmniejszy udział osób starszych w ogólnej liczbie populacji, czy w stosunku do osób młodych w wieku 0-14 lat dostrzegalny jest w gminach sąsiadujących z miastami grodzkimi i miastem Łuków, gdzie występuje zjawisko suburbanizacji. Wzrost liczby osób w wieku produkcyjnym widoczny jest także w gminie Puchaczów, gdzie zlokalizowana jest kopalnia węgla kamiennego, jeden z największych pracodawców na Lubelszczyźnie, zatrudniający blisko 5 tys. pracowników.

Według danych GUS Proces starzenia się społeczeństwa w województwie lubelskim będzie postępował, szczególnie w aglomeracjach miejskich, gdzie mediana wieku ludności w 2050 r. wyniesie 56,7 lat. Indeks starości dla miast wzrośnie z 107 w 2013 r. do 360 w 2050. Oznaczać to będzie, że na 100 osób w wieku 0-14 będzie przypadało 360 osób w wieku 65 lat i więcej (zob. wykres II.2.3).

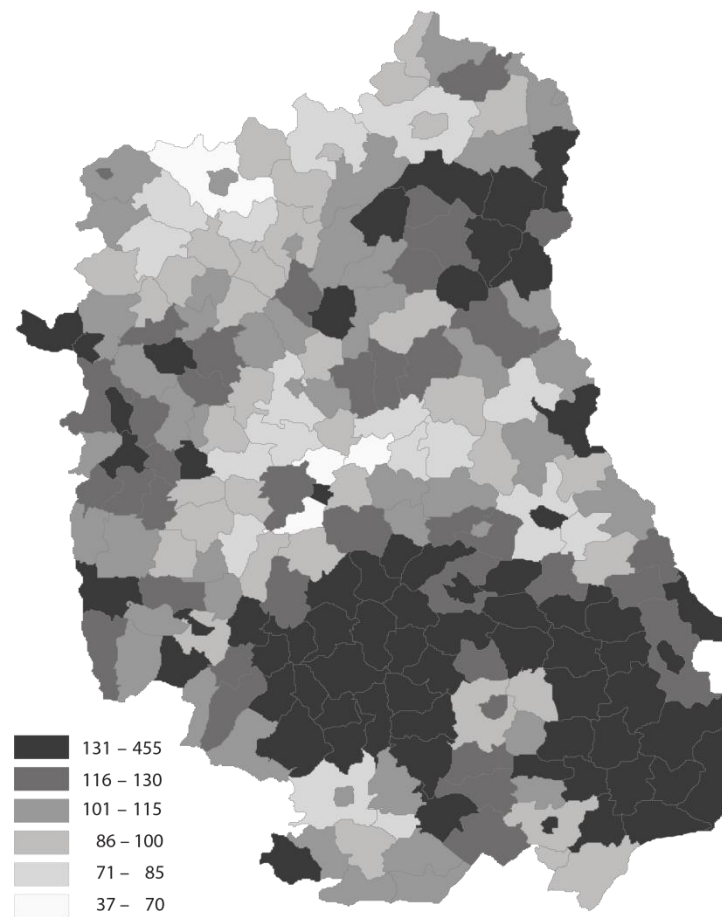
Wykres II.2.3. Prognoza indeksu starości w woj. lubelskim do 2050 roku

Źródło: *Prognoza demograficzna na lata 2014-2050 dla województwa lubelskiego*, GUS, <http://lublin.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnalne/ludnosc/prognoza-demograficzna-na-lata-2014-2050-dla-wojewodztwa-lubelskiego,2,1.html> (dostęp: 22.10.2017).

- Kartogram II.2.3. Wskaźnik starości demograficznej w gminach woj. lubelskiego w 2016 r.

- Kartogram II.2.4. Indeks starości w gminach woj. lubelskiego w 2016 r.

Źródło: J. Balcerzak, M. Cierniak-Piotrowska, J. Hausman-Czerwińska i in. (oprac.), *Atlas demograficzny Polski*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017, s. 24

Skutkiem postępującego kryzysu demograficznego będzie pogłębiający się proces starzenia się społeczeństwa i wyludniania się społeczności lokalnych, szczególnie na terenach wiejskich. Wyzwaniem stanie się polityka utrzymania aktywności fizycznej, społecznej i zawodowej osób starszych w społeczeństwie (zwłaszcza kobiet), mająca „na celu wszechstronną kompensację malejących z wiekiem możliwości samodzielnego zaspokojenia potrzeb oraz integrację z lokalną społecznością”²¹. Polska w ocenie Piotra Błędowskiego potrzebuje realizacji „polityki wobec starości” stwarzającej warunki seniorom do samodzielnego lub wspieranego przez odpowiednie instytucje zaspokajania potrzeb kulturalnych, edukacyjnych, o charakterze integracyjnym²². Zdaniem Józefiny Hrynkiewicz Na skutek przemian cywilizacyjnych potencjał opiekuńczy rodzin się zmniejsza. Rodziny wielopokoleniowe powoli zanikają (stają się mniej liczne), wzrasta atomizacja społeczeństwa, więzi wewnątrzrodzinne osłabiają się m.in. z powodu emigracji zarobkowej (wewnątrz krajowych i zagranicznych). Jej zdaniem usługi opiekuńcze świadczone przez rodziny są potrzebne, jednak są niewystarczające, nie zastąpią specjalistycznego systemu instytucjonalnego, „liczba osób potrzebujących opieki będzie wzrastać, podczas gdy liczba osób zobowiązanych i zdolnych do udzielenia opieki sukcesywnie będzie się zmniejszać z przyczyn demograficznych²³. Konieczny będzie zatem rozwój usług pozarodzinnych, w tym specjalistycznych, dla osób starszych i z niepełnosprawnością²⁴.

Ocena stopnia realizacji wskaźników

Głównym celem *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020* w obszarze starzejącego się społeczeństwa jest „zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego, włączenie społeczne oraz wzrost aktywności i udziału w życiu społecznym osób starszych”. Realizacja celu polega na wdrożeniu następujących celów operacyjnych:

Cel operacyjny 1: Wsparcie osób starszych funkcjonujących w środowisku.

Cel operacyjny 2: Rozwój systemu opieki nad osobami starszymi nie mogącymi samodzielnie funkcjonować w środowisku.

Cel operacyjny 3: Wzrost aktywności osób starszych w życiu społecznym, kulturalnym i zawodowym.

Cel operacyjny 4: Zapewnienie kompleksowego i wysokiego poziomu usług socjalnych skierowanych do osób starszych.

Cel operacyjny 5: Wzmocnienie integracji międzypokoleniowej.

Cel operacyjny 6: Poprawa jakości i dostępności do świadczeń opieki zdrowotnej w aspekcie zdrowia, medycyny i profilaktyki.

Cel operacyjny 7: Zmiana negatywnych stereotypów dotyczących osób starszych.

Przyjęte w *Strategii* kierunki działań mają przyczynić się do poprawy jakości życia osób starszych, wzmocnienia integracji międzypokoleniowej, zmiany stereotypów dotyczących tej grupy, zwiększenia dostępności wysokiej jakości wyspecjalizowanych usług społecznych (geriatrycznych i opieki długoterminowej) oraz zwiększenia uczestnictwa osób

²¹ G. Ciura, J. Szymańczak (2012), *Starzenie się społeczeństwa polskiego*, „INFOS Zagadnienia społeczno-gospodarcze”, Biuro Analiz Sejmowych, nr 12(126), s. 3.

²² Por. P. Błędowski (2016), *Polityka wobec starzenia się i starości. Zakres i definicje*, w: *Polityka wobec starości i starzenia się w Polsce w latach 2015-2035*, P. Błędowski, Z. Szweđa-Lewandowska (red.), Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa, s. 33.

²³ J. Hrynkiewicz (2016), *Sytuacja ludzi starszych i niesamodzielnych*, w: *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*, J. Hrynkiewicz, A. Potrykowska (red.), Warszawa, s. 94.

²⁴ Por. Tamże, s. 96.

starszych w życiu społecznym i zawodowym. Realizacja tych działań będzie wiązała się również z koniecznością przygotowania kadry do realizacji wysokiej jakości usług świadczonych na rzecz tej grupy beneficjentów, w tym osób niesamodzielnych. Szacunkowy poziom realizacji celów i wskaźników w obszarze starzejącego się społeczeństwa prezentuje tabela II.2.1.

Tabela II.2.1. Poziom realizacji wskaźników w obszarze: starzejące się społeczeństwo

Wskaźniki dla obszaru starzejące się społeczeństwo					
Lp.	Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 2013 r. lub ostatni)	2014-2016	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników
Cel operacyjny 1: Wsparcie osób starszych funkcjonujących w środowisku					
13	1. Liczba osób starszych objętych usługami opiekuńczymi	w 2012 r. – 3 488 osób	OZPS 2016: 2014 – 4 497 2015 – 4 591 2016 – 4 845 Badania ROPS 2017 ²⁵ : 2016 – 4 549	5 000	ocena zasobów pomocy społecznej
14	2. Liczba placówek wsparcia dziennego świadczących pomoc na rzecz osób starszych	5 Dienne Domy Pomocy Społecznej	2014 – 9 2015 – 11 2016 – 13 ²⁶	15	dane gromadzone przez ROPS

²⁵ Badania przeprowadzone przez ROPS w sierpniu 2017 r. (n=200 OPS – zwrot na poziomie 94%).

²⁶ OZPS 2016. Badania przeprowadzone przez ROPS w sierpniu 2017 r. wykazały, że takich placówek jest 14.

Cel operacyjny 2: Rozwój systemu opieki nad osobami starszymi nie mogącymi samodzielnie funkcjonować w środowisku					
15	1. Liczba instytucji zapewniających całodobową opiekę nad osobami starszymi	21 DPS 15 ZOL 5 ZPO 5 Hospicja	Rejestr Wojewody Lubelskiego: 44 DPS ²⁷ OZPS 2016: DPS: 2014-2016 – 8+36 ZPO (BDL GUS) 2014 – 7; 2015 – 7; 2016 – 11 ZOL (BDL GUS) 2014 – 22; 2015 – 22; 2016 – 20 Hospicja: OZPS 2016 2014-2015 – 7; 2016 – 9 (bez Hospicjum im. „Małego Księcia”) BDL GUS 2014 – 5; 2015 – 6; 2016 – 4	22 DPS 20 ZOL 7 ZPO 6 Hospicja	ocena zasobów pomocy społecznej dane z Departamentu Zdrowia Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego"
Cel operacyjny 3: Wzrost aktywności osób starszych w życiu społecznym, kulturalnym i zawodowym					
16	1. Liczba organizacji pozarządowych działających na rzecz osób starszych	103	Bazy.ngo.pl: 172 ²⁸ Badania ROPS 2017: 310	150	dane gromadzone przez ROPS

²⁷ Rejestr placówek zapewniających całodobową opiekę osobom niepełnosprawnym, przewlekle chorym lub osobom w podeszłym wieku (wg stanu na dzień 19.10.2017 r.), <http://www.lublin.uw.gov.pl/wps/rejestr-plac%C3%B3wek-zapewniaj%C4%85cych-ca%C5%82odobow%C4%85-opiek%C4%99-osobom-niepe%C5%82nosprawnym-przewlekle-chorym-lub> (dostęp: 21.11.2017).

²⁸ Zgodnie z informacją podaną w serwisie bazy.ngo.pl w woj. lubelskim, według stanu na dzień 7.08.2017, było 186 (-14, tj. organizacje wykreślone z rejestru lub znajdujące się w stanie likwidacji) organizacji pozarządowych deklarujących działalność na rzecz „osób starszych i kombatanów”.

II.2. Obszar: STARZEJĄCE SIĘ SPOŁECZEŃSTWO

17	2. Liczba Uniwersytetów Trzeciego Wieku	11	25 ²⁹	20	dane gromadzone przez ROPS
18	3. Liczba Klubów Seniora	W 2011 r. – 64	OZSP 2016: 2014 – 181; 2015 – 202; 2016 – 229 Badania ROPS 2017: 2016 – 129	85	dane gromadzone przez ROPS

Cel operacyjny 4: Zapewnienie kompleksowego i wysokiego poziomu usług socjalnych skierowanych do osób starszych

19	1. Liczba pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, którzy podnieśli kwalifikacje w zakresie problematyki osób starszych	brak danych	Badania ROPS Lublin 2017: 315 (w 56 gminach)	400	dane gromadzone przez ROPS
----	---	-------------	---	-----	----------------------------

Cel operacyjny 5: Wzmocnienie integracji międzypokoleniowej

20	1. Liczba kampanii informacyjnych, konferencji mających na celu promowanie inicjatyw międzypokoleniowych	brak danych	Dane ROPS Lublin: 7 Badania ROPS 2017: ok. 218 w 36 gminach	15	dane gromadzone przez ROPS
----	--	-------------	--	----	----------------------------

Cel operacyjny 6: Poprawa jakości i dostępności do świadczeń opieki zdrowotnej w aspekcie zdrowia, medycyny i profilaktyki

21	1. Liczba poradni geriatrycznych	3 oddziały geriatryczne 5 poradni geriatrycznych 2 NZOZ	3 ³⁰	10 20	dane z Departamentu Zdrowia Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego
----	----------------------------------	---	-----------------	----------	---

²⁹ Stan na 23.11.2017 r. – zob. Tabelę Z2. Uniwersytety Trzeciego Wieku na Lubelszczyźnie w Załączniku. Nie uwzględniono Janowskiego UTW przy Janowskim Stowarzyszeniu Niesienia Pomocy „Humanus”, który zawiesił swoją działalność.

³⁰ Zintegrowany Informator Pacjenta, <https://zip.nfz.gov.pl/GSL/> (dostęp: 20.11.2017); Szpitale i poradnie geriatryczne, <http://www.spolescenstwoobywatelskie.gov.pl/szpital-i-poradnie-geriatryczne> (dostęp: 20.11.2017).

II.2. Obszar: STARZEJĄCE SIĘ SPOŁECZEŃSTWO

22	2. Liczba programów profilaktycznych skierowanych do osób starszych	3	1 ³¹	10	dane z Narodowego Funduszu Zdrowia
----	---	---	-----------------	----	------------------------------------

Cel operacyjny 7: Zmiana negatywnych stereotypów dotyczących osób starszych

23	1. Liczba kampanii informacyjnych, konferencji mających na celu kreowanie pozytywnego wizerunku osoby starszej	brak danych	Dane ROPS Lublin: 7 Badania ROPS 2017: ok. 67 w 36 gminach	15	sprawozdawczość z realizacji zadań samorządu Województwa Lubelskiego
----	--	-------------	--	----	--

Źródło: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, ROPS 2016; BDL GUS; wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.; Rejestry, wykazy JPS i innych podmiotów LUW w Lublinie; serwis internetowy ROPS w Lublinie: <http://rops.lubelskie.pl/>; serwis bazy.ngo.pl; Zintegrowany Informator Pacjenta, <https://zip.nfz.gov.pl/GSL/>; serwis internetowy Pełnomocnika Rządu ds. Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania

³¹ Szkolenie „Przeciwdziałanie przemocy wobec dzieci i seniorów w rodzinie i instytucji” w ramach Szwajcarsko – Polskiego Programu Współpracy, <http://rops.lubelskie.pl/2016/02/rekrutacja-na-3-dniowe-szkolenie-z-noclegiem-pt-przeciwdzialanie-przemocy-wobec-dzieci-i-seniorow-w-rodzinie-i-instytucji-w-ramach-szwajcarsko-polskiego-programu-wspol/> dostęp: 20.11.2017).

2) Wskaźniki w obszarze: starzejące się społeczeństwo

Jednym z celów szczegółowych obszaru „starzejące się społeczeństwo” jest „wsparcie osób starszych funkcjonujących w środowisku” (**cel operacyjny 1**). Cel ten realizowany jest przez:

- podnoszenie jakości i dostępności do usług opiekuńczych, w tym specjalistycznych usług opiekuńczych,
- tworzenie placówek wspomagających osoby starsze (dienne domy pobytu, kluby, centra usług społecznych, mieszkania chronione i inne),
- wsparcie finansowe i rzeczowe osób starszych będących w trudnej sytuacji materialnej.

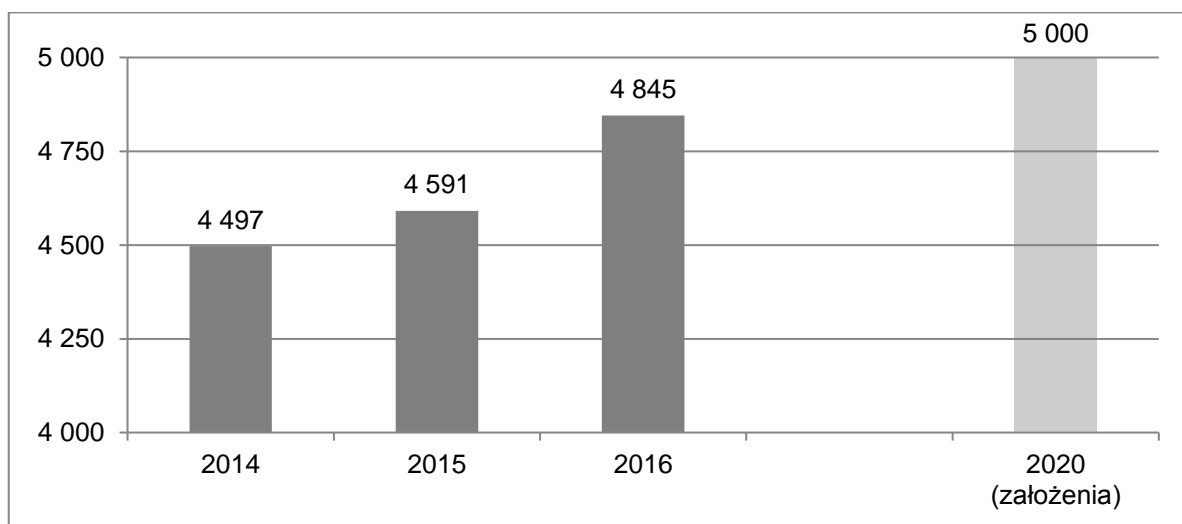
Do pomiaru ww. działań opracowano 2 wskaźniki:

- 1) liczba osób starszych objętych usługami opiekuńczymi,
- 2) liczba placówek wsparcia dziennego świadczących pomoc na rzecz osób starszych.

13. Liczba osób starszych objętych usługami opiekuńczymi

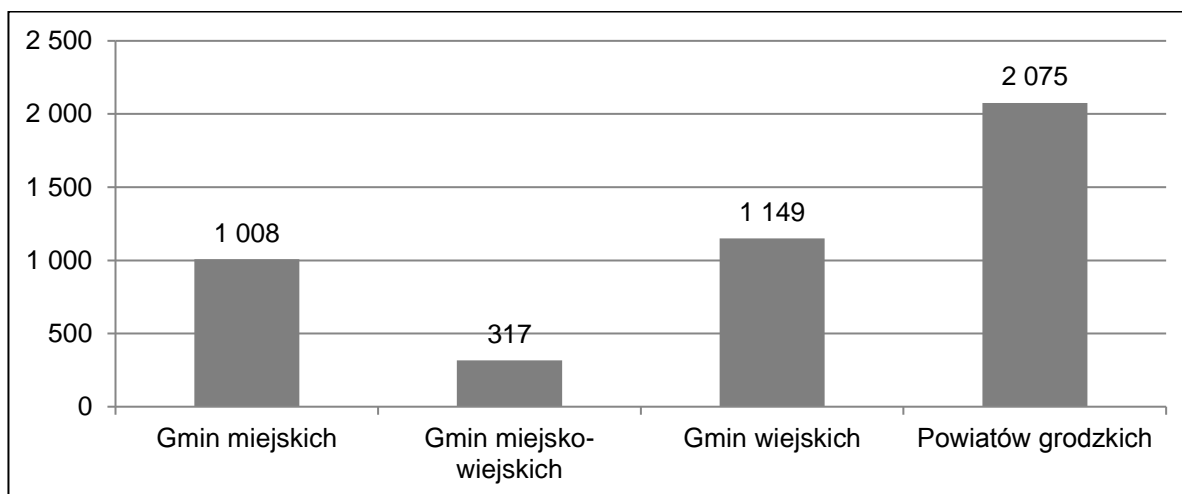
Według danych dostępnych w sprawozdaniu „ocena zasobów pomocy społecznej” (OZPS) z 2016 r. (opracowania tabelaryczne w arkuszu kalkulacyjnym) w latach 2014-2016 liczba osób starszych korzystających z usług opiekuńczych w woj. lubelskim wzrosła z 4 497 w 2014 r. do 4 845 w 2016 r. (wzrost o 7,7%) (zob. wykres II.2.4). Dane zabrane w trakcie badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r. są zbliżone do tych podanych w OZPS.

Wykres II.2.4. Liczba osób starszych w woj. lubelskim objętych usługami opiekuńczymi w latach 2014-2016

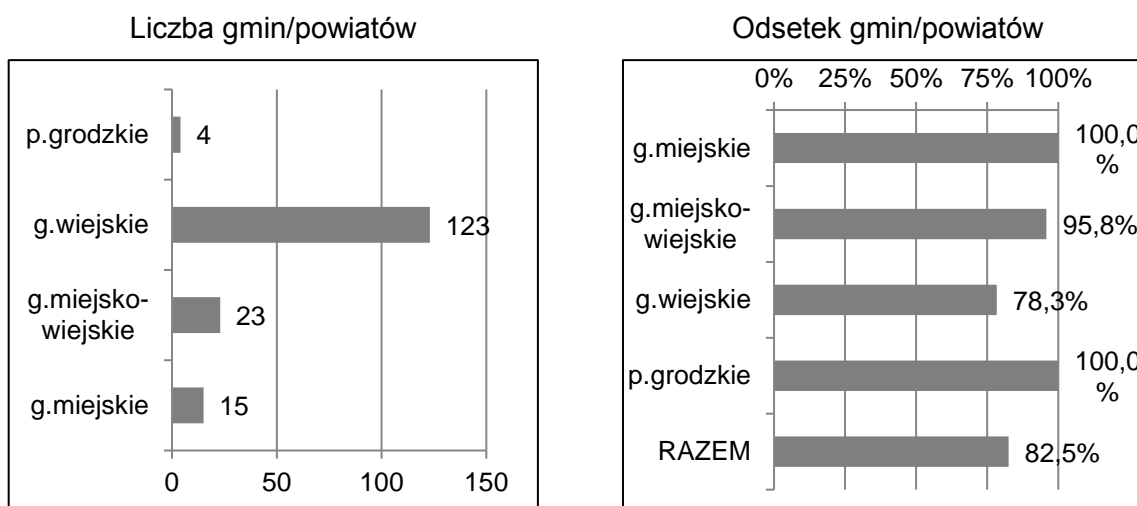
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z OZPS 2016

Najwięcej osób starszych korzystających z usług opiekuńczych mieszka w aglomeracjach miejskich, głównie w powiatach grodzkich (2 075 – dane ROPS pozyskane w trakcie badań przeprowadzonych w sierpniu 2017 r. od n=200 JST) (zob. wykres II.2.5).

Wykres II.2.5. Liczba osób starszych w woj. lubelskim objętych usługami opiekuńczymi w 2016 r. – podział na typ JST

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

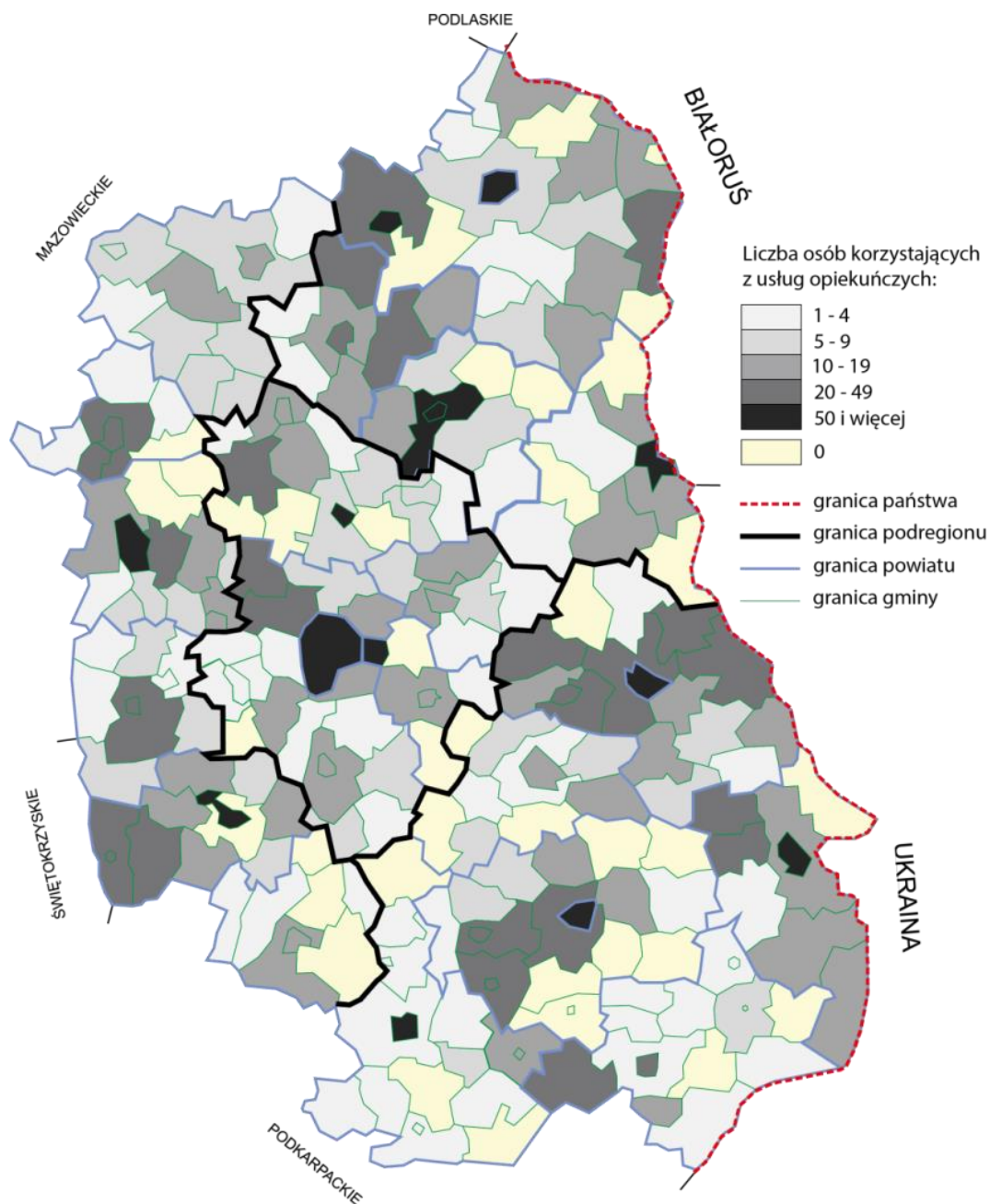
Usługi opiekuńcze realizowane są we wszystkich gminach miejskich oraz w miastach na prawach powiatu. Realizację usług opiekuńczych skierowanych do seniorów zadeklarowało także 95,8% gmin miejsko-wiejskich (n=23) oraz 78,3% gmin wiejskich (n=123) (zob. wykresy II.2.6-7, kartogram II.2.5).

Wykresy II.2.6-7. Liczba/odsetek gmin, w których przynajmniej 1 osoba starsza została objęta usługami opiekuńczymi (N=200) – podział według typu gminy/powiatu

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Analiza danych w OZPS 2016 wykazała ponadto, że w 2016 r. na 213 gmin w woj. lubelskim realizację usług opiekuńczych świadczyło 175 gmin (82,2%). W *Strategii* założono, że do 2020, co roku, z usług opiekuńczych będzie korzystało ok. 5 tys. osób starszych.

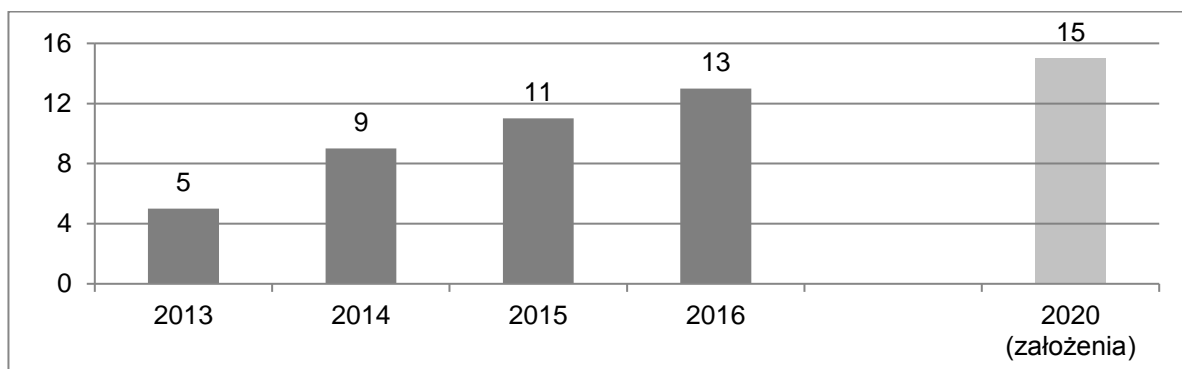
- **Kartogram II.2.5. Liczba osób korzystających z usług opiekuńczych w gminach województwa lubelskiego w 2016 r.**

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z OZPS 2016

14. Liczba placówek wsparcia dziennego świadczących pomoc na rzecz osób starszych

Kolejnym monitorowanym wskaźnikiem realizacji celu dotyczącego wsparcia osób starszych funkcjonujących w środowisku lokalnym jest liczba placówek wsparcia dziennego świadczących pomoc na rzecz osób starszych.

Wykres II.2.8. Liczba dziennych domów pomocy społecznej w woj. lubelskim w latach 2013-2016

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z OZPS 2016

W 2013 r. na terenie woj. lubelskiego funkcjonowało 5 dziennych domów pomocy społecznej, w 2014 było ich 9, w 2015 – 11, a w 2016 – 13. W *Strategii* założono, że do 2020 ma powstać 15 tego typu placówek.

W oparciu o analizowane wskaźniki można stwierdzić, że uzyskanie do 2020 r. planowanych rezultatów (objęcie usługami opiekuńczymi 5 tys. osób starszych oraz funkcjonowanie 15 dziennych domów pomocy społecznej) wydaje się być osiągalne. Związane jest to z koniecznością zapewnienia większego dostępu do wysokiej jakości usług społecznych adresowanych do osób starszych, których liczba wzrośnie w perspektywie najbliższych kilkudziesięciu lat.

Pogłębiające się zjawisko starzenia się społeczeństwa na Lubelszczyźnie wymagać będzie również „rozwoju systemu opieki nad osobami starszymi, którzy nie mogą samodzielnie funkcjonować w środowisku” (**cel operacyjny 2**), m.in. przez:

- wspieranie tworzenia rodzinnych domów pomocy społecznej dla osób starszych,
- tworzenie i wspieranie instytucji zapewniających całodobową opiekę osobom starszym.

Wskaźnikiem mierzącym stopień realizacji celu operacyjnego 2 jest:

- 1) liczba instytucji zapewniających całodobową opiekę nad osobami starszymi (liczba DPS, ZOL, ZPO i hospicjów).

15. Liczba instytucji zapewniających całodobową opiekę nad osobami starszymi

Zgodnie z rejestrem Wojewody Lubelskiego oraz OZPS 2016 w latach 2014-2016 na Lubelszczyźnie funkcjonowało 44 DPS. Dane na temat ZPO oraz ZOL pozyskano z GUS. Zgonie z informacją zawartą w BDL GUS w latach 2014-2015 funkcjonowało 7 placówek ZPO, w 2016 r. ich liczba zwiększyła się do 11. W przypadku ZOL – w latach 2014-2015 było ich 22, w 2016 liczba tego typu placówek na Lubelszczyźnie zmniejszyła się do 20. Informacje o liczbie hospicjów nie są spójne. Według OZPS 2016, w latach 2014-2015 na Lubelszczyźnie działało 7 hospicjów, w 2016 ich liczba wzrosła do 9. Natomiast dane pozyskane z BDL GUS wskazują na dużo niższe wartości: w 2014 – 5; 2015 – 6, a w 2016 – 4.

W *Strategii* przyjęto, że do 2020 r. na Lubelszczyźnie powinno funkcjonować 22 DPS, 20 ZOL, 7 ZPO, 6 Hospicjów. W oparciu o analizę zebranych informacji można stwierdzić, że zakładane wskaźniki zostały już osiągnięte, a nawet przekroczone.

Istotnym celem przyjętym w *Strategii* jest „wzrost aktywności osób starszych w życiu społecznym, kulturalnym i zawodowym” (**cel operacyjny 3**), który ma być realizowany poprzez:

- wspieranie organizacji działających na rzecz aktywizacji osób starszych,
- rozwój wolontariatu oraz grup samopomocowych wśród osób starszych,
- promowanie w środowisku seniorów form aktywnego spędzania czasu wolnego, aktywności fizycznej w procesie starzenia się i zdrowego stylu życia,
- rozwój usług edukacyjnych adresowanych do osób starszych,
- zwiększenie oferty usług rekreacyjnych, mających na celu rozwój zainteresowań seniorów,
- promowanie twórczości artystycznej seniorów (festiwale, przeglądy),
- wspieranie inicjatyw mających na celu zmianę postaw osób starszych, szczególnie w kontekście modelu życia na starość.

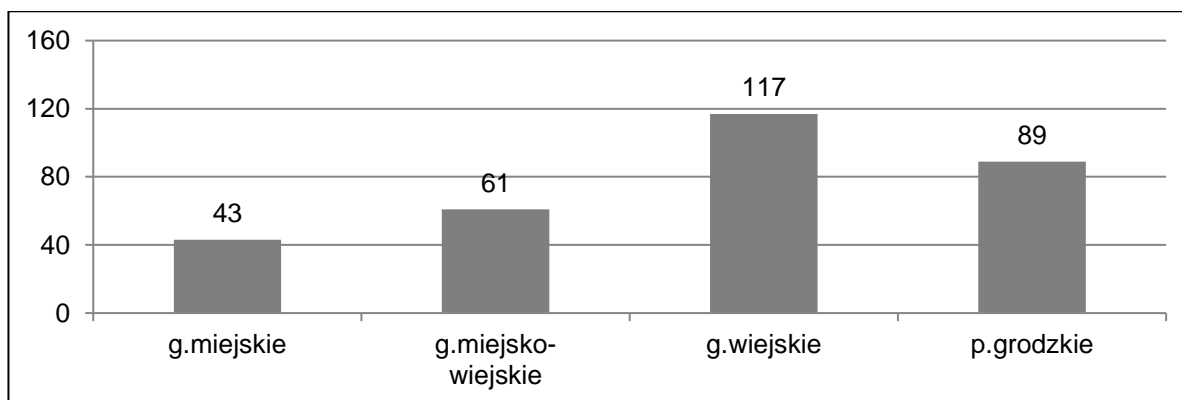
W *Strategii* ograniczono się do monitorowania trzech wskaźników:

- 1) liczby organizacji pozarządowych działających na rzecz osób starszych;
- 2) liczby Uniwersytetów Trzeciego Wieku (UTW);
- 3) liczby Klubów Seniora.

16. Liczba organizacji pozarządowych działających na rzecz osób starszych

Istotną rolę w animowaniu aktywności osób starszych odgrywają organizacje społeczne. Zgodnie z informacją podaną w serwisie bazy.ngo.pl, według stanu na dzień 7.08.2017, w woj. lubelskim było 172 organizacje pozarządowych deklarujących działalność na rzecz „osób starszych i kombatantów”. Badania przeprowadzone przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r. wykazały, że jest ich ok. 310 (zob. wykres II.2.9).

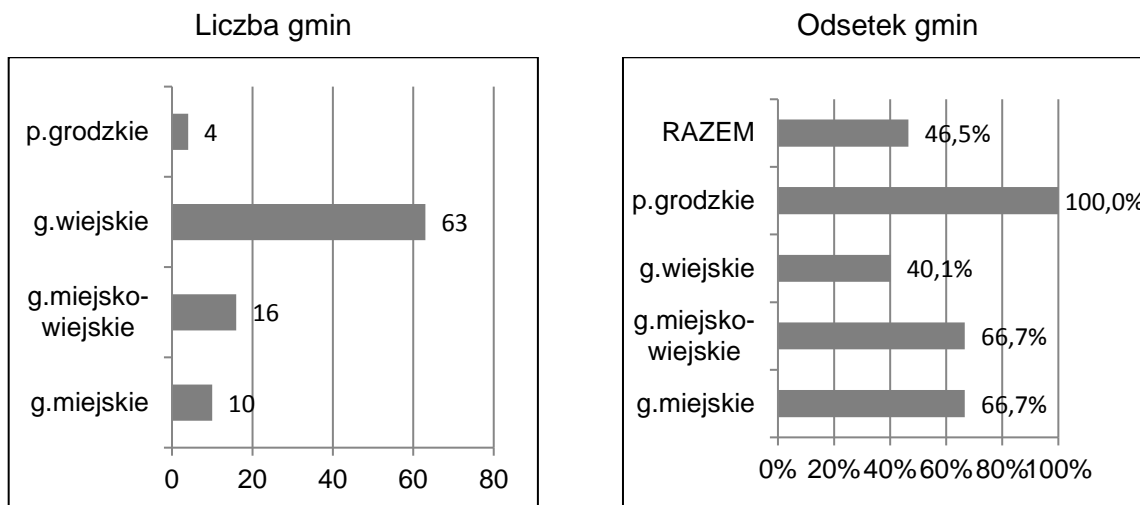
Wykres II.2.9. Liczba organizacji pozarządowych działających na rzecz osób starszych (na terenie gminy) w 2016 r. – podział na typ JST

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Organizacje te działają w ok. 93 gminach woj. lubelskiego, głównie na terenie powiatów grodzkich (100%) oraz w gminach miejskich (66,7% wszystkich gmin miejskich) i miejsko-wiejskich (66,7%) (zob. wykres II.2.10-11).

Wykresy II.2.10-11. Liczba/odsetek gmin, w których są organizacje pozarządowe działające na rzecz osób starszych (n=200) – podział według typu gminy

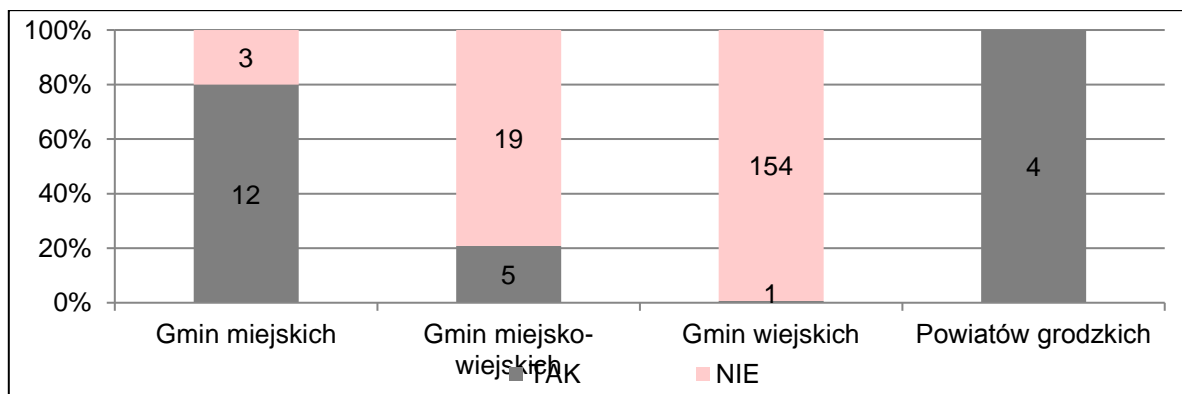

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

17. Liczba Uniwersytetów Trzeciego Wieku

Przedstawiciele OPS pytano również, czy na terenie ich gminy funkcjonuje uniwersytet trzeciego wieku (UTW). Na 200 jednostek, które odesłały zwrotną odpowiedź, 24 (11,9%) przyznały, że na ich terenie działa tego typu instytucja. Są to głównie miasta grodzkie (100%) oraz gminy miejskie (n=13; 86,7%). UTW funkcjonuje także w co czwartej gminie miejsko-wiejskiej (n=6). Tylko jedna gmina wiejska (Siennica Różana) wskazała, że na jej terenie działa UTW (zob. wykres II.2.12).

Wykres II.2.12. Liczba uniwersytetów trzeciego wieku w woj. lubelskim w 2016 r.

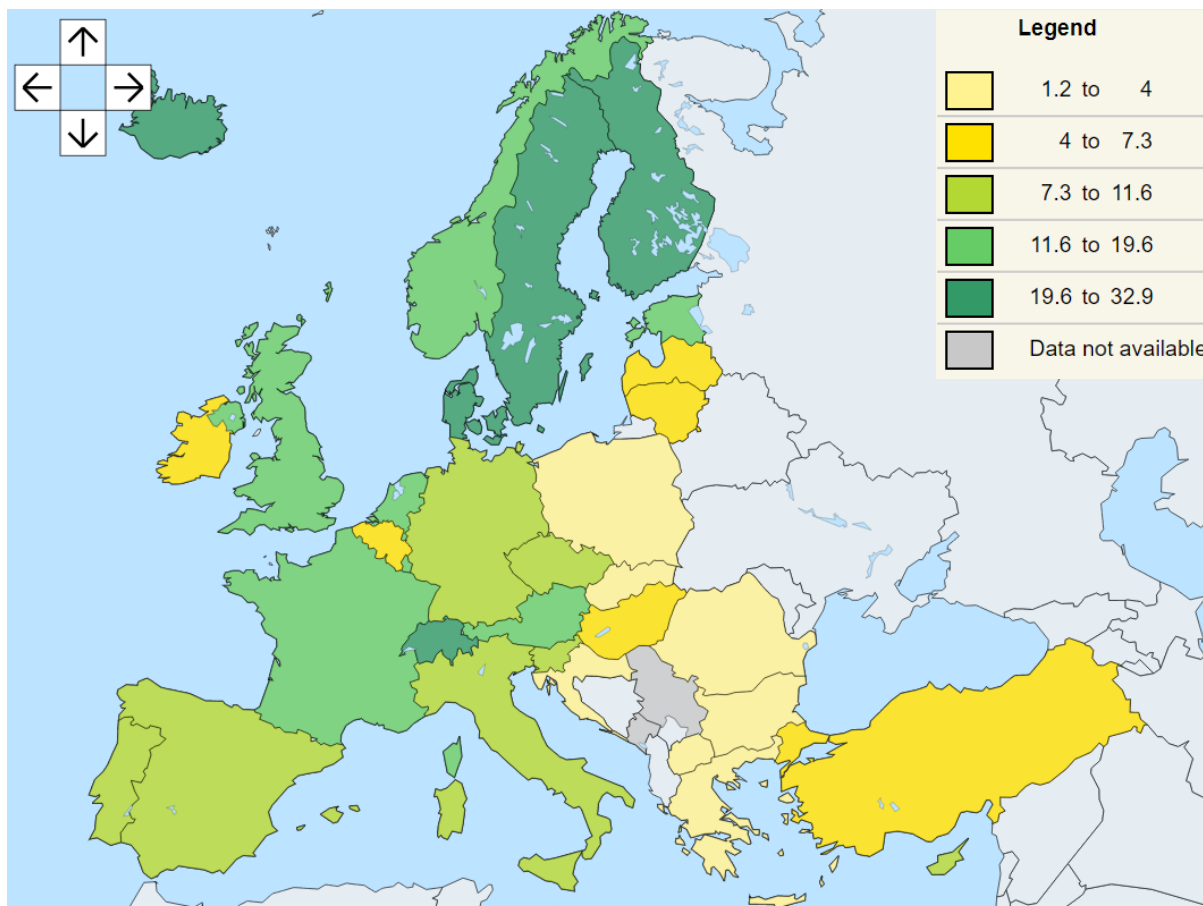

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Na etapie tworzenia *Strategii* zdiagnozowano 11 UTW (dane z 2013 r.). Do 2020 r. – zgodnie z założeniami *Strategii* – ma ich być co najmniej 20. Przeprowadzona analiza wykazała, że wskaźnik został przekroczony. W oparciu o uzyskane wyniki badań, a także

informacje zawarte w *Informatorze aktywnego Seniora*³² ustalono, że na terenie Lubelszczyzny funkcjonuje ok. 26 UTW (w tym 10 filii). Różnica w liczbie UTW wynika z tego, że jedna z gmin, w której funkcjonuje tego typu instytucja nie uczestniczyła w badaniu ankietowym, w innej natomiast działalność UTW została tymczasowo zawieszona, mimo to widnieje we wspomnianym *Informatorze*.

- **Kartogram II.2.6. Uczestnictwo dorosłych w wieku 25-64 lat w procesie uczenia się przez całe życie w krajach Unii Europejskiej (UE 28) w 2016 roku (w %)**

Źródło: *Lifelong learning*, Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsdsc440> (dostęp: 31.08.2017)

Uniwersytety trzeciego wieku, a także inne formy kształcenia ustawicznego osób starszych (m.in. uniwersytety ludowe) wpisują się cele UE w zakresie zwiększenia uczestnictwa dorosłych w procesie uczenia się przez całe życie i osiągnięcia wskaźnika na poziomie co najmniej 15% osób w grupie wiekowej 25-64 lat do 2020 roku. Polska należy do grupy krajów UE, które mają najniższy wskaźnik osób w wieku 25-64 lata, uczestniczących w kształceniu ustawicznym. W 2016 roku wynosił on 3,7%, podczas gdy średnia UE kształtowała się na poziomie 10,8%. W krajach, gdzie prężnie działają różne formy kształcenia osób dorosłych wskaźniki te sięgają nawet 33% (Szwajcaria – 32,9%; Szwecja – 29,6%; Dania – 27,7%; Finlandia – 26,4%) (zob. kartogram II.2.6)³³.

³² *Informator aktywnego seniora 2017/2018*, red. M. Stanowska, Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej Oddział w Lublinie, Lublin 2017, s. 68-69.

³³ Por. *Lifelong learning*, Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsdsc440> (dostęp: 31.08.2017).

W kontekście wyzwań wynikających ze starzenia się społeczeństwa polskiego, które dotyka także Lubelszczyznę, potrzebne są działania zwiększające udział osób dorosłych (w wieku 25-64 lat) w tzw. kształceniu ustawicznym, a także seniorów (osoby w wieku emerytalnym) do uczestnictwa w placówkach typu UTW (głównie aglomeracje miejskie), czy uniwersytet ludowy (obszary wiejskie).

18. Liczba Klubów Seniora

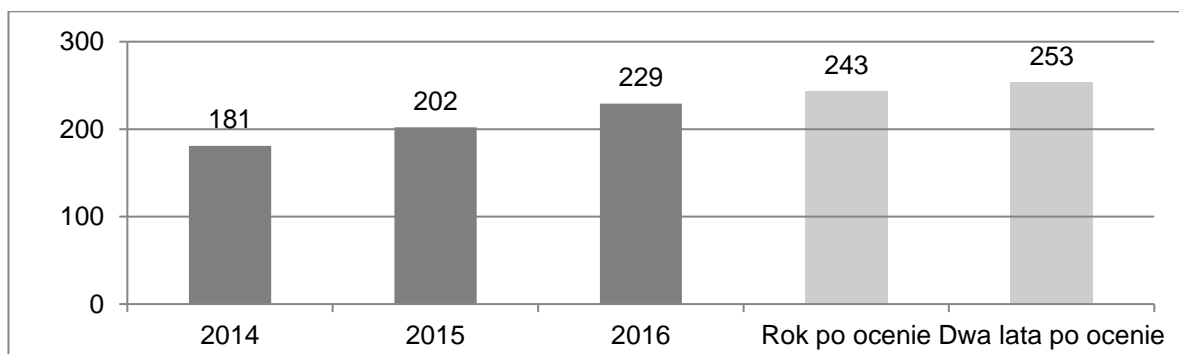
Nietypową formą organizacji społecznej zrzeszającej osoby starsze są kluby seniora. Zwykle są to nieformalne grupy, tworzone i prowadzone przez seniorów, najczęściej przy jednostkach, przy których powstają. Większość klubów seniora funkcjonuje przy organizacjach pozarządowych, ośrodkach kultury, spółdzielniach mieszkaniowych lub radach osiedli, parafiach. Według danych zgromadzonych przez ROPS w Lublinie w woj. lubelskim w 2011 r. było 64 klubów seniora. Zgodnie z założeniami *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*, do 2020 roku ma ich być 85. Dane OZPS z 2016 r. wykazują, że – według stanu z 2014 w regionie było 181 klubów i innych miejsc spotkań dla seniorów, do 2016 ich liczba wyniosła 243 (wzrost o 48). Prognozy zakładają dalszy wzrost tego typu placówek na Lubelszczyźnie (zob. tabelę II.2.2 i wykres II.2.13).

Tabela II.2.2. Liczba klubów i innych miejsc spotkań dla seniorów w gminach województwa lubelskiego w latach 2014-2016 oraz 2017-2018 (prognoza)

	2014	2015	2016	Rok po ocenie	Dwa lata po ocenie
Liczba klubów i innych miejsc spotkań dla seniorów	181	202	229	243	253

Źródło: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej 2016, ROPS Lublin

Wykres II.2.13. Liczba klubów i innych miejsc spotkań dla seniorów w gminach województwa lubelskiego w latach 2014-2016 oraz 2017-2018 (prognoza)

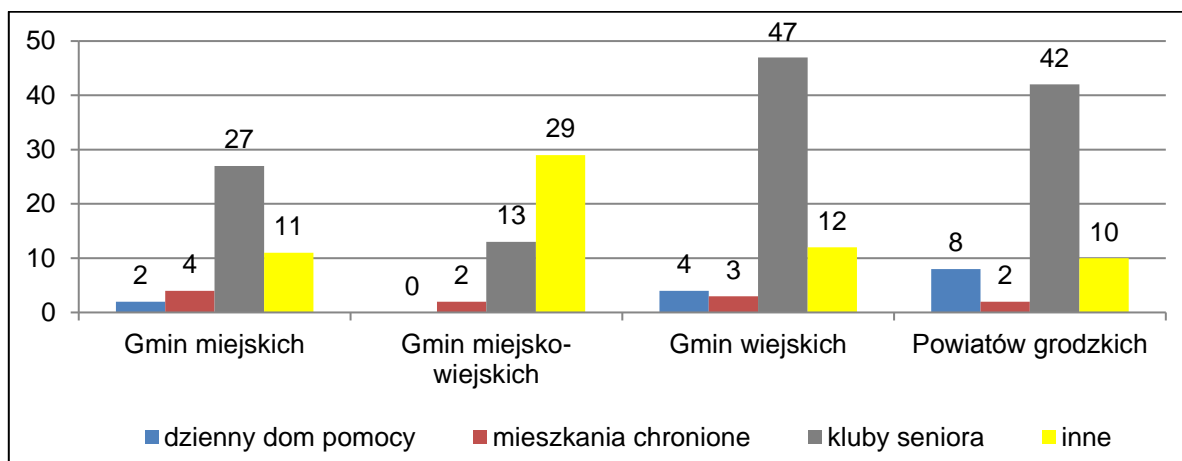
Źródło: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej 2016, ROPS Lublin

Według objaśnień do OZPS 2016 wskaźnik „liczba klubów i innych miejsc spotkań dla seniorów” odnosi się do łącznej liczby świetlic i klubów uznawanych jako Kluby Seniora, działające na terenie gminy, zajmujące się rozwojem życia kulturalnego, oświatowego, towarzyskiego i rekreacyjnego osób starszych. Podając wartość można było uwzględniać również niesformalizowane miejsca spotkań dla seniorów, natomiast nie można było podawać „Uniwersytetów Trzeciego Wieku”³⁴.

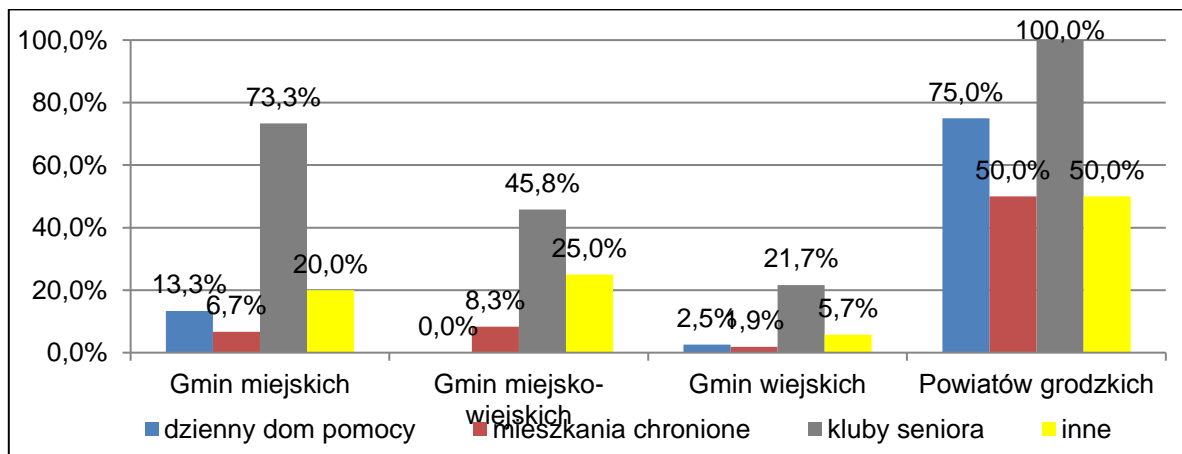
³⁴ Ocena zasobów pomocy społecznej. Objasnienia 2016, [br. m i r. wyd.], s. 8-9, 37.

Z kolei badania przeprowadzone przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r. wykazały, że w województwie lubelskim w 2016 roku funkcjonowało 129 klubów seniora. Na 200 gmin (w tym 4 miast na prawach powiatu), które udzieliły odpowiedzi na ankietę pocztową w 60 z nich (30%) funkcjonują tego typu instytucje. Badane jednostki pomocy społecznej podawały najczęściej jeden klub seniora. Najwięcej tego typu placówek funkcjonuje na terenie miast grodzkich (w Lublinie – 25, Chełmie – 8, Białej Podlaskiej – 5 i Zamościu – 4) oraz w gminach miejskich (zob. wykresy II.2.14-15).

Wykres II.2.14. Liczba placówek świadczących usługi na rzecz osób starszych w gminach województwa lubelskiego w 2016 r.

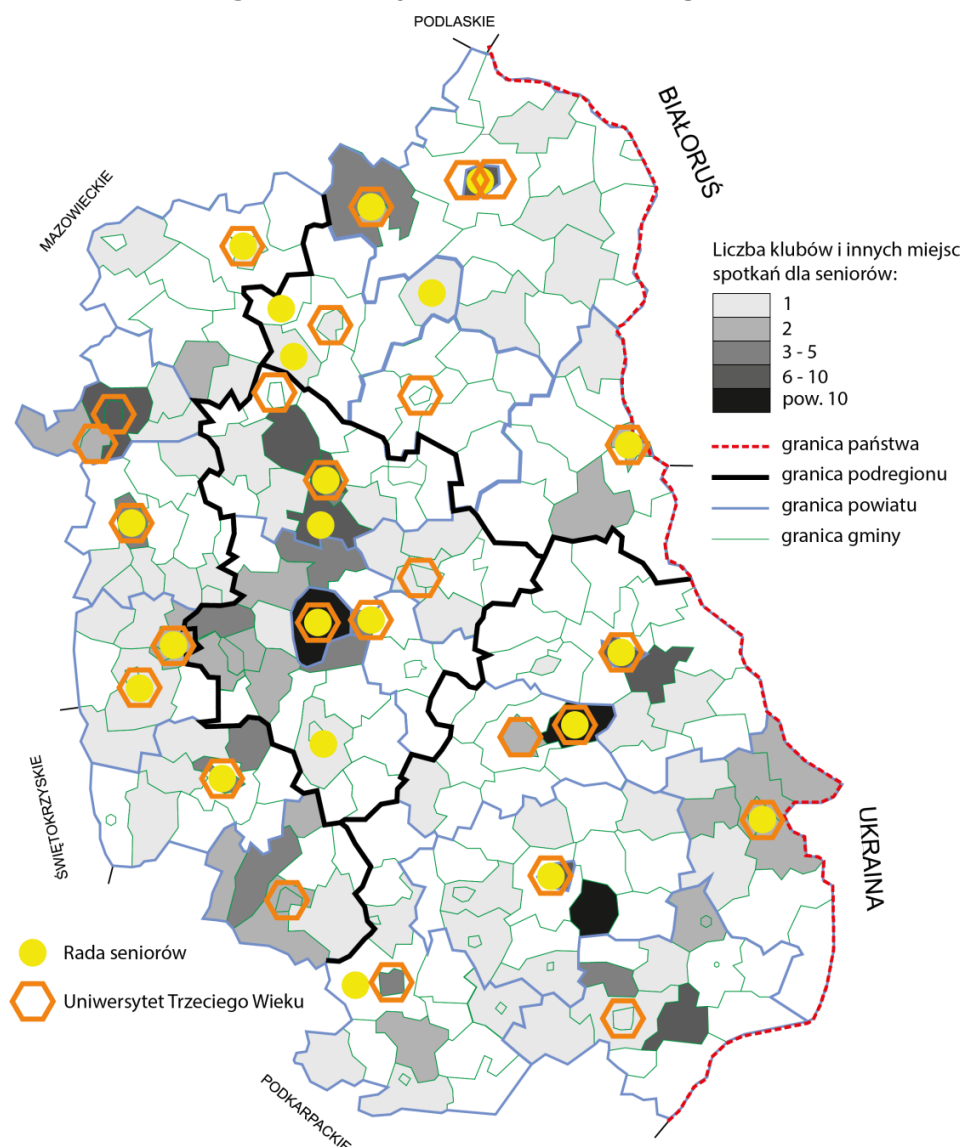
Wykres II.2.15. Odsetek gmin, w których przynajmniej 1 placówka świadczy usługi na rzecz osób starszych w 2016 r.

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Rozkład klubów i innych miejsc spotkań dla seniorów, a także rad seniorów oraz UTW w poszczególnych gminach województwa lubelskiego przedstawia poniższy kartogram II.2.7.

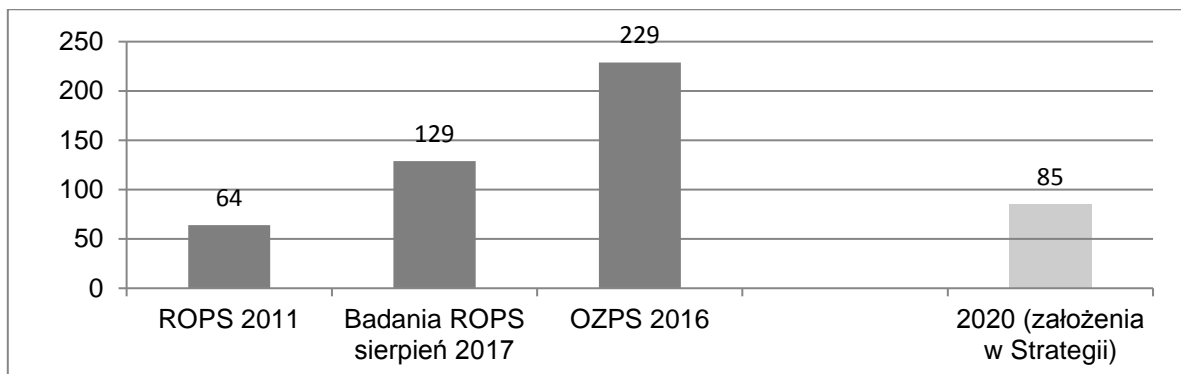
- **Kartogram II.2.7. Liczba klubów i innych miejsc spotkań dla seniorów (OZPS 2016); rady seniorów (DzUWL) oraz Uniwersytety Trzeciego Wieku w gminach województwa lubelskiego w 2016 r.**

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z OZPS 2016; Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego, <http://edziennik.lublin.uw.gov.pl>, (dostęp: 23.11.2017); wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.; *Informator aktywnego seniora 2017/2018*, red. M. Stanowska, Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej Oddział w Lublinie, Lublin 2017, s. 68-69

Informacje na temat liczby klubów seniora w woj. lubelskim wydają się być danymi szacunkowymi. Według danych ROPS w Lublinie w 2011 roku funkcjonowały 64 kluby seniora, badania przeprowadzone w sierpniu 2017 r. wykazały, że jest ich już 2 razy tyle ($n=129$), a przy szerokim rozumieniu tego typu placówek, przyjętym w OZPS 2016 – nawet 3,7 razy więcej ($n=229$) (zob. wykres II.2.16). Trudno ocenić na ile tak duża zmiana w liczbie klubów seniora spowodowana jest popularyzacją tej formy aktywizacji seniorów w gminach woj. lubelskiego, a na ile wynika to z różnego sposobu definiowania klubu seniora przez osoby udzielające odpowiedzi w ankiecie, czy wypełniające OZPS.

Wykres II.2.16. Liczba klubów seniora (i innych miejsc spotkań dla seniorów) w gminach woj. lubelskiego – dane według ROPS w Lublinie, OZPS 2016 a założenia w Strategii

Źródło: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej 2016, ROPS Lublin, wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

W *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*, w obszarze „starzejące się społeczeństwo”, założono realizację celu, polegającego na „zapewnieniu kompleksowego i wysokiego poziomu usług socjalnych skierowanych do osób starszych” (**cel operacyjny 4**). Cel ten jest realizowany m.in. poprzez

- podnoszenie kwalifikacji zawodowych pracowników pomocy i integracji społecznej w zakresie potrzeb osób starszych (m. in. zdrowotnych, edukacyjnych, kulturalnych, interpersonalnych i relacji międzypokoleniowych),
- i ujednolicenie standardów usług społecznych świadczonych przez różne instytucje na rzecz osób starszych

Realizacja celu ma być monitorowana głównie przez pomiar:

- 1) liczby pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, którzy podnieśli kwalifikacje w zakresie problematyki osób starszych.

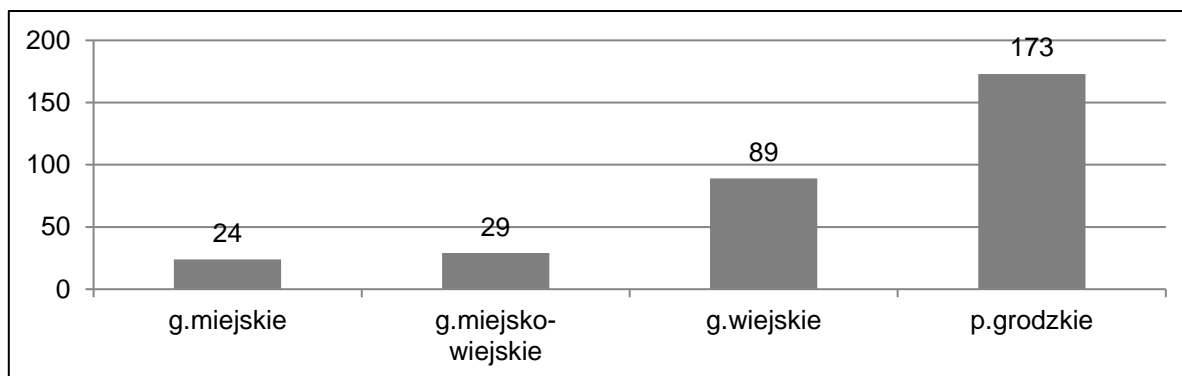
19. Liczba pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, którzy podnieśli kwalifikacje w zakresie problematyki osób starszych

Na wstępie należy zwrócić uwagę na szeroki zakres znaczeniowy tak sformułowanego wskaźnika, który w efekcie może prowadzić do wielości interpretacji i podawania różnych wartości. Instytucje pomocy i integracji społecznej to jednostki organizacyjne pomocy społecznej określone w *ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej* oraz jednostki zatrudnienia socjalnego, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej i inne podmioty prowadzące działalność w sferze pomocy i integracji społecznej, w tym także organizacje społeczne. Badane ośrodki pomocy społecznej, do których kierowano ankiety, często ograniczały podawanie danych wyłącznie do własnej jednostki, a niektóre nawet nie były w stanie podać ich liczby. Stąd też dane dotyczące liczby pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, którzy podnieśli kwalifikacje w zakresie problematyki osób starszych należy uznać za niedoszacowane.

Badania przeprowadzone przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie w sierpniu 2017 r. wykazały, że na 200 gmin, które wypełniły ankietę, w 56 jednostkach administracji publicznej, kwalifikacje w zakresie problematyki osób starszych podniosło 315

„pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej”, pracujących głównie w instytucjach położonych na terenie miasta Lublin (n=171) (zob. wykres. II.2.17).

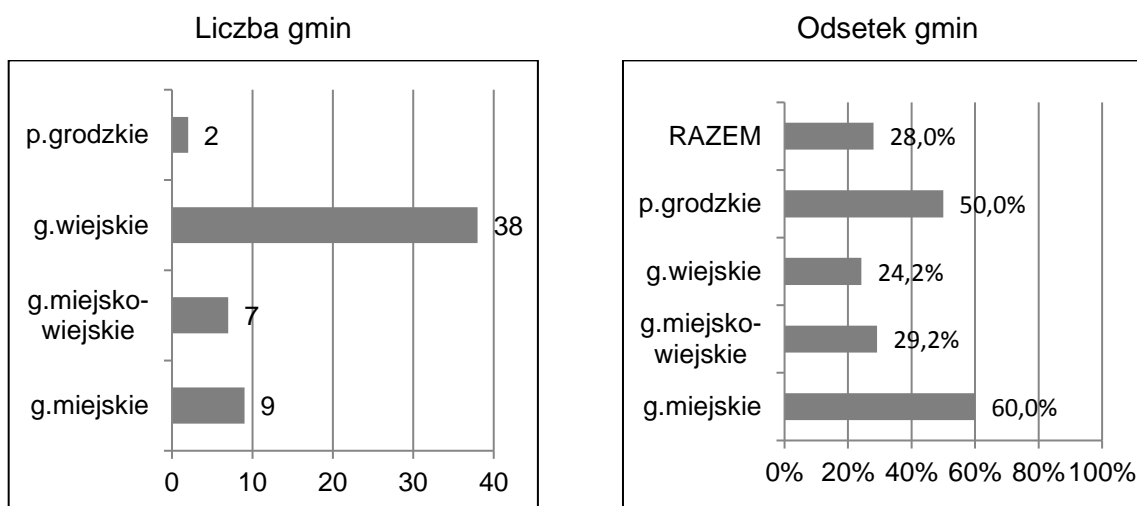
Wykres II.2.17. Liczba pracowników instytucji pomocy społecznej, którzy podnieśli swoje kwalifikacje w zakresie problematyki osób starszych w latach 2014-2016

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Niski odsetek powiatów grodzkich, w których przynajmniej 1 pracownik instytucji pomocy i integracji społecznej podniósł swoje kwalifikacje w zakresie problematyki osób starszych, niekoniecznie świadczy o braku zainteresowania pracowników tych instytucji tego rodzaju szkoleniami czy kursami (zob. wykresy II.2.18-19).

Wykresy II.2.18-19. Liczba/odsetek gmin, w których przynajmniej 1 pracownik instytucji pomocy i integracji społecznej podniósł swoje kwalifikacje w zakresie problematyki osób starszych (n=200) – podział według typu gminy

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Należy przypuszczać, że wypełniający ankietę nie byli w stanie udzielić odpowiedzi na tak sformułowany wskaźnik lub też podawali wartości koncentrując się wyłącznie na swojej jednostce. Podobne trudności mogły wystąpić w innych badanych jednostkach, co wydaje się potwierdzać tezę o niedoszacowaniu końcowej wartości wskaźnika.

Działania mające na celu „wzmocnienie integracji międzypokoleniowej” to kolejny istotny **cel operacyjny 5 Strategii**, którego realizacja ma w efekcie doprowadzić do poprawy jakości życia osób starszych. Cel ten jest realizowany przez:

- organizację międzypokoleniowych spotkań integracyjnych, kulturalnych, edukacyjnych, okolicznościowych, itd.,
- realizację projektów i inicjatyw międzypokoleniowych,
- wspieranie inicjatyw mających na celu promowanie właściwych relacji międzypokoleniowych i integracji pokoleniowej w rodzinie.

Działania zmierzające do wzmocnienia integracji międzypokoleniowej (cel operacyjny 5) wydają się być zbieżne z przedsięwzięciami, których celem jest „zmiana negatywnych stereotypów dotyczących osób starszych” (**cel operacyjny 7**):

- promowanie pozytywnego wizerunku osób starszych w środowisku lokalnym,
- kreowanie właściwych postaw społecznych wobec osób starszych poprzez oddziaływanie mass-mediów,
- wspieranie działań mających na celu pobudzanie aktywności obywatelskiej seniorów (np. rady seniorów).

Wskaźnikiem oceniającym poziom realizacji działań w celu operacyjnym 5 jest:

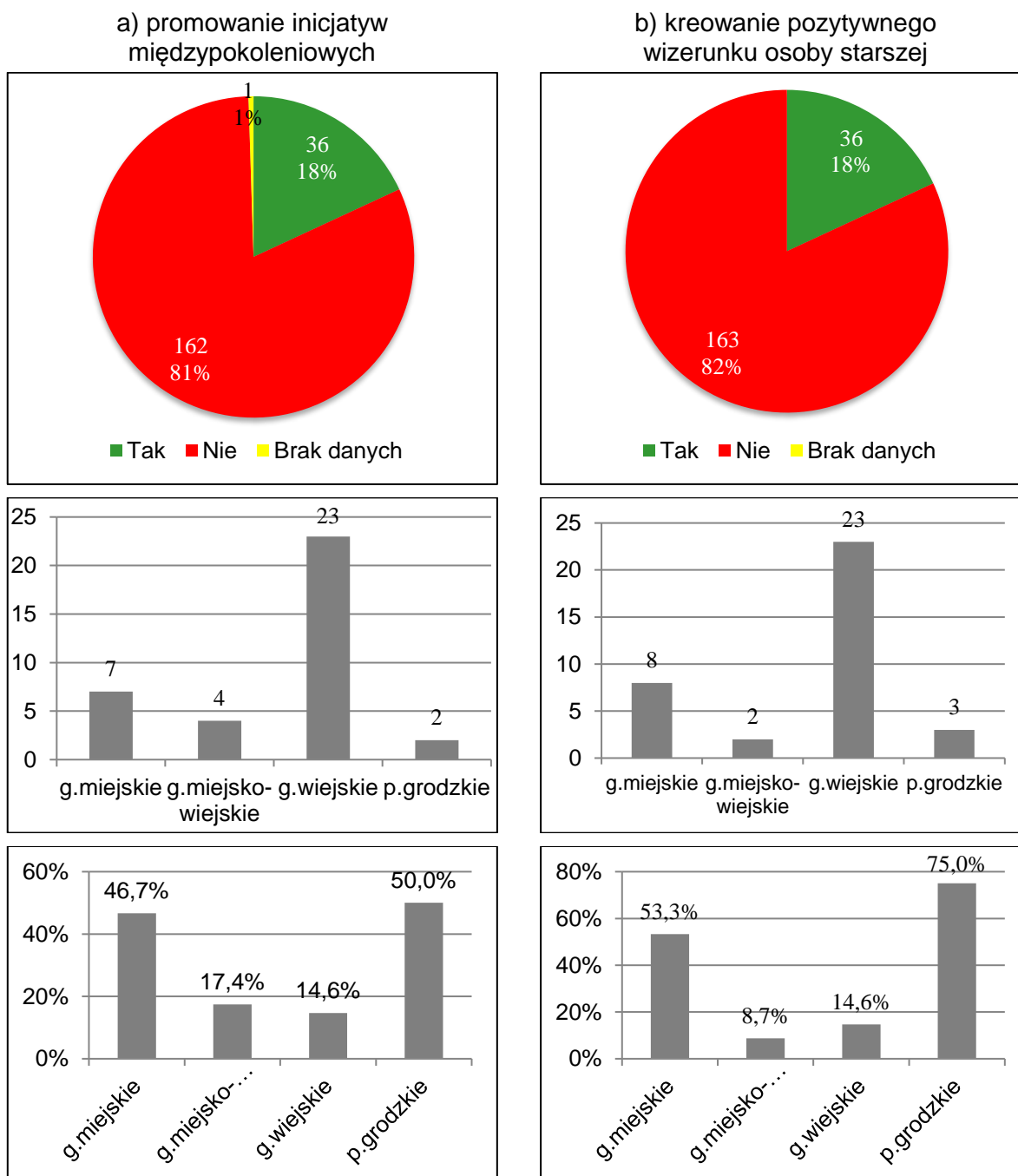
- 1) liczba kampanii informacyjnych, konferencji mających na celu promowanie inicjatyw międzypokoleniowych

20. Liczba kampanii informacyjnych, konferencji mających na celu promowanie inicjatyw międzypokoleniowych

Wskaźnik został sformułowany szeroko, stąd też trudno go zmierzyć. Podane wartości będą uzależnione od sposobu interpretacji danego wskaźnika przez osobę udzielającą odpowiedzi. Wskaźniki należałoby potraktować jako złożone i opracować dodatkowe mierniki, które posłużą do ich weryfikacji.

W trakcie badań przeprowadzonych przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie w sierpniu 2017 r. badane jednostki pomocy społecznej pytano o kampanie informacyjne i konferencje mające na celu promowanie inicjatyw międzypokoleniowych oraz kreowanie pozytywnego wizerunku osoby starszej na terenie ich gminy. Na 200 przebadanych jednostek tylko 36 (18%) zadeklarowało prowadzenie takich inicjatyw, głównie miasta grodzkie oraz gminy miejskie (zob. wykresy II.2.20-25).

Wykresy II.2.20-25. Liczba/odsetek gmin w woj. lubelskim, w których w latach 2014-2016 przeprowadzono kampanie informacyjne, konferencje, mających na celu (n=200):

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

W oparciu o dane uzyskane dzięki badaniom przeprowadzonym przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r. ustalono, że na terenie województwa lubelskiego 36 gmin włączyło się w organizację kampanii informacyjnych i konferencji mających na celu promowanie inicjatyw międzypokoleniowych. W sumie zrealizowano 218 tego typu inicjatyw. Przy czym wskaźnik ten jest mocno niedoszacowany, a w przypadku niektórych gmin przeszacowany, z uwagi na wielość interpretacji (przykładowo jedna z gmin wiejskich podała

wartość 120, co w praktyce oznaczałoby, że na terenie tylko tej jednej gminy wiejskiej miało miejsce 55% wszystkich kampanii informacyjnych i konferencji mających na celu promowanie inicjatyw międzypokoleniowych, organizowanych na terenie województwa) oraz braki danych (niektóre gminy, głównie miasta grodzkie i gminy miejskie, nie były w stanie podać liczby tego typu inicjatyw).

Badane gminy wymieniały najczęściej takie inicjatywy jak: Gminny Dzień Seniora; „Rajd rowerowy – żyj zdrowo i sportowo”; konferencja „Miejsce seniora w nowoczesnej Polsce”; spotkania międzypokoleniowe między seniorami i dziećmi w wieku przedszkolnym, szkolnym oraz studentami; promowanie aktywności seniorów poprzez kampanie, spotkania, wykłady w ramach działalności UTW; coroczne spotkania okolicznościowe z okazji Dnia Babci i Dziadka, czy Dnia Dziecka; spotkania opłatkowe itd.

Zgodnie z założeniami *Strategii* do 2020 roku, na terenie województwa lubelskiego, ma być zorganizowanych ok. 15 kampanii informacyjnych i konferencji mających na celu promowanie inicjatyw międzypokoleniowych oraz kreowanie pozytywnego wizerunku osoby starszej. Niskie wartości docelowe wskaźników zdają się wskazywać na konieczność realizacji tego typu przedsięwzięć na poziomie regionalnym. Inicjatywy przyczyniające się do promowania inicjatyw międzypokoleniowych oraz kreowania pozytywnego wizerunku osoby starszej realizowane były m.in. przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie, spośród nich warto wymienić:

- 1) Konferencję „WCZORAJ – DZIŚ – JUTRO” dotyczącą realizacji działań Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie w ramach Szwajcarsko – Polskiego Programu Współpracy (1 listopada 2014 roku)³⁵.
- 2) Piknik informacyjno-promocyjny na terenie Domu Pomocy Społecznej w Matczynie adresowany do mieszkańców placówek opiekuńczo-wychowawczych i seniorów z domów pomocy społecznej i innych zainteresowanych (1 czerwca 2015 roku)³⁶.
- 3) Wizytę studyjną w Niemczech zorganizowaną w ramach Programu KIK/55 „Poprawa jakości usług świadczonych w domach pomocy społecznej i placówkach opiekuńczo – wychowawczych” obszaru tematycznego Ochrona Zdrowia Szwajcarsko – Polskiego Programu Współpracy (20-23 kwietnia 2015 r.)³⁷.
- 4) Krajową wizytę studyjną zorganizowaną w ramach Programu KIK/55 „Poprawa jakości usług świadczonych w domach pomocy społecznej i placówkach opiekuńczo – wychowawczych” obszaru tematycznego Ochrona Zdrowia Szwajcarsko – Polskiego Programu Współpracy (16-18 września 2015 r.)³⁸.
- 5) Spotkanie z seniorami w Gminie Końskowola (19 września 2014 r.)³⁹.

³⁵ „WCZORAJ – DZIŚ – JUTRO” – działania Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie w ramach Szwajcarsko – Polskiego Programu Współpracy, <http://rops.lubelskie.pl/2014/11/wczoraj-dzis-jutro-dzialania-regionalnego-osrodka-polityki-spolecznej-lublinie-ramach-szwajcarsko-polskiego-programu-wspolpracy/> (dostęp: 20.11.2017).

³⁶ *Zapraszamy na piknik informacyjno-promocyjny*, <http://rops.lubelskie.pl/2015/05/zapraszamy-na-piknik-informacyjno-promocyjny-2/> (dostęp: 20.11.2017).

³⁷ *Wizyta studyjna w Berlinie*, <http://rops.lubelskie.pl/2015/05/wizyta-studyjna-w-berlinie-w-ramach-programu-kik55-poprawa-jakosci-uslug-swiadczonej-w-domach-pomocy-spolecznej-i-placowkach-opiekunczo-wychowawczych-obszaru-tematycznego/> (dostęp: 20.11.2017).

³⁸ *Krajowa wizyta studyjna dla pracowników domów pomocy społecznej w ramach Programu KIK/55 „Poprawa jakości usług świadczonych w domach pomocy społecznej i placówkach opiekuńczo – wychowawczych” obszaru tematycznego Ochrona Zdrowia Szwajcarsko – Polskiego Programu Współpracy*, <http://rops.lubelskie.pl/2015/09/krajowa-wizyta-studyjna-dla-pracownikow-domow-pomocy-spolecznej-w-ramach-programu-kik55-poprawa-jakosci-uslug-swiadczonej-w-domach-pomocy-spolecznej-i-placowkach-opiekunczo-wychow/> (dostęp: 20.11.2017).

³⁹ *Aktywni Seniorzy w Gminie Końskowola*, <http://rops.lubelskie.pl/2014/09/aktywni-seniorzy-w-gminie-konskowola/> (dostęp: 20.11.2017).

- 6) Konferencję pn. „... – DZIŚ – JUTRO” Wsparcie dzieci i seniorów wyzwaniem współczesnej polityki społecznej dotycząca realizacji działań Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie w ramach Szwajcarsko – Polskiego Programu Współpracy (18 listopada 2015 r.)⁴⁰.
- 7) Organizację wyborów na szczeblu regionalnym do Obywatelskiego Parlamentu Seniorów (sierpień 2016)⁴¹.

Ponadto w 2014 r. ROPS w Lublinie wydał „Informator – miejsca przyjazne seniorom” w ramach Wojewódzkiego Programu na rzecz Osób Starszych na lata 2013-2015. Publikacja uzyskała rekomendację Wojewódzkiej Rady ds. Polityki Senioralnej. Przy ROPS w Lublinie funkcjonuje również Wojewódzka Rada ds. Polityki Senioralnej powołana Uchwałą Nr CCLVIII/5360/2014 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 2014 r. w sprawie utworzenia Wojewódzkiej Rady ds. Polityki Senioralnej. Rada:

- opiniuje projektowane przez ROPS w Lublinie rozwiązania na rzecz rozwoju systemu wsparcia osób starszych;
- opiniuje projekty programów kierowanych do osób starszych oraz innych instrumentów wsparcia osób starszych;
- wspiera rozwój i działania organizacji pozarządowych, klubów i uniwersytetów dla osób 60+;
- inicjuje propozycje działań na rzecz środowiska seniorów oraz wymiany i komunikacji międzypokoleniowej woj. lubelskiego.

Posiedzenia Rady odbywają się 4 razy w roku.

W analizowanej *Strategii*, w obszarze „starzejące się społeczeństwo”, zwrócono uwagę także na konieczność zwiększenia dostępności do wysokiej jakości wyspecjalizowanych usług geriatrycznych i opieki długoterminowej. Jednym z przyjętych w *Strategii* celów jest „poprawa jakości i dostępności do świadczeń opieki zdrowotnej w aspekcie zdrowia, medycyny i profilaktyki” (**cel operacyjny 6**) przez:

- rozwój specjalistycznej opieki geriatrycznej,
- zwiększenie dostępu do usług opieki długoterminowej,
- promocję programów profilaktycznych, zdrowotnych i rehabilitacji leczniczej skierowanych do osób starszych.

W celu monitorowania stopnia realizacji ww. działań opracowano 2 wskaźniki:

- 1) liczba poradni geriatrycznych,
- 2) liczba programów profilaktycznych skierowanych do osób starszych.

21. Liczba poradni geriatrycznych

Na podstawie zebranych informacji nt. liczby poradni geriatrycznych ustalono, że na terenie woj. lubelskiego⁴²:

⁴⁰ Konferencja pn. „... – DZIŚ – JUTRO” Wsparcie dzieci i seniorów wyzwaniem współczesnej polityki społecznej, <http://rops.lubelskie.pl/2015/12/konferencja-pn-dzis-jutro-wsparcie-dzieci-i-seniorow-wyzwaniem-wspolczesnej-polityki-spolecznej/> (dostęp: 20.11.2017).

⁴¹ Obywatelski Parlament Seniorów – wybory delegatów na II kadencję, <http://rops.lubelskie.pl/2016/08/obywatelski-parlament-seniorow-wybory-delegatow-na-ii-kadencje/> (dostęp: 20.11.2017).

⁴² Informator o zawartych umowach, <http://www.nfz.gov.pl/o-nfz/informator-o-zawartych-umowach/> (dostęp: 2.11.2017).

- świadczenia w zakresie geriatrii udziela 3 świadczeniodawców (SPZOZ w Parczewie, SPZOZ we Włodawie i Samodzielny Publiczny Szpital Wojewódzki im Papieża Jana Pawła II w Zamościu);
- leczenie szpitalne w zakresie geriatria-hospitalizacja udziela 6 świadczeniodawców (SPZOZ w Parczewie, SPZOZ we Włodawie, SPZOZ w Tomaszowie Lubelskim, Arion Szpitale Sp. z o.o., Wojewódzki Szpital Specjalistyczny w Białej Podlaskiej oraz Samodzielny Publiczny Szpital Wojewódzki im Papieża Jana Pawła II w Zamościu)

22. Liczba programów profilaktycznych skierowanych do osób starszych

Trudno ustalić liczbę programów profilaktycznych skierowanych do osób starszych z uwagi na możliwość włączenia się w tego typu inicjatywy nie tylko NFZ, ale także uczelni medycznych, podmiotów pozarządowych, czy placówek medycznych.

W ramach **celu operacyjnego 7** „zmiana negatywnych stereotypów dotyczących osób starszych” zaplanowano realizację następujących działań

- promowanie pozytywnego wizerunku osób starszych w środowisku lokalnym,
- kreowanie właściwych postaw społecznych wobec osób starszych poprzez oddziaływanie mass-mediów,
- wspieranie działań mających na celu pobudzanie aktywności obywatelskiej seniorów (np. rady seniorów).

Ocena realizacji ww. przedsięwzięć mierzona jest poprzez zebranie informacji na temat:

- 1) liczby kampanii informacyjnych, konferencji mających na celu kreowanie pozytywnego wizerunku osoby starszej

23. Liczba kampanii informacyjnych, konferencji mających na celu kreowanie pozytywnego wizerunku osoby starszej

Działania zaplanowane w ramach celu 7, zmierzające do zmiany negatywnych stereotypów dotyczących osób starszych są zbieżne z przedsięwzięciami, których celem jest. Wzmocnienie integracji międzypokoleniowej (**cel operacyjny 5**) (zob. obszernie omówienie wskaźnika nr 20).

Cele w obszarze starzejącego się społeczeństwa zostały zoperacjonalizowane w *Wojewódzkim Programie na Rzecz Osób Starszych na lata 2016-2020*⁴³.

⁴³ Załącznik do Uchwały Nr LXXIII/1526/2015 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 22 grudnia 2015 r.

II.3. Obszar: wsparcie dziecka i rodziny

Prawidłowo funkcjonująca rodzina tworzy wspólnotę, w której relacje opierają się na równowadze i stabilności wzajemnych stosunków między jej członkami. W sytuacji, kiedy rodzina nie jest w stanie wypełniać swoich podstawowych zadań może dojść do zapoczątkowania procesu jej dysfunkcjonalności, przejawiającej się w pojawieniu się napięć, konfliktów, zaniedbań opiekuńczo-wychowawczych, patologicznych zachowań. W skrajnych przypadkach może dojść nawet do rozbitcia rodziny. W dysfunkcjonalnych rodzinach występuje zwykle wysoki poziom chronicznego niepokoju, pojawia się napięta atmosfera strachu, zacierają się granice w systemie wartości, a zaczynają funkcjonować ukryte reguły i zasady postępowania. W takich rodzinach tworzy się układ czynników, które są niekorzystne dla prawidłowego i optymalnego rozwoju dzieci. Nieprawidłowo funkcjonujący dom rodzinny jest dla wszystkich jej członków źródłem napięć, frustracji, niepokoju egzystencjalnego oraz przyczyną obniżającego się poczucia jakości życia. W takiej rodzinie nie są zaspokajane potrzeby materialne dzieci, a także – niezwykle ważne dla prawidłowego rozwoju dziecka – potrzeby emocjonalne⁴⁴.

W analizowanej *Strategii* jednym ze zdiagnozowanych problemów społecznych na Lubelszczyźnie, jest „dysfunkcja rodziny i powiązana z tym niewydolność opiekuńczo-wychowawcza oraz dziedziczenie pewnych negatywnych wzorców postaw i zachowań mogących prowadzić do wykluczenia społecznego całych rodzin lub poszczególnych jej członków”⁴⁵.

Analizy dostępnych danych wykazały, że liczba osób i rodzin korzystających z pomocy społecznej na terenie województwa lubelskiego w latach 2008-2016 systematycznie spadała. Udział osób korzystających z pomocy społecznej na terenie województwa lubelskiego zmniejszył się z 6,1% w 2008 r. do 4,6% w 2016 r. W przypadku osób korzystających z pomocy z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych odsetek takich osób w latach 2008-2014 utrzymywał się na podobnym poziomie (średnio 20% rodzin). W latach 2015-2016 odnotowano spadek takich rodzin. W 2015 rodziny korzystające z pomocy społecznej z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych stanowiły 19,6% rodzin korzystających z pomocy społecznej ogółem, a w 2016 r. – 17,5% (zob. tabelę II.3.1 i wykres II.3.1).

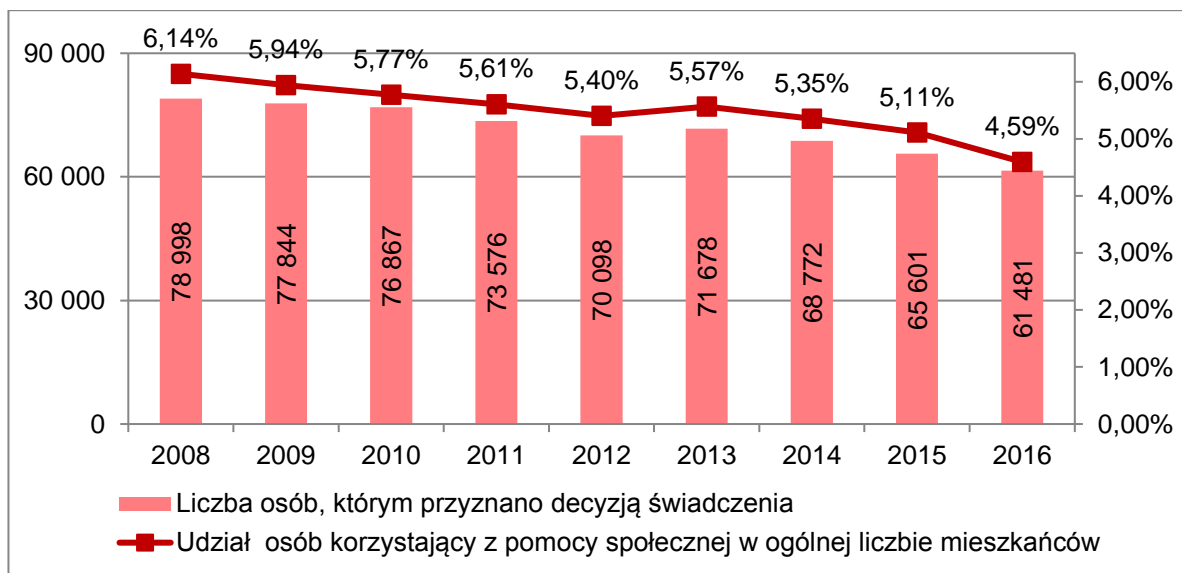
⁴⁴ Por. W. Kowalski, *Charakterystyka środowiska rodzin dysfunkcyjnych*, w: *Polityka społeczna w regionie. Badania, analizy i upowszechnianie*, część I, Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie, Lublin 2010, s. 31-32; J. Brągiel, *Zrozumieć dziecko skrzywdzone*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1996, s. 41-42; S. Badora, K. P. Badora, *Spółeczne uwarunkowania niedostatków opieki*, w: *System opieki kompensacyjnej w zjednoczonej Europie*, red. S. Badora, D. Marzec, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2002, s. 37-40; A. Juros, A. Biały, *Lepsze jutro. Diagnoza sytuacji osób opuszczających rodziny zastępcze i placówki opiekuńczo-wychowawcze na Lubelszczyźnie*, Lublin 2010, s. 122.

⁴⁵ *Strategia Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*, ROPS w Lublinie, s. 23.

Tabela II.3.1. Liczba osób i rodzin korzystających z pomocy społecznej w ramach zadań własnych i zleconych na terenie województwa lubelskiego w latach 2008-2016

Lata	Liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenia	Liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej ogółem	Korzystający z pomocy społecznej z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych			Udział osób korzystający z pomocy społecznej w ogólnej liczbie mieszkańców
			Ogółem	w tym:		
				rodziny niepełne	rodziny wielodzietne	
2008	132 707	78 998	17 276	7 952	6 449	6,14%
2009	128 178	77 844	16 196	7 500	5 379	5,94%
2010	125 783	76 867	15 027	7 036	4 935	5,77%
2011	121 746	73 576	14 779	6 856	4 541	5,61%
2012	116 988	70 098	13 819	6 582	4 172	5,40%
2013	119 998	71 678	14 620	6 929	4 284	5,57%
2014	114 961	68 772	14 005	6 643	3 946	5,35%
2015	109 340	65 601	12 833	6 032	3 654	5,11%
2016	98 015	61 481	10 777	5 179	2 923	4,59%

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań MPiPS-03

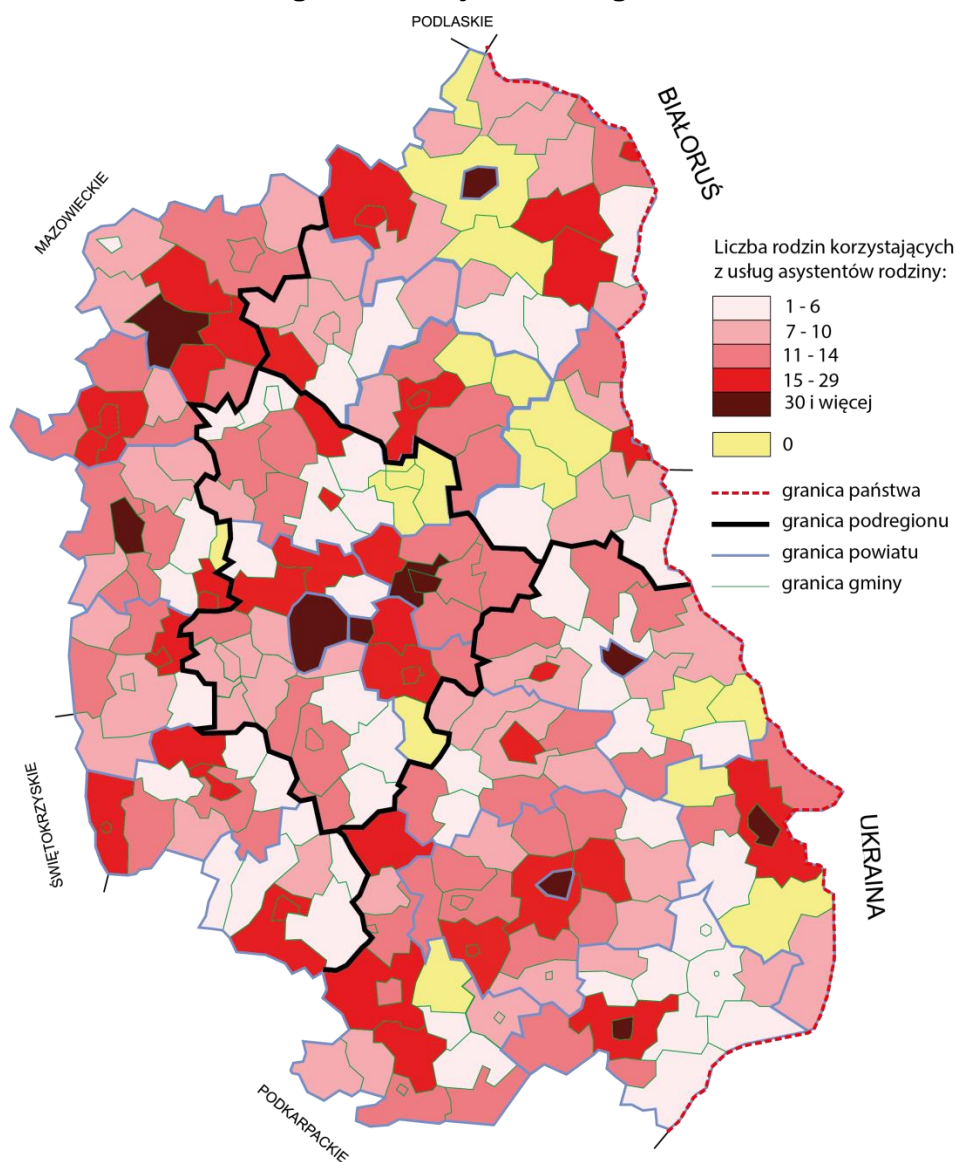
Wykres II.3.1. Liczba i % udział osób korzystających z pomocy społecznej na terenie województwa lubelskiego w latach 2008-2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań MPiPS-03

Istotną rolę we wspomaganiu rodziny w wypełnianiu jej podstawowych funkcji pełni asystent rodziny. Według danych dostępnych w *Sprawozdaniach rzeczowo-finansowych z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej* w 2012 r. (po 1,5 roku od wejściu ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy

*zastępczej*⁴⁶⁾ w 45 gminach województwa lubelskiego zatrudnionych było 112 asystentów rodziny, którzy świadczyli usługi na rzecz 1 150 rodzin. Po 5 latach funkcjonowania ustawy liczba asystentów rodziny wzrosła do 273 (wzrost o 144% w stosunku do 2012 roku), tylko w 16 gminach w powiatach: białskim (3), biłgorajskim (1), chełmskim (2), hrubieszowskim (2), lubartowskim (2), parczewskim (2), puławskim (1), świdnickim (1) i włodawskim (2), nie było zatrudnionych asystentów rodziny. W 2016 r. z usług asystentów rodziny skorzystało 2 618 rodzin (wzrost o 228% w stosunku do 2012 roku). Z usług asystentów korzystały przede wszystkim rodziny w miastach na prawach powiatu i gminach miejskich (zob. kartogram II.3.1 oraz wykres II.3.2 i tabelę II.3.2).

• **Kartogram II.3.1. Liczba rodzin korzystających z usług asystentów rodziny w gminach woj. lubelskiego w 2016 r.**

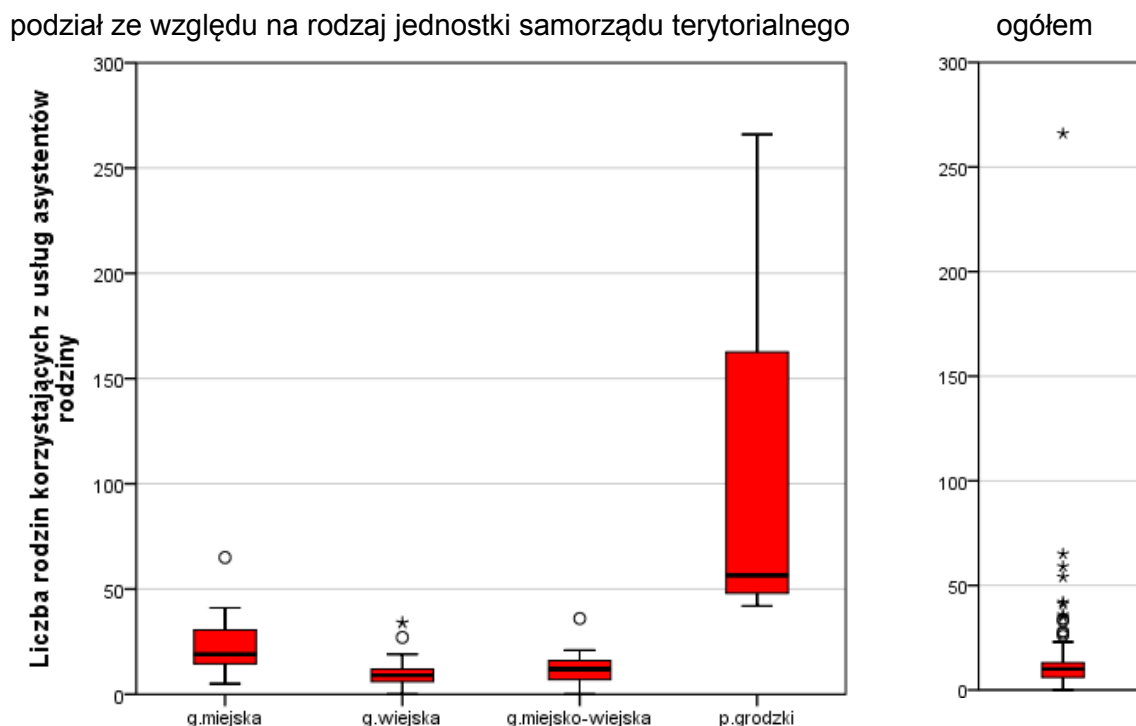

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z WRiSPZ-G 2016

⁴⁶⁾ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. 2017 poz. 697 z późn. zm.

W 2016 r. z usług asystentów rodziny korzystało przeciętnie 10 rodzin. W zależności od typu jednostki samorządu terytorialnego liczba rodzin, z którymi współpracowali asystenci różni się istotnie. W gminach wiejskich asystenci współpracowali przeciętnie z 9 rodzinami, w gminach miejsko-wiejskich – 12, miejskich – 19, a w powiatach grodzkich było to już ok. 57 rodzin (zob. wykres II.3.2 i tabelę II.3.2).

Wykres II.3.2. Liczba rodzin korzystających z usług asystentów rodziny w gminach woj. lubelskiego w 2016 r. – statystyki opisowe

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z WRiSPZ-G 2016

Najwięcej rodzin korzystających z usług asystentów rodziny było w Lublinie (266), mieście Puław (65), mieście Zamość (59), mieście Chełmie (54), mieście Biała Podlaska (42), Świdniku (41), Łęcznej (36), mieście Tomaszów Lubelski (35), Krzywdzie (34) i mieście Hrubieszów (33).

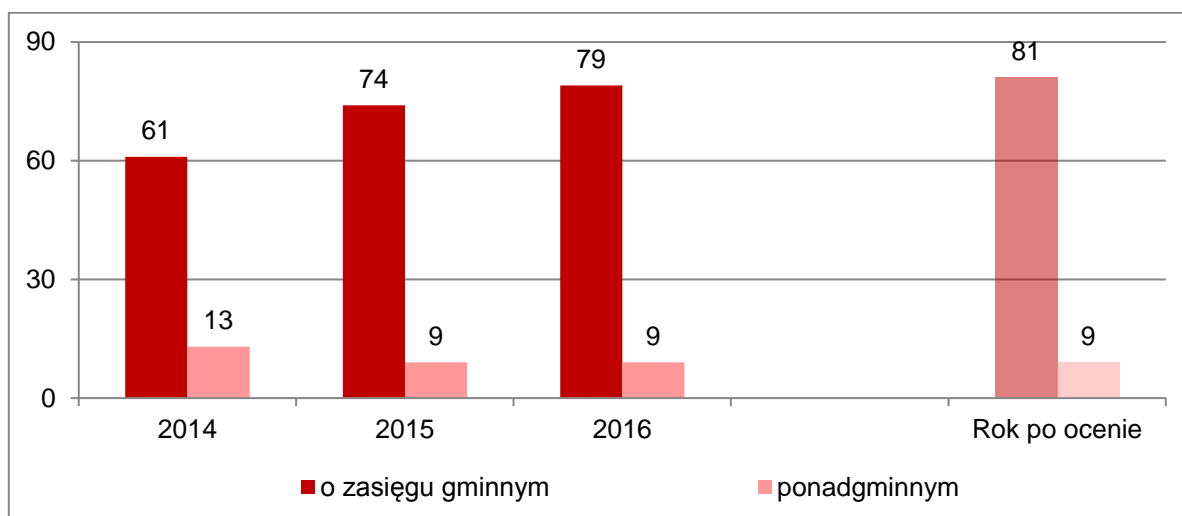
Tabela II.3.2. Liczba rodzin korzystających z usług asystentów rodziny w gminach woj. lubelskiego w 2016 r. – statystyki opisowe

Statystyki opisowe	miasta grodzkie	g. miejskie	g. miejsko-wiejskie	g. wiejskie	ogółem
N	421	374	280	1 543	2 618
min	42	5	0	0	0
średnia	105,25	23,38	12,73	9,02	12,29
mediana	56,50	19,00	12,00	9,00	10,00
max	266	65	36	34	266
odchylenie standardowe	107,404	14,872	7,611	5,259	19,691

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z WRiSPZ-G 2016

Ważną instytucją wspierającą rodzinę w sprawowaniu jej podstawowych funkcji pełnią również placówki wsparcia dziennego. Są to jednostki organizacyjne wspierania rodziny w zakresie pomocy w opiece i wychowaniu dzieci z rodzin, które przeżywają trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych. Według danych dostępnych w *Sprawozdaniach rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej* w 2016 r. w województwie lubelskim funkcjonowało 79 placówek wsparcia dziennego o zasięgu gminnym (w tym prowadzonych w formie opiekuńczej – 65, specjalistycznej – 14, pracy podwórkowej realizowanej przez wychowawcę – 6) i 9 ponadgminnych prowadzonych w formie opiekuńczej (zob. wykres II.3.3). Z gminnych placówek wsparcia dziennego skorzystało 2 389, z ponadgminnych – 230 dzieci.

Wykres II.3.3. Liczba placówek wsparcia dziennego na terenie województwa lubelskiego w latach 2014-2016

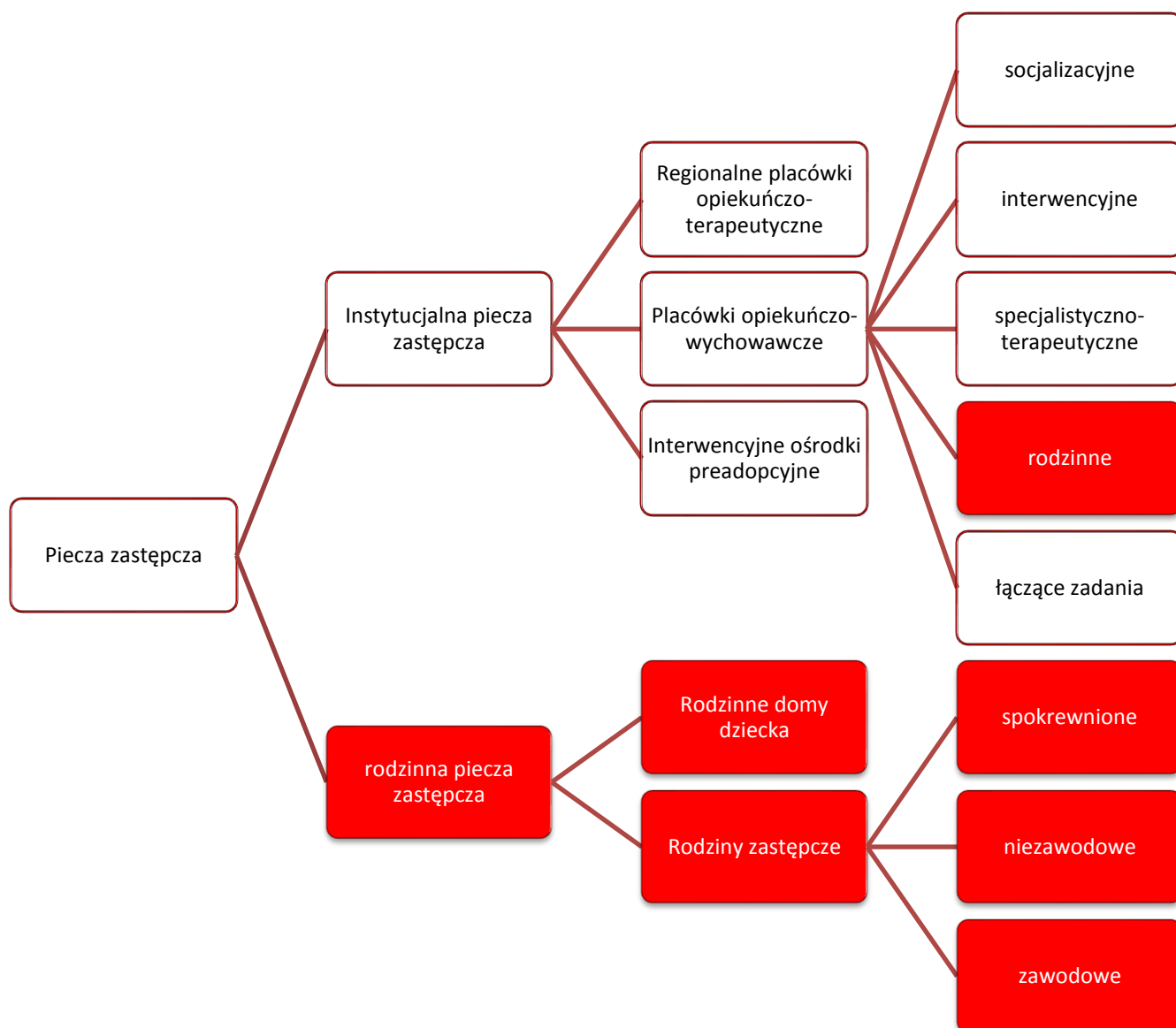

Źródło: opracowanie własne na podstawie OZPS 2016

W przypadku braku całkowitej lub częściowej opieki i wsparcia nad dziećmi i młodzieżą ze strony rodziny naturalnej, funkcję tę przejmują placówki opiekuńczo-wychowawcze, regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne, interwencyjne ośrodki preadopcyjne, rodziny zastępcze lub rodzinne domy dziecka. Wymienione instytucje tworzą system pieczy zastępczej, którą dzieli się na pieczę instytucjonalną i rodzinną⁴⁷. Rodzinną pieczę zastępczą stanowią rodziny zastępcze (spokrewnione, niezawodowe i zawodowe) oraz rodzinne domy dziecka (art. 39 ust. 1 *ustawy o pieczy zastępczej*). Na poniższym schemacie przedstawiono system pieczy zastępczej w Polsce, kolorem czerwonym oznaczono rodzinne formy opieki zastępczej, w skład której wchodzi piecza rodzinna (w tym rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka), jak i placówki rodzinne funkcjonujące w ramach pieczy instytucjonalnej (zob. schemat II.3.1).

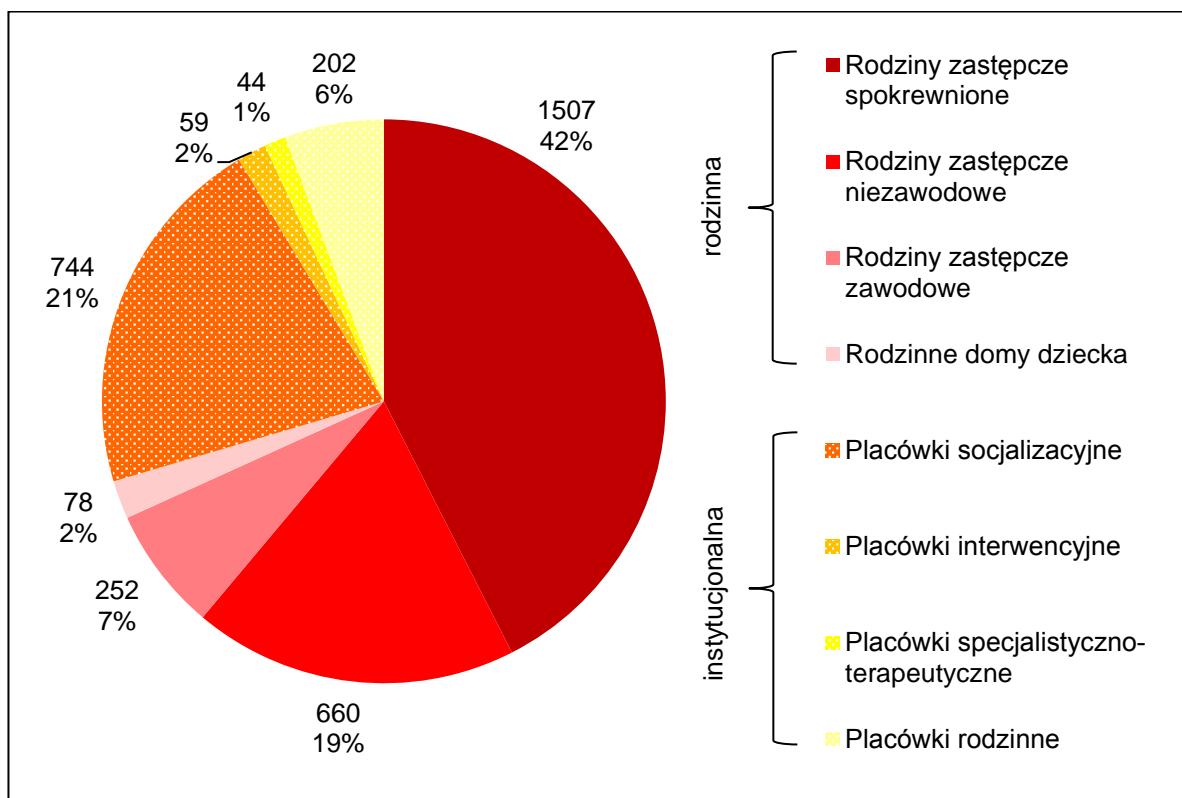
⁴⁷ Zob. art. 34 *ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, Dz.U. 2017 poz. 697 z późn. zm.

Schemat II.3.1. System pieczy zastępczej w Polsce

Źródło: opracowanie w oparciu o: *Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2016 roku*, Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2017, s. 35

Według danych dostępnych w *Sprawozdaniach rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej* w 2016 r. w województwie lubelskim w pieczy zastępczej przebywało 3 546 dzieci, w tym 1 507 w rodzinach zastępczych spokrewnionych (42%), 660 w rodzinach zastępczych niezawodowych (19%), 252 w rodzinach zastępczych zawodowych (7%), 78 w rodzinnych domach dziecka (2%) oraz 1 049 w placówkach opiekuńczo-wychowawczych (30%), w tym: w placówkach socjalizacyjnych – 744 (21%); interwencyjnych – 59 (2%); specjalistyczno-terapeutycznych – 44 (1%) i rodzinnych – 202 (6%). W rodzinnej pieczy zastępczej przebywało 70% dzieci, a uwzględniając także placówki rodzinne funkcjonujące w ramach pieczy instytucjonalnej – nawet 76% wszystkich dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej (zob. wykres II.3.4 i kartogram II.3.2).

Wykres II.3.4. Liczba dzieci przebywających w pieczy zastępczej w woj. lubelskim (stan na 31 XII 2016 r.)

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z WRiSPZ-G 2016 (II półrocze)

Analiza *Sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej* wykazała, że głównym powodem umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej było uzależnienie rodziców od alkoholu (43%) oraz bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych (24%). Nieco rzadziej były to takie przyczyny, jak (pół)sieroctwo, przemoc w rodzinie, czy długotrwała lub ciężka choroba co najmniej jednego z rodziców. Tylko 9 dzieci umieszczono w pieczy zastępczej ze względu na ubóstwo, czy nieodpowiednie warunki mieszkaniowe w rodzinie (zob. tabelę II.3.3).

Tabela II.3.3. Powody umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej w woj. lubelskim (stan na 31 XII 2016 r.)

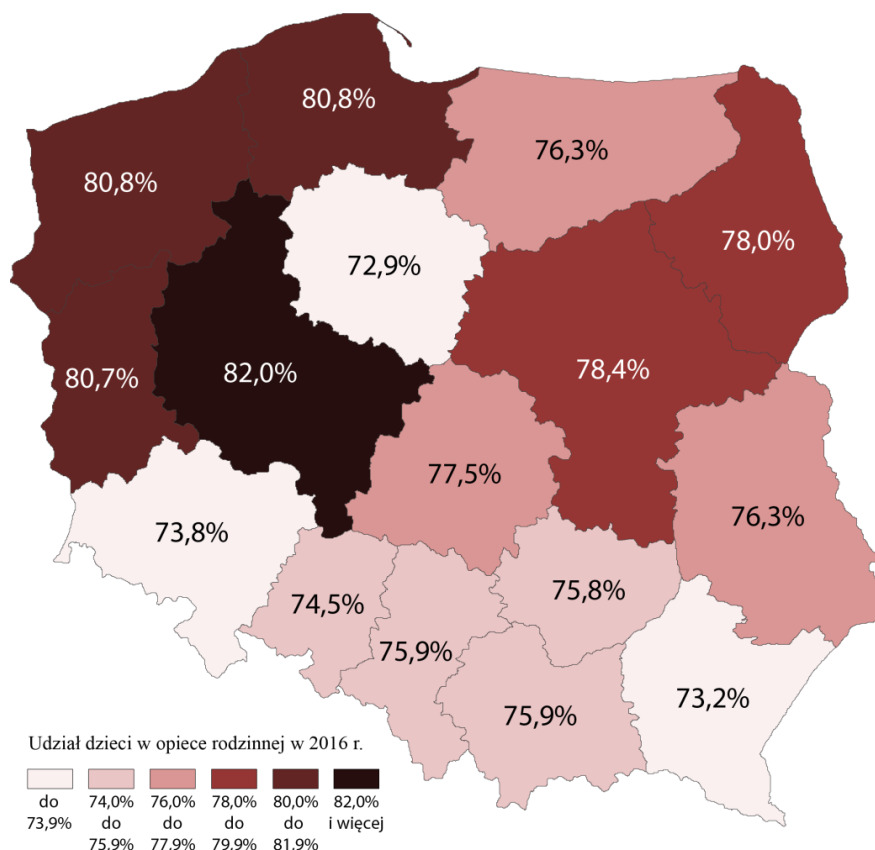
Powód umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej	N	%
Uzależnienie rodziców od alkoholu	1 517	42,8%
Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych	860	24,3%
Półsieroctwo	243	6,9%
Sieroctwo	175	4,9%
Przemoc w rodzinie	156	4,4%
Długotrwała lub ciężka choroba co najmniej jednego z rodziców	151	4,3%
Inne powody	146	4,1%
Niepełnosprawność co najmniej jednego z rodziców	103	2,9%
Pobyt za granicą co najmniej jednego z rodziców (praca	93	2,6%

zarobkowa)		
Uzależnienie rodziców od innych używek	70	2,0%
Małoletnie matki	12	0,3%
Dzieci cudzoziemców	11	0,3%
Ubóstwo	7	0,2%
Nieodpowiednie warunki mieszkaniowe	2	0,1%
Bezrobocie	0	0,0%
Razem	3 546	100,0%

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z WRiSPZ-G 2016 (II półrocze)

Najkorzystniejsze dla dziecka środowisko wychowawcze stwarzają rodzinne formy opieki zastępczej, obejmujące placówki opiekuńczo-wychowawcze typu rodzinnego (placówki rodzinne w ramach pieczy instytucjonalnej) oraz rodzinną pieczę zastępczą (rodzinne domy dziecka oraz rodziny zastępcze). W Polsce dzieci z rodzinnych form opieki zastępczej stanowiły 77,1% ogólnej liczby dzieci objętych wszystkimi formami pieczy zastępczej. W woj. lubelskim udział dzieci w opiece rodzinnej jest niższy niż średnia krajowa i kształtuje się na poziomie 76,3%.

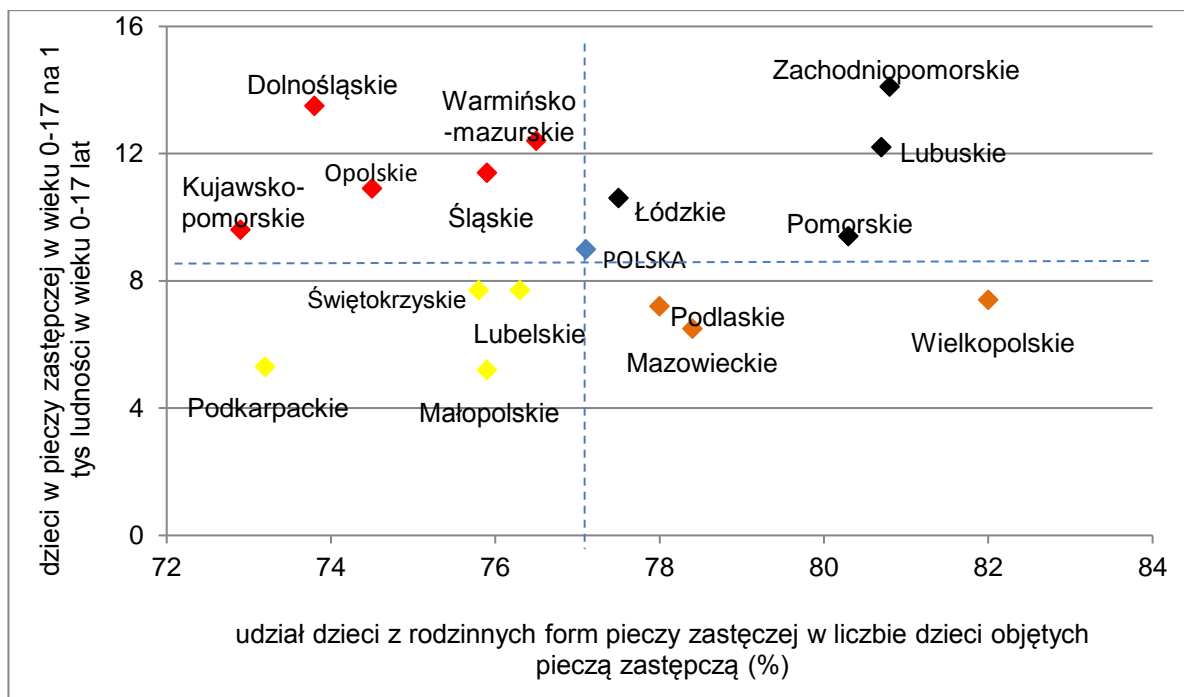
- Kartogram II.3.2. Udział dzieci w wieku 0-17 lat objętych rodzinnymi formami opieki zastępczej (placówki rodzinne i rodzinna piecza zastępcza) w liczbie dzieci w wieku 0-17 lat przebywających w pieczy zastępczej (instytucjonalna i rodzinna piecza zastępcza)**

Źródło: opracowanie w oparciu o: *Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2016 roku*, Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2017, s. 45

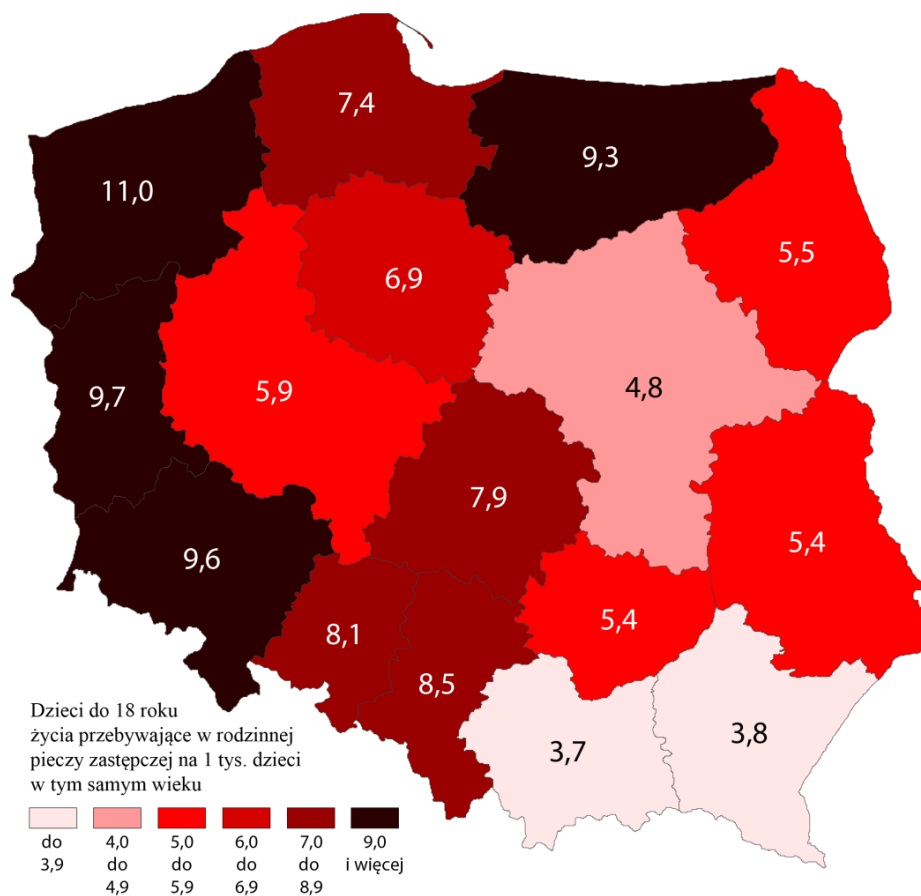
Analizując poziom wojewódzki można zauważyć istotne różnice. Województwa można podzielić na 4 grupy. Pierwsza grupa województw (podkarpackie, małopolskie, świętokrzyskie i lubelskie) charakteryzuje się niższym niż przeciętnie w Polsce wskaźnikiem liczby dzieci objętych opieką zastępczą, jak i udziałem dzieci w rodzinnych formach opieki. Drugą grupę stanowią województwa (kujawsko-pomorskie, opolskie, śląskie, warmińsko-mazurskie i dolnośląskie), w których liczba dzieci w pieczy zastępczej na 1 tys. ludności w regionie była wyższa od średniej dla Polski, natomiast procentowy udział dzieci z rodzinnych form opieki zastępczej był poniżej przeciętnej. Do trzeciej grupy kwalifikują się takie województwa jak: mazowieckie, podlaskie i wielkopolskie. W województwach tych wskaźnik dzieci w pieczy zastępczej na 1 tys. ludności do 18 roku życia był niższy od przeciętnej dla Polski, natomiast udział dzieci w rodzinnych formach opieki był wyższy niż przeciętny wynik dla Polski. Czwartą grupę tworzą regiony charakteryzujące się wyższą niż średnia dla Polski wartością wskaźnika dzieci w pieczy zastępczej i ponadprzeciętnym udziałem dzieci w rodzinnych formach opieki. Są to takie województwa: pomorskie, łódzkie, lubuskie i zachodniopomorskie (zob. wykres II.3.5 i kartogramy II.3.2-4).

Wykres II.3.5. Wskaźnik liczby dzieci w wieku 0-17 lat objętych pieczą zastępczą na 1 tys. ludności w wieku 0-17 lat a udział procentowy dzieci z rodzinnych form pieczy zastępczej (rodzinne domy dziecka + rodziny zastępcze + placówki rodzinne) w liczbie dzieci objętych pieczą zastępczą (stan na 31 XII 2016 r.)

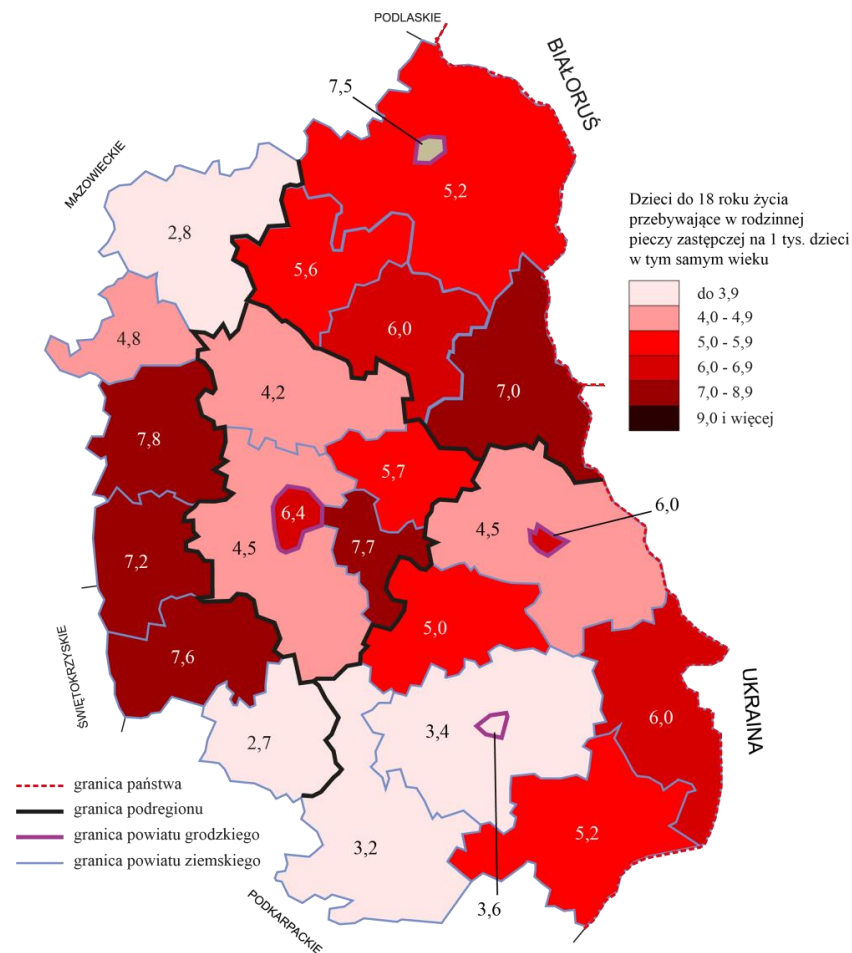

Źródło: opracowanie w oparciu o: *Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2016 roku*, Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2017, s. 48

- Kartogram II.3.3. Liczba dzieci w Polsce do 18 roku życia przebywające w RODZINNEJ pieczy zastępczej na 1 tys. dzieci w tym samym wieku (stan na 31 XII 2016 r.) – podział na województwa

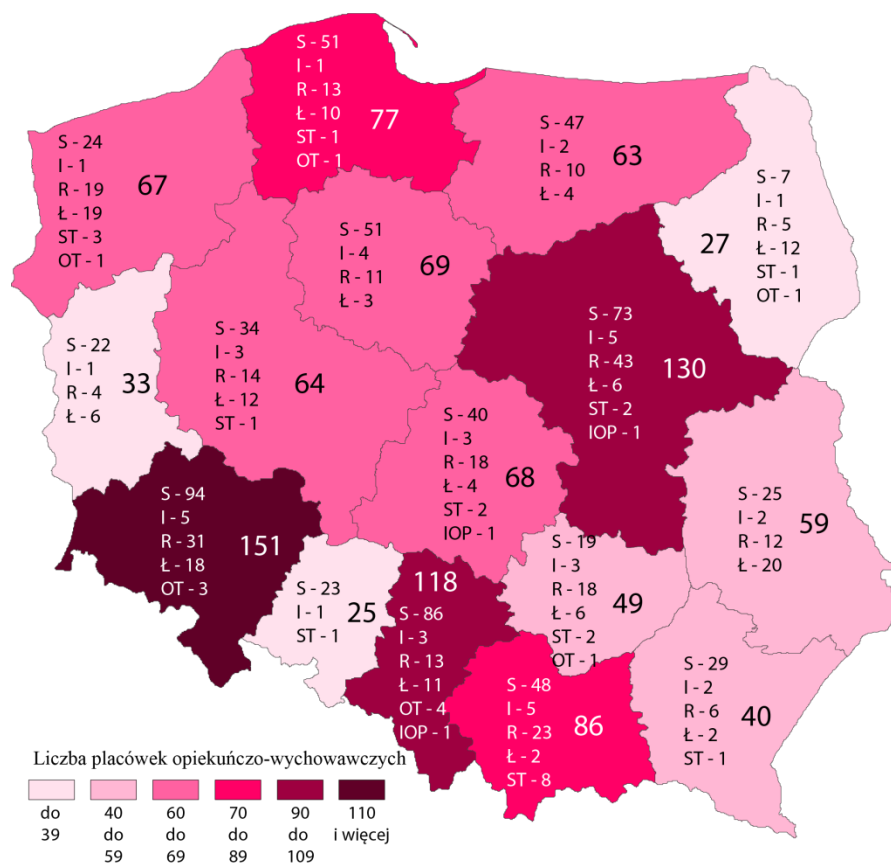

- Kartogram II.3.4. Liczba dzieci w woj. lubelskim do 18 roku życia przebywające w RODZINNEJ pieczy zastępczej na 1 tys. dzieci w tym samym wieku (stan na 31 XII 2016 r.) – podział na powiaty

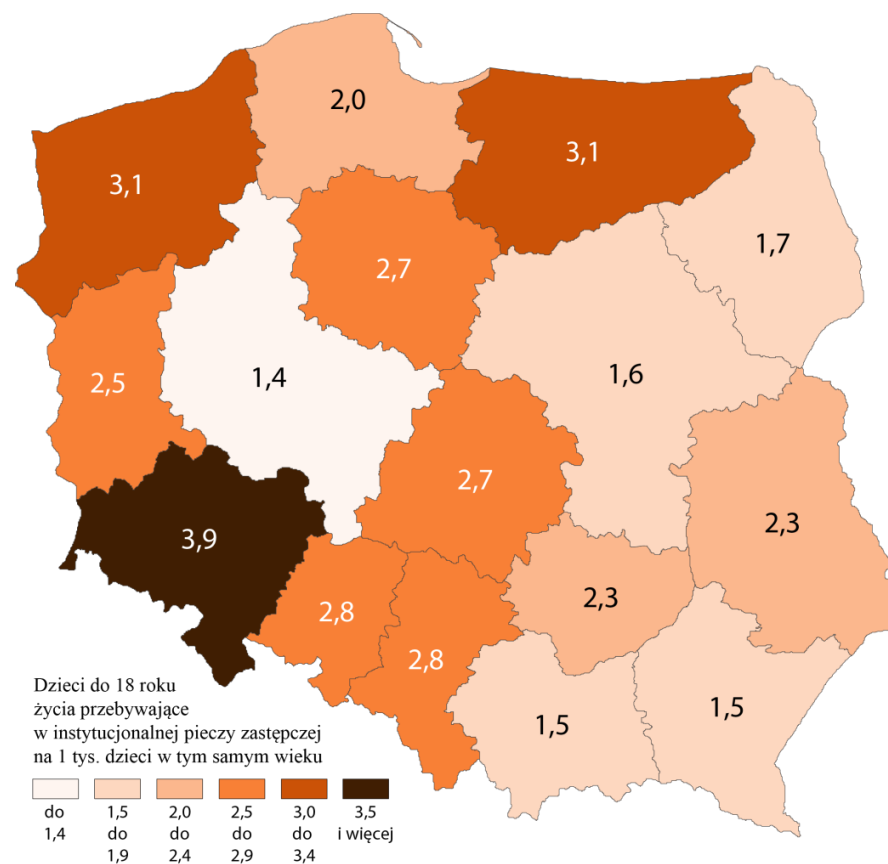

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS 2017

- Kartogram II.3.5. Liczba placówek opiekuńczo-wychowawczych w Polsce (stan na 31 XII 2016 r.) – podział na województwa

- Kartogram II.3.6. Liczba dzieci w Polsce do 18 roku życia przebywające w INSTYTUCJONALNEJ pieczy zastępczej na 1 tys. dzieci w tym samym wieku (stan na 31 XII 2016 r.) – podział na województwa

Rodzaje placówek: ST – specjalistyczno-terapeutyczne; S – socjalizacyjne; Ł – łączące zadania; I – interwencyjne; R – rodzinne; OT – Regionalna placówka opiekuńczo-terapeutyczna; IOP – Interwencyjny ośrodek preadopcyjny

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS 2017

Ocena stopnia realizacji wskaźników

Głównym celem *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020* w obszarze wsparcia dziecka i rodziny jest „zbudowanie spójnego systemu pomocy efektywnie wspierającego rodzinę w woj. lubelskim”. Budowa kompleksowego systemu pomocy rodzinie w regionie jest realizowana w oparciu o takie cele operacyjne, jak:

- Cel operacyjny 1:** Wsparcie rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo – wychowawczych poprzez umożliwienie dostępu do specjalistycznych usług oraz infrastruktury pomocowej.
- Cel operacyjny 2:** Tworzenie platformy wymiany doświadczeń między podmiotami działającymi na rzecz rodziny.
- Cel operacyjny 3:** Wzrost kompetencji i podniesienie kwalifikacji kadry pracującej w obszarze wsparcia rodziny i systemie pieczy zastępczej.
- Cel operacyjny 4:** Wsparcie dla organizatorów rodzinnej pieczy zastępczej, w tym w procedurze szkolenia i kwalifikacji kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej.
- Cel operacyjny 5:** Kreowanie pozytywnego wizerunku rodzin, w tym rodzin zastępczych i adopcyjnych.

Przyjęte w *Strategii* kierunki działań mają przyczynić się do stworzenia i wdrożenia systemu pomocy rodzinie w wypełnianiu jej roli opiekuńczej i wychowawczej. Samorządy w woj. lubelskim dążą do kreowania pozytywnego wizerunku rodzin, w tym rodzin zastępczych i adopcyjnych, a także stworzenia sprawnie działającego systemu współpracy pomiędzy instytucjami i organizacjami działającymi na rzecz dziecka i rodziny. Działania skupiają się również na poprawie dostępności do specjalistycznych usług oraz zapewnieniu wsparcia ze strony służb działających na rzecz dziecka i rodziny. Wymaga to również podniesienia kwalifikacji kadry pracującej z rodziną i dziećmi. Szacunkowy poziom realizacji wskaźników *Strategii* w obszarze „wsparcia dziecka i rodziny” prezentuje tabela II.3.4.

Tabela II.3.4. Poziom realizacji wskaźników w obszarze: wsparcie dziecka i rodziny

Wskaźniki dla obszaru wsparcie dziecka i rodziny					
Lp.	Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 2013 r. lub ostatni)	2014-2016	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników
Cel operacyjny 1: Wsparcie rodzin przeżywających trudności wypełnianiu funkcji opiekuńczo – wychowawczych poprzez umożliwienie dostępu do specjalistycznych usług oraz infrastruktury pomocowej					
24	1. Liczba specjalistycznych placówek poradnictwa rodzinnego (sppr) oraz placówek wsparcia dziennego (pwd)	sppr 9 pwd 60	Specjalistyczne placówki poradnictwa rodzinnego MPiPS-03: 2014 – 7 2015 – 8 2016 – 7 LUW: 36 (w tym 27 udzielających porad rodzinnych) ⁴⁸ Badania ROPS Lublin 2017: 2016 – gminy: 100 Placówki wsparcia dziennego OZPS 2016 i sprawozdanie z pieczy zastępczej: 2014 – 61 2015 – 74 2016 – 79	sppr 24 pwd 80	sprawozdawczość MPiPS, sprawozdanie z pieczy zastępczej

⁴⁸ *Rejestr jednostek specjalistycznego poradnictwa na terenie województwa lubelskiego* (według stanu na 20.11.2017 r.), Lubelski Urząd Wojewódzki w Lublinie, <http://www.lublin.uw.gov.pl/wps/rejestr-jednostek-specjalistycznego-poradnictwa-na-terenie-wojew%C3%B3dztwa-lubelskiego> (dostęp: 10.11.2017).

II.3. Obszar: WSPARCIE DZIECKA I RODZINY

			BDL GUS: 2013 – 90 2014 – 92 2015 – 87 2016 – 87 Badania ROPS Lublin 2017: 2016 – gminy: 77 (w 198 przebadanych gminach)		
25	2. Liczba organizacji pozarządowych działających w obszarze na rzecz wsparcia dziecka i rodziny	91	Bazy.ngo.pl: 174 (186-12) organizacji działających na rzecz rodziny ⁴⁹ Badania ROPS Lublin 2017: 410 organizacji pozarządowych działających na terenie gmin realizujących działania na rzecz rodzin	120	baza danych NGO
26	3. Informator o funkcjonujących poradniach specjalistycznych i punktach konsultacyjnych dla rodzin z woj. lubelskiego	0	2015 – 1 ⁵⁰ 2016 – 1 ⁵¹	nakład 300 egz. (aktualizacja raz w roku)	dane gromadzone przez ROPS

⁴⁹ Zob. <http://bazy.ngo.pl/organizacje-pozarzadowe> (dostęp: 12.11.2017) – zakres wyszukiwania ograniczono wyłącznie do „rodzin” jako odbiorców działań, rozszerzenie zakresu wyszukiwania o „dzieci i młodzież” zwiększa liczbę wyszukanych organizacji do ok. 1 260.

⁵⁰ *Informator o instytucjach działających na rzecz rozwiązywania problemów uzależnień oraz przeciwdziałania przemocy w rodzinie w województwie lubelskim*, ROPS w Lublinie, Lublin 2015.

⁵¹ *Informator o poradniach specjalistycznych i punktach konsultacyjnych dla rodzin z województwa lubelskiego*, ROPS w Lublinie, Lublin 2016.

Cel operacyjny 2: Tworzenie platformy wymiany doświadczeń między podmiotami działającymi na rzecz rodziny					
27	1. Liczba programów realizowanych przez samorządy lokalne na rzecz wspierania rodziny	54 gminy 17 powiatów	2015: gminy – 115; powiaty – 18 2016 ⁵² : gminy – 150; powiaty – 22 (w tym 4 miasta na prawach powiatu)	209 gmin 24 powiaty (w tym 4 miasta)	sprawozdanie z pieczy zastępczej

Cel operacyjny 3: Wzrost kompetencji i podniesienie kwalifikacji kadry pracującej w obszarze wsparcia rodziny i systemie pieczy zastępczej					
28	1. Liczba osób pracujących w obszarze wspierania rodziny i systemie pieczy zastępczej, która podniosła kwalifikacje w zakresie problematyki wsparcia dziecka i rodziny	110 (dane odnośnie szkoleń zorganizowanych przez ROPS w 2013 r.)	577 (stan na 31.12.2015 r.)	800	dane gromadzone przez ROPS, PCPR, OPS
29	2. Liczba inicjatyw promujących innowacyjne rozwiązania w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej	1	6 ⁵³	7 (inicjatywy o zasięgu wojewódzkim)	dane gromadzone przez ROPS

Cel operacyjny 4: Wsparcie dla organizatorów rodzinnej pieczy zastępczej, w tym w procedurze szkolenia i kwalifikacji kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej					
30	1. Opracowane standardy dotyczące procedur kwalifikacji rodzin zastępczych	0	0	1	dane gromadzone przez ROPS
31	2. Liczba przeszkolonych kandydatów na	84	2014 – 100 ⁵⁴	665	sprawozdanie z pieczy

⁵² Badania przeprowadzone przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie w sierpniu 2017 r. Na ankietę odpowiedziało n=198 gmin i n=20 powiatów ziemskich (razem – 218 na 233, co stanowi 93,6% wszystkich jednostek w regionie).

⁵³ Karta Dużej Rodziny, Zjazd Dużych Rodzin, 3 inicjatywy organizowane przez Ośrodek Adopcyjny w Lublinie (2 konferencje i Dni Otwarte Ośrodka Adopcyjnego II edycja), spot przygotowany przez Obserwatorium Integracji Społecznej.

⁵⁴ *Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej*. Tabela L. Szkolenia w zakresie pieczy zastępczej:

II.3. Obszar: WSPARCIE DZIECKA I RODZINY

	rodziny zastępcze		2015 – 61 ⁵⁵ 2016 – 76 ⁵⁶ Razem: 237		zastępczej
32	3. Liczba koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, którzy podnieśli swoje kwalifikacje	brak danych	2015 – 30 osób Badania ROPS 2017: 76, w tym - pow. ziemskie – 56 - pow. grodzkie – 20	44 (co 2 lata)	dane gromadzone przez PCPR

Cel operacyjny 5: Kreowanie pozytywnego wizerunku rodzin, w tym rodzin zastępczych i adopcyjnych

- I półrocze 2014 (okres od 2014-01-01 do 2014-06-30) – 0 kandydatów;
- II półrocze 2014 (okres od 2014-07-01 do 2014-12-31) – 100 kandydatów (szkolenia dla kandydatów na rodziny zastępcze spokrewnione – 5; kandydatów na rodziny zastępcze niezawodowe – 78; kandydatów na rodziny zastępcze zawodowe – 17).

⁵⁵ *Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej.* Tabela L. Szkolenia w zakresie pieczy zastępczej:

- I półrocze 2015 (okres od 2015-01-01 do 2015-06-30) – 39 kandydatów (szkolenia dla kandydatów na rodziny zastępcze spokrewnione – 1; kandydatów na rodziny zastępcze niezawodowe – 27; kandydatów na rodziny zastępcze zawodowe – 11);
- II półrocze 2015 (okres od 2015-07-01 do 2015-12-31) – 22 kandydatów (szkolenia dla kandydatów na rodziny zastępcze spokrewnione – 1; kandydatów na rodziny zastępcze niezawodowe – 18; kandydatów na rodziny zastępcze zawodowe – 3).

⁵⁶ *Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej.* Tabela L. Szkolenia w zakresie pieczy zastępczej:

- I półrocze 2016 (okres od 2016-01-01 do 2016-06-30) – 26 kandydatów (szkolenia dla kandydatów na rodziny zastępcze spokrewnione – 17; kandydatów na rodziny zastępcze niezawodowe – 9; kandydatów na rodziny zastępcze zawodowe – 0);
- II półrocze 2016 (okres od 2016-07-01 do 2016-12-31) – 50 kandydatów (szkolenia dla kandydatów na rodziny zastępcze spokrewnione – 11; kandydatów na rodziny zastępcze niezawodowe – 39; kandydatów na rodziny zastępcze zawodowe – 0).

II.3. Obszar: WSPARCIE DZIECKA I RODZINY

33	1. Liczba kampanii edukacyjnych i społecznych mających na celu promowanie pozytywnego wizerunku rodziny	0	6 ⁵⁷ Badania ROPS 2017: 54	7	dane własne ROPS
34	2. % wskaźnik liczby dzieci w rodzinach zastępczych i rodzinnych domach dziecka w stosunku do ogólnej liczby dzieci przebywających w pieczy zastępczej	68,2%	31.12.2014: 68,7% Liczba dzieci: <ul style="list-style-type: none"> • w rodzinach zastępczych i rodzinnych domach dziecka: 2 570 • w placówkach opiekuńczo-wychowawczych: 1 170 31.12.2015: 69,5% Liczba dzieci: <ul style="list-style-type: none"> • w rodzinach zastępczych i rodzinnych domach dziecka: 2 551 • w placówkach opiekuńczo-wychowawczych: 1 121 31.12.2016: 70,4% ⁵⁸ Liczba dzieci: <ul style="list-style-type: none"> • w rodzinach zastępczych i rodzinnych domach dziecka: 2 497 • w placówkach opiekuńczo- 	75%	sprawozdanie z pieczy zastępczej

⁵⁷ Karta Dużej Rodziny, Zjazd Dużych Rodzin, 3 inicjatywy organizowane przez Ośrodek Adopcyjny w Lublinie (2 konferencje i Dni Otwarte Ośrodka Adopcyjnego II edycja), spot przygotowany przez Obserwatorium Integracji Społecznej.

⁵⁸ Według danych dostępnych w *Sprawozdaniach rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej* w 2016 r. w województwie lubelskim w rodzinnej pieczy zastępczej przebywało 70% wszystkich dzieci w pieczy zastępczej, a uwzględniając także placówki rodzinne funkcjonujące w ramach pieczy instytucjonalnej – nawet 76% wszystkich dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej (zob. wykres II.3.4 i kartogram II.3.2).

			wychowawczych: 1 049		
35	3. Liczba dzieci powracających do rodziny naturalnej z rodzinnej oraz instytucjonalnej pieczy zastępczej	142	2014: I półr. – 88 dzieci do 18 r.ż. + 35 pow. 18 r.ż. II półr. – 95 dzieci do 18 r.ż. + 39 pow. 18 r.ż. 2015: I półr. – 46 dzieci do 18 r.ż. + 35 pow. 18 r.ż. II półr. – 90 dzieci do 18 r.ż. + 35 pow. 18 r.ż. 2016: I półr. – 85 dzieci do 18 r.ż. + 37 pow. 18 r.ż.; II półr. – 95 dzieci do 18 r.ż. + 27 pow. 18 r.ż. Razem: 707 dzieci (w tym 499 do 18 r.ż. i 208 pow. 18 r.ż.)	1 050	sprawozdanie z pieczy zastępczej

Źródło: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, ROPS 2016; wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.; *Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej*; rejestry LUW w Lublinie; Rejestry, wykazy JPS i innych podmiotów LUW w Lublinie; serwis internetowy ROPS w Lublinie: <http://rops.lubelskie.pl/>; serwis bazy.ngo.pl;

3) Wskaźniki w obszarze: wsparcie dziecka i rodziny

Budowa spójnego systemu pomocy efektywnie wspierającego rodzinę w regionie będzie realizowana przez cele szczegółowe. Jednym z takich celów jest „wsparcie rodzin przeżywających trudności wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych poprzez umożliwienie dostępu do specjalistycznych usług oraz infrastruktury pomocowej” (**cel operacyjny 1**). Cel jest realizowany m.in. przez :

- promowanie i wzmacnianie profesjonalnego i kompleksowego poradnictwa rodzinnego,
- wspieranie dostępności wszelkich form zajęć oferowanych przez placówki wsparcia dziennego,
- rozwój alternatywnych form spędzania wolnego czasu dla dzieci i młodzieży oraz rodzin,
- wspieranie działań profilaktycznych zapobiegających dysfunkcjom rodzin,
- wspieranie działań mających na celu zapobieganie niemożności sprawowania opieki przez rodzinę,
- wspieranie działań na rzecz aktywizacji społecznej i zawodowej rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym,
- promocję i wspieranie organizacji pozarządowych działających na rzecz rodzin oraz wolontariatu na rzecz pracy z rodziną,
- opracowanie informatora o funkcjonujących poradniach specjalistycznych i punktach konsultacyjnych dla rodzin woj. lubelskiego.

Ocena ww. działań dokonywana jest przez pomiar takich wskaźników, jak:

- 1) Liczba specjalistycznych placówek poradnictwa rodzinnego oraz placówek wsparcia dziennego.
- 2) Liczba organizacji pozarządowych działających w obszarze na rzecz wsparcia dziecka i rodziny.
- 3) Informator o funkcjonujących poradniach specjalistycznych i punktach konsultacyjnych dla rodzin z woj. lubelskiego.

24. Liczba specjalistycznych placówek poradnictwa rodzinnego oraz placówek wsparcia dziennego

Osoby i rodziny mające trudności lub wykazujące potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu swoich problemów życiowych mają możliwość skorzystania ze specjalistycznego poradnictwa określonego w art. 46 ust.1 *ustawy o pomocy społecznej*. Ustawa wymienia trzy rodzaje poradnictwa: prawne, psychologiczne i rodzinne. W kontekście analizowanego wskaźnika istotne są przede wszystkim te placówki, które udzielają poradnictwa rodzinnego, obejmującego szeroko pojęte problemy związane z funkcjonowaniem rodziny, w tym m.in. trudności wychowawcze w rodzinach naturalnych i zastępczych, problemy związane z opieką nad osobą z niepełnosprawnością, jak również terapię rodzinną. Działania zmierzające do zwiększenia dostępności specjalistycznego poradnictwa rodzinnego, w szczególności w małych gminach i miastach do 20 tys. mieszkańców, są konieczne, aby przeciwdziałać wszelkim problemom i dysfunkcjom występującym w rodzinach i zminimalizować skutki negatywnych zjawisk wpływających na rodzinę, wynikających z przemian społecznych⁵⁹. Według danych dostępnych w sprawozdaniach MPiPS-03 liczba jednostek specjalistycznego poradnictwa rodzinnego (o zasięgu lokalnym i ponadgminnym) w województwie lubelskim zmniejszyła się z 10 (lata 2008-2010, a nawet z 13 w 2011 r.) do 7 i od 2012 roku utrzymuje

⁵⁹ Por. M. Jasnoch, *Specjalistyczne poradnictwo rodzinne w Polsce*, Wspólnota Robocza Związków Organizacji Socjalnych WRZOS, [Warszawa 2012], s. 27.

się na podobnym poziomie (z wyjątkiem roku 2012 i 2015, kiedy funkcjonowało 8 takich placówek). W latach 2008-2011 z usług specjalistycznych placówek poradnictwa rodzinnego korzystało średnio 240-330 osób na jedną jednostkę. Od 2012, ze względu na zmniejszenie liczby tego typu placówek, liczba osób korzystających zwiększyła się do średnio 400-500 osób rocznie. W 2016 liczba klientów spadła. Z poradnictwa rodzinnego skorzystało 2 367 osób, o 862 mniej niż w 2015 roku. Zgodnie z założeniami *Strategii* do 2020 roku ma powstać 24 takich placówek (w każdym powiecie jedna jednostka). Osiągnięcie planowanej wartości będzie trudne do spełnienia z uwagi na zmniejszającą się liczbę placówek i korzystających z poradnictwa rodzinnego (zob. tabelę II.3.5).

Tabela II.3.5. Liczba jednostek specjalistycznego poradnictwa rodzinnego (o zasięgu lokalnym i ponadgminnym) w woj. lubelskim w latach 2008-2016

Lata	Liczba jednostek	liczba korzystających	Średnia liczba korzystających
2008	10	2 412	241
2009	10	2 958	296
2010	10	3 338	334
2011	13	3 470	267
2012	8	3 460	433
2013	7	3 579	511
2014	7	2 807	401
2015	8	3 229	404
2016	7	2 367	338

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań MPiPS-03

Liczba jednostek specjalistycznego poradnictwa rodzinnego w sprawozdaniu MPiPS-03 różni się od tej podanej w „Rejestrze jednostek specjalistycznego poradnictwa na terenie województwa lubelskiego”, opublikowanym przez Wojewodę Lubelskiego na stronie internetowej urzędu⁶⁰. Według tego rejestru na terenie woj. lubelskiego funkcjonowało 36 tego typu instytucji, w tym ok. 27 udzielających porad rodzinnych (stan na dzień 20.11.2017 r.)⁶¹.

25. Liczba organizacji pozarządowych działających w obszarze na rzecz wsparcia dziecka i rodziny

Istotną rolę we wzmacnianiu opiekuńczych funkcji rodziny odgrywają również placówki wsparcia dziennego. Według danych OZPS w 2016 roku, na terenie województwa lubelskiego funkcjonowało 79 placówek wsparcia dziennego (o 5 więcej niż w 2015 r. i o 18 więcej niż w 2014 r.), w tym 65 opiekuńcze, 14 specjalistycznych, 6 placówek prowadzonych w formie pracy podwórkowej⁶². W trakcie badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r. uzyskano zbliżoną liczbę placówek wsparcia dziennego.

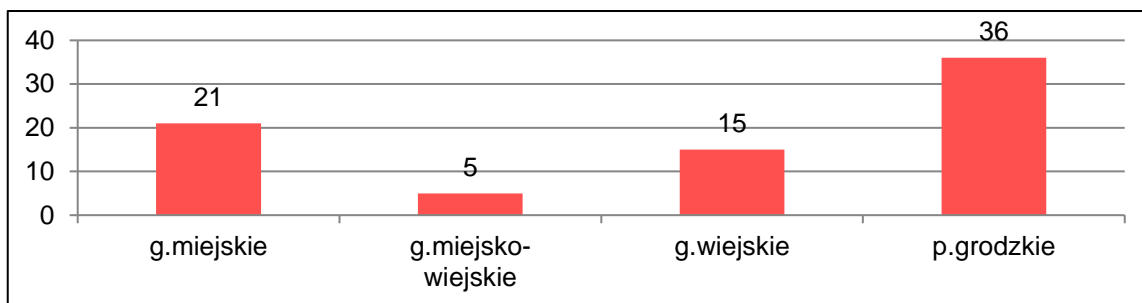
⁶⁰ Wymaga tego art. 46a ust.1 oraz ust. 3 ustawy o pomocy społecznej.

⁶¹ *Rejestr jednostek specjalistycznego poradnictwa na terenie województwa lubelskiego* (wg stanu na 20.11.2017 r.), Lubelski Urząd Wojewódzki w Lublinie, <http://www.lublin.uw.gov.pl/wps/rejestr-jednostek-specjalistycznego-poradnictwa-na-terenie-wojew%C3%B3dztwa-lubelskiego> (dostęp: 10.11.2017).

⁶² *Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej. II półrocze 2016* (okres od 2016-07-01 do 2016-12-31). Tabela C. Placówki wsparcia dziennego.

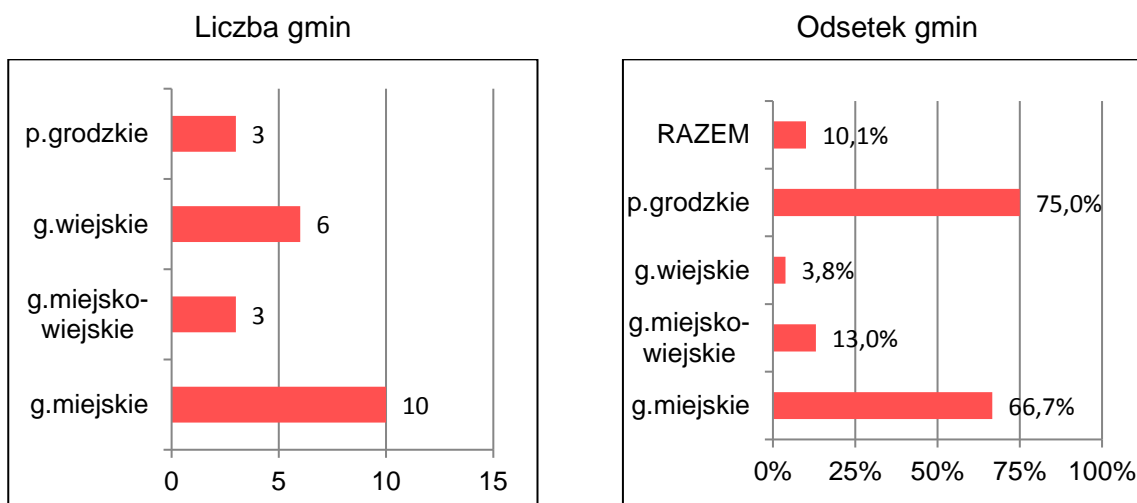
Na ankietę odpowiedziało 198 na 213 jednostek organizacyjnych gminy (zwrot na poziomie 92,9%). Badania wykazały, że w 22 gminach funkcjonuje 77 tego rodzaju placówek, głównie w miastach grodzkich i gminach miejskich (zob. wykresy II.3.6-8).

Wykres II.3.6. Liczba dostępnych placówek wsparcia dziennego – podział na typ JST

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wykresy II.3.7-8. Liczba/odsetek gmin, w których występują placówki wsparcia dziennego (n=22 na 198 przebadanych JST) – podział według typu gminy

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

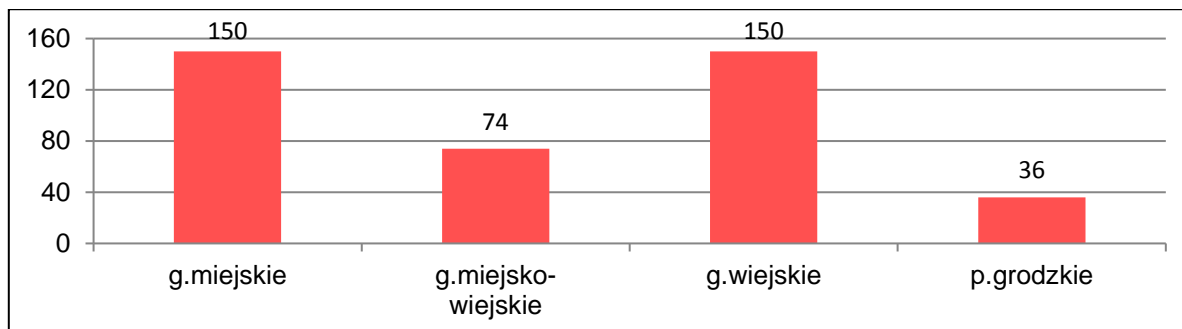
Dane GUS podają większą liczbę placówek wsparcia dziennego, według BDL GUS na koniec 2016 r. na Lubelszczyźnie było 87 takich instytucji. W *Strategii* przyjęto założenie, że do 2020 roku ma powstać 80 placówek wsparcia dziennego. Wskaźnik jest możliwy do osiągnięcia.

W procesie budowania spójnego systemu pomocy efektywnie wspierającego rodzinę w regionie niezwykle ważną rolę odgrywają również organizacje społeczne, które przejmują na siebie zadania publiczne dotyczące wsparcia dzieci, młodzieży i rodzin. Według serwisu bazy.ngo.pl w woj. lubelskim funkcjonuje ok. 174 organizacji działających na rzecz rodziny (stan na dzień 12.11.2017 r.)⁶³.

⁶³ Zob. <http://bazy.ngo.pl/organizacje-pozarzadowe> – zakres wyszukiwania ograniczono wyłącznie do „rodzin” jako odbiorców działań, rozszerzenie zakresu wyszukiwania o „dzieci i młodzież” zwiększa liczbę wyszukiwanych organizacji do ok. 1 260.

Pytanie o liczbę organizacji działających na terenie gminy realizujących działania na rzecz rodzin skierowano także do ośrodków pomocy społecznej w gminach i powiatach grodzkich w badaniach przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 roku. Według badanych w gminach woj. lubelskiego funkcjonuje 410 organizacji realizujących działania na rzecz rodzin. Najwięcej w gminach miejskich i wiejskich (zob. wykres II.3.9).

Wykres II.3.9. Liczba organizacji pozarządowych działających na terenie gminy, realizujących działania na rzecz rodzin – podział na typ JST

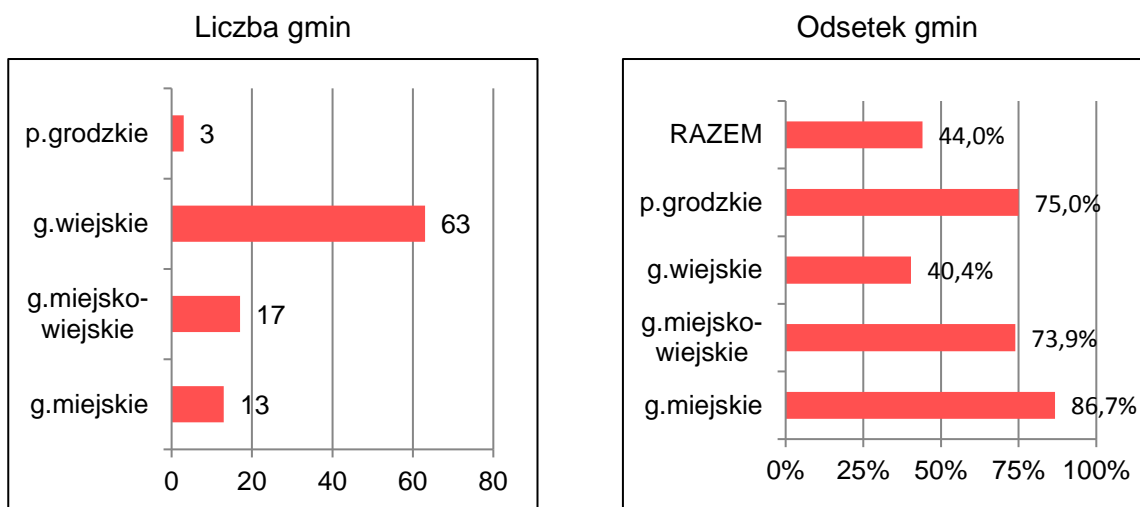

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Organizacje te występują w co drugiej badanej gminie ($n=96$; 48,5%), głównie w gminach miejskich (86,7%), powiatach grodzkich (75,0%) i gminach miejsko-wiejskich (73,9%) (zob. wykresy II.3.10-11).

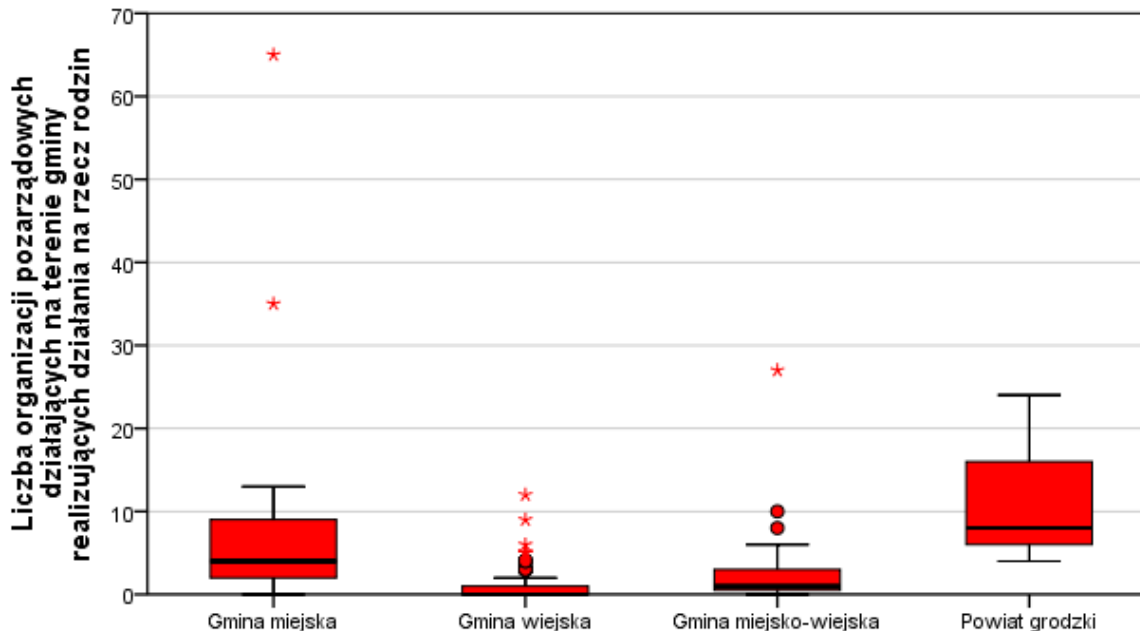
Należy jednak podkreślić, że nie sposób ustalić dokładnej liczby organizacji działających w tym obszarze z uwagi na dość dużą rotację organizacji w trzecim sektorze (wciąż powstają nowe organizacje, inne kończą swoją działalność lub ją zawieszają, a niektóre swoją działalność w danym obszarze uzależniają od środków lokalnych, krajowych i zagranicznych, dostępnych w ramach różnych programów). Ustalenie przybliżonej liczby organizacji działających na rzecz rodzin utrudnia dodatkowo brak danych od części JST oraz różny sposób interpretacji wskaźnika przez badanych, co ilustruje poniższy wykres. Przykładowo w opinii przedstawiciela OPS jednej z gmin miejskich na terenie badanej jednostki funkcjonuje 65 organizacji działających w tym obszarze, podczas gdy przedstawiciel MOPR w Lublinie, mieście, w którym znajduje się ok. 1/4 wszystkich organizacji działających w regionie, podał liczbę 32 organizacji działających na rzecz rodzin. Nietypowe wartości występujące na poniższym wykresie mogą świadczyć o różnym sposobie interpretacji organizacji pozarządowych realizujących działania na rzecz rodzin (zob. wykres II.3.12).

Wykresy II.3.10-11. Liczba/odsetek gmin, w których występują organizacje pozarządowe realizujące działania na rzecz rodzin (n=96 na 198 przebadanych JST) – podział według typu gminy

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wykres II.3.12. Liczba organizacji pozarządowych działających na terenie gminy, realizujących działania na rzecz rodzin – podział według typu gminy (statystyki opisowe)

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

26. Informator o funkcjonujących poradniach specjalistycznych i punktach konsultacyjnych dla rodzin z woj. lubelskiego

W latach 2014-2016 Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie wydał dwa informatory o funkcjonujących poradniach specjalistycznych i punktach konsultacyjnych dla rodzin z woj. lubelskiego:

- 1) *Informator o instytucjach działających na rzecz rozwiązywania problemów uzależnień oraz przeciwdziałania przemocy w rodzinie w województwie lubelskim*, ROPS w Lublinie, Lublin 2015.
- 2) *Informator o poradniach specjalistycznych i punktach konsultacyjnych dla rodzin z województwa lubelskiego*, ROPS w Lublinie, Lublin 2016.

Publikacje dostępne są na stronie internetowej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie w zakładce: „Informatory”⁶⁴. Elektroniczne wersje informatorów są aktualizowane średnio raz do roku.

Skuteczna polityka rodzinna w woj. lubelskim wymaga również „tworzenia platformy wymiany doświadczeń między podmiotami działającymi na rzecz rodziny” (**cel operacyjny 2**). Zgodnie z założeniami *Strategii* cel będzie realizowany przez:

- wypracowanie standardów współpracy między instytucjami realizującymi ustawę o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej,
- monitoring/ewaluację programów realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego dotyczących wsparcia dziecka i rodziny w celu osiągnięcia spójnego systemu na rzecz dziecka i rodziny,
- promowanie wspólnych działań i inicjatyw międzyinstytucjonalnych na rzecz wsparcia rodziny i systemu pieczy zastępczej.

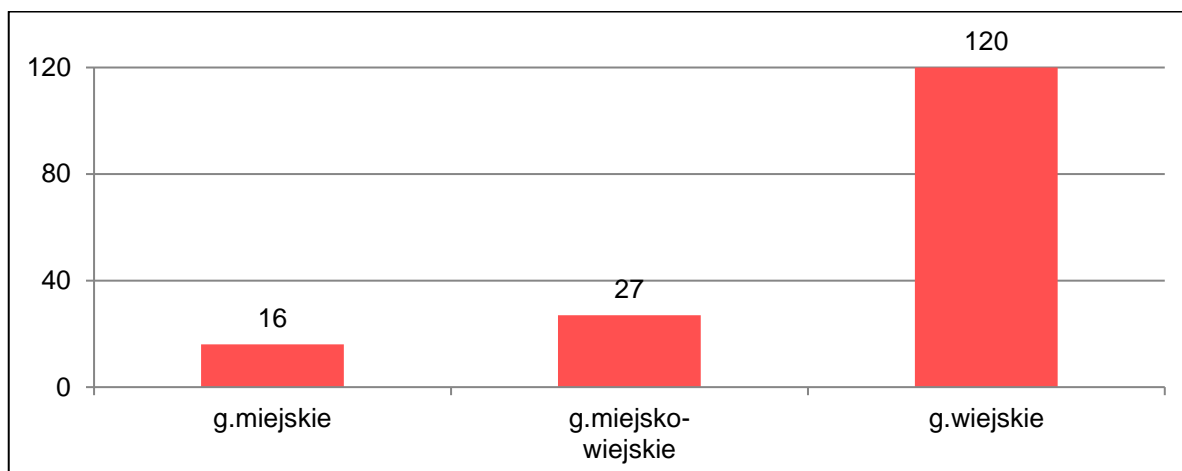
Do pomiaru ww. działań opracowano jeden wskaźnik:

- 1) Liczba programów realizowanych przez samorządy lokalne na rzecz wspierania rodziny

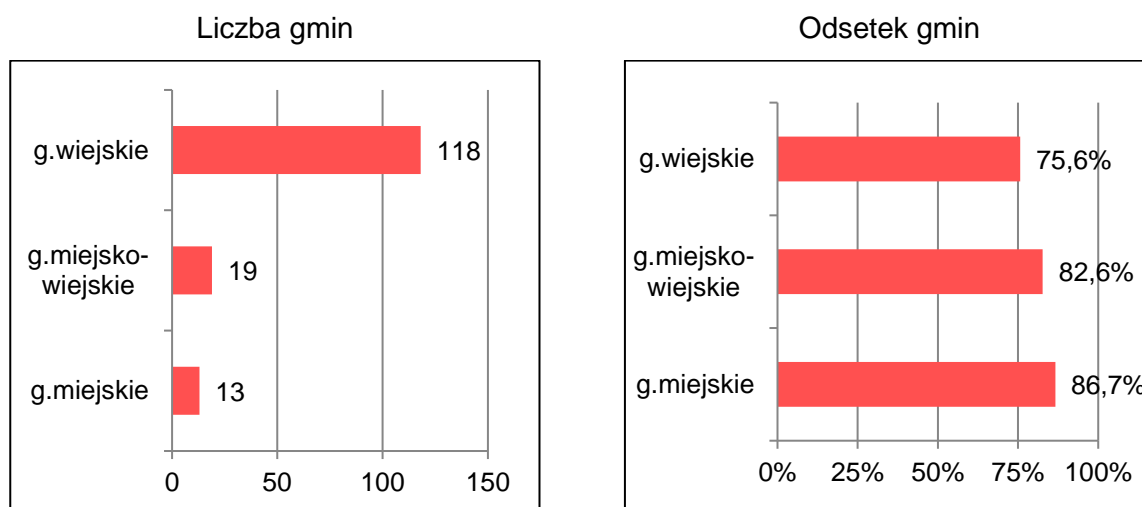
27. Liczba programów realizowanych przez samorządy lokalne na rzecz wspierania rodziny

W badaniach realizowanych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r., jedno z pytań, które zadano przedstawicielom OPS w gminach dotyczyło liczby wdrożonych gminnych programów wspierania rodziny. Z kolei przedstawicielom jednostek powiatowych zadano pytanie o liczbę wdrożonych powiatowych programów dotyczących rozwoju pieczy zastępczej. Analiza uzyskanych wyników wykazała, że według stanu na dzień 31 XII 2016 r. gminne programy wspierania rodziny wdrożyły 150 gmin, głównie miejskie (86,7%) i miejsko-wiejskie (82,6%) oraz wiejskie (75,6%) (zob. wykresy II.3.13-15).

⁶⁴ <http://rops.lubelskie.pl/informatory/>

Wykres II.3.13. Liczba wdrożonych gminnych programów wspierania rodziny – podział na typ JST

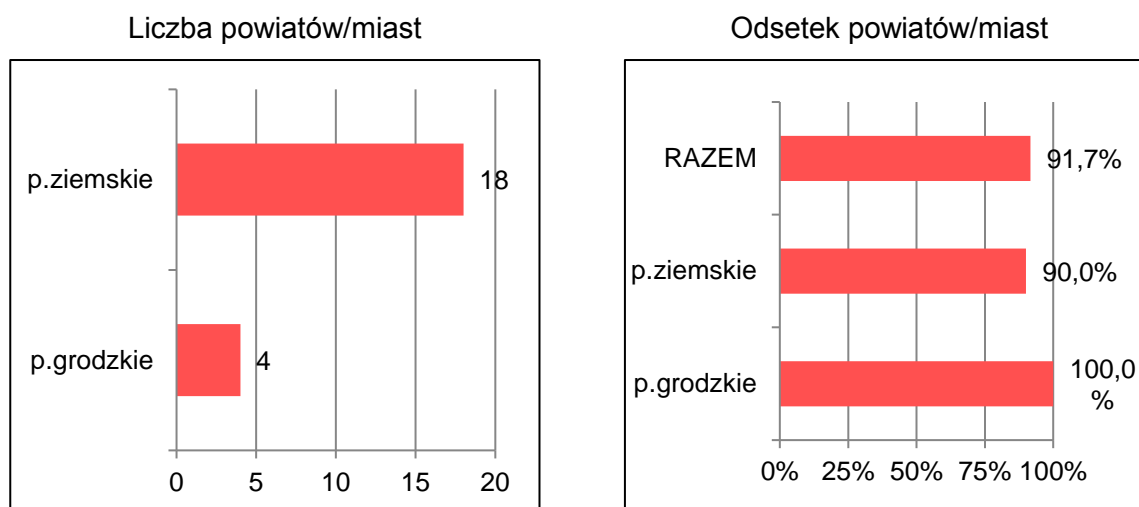
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wykresy II.3.14-15. Liczba/odsetek gmin, które wdrożyły gminny(e) program(y) wspierania rodziny (n=150 na 190 przebadanych gmin) – podział według typu gminy

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

W przypadku jednostek powiatowych programy dotyczące rozwoju pieczy zastępczej wdrożyły wszystkie miasta na prawach powiatu (100%) oraz 18 powiatów ziemskich (90%) (zob. wykresy II.3.16-17).

Wykresy II.3.16-17. Liczba/odsetek powiatów/miast, w których wdrożono powiatowe programy dotyczące rozwoju pieczy zastępczej (n=22 na 24 przebadanych jednostek powiatowych) – podział według typu gminy

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Podane wartości mają charakter przybliżony. Ustalenie dokładnej liczby programów wspierania rodziny i/lub pieczy zastępczej jest trudne ze względu na braki danych (nie wszystkie samorządy odpowiedziały na wysłaną ankietę) oraz możliwość różnej interpretacji wskaźnika. W przypadku 150 gmin, w których występuje taki program, 145 podało po 1 programie, w 5 gminach badani podawali liczbę 2, 3, 4, a nawet 6 wdrożonych programów wspierania rodziny.

W *Strategii* założono, że do 2020 roku wszystkie gminy (n=209) i powiaty (24, w tym 4 miasta na prawach powiatu) będą miały wdrożone programy wspierania rodzin i/lub pieczy zastępczej. Dane uzyskane w oparciu o badania ROPS w Lublinie przeprowadzone w sierpniu 2017 r. wskazują, że w przypadku powiatów i miast grodzkich wskaźnik zrealizowano na poziomie 91,7%, natomiast w przypadku gmin – wskaźnik osiągnięto w 71,8%.

Realizacja wysokiej jakości usług w obszarze wsparcia dziecka i rodziny wymaga wykwalifikowanej kadry instytucji pomocy i integracji społecznej. Jednym z celów przyjętych w *Strategii* jest „wzrost kompetencji i podniesienia kwalifikacji kadry pracującej w obszarze wsparcia rodziny i systemie pieczy zastępczej (**cel operacyjny 3**)”. W ramach celu zaplanowano takie działania, jak:

- organizacja szkoleń w zakresie pracy z rodziną, prawnym, przemocy, uzależnień i innych, w tym organizacja wizyt studyjnych,
- budowanie systemu wsparcia dla pracowników działających na rzecz rodziny, ze szczególnym uwzględnieniem asystentów rodzin,
- promowanie innowacyjnych rozwiązań w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej – ze szczególnym uwzględnieniem jej form rodzinnych.

Realizacja celu jest monitorowana poprzez zbieranie informacji na temat:

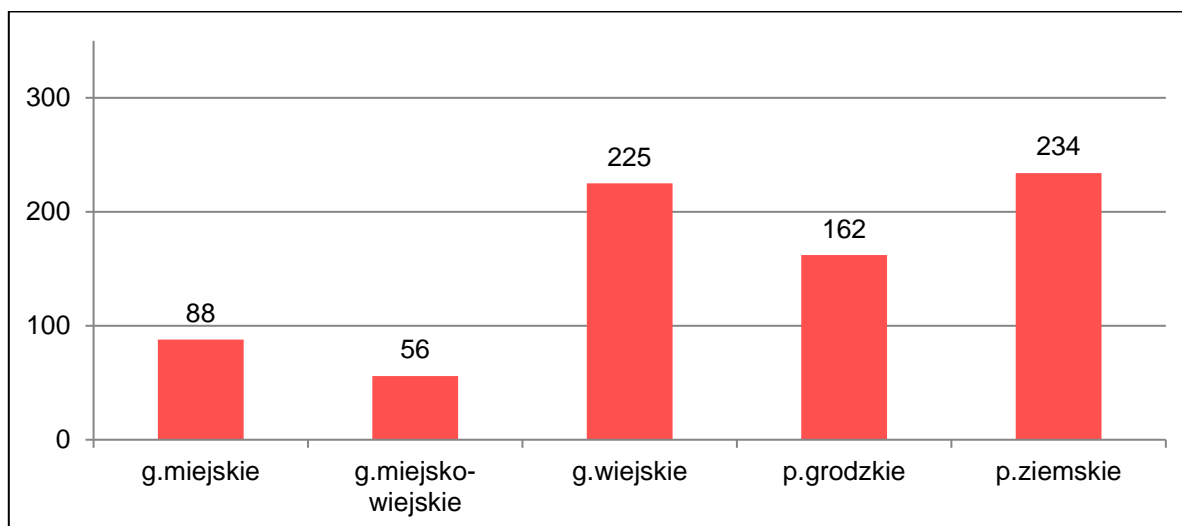
- 1) liczby osób pracujących w obszarze wspierania rodziny i systemie pieczy zastępczej, która podniosła kwalifikacje w zakresie problematyki wsparcia dziecka i rodziny,

- 2) liczby inicjatyw promujących innowacyjne rozwiązania w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej.

28. Liczba osób pracujących w obszarze wspierania rodziny i systemie pieczy zastępczej, która podniosła kwalifikacje w zakresie problematyki wsparcia dziecka i rodziny

Badania przeprowadzone przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r. wykazały, że w latach 2014-2016 swoje kwalifikacje w zakresie problematyki wsparcia dziecka i rodziny (np. kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje) podniosło 765 „osób pracujących w obszarze wspierania rodziny i systemie pieczy zastępczej” w 176 jednostkach gminnych i powiatowych (n=176 na 219 przebadanych JST) (zob. wykres II.3.18).

Wykres II.3.18. Liczba osób pracujących w obszarze wspierania rodziny i systemie pieczy zastępczej, która w latach 2014-2016 podniosła kwalifikacje w zakresie problematyki wsparcia dziecka i rodziny (np. kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje)

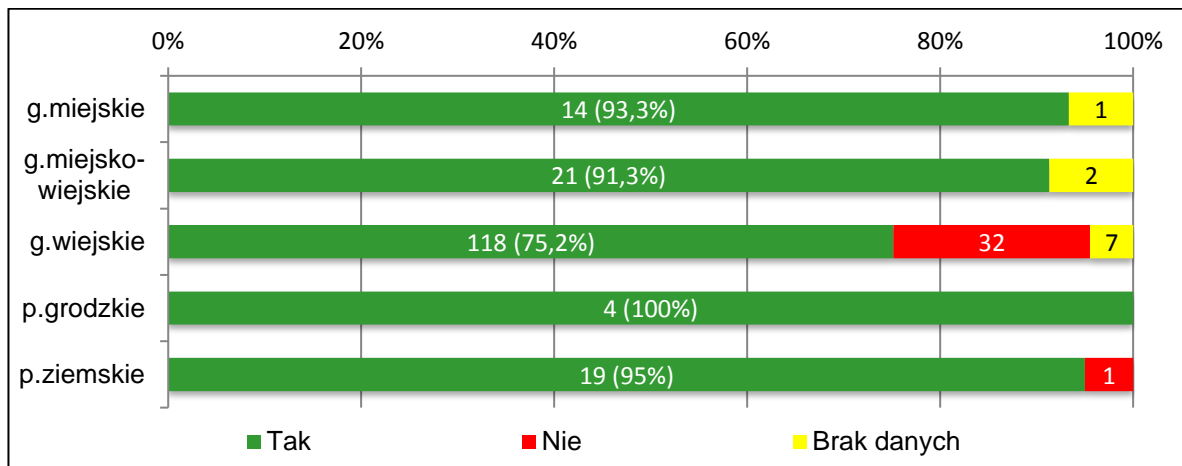

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Kwalifikacje podnosili pracownicy wszystkich typów JST. Warto zauważyć, że w przypadku gmin wiejskich w co czwartym samorządzie żaden z pracowników działających w obszarze wspierania rodziny i systemie pieczy zastępczej nie podniósł kwalifikacje w zakresie problematyki wsparcia dziecka i rodziny (zob. wykres II.3.19).

W *Strategii* założono, że do 2020 roku kwalifikacje w obszarze wsparcia dziecka i rodziny podniesie 800 osób pracujących w obszarze wspierania rodziny i systemie pieczy zastępczej. Badania ROPS w Lublinie wykazały, że w latach 2014-2016 kwalifikacje podniosło 765 osób, co oznaczałoby, że dotąd zrealizowano już 95,6% zakładanego celu.

Wykres II.3.19. Liczba/odsetek JST, w których w latach 2014-2016 przynajmniej 1 osoba pracująca w obszarze wspierania rodziny i systemie pieczy zastępczej podniosła kwalifikacje w zakresie problematyki wsparcia dziecka i rodziny (np. kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje) (n=176 na 219 przebadanych JST)?

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Analizowany wskaźnik wymaga jednak dopracowania przez określenie grupy osób pracujących w obszarze wspierania rodziny i systemie pieczy zastępczej. Wskaźnik może być bowiem różnie interpretowany przez badanych. Jedni mogą brać pod uwagę tylko pracowników OPS/PCPR, inni natomiast mogą podawać dane obejmujące również pracowników organizacji społecznych działających w obszarze wsparcia dziecka i rodziny. Dookreślenia wymagają również sposoby podnoszenia kwalifikacji. Mogą to być różnego rodzaju kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje, a nawet uczestnictwo w konferencjach, seminariach, czy warsztatach poświęconych problematyce rodziny. Przy tak szeroko sformułowanym wskaźniku trudno będzie uzyskać przybliżoną liczbę osób, które podniosły swoje kwalifikacje w obszarze wsparcia dziecka i rodziny.

29. Liczba inicjatyw promujących innowacyjne rozwiązania w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej

W ramach celu operacyjnego 3, w którym założono podniesienie kompetencji kadry pracującej w obszarze wsparcia rodziny i systemie pieczy zastępczej jednym z zaplanowanych do realizacji działań jest promowanie innowacyjnych rozwiązań w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej (ze szczególnym uwzględnieniem jej form rodzinnych). W *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020* założono, że do 2020 roku zostanie zrealizowanych 7 przedsięwzięć o zasięgu wojewódzkim (średnio jedna inicjatywa rocznie). Monitoring wskaźnika polega na zbieraniu danych gromadzonych przez ROPS w Lublinie, ponadto do OPS i PCPR w regionie skierowano pytanie, czy na lokalnym terenie były inicjowane innowacyjne rozwiązania w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej.

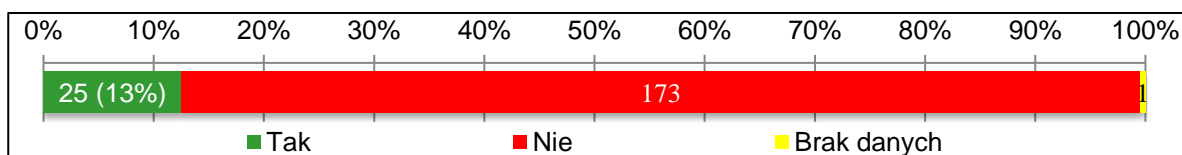
Na poziomie regionalnym wdrożono Kartę Dużej Rodziny⁶⁵, ROPS w Lublinie był współorganizatorem II Ogólnopolskiego Zjazdu Dużych Rodzin w Lublinie (2014 r.),

⁶⁵ W ocenie NIK karty dużej rodziny są potrzebnym, ale tylko uzupełniającym instrumentem polityki rodzinnej. Skuteczność tego instrumentu jest ograniczona ze względu na niewielki zakres i skalę dostępnych obecnie usług

organizatorem Dnia Otwartego Ośrodka Adopcyjnego II edycja (11.12.2014 r.), konferencji pt. „Partnerstwo i współpraca – współpraca instytucji na rzecz zapewnienia przyszłości dziecku” (16.10.2014 r.), konferencji pt. „Partnerstwo i współpraca – profesjonalizm działań wychowawczych w rodzinie adopcyjnej i zastępczej” (19.03.2015 r.). Ponadto emitowano spot promocyjny przygotowany w ramach Obserwatorium Integracji Społecznej.

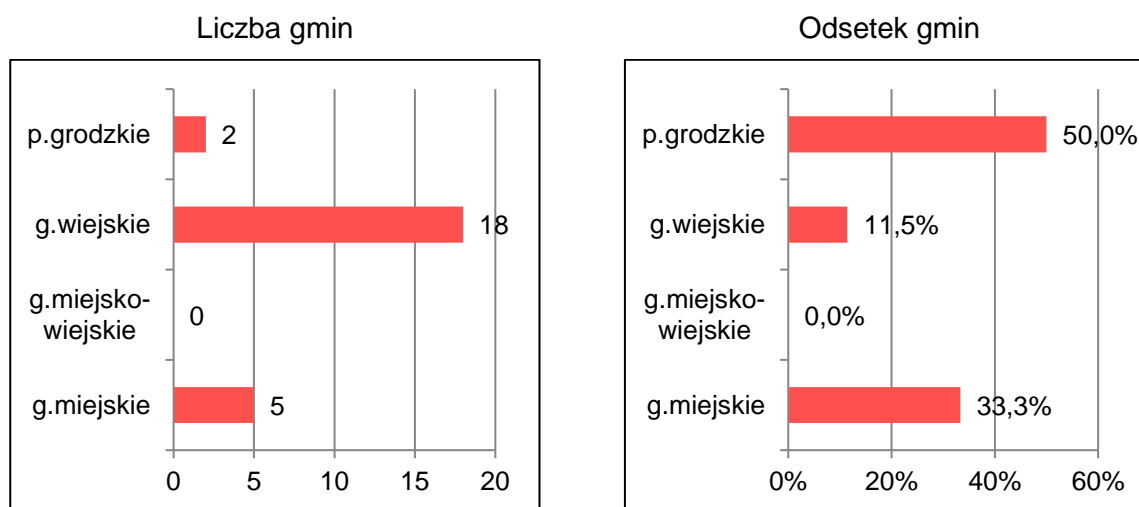
Z kolei na poziomie lokalnym w inicjatywy promujące innowacyjne rozwiązania w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej włączyło się 25 gmin – 2 powiaty grodzkie, 5 gmin miejskich i 18 wiejskich, co wykazały badania przeprowadzone przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r. (zob. wykresy II.3.20-22).

Wykres II.3.20. Czy w latach 2014-2016 na terenie gminy podejmowane były inicjatywy promujące innowacyjne rozwiązania w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej?

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wykresy II.3.21-22. Liczba/odsetek gmin, w których podejmowane były inicjatywy promujące innowacyjne rozwiązania w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej (n=25 na 199 przebadanych JST) – podział według typu gminy/powiatu

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Badani wymienili m.in. takie inicjatywy jak:

- „Szkoła dla Rodziców i Wychowawców”,
- organizacja dla kadry pracującej z dziećmi i rodziną specjalistycznych szkoleń uprawniających do wykorzystania narzędzia Karta Oceny Rozwoju Psychoruchowego do diagnozy dzieci w wieku od 1. miesiąca do końca 9. roku życia oraz narzędzia

i zniżek – zob. *Karta dużej rodziny jako element polityki rodzinnej państwa. Informacja o wynikach kontroli*, NIK, Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny, Warszawa 2016, s. 9.

diagnostycznego Karta Oceny Zachowania i Emocji dla dzieci w wieku od 1. miesiąca do 16 roku życia;

- prowadzenie grup wsparcia, organizacja spotkań dla rodzin i dzieci;
- opracowanie i realizacja programów wspierania rodziny;
- organizacja festynów rodzinnych, m.in. „Dnia Rodzicielstwa Zastępczego 2016”.

Wsparcie udzielane jest także organizatorom rodzinnej pieczy zastępczej, w tym w procedurze szkolenia i kwalifikacji kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej (**cel operacyjny 4**). Działania prowadzone są przez:

- wypracowanie wspólnych ram merytorycznych dla programu szkoleniowego skierowanego do kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej,
- systematyczne szkolenie trenerów prowadzących szkolenia dla kandydatów na rodziny zastępcze,
- prowadzenie szkolenia dla kandydatów na rodziny zastępcze przez podmioty uprawnione na poziomie kilku powiatów,
- opracowanie procedur kwalifikacji rodzin zastępczych i szkolenie w tym zakresie dla osób dokonujących kwalifikacji rodzin zastępczych – wypracowanie standardów,
- prowadzenie superwizji dla osób pracujących z kandydatami na rodziny zastępcze i z rodzinami zastępczymi,
- szkolenia podnoszące kwalifikacje zawodowe koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej.

Poziom realizacji ww. działań monitorowany jest przy pomocy takich wskaźników, jak:

- 1) liczba opracowanych standardów dotyczących procedur kwalifikacji rodzin zastępczych;
- 2) liczba przeszkolonych kandydatów na rodziny zastępcze;
- 3) liczba koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, którzy podnieśli swoje kwalifikacje.

30. Opracowane standardy dotyczące procedur kwalifikacji rodzin zastępczych

Zgodnie z założeniami monitorowanej i ewaluowanej *Strategii* do 2020 powinny być wypracowane standardy dotyczące procedur kwalifikacji rodzin zastępczych. Takie procedury funkcjonują w niektórych miastach regionu, m.in. w MOPR w Lublinie⁶⁶, czy w PCPR w Janowie Lubelskim⁶⁷. Na poziomie regionu jeszcze nie opracowano tego typu procedur.

31. Liczba przeszkolonych kandydatów na rodziny zastępcze

Szkolenia dla kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej zawodowej, niezawodowej lub prowadzenia rodzinnego domu dziecka są obowiązkowe, natomiast w przypadku rodzin spokrewnionych nie jest to warunek konieczny⁶⁸. Szkolenia odbywają się

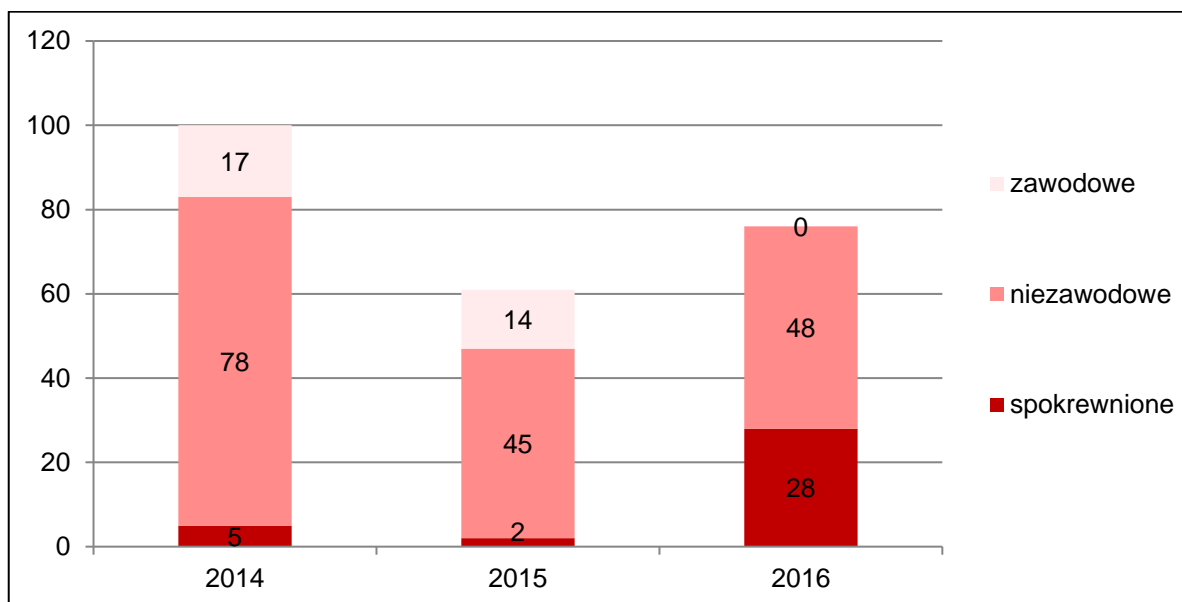
⁶⁶ Zob. *Procedura kwalifikacji kandydata do pełnienia funkcji rodziny zastępczej niezawodowej, rodziny zastępczej zawodowej oraz prowadzenia rodzinnego domu dziecka*, https://mopr.lublin.eu/?id=poradnik/inst/rodziny_zastepcze_procedura (dostęp: 12.09.2017).

⁶⁷ *Procedura kwalifikacji kandydatów do prowadzenia funkcji rodziny zastępczej lub do prowadzenia rodzinnego domu dziecka*, <http://www.pcprianow.pl/widok/13/295> (dostęp: 12.09.2017).

⁶⁸ Zob. art. 44 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. 2017 poz. 697 z późn. zm.

zgodnie z programami szkoleń zatwierdzonymi przez MRPiPS i polegają na zapoznaniu kandydatów z zasadami funkcjonowania rodzin zastępczych, najczęstszymi problemami związanymi z opieką zastępczą i sposobami radzenia sobie z nimi. Szkolenia przygotowują kandydatów do sprawowania opieki i wychowania dzieci, zaspokojenia ich potrzeb i kompensacji opóźnień w rozwoju, a także wspierania więzi dziecka z rodziną naturalną. Zgodnie z założeniami *Strategii* w latach 2014-2020 szkolenia powinno przejść 665 rodzin kandydujących na rodziny zastępcze, średnio 95 rocznie. Trudno będzie osiągnąć taką wartość wskaźnika. Według danych dostępnych w *Sprawozdaniach rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej (powiaty)* w latach 2014-2016 szkolenia dla kandydatów na rodziny zastępcze ukończyło 237 osób (35 kandydatów na rodziny zastępcze spokrewnione oraz 171 kandydatów na rodziny zastępcze niespokrewnione i 31 – na rodziny zawodowe) co stanowi 35,6% zakładanej wartości docelowej. Warto ponadto zauważyć, że w szkoleniach biorą udział głównie kandydaci na rodziny zastępcze niezawodowe. W latach 2014-2016 stanowili oni aż 72,2% wszystkich uczestników szkoleń (zob. wykres II.3.23).

Wykres II.3.23. Liczba osób w woj. lubelskim przeszkolonych na kandydatów na rodziny zastępcze w latach 2014-2016

Źródło: opracowanie w oparciu o: *Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej 2014-2016*,
Tabela L. Szkolenia w zakresie pieczy zastępczej

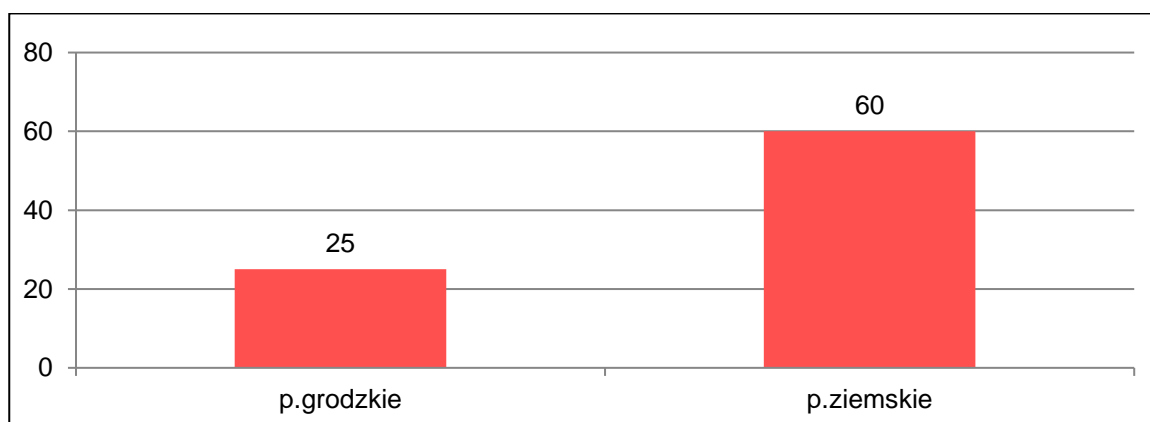
Dostępne opracowania i raporty wskazują na niewydolność pozyskiwania kandydatów na rodziców zastępczych i prowadzących rodzinne domy dziecka oraz wsparcia już funkcjonujących rodzin zastępczych. Z raportu NIK na temat „Działania powiatów w zakresie tworzenia i wsparcia rodzin zastępczych” wynika, że samorządy z trudem znajdują kandydatów na rodziców zastępczych, w ocenie NIK „rozwój rodzinnych form pieczy zastępczej następuje zbyt wolno w stosunku do potrzeb”⁶⁹.

⁶⁹ *Działania powiatów w zakresie tworzenia i wsparcia rodzin zastępczych. Informacja o wynikach kontroli*, NIK, Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny, Warszawa 2017, s. 11.

32. Liczba koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, którzy podnieśli swoje kwalifikacje

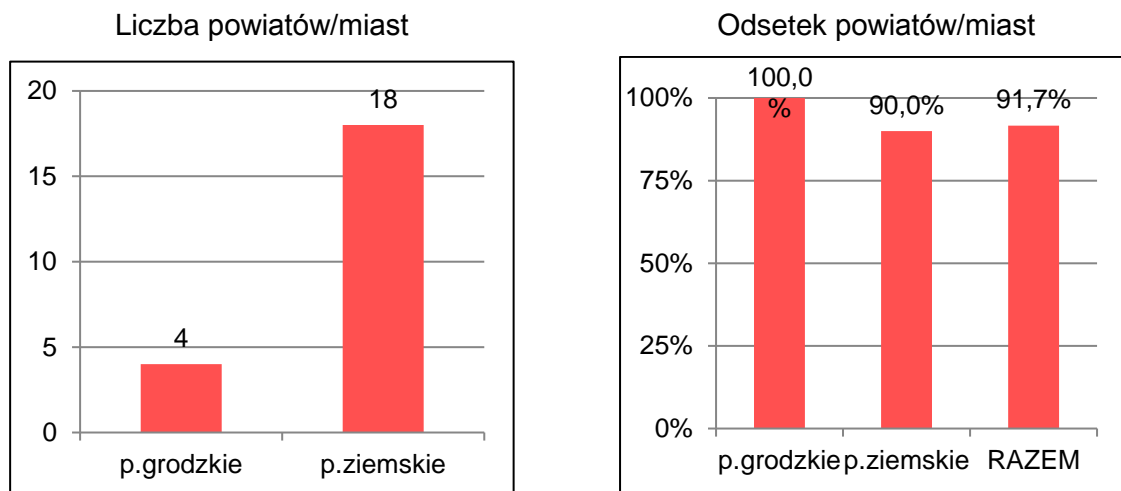
Istotną rolę we wspieraniu rodzin zastępczych oraz rodzinnych domów dziecka pełnią koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej, oni także są zobowiązani do systematycznego podnoszenia swoich kwalifikacji w zakresie pracy z dziećmi i rodziną. Według *Sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej (powiaty)* na koniec 2016 r. w województwie lubelskim było 70 koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej zatrudnionych przez jednostkę organizacyjną powiatu. Badania przeprowadzone przez ROPS w Lublinie wykazały, że w 2016 r. zorganizowano 85 szkoleń dla koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej (z wyłączeniem szkoleń zleconych przez ROPS) (zob. wykres). Szkolenia zorganizowały wszystkie powiaty grodzkie i 18 powiatów ziemskich (zob. wykresy II.3.24-26).

Wykres II.3.24. Liczba szkoleń dla koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej (z wyłączeniem szkoleń zleconych przez ROPS) w woj. lubelskim w 2016 r.

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wykresy II.3.25-26. Liczba/odsetek powiatów/miast, w których przeprowadzono szkolenia dla koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej (z wyłączeniem szkoleń zleconych przez ROPS)

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

W *Strategii* wskazano również na potrzebę promowania pozytywnego wizerunku rodziny jako podstawowej komórki społecznej, która w sposób prawidłowy wypełnia swoje funkcje rodzicielskie, istotna jest także promocja rodzicielstwa zastępczego oraz adopcji (**cel operacyjny 5**). W ramach tego celu zaplanowano realizację następujących działań:

- promowanie pozytywnego wizerunku rodziny i jej roli w życiu społecznym i gospodarczym m.in. poprzez: kampanie edukacyjne, społeczne, w tym festyny, imprezy integracyjne, przy zaangażowaniu lokalnych mediów,
- wspieranie działań profilaktycznych mających na celu zapobieganie zjawiskom patologicznym,
- wspieranie działań podnoszących kompetencje i umiejętności wychowawcze rodzin zastępczych,
- promowanie nowych rozwiązań w obszarze usamodzielniania wychowanków rodzin zastępczych i placówek opiekuńczo-wychowawczych,
- wspieranie i promowanie idei przysposabiania dzieci.

Do monitorowania ww. działań opracowano takie wskaźniki, jak:

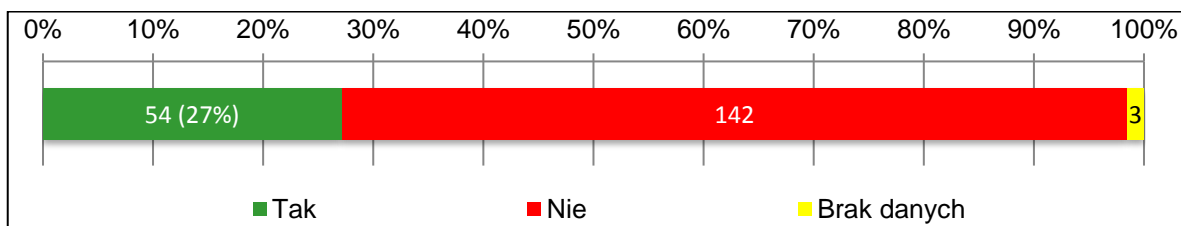
- 1) Liczba kampanii edukacyjnych i społecznych mających na celu promowanie pozytywnego wizerunku rodziny.
- 2) % wskaźnik liczby dzieci w rodzinach zastępczych i rodzinnych domach dziecka w stosunku do ogólnej liczby dzieci przebywających w pieczy zastępczej.
- 3) Liczba dzieci powracających do rodziny naturalnej z rodzinnej oraz instytucjonalnej pieczy zastępczej.

33. Liczba kampanii edukacyjnych i społecznych mających na celu promowanie pozytywnego wizerunku rodziny

W *Strategii* przyjęto, że do 2020 roku zostanie zrealizowanych przynajmniej 7 kampanii edukacyjnych i społecznych mających na celu promowanie pozytywnego wizerunku rodziny (średnio 1 kampania rocznie). Wskaźnik wydaje się w jakimś stopniu pokrywać zakresowo z „liczbą inicjatyw promujących innowacyjne rozwiązania w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej”. Przykładowo wdrożenie Karty Dużej Rodziny w regionie jest z jednej strony działaniem innowacyjnym, z drugiej – inicjatywa ta była poprzedzona promocją, zachęcającą usługodawców do włączenia się w program, a beneficjentów, tj. rodziny 3 plus – do korzystania z systemu zniżek i dodatkowych uprawnień zarówno w instytucjach publicznych, jak i w firmach prywatnych. Ponadto ROPS w Lublinie był współorganizatorem II Ogólnopolskiego Zjazdu Dużych Rodzin w Lublinie (2014 r.), organizatorem Dnia Otwartego Ośrodka Adopcyjnego II edycja (11.12.2014 r.), konferencji pt. „Partnerstwo i współpraca – współpraca instytucji na rzecz zapewnienia przyszłości dziecku” (16.10.2014 r.), konferencji pt. „Partnerstwo i współpraca – profesjonalizm działań wychowawczych w rodzinie adopcyjnej i zastępczej” (19.03.2015 r.). Natomiast w ramach Obserwatorium Integracji Społecznej przygotowano spot promocyjny.

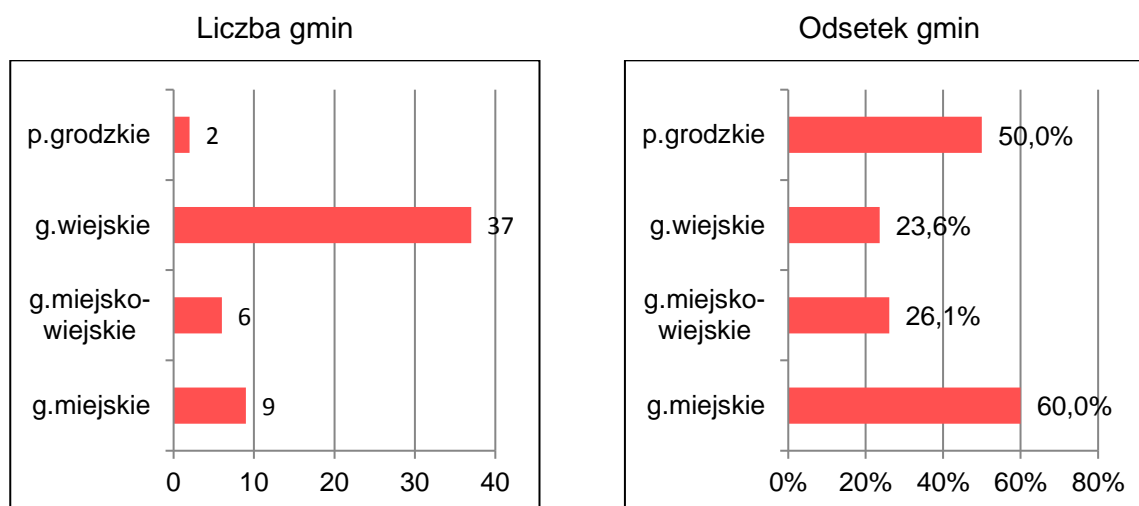
Pytanie o liczbę kampanii edukacyjnych i społecznych promujących pozytywny wizerunek rodziny skierowano również do wszystkich OPS w woj. lubelskim. Badania przeprowadzone przez ROPS w Lublinie wykazały, że w latach 2014-2016 co czwarty samorząd gminny (n=54; 27%) włączył się w prowadzenie tego rodzaju kampanii edukacyjnych i społecznych (zob. wykres II.3.27), głównie gminy miejskie (60%) i 2 miasta na prawach powiatu (zob. wykresy II.3.28-29).

Wykres II.3.27. Czy w latach 2014-2016 na terenie gminy prowadzone były kampanie edukacyjne, społeczne mające na celu promowanie pozytywnego wizerunku rodziny?

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wykresy II.3.28-29. Liczba/odsetek gmin, w których w latach 2014-2016 prowadzone były kampanie edukacyjne, społeczne mające na celu promowanie pozytywnego wizerunku rodziny (n=54 na 199 przebadanych JST) – podział według typu gminy/powiatu

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Badane jednostki wymieniały najczęściej takie inicjatywy, jak:

- Organizacja kampanii społecznych i edukacyjnych: „Postaw na rodzinę”; „Szkola dla rodziców”; „Uwaga dopalacze”; „Zachowaj trzeźwy umysł”; „Puławy dla rodziny”; kampania społeczna pt. „Szczęśliwa rodzina – wolna od przemocy”; kampanie dotyczące pozyskiwania rodzin zastępczych; organizacja przez OIK kampanii „Społeczne tabu – przemoc wobec osób starszych”; „Przeciwdziałanie przemocy – szanse trudności”; „Od konfliktu do porozumienia”; kampanie dotyczące profilaktyki uzależnień; kampanie informacyjne na temat prawidłowego wychowania;
- Organizacja obchodów Dnia Rodzicielstwa Zastępczego dla rodzin zastępczych i usamodzielnionych wychowanków pieczy zastępczej⁷⁰;

⁷⁰ Impreza miała na celu integrację środowiska rodzin zastępczych, a także propagowanie ruchu rodzicielstwa zastępczego poprzez udzielanie rzetelnej informacji na temat psychologiczno-pedagogicznych i prawnych aspektów opieki zastępczej. Składała się z dwóch części. Część pierwsza miała charakter edukacyjny (warsztaty,

- Konferencje m.in.: „Dlaczego i jak samorząd i społeczność powinny wspierać rodzinę?”; w latach 2014-2016 odbywały się corocznie gale „Podmiot przyjazny rodzinie”, promujące działania na rzecz dużych rodzin przez partnerów Programu „Rodzina Trzy Plus”; w 2014 roku odbył się II Ogólnopolski Zjazd Dużych Rodzin – ogólnopolskie wydarzenie zorganizowane przez Miasto Lublin i skierowane do dużych rodzin;
- Promocja w mediach, m.in. w ramach działań informacyjnych i propagujących rodzicielstwo zastępcze wyemitowane zostały audycje radiowe, w których uczestniczyli pracownicy MOPR w Lublinie; w „Kurierze Lubelskim” w ramach promocji rodzicielstwa zastępczego w roku 2016 opublikowano artykuł z rodziną zastępczą zawodową o charakterze pogotowia rodzinnego pt. „Dla Ciebie zostanę domem, nawet na trochę”;
- Wydarzenia o charakterze integracyjnym: festyny i pikniki rodzinne, Sobótka, Dzień dziecka, dziadka, babci, Dzień seniora, Dzień Rodziny, Noworoczne Kolędowanie, Kiermasz Wielkanocny; Warsztaty Artystyczne Rękodzieła dla Dzieci i Rodziców; Dzień Pieczonego Ziemniaka; ognisko na zakończenie roku szkolnego;
- Działania na rzecz edukacji rodzin, organizacji czasu wolnego i działania prowadzone we współpracy z innymi podmiotami, np. działania placówek oświatowych w zakresie prawidłowych oddziaływań wychowawczych oraz wypełniania ról rodzicielskich; we współpracy z Poradnią Psychologiczno-Pedagogiczną zrealizowano szereg spotkań z rodzicami, których tematem było budowanie relacji rodzic-dziecko-nauczyciel; terapia pedagogiczna; spotkania z psychologiem;
- Realizacja projektów (w tym systemowych) skierowanych do rodzin, dzieci i młodzieży, w ramach których przewidziano realizację kampanii i działania integracyjne dla rodzin.

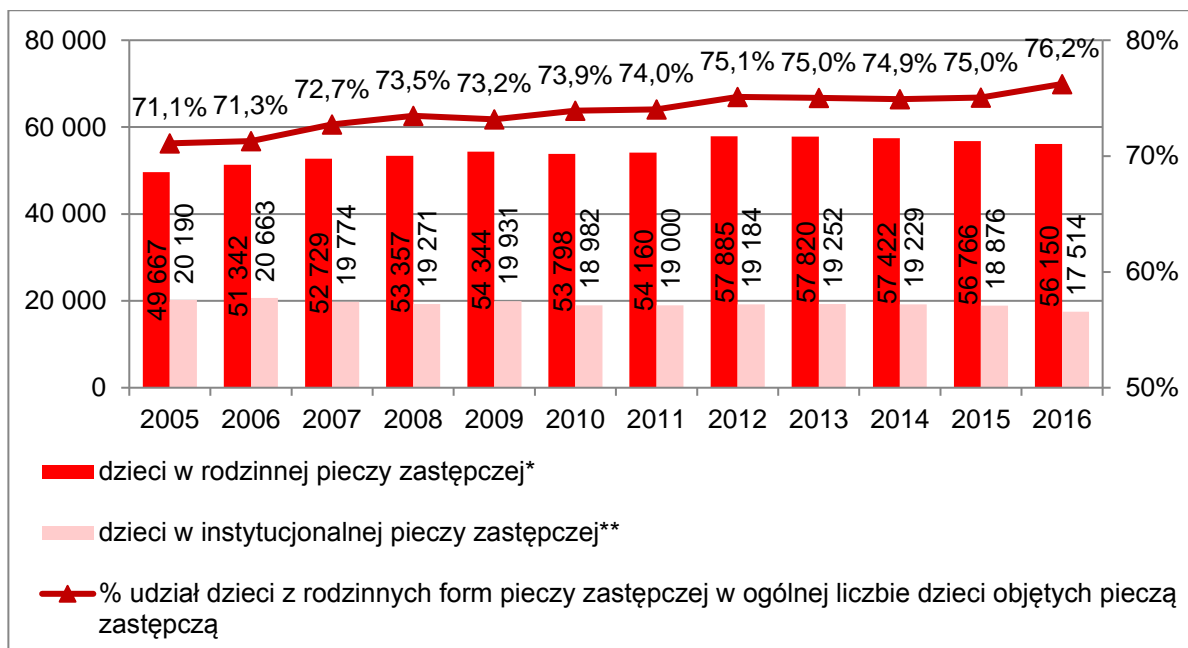
Należy jednak podkreślić, że zbieranie danych na temat liczby kampanii edukacyjnych i społecznych promujących pozytywny wizerunek rodziny, przy tak sformułowanym wskaźniku, jest utrudnione m.in. ze względu na brak jednoznacznej definicji i mierników, za pomocą których wskaźnik będzie monitorowany. Jednym z działań zaplanowanych w ramach celu operacyjnego 5 „Kreowanie pozytywnego wizerunku rodzin, w tym rodzin zastępczych i adopcyjnych” jest „promowanie pozytywnego wizerunku rodziny i jej roli w życiu społecznym i gospodarczym m.in. poprzez: kampanie edukacyjne, społeczne, w tym festyny, imprezy integracyjne, przy zaangażowaniu lokalnych mediów”. Zakres działania wskazuje na kampanie edukacyjne i społeczne, w tym również organizację festynów i imprez integracyjnych, które są organizowane w większości gmin woj. lubelskiego, podczas gdy na realizację tego rodzaju inicjatyw wskazało tylko 27% badanych OPS. Kolejnym czynnikiem utrudniającym dokładne określenie wartości wskaźnika są braki danych – duże jednostki samorządowe (szczególnie miasto Lublin) mogą mieć nawet problem z dokładnym oszacowaniem liczby tego typu inicjatyw. Ponadto różna interpretacja wskaźnika powoduje, że niektóre OPS-y ograniczają się do wymienienia inicjatyw organizowanych tylko przez własną jednostkę organizacyjną, inne uwzględniają również działania inicjowane np. przez lokalne organizacje społeczne, ośrodki kultury, czy szkoły.

dyżury specjalistów, którzy udzielali porad pedagogicznych, psychologicznych i prawnych). Część druga natomiast – rekreacyjno-integracyjny (gry i zabawy dla dzieci i opiekunów, konkursy z nagrodami, ognisko, atrakcje gastronomiczne).

34. % wskaźnik liczby dzieci w rodzinach zastępczych i rodzinnych domach dziecka w stosunku do ogólnej liczby dzieci przebywających w pieczy zastępczej

W literaturze przedmiotu rodzinną pieczę zastępczą uważa się za znacznie lepszą formę sprawowania opieki nad dzieckiem niż placówki instytucjonalne. W Polsce udział rodzinnych form opieki nad dziećmi powoli, ale systematycznie rośnie – w 2005 r. wskaźnik kształtował się na poziomie 71%, a w 2016 r. wynosił już 76% (zob. wykres II.3.30).

Wykres II.3.30. Dzieci w pieczy zastępczej w Polsce w latach 2005-2016

Źródło: opracowanie w oparciu o: *Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2016 roku*, Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2017, s. 36

W *Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020* założono, że w perspektywie do 2020 roku „polityka państwa zostanie nastawiona na odchodzenie od systemu instytucjonalnej pieczy zastępczej na rzecz upowszechnienia modelu opartego o system rodzinnych domów dziecka i rodzin zastępczych”⁷¹. W krajowym dokumencie planistycznym przyjęto cel polegający na osiągnięciu wskaźnika udziału dzieci w rodzinnych formach pieczy zastępczej na poziomie 90%⁷², co – przy niewielkim wzroście procentowym, osiąganym średnio na poziomie 0,5% rocznie (największy wzrost to 1,4%) – jest w zasadzie nierealne.

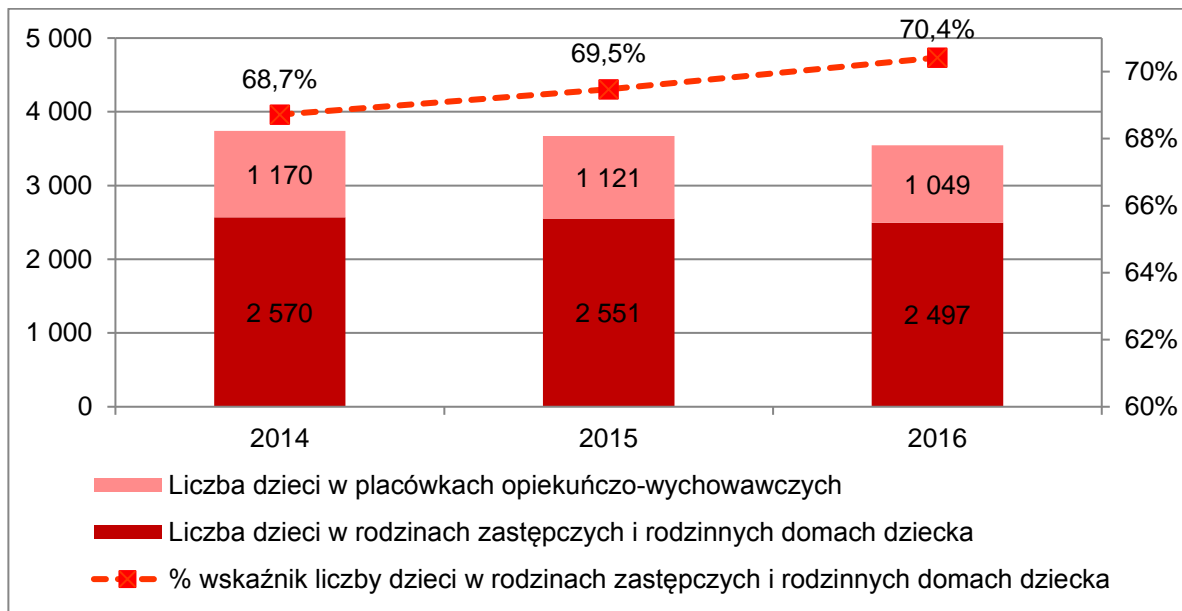
Z kolei w *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020* przyjęto wartość wskaźnika na poziomie 75%. Wskaźnik ustalany jest w oparciu o dane dostępne w *Sprawozdaniach rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej (powiaty)*. W 2013 r. % udział dzieci w rodzinach zastępczych i rodzinnych domach dziecka w stosunku do ogólnej liczby dzieci przebywających w pieczy zastępczej kształtował się na poziomie 68,2% i wzrósł do 70,4% w 2016 r. W ciągu trzech lat wartość wskaźnika wzrosła zaledwie o 2,2%, średnio o 0,8%-0,9% rocznie. Aby osiągnąć zakładany poziom 75% dzieci w rodzinnych formach opieki nad dziećmi, to w kolejnych 4 latach wartość wskaźnika powinna wzrastać średnio

⁷¹ *Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020*, Załącznik do uchwały nr 104 Rady Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. (poz. 640), s. 46.

⁷² Por. tamże, s. 71.

o 2,5% rocznie. Osiągnięcie zakładanego celu w przypadku woj. lubelskiego również wydaje się być mało realne (zob. wykres II.3.31).

Wykres II.3.31. % wskaźnik liczby dzieci w rodzinach zastępczych i rodzinnych domach dziecka w woj. lubelskim w stosunku do ogólnej liczby dzieci przebywających w pieczy zastępczej w latach 2014-2016

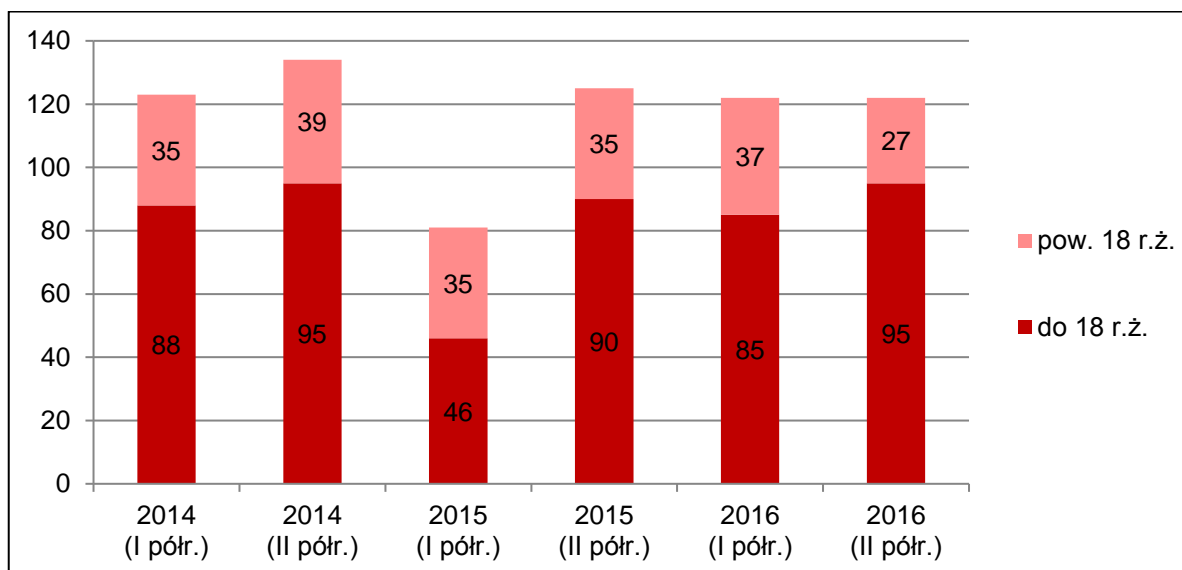

Źródło: opracowanie w oparciu o: *Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej 2014-2016*, Tabela G. Dzieci w pieczy zastępczej

35. Liczba dzieci powracających do rodziny naturalnej z rodzinnej oraz instytucjonalnej pieczy zastępczej

Pobyt dziecka w rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej powinien być traktowany jako rozwiązanie czasowe, aż do unormowania sytuacji w rodzinie naturalnej. Ze względu na więzi emocjonalne dziecka z rodziną i miejscem zamieszkania konieczne jest motywowanie rodziców do stworzenia prawidłowych warunków rozwoju dziecka w rodzinie naturalnej i jego powrót do domu⁷³. Według *Sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej (powiaty)* w latach 2014-2016 r. w woj. lubelskim do rodzin naturalnych powróciło 707 dzieci (w tym 499 dzieci do 18 roku życia i 208 pow. 18 roku życia) (zob. wykres II.3.32). W *Strategii* założono, że w ciągu 7 lat z rodzinnej oraz instytucjonalnej pieczy zastępczej do rodziny naturalnej powróci co najmniej 1 050 dzieci. W ciągu 3 lat osiągnięto 67,3% zakładanej wartości wskaźnika. Jeżeli liczba dzieci powracających do swoich rodzin będzie utrzymywała się na podobnym poziomie, to osiągnięcie zakładanej wartości docelowej należy uznać za realne.

⁷³ Por. M. Raclaw-Markowska, M. Rymśza, *Zreformowany system pomocy dziecku i rodzinie w Polsce*, Instytut Spraw Publicznych, „Analizy i Opinie” nr 41, lipiec 2005, s. 3.

Wykres II.3.32. Liczba dzieci w woj. lubelskim powracających do rodziny naturalnej z rodzinnej oraz instytucjonalnej pieczy zastępczej w latach 2014-2016

Źródło: opracowanie w oparciu o: *Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej 2014-2016*,
Tabela I. Odływ dzieci z pieczy zastępczej

Działania strategiczne zaplanowane w *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020* realizowane są w oparciu o takie programy, jak:

- 1) *Wojewódzki Program Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej na lata 2014-2020*⁷⁴ oraz
- 2) *Wojewódzki Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2017-2020*⁷⁵.

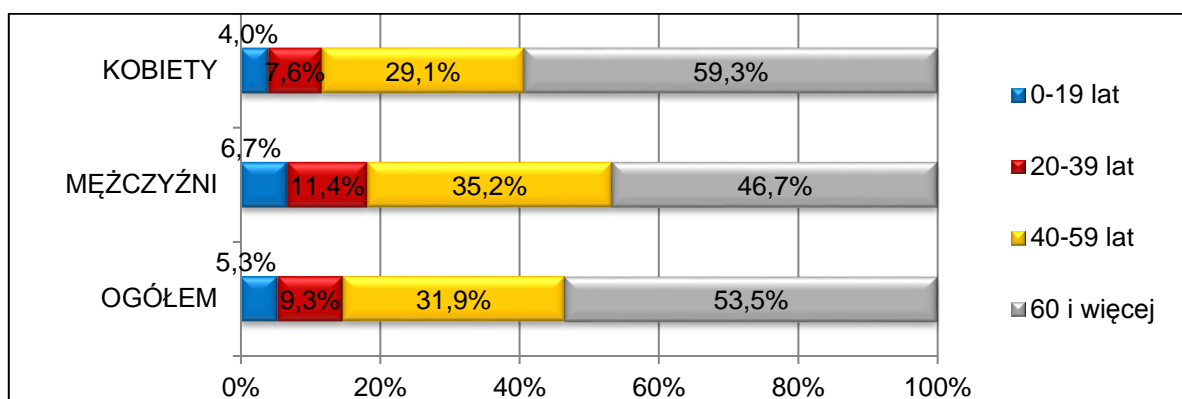
⁷⁴ Załącznik do uchwały Nr XLIII/664/2014 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 31 marca 2016 r.

⁷⁵ Załącznik do uchwały Nr XXV/361/2016 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 grudnia 2016 r.

II.4. Obszar: wsparcie osób niepełnosprawnych

Według Narodowego Spisu Powszechnego w 2011 roku (NSP 2011) w Polsce było 4,7 mln osób z niepełnosprawnością. Osoby te stanowią 12,2% ludności Polski. Niepełnosprawność dotyczy bardziej kobiety (54%) niż mężczyzn (46%). Z niepełnosprawnością zmagają się głównie osoby starsze. Ponad połowa niepełnosprawnych (53,5%) to osoby w wieku 60 lat i więcej (zob. wykres II.4.1). Najmniejszą grupę stanowią osoby niepełnosprawne w wieku do 19 lat.

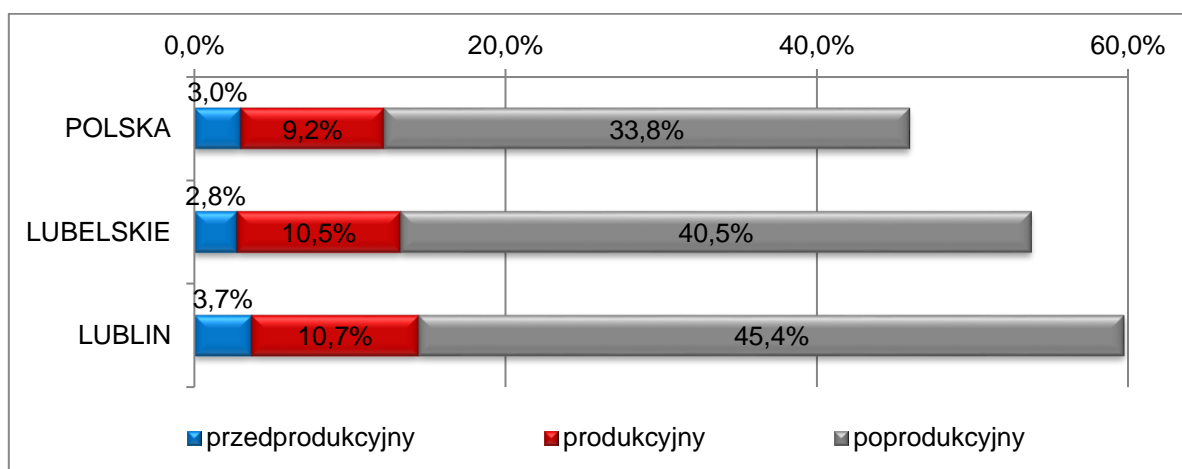
Wykres II.4.1. Osoby niepełnosprawne w województwie lubelskim według grup wieku i płci (NSP 2011)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS 2017

Udział osób niepełnosprawnych w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym, czy przedprodukcyjnym jest znacznie niższy niż w wieku poprodukcyjnym. W Polsce co trzeci senior w wieku emerytalnym jest osobą niepełnosprawną. W woj. lubelskim osoby niepełnosprawne w wieku poprodukcyjnym stanowią 40,5% wszystkich osób w tej kategorii wiekowej (zob. wykres II.4.2).

Wykres II.4.2. Udział osób niepełnosprawnych w ogólnej liczbie osób w danej grupie wiekowej (NSP 2011)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS 2017

Analizując regionalny wymiar niepełnosprawności możemy zauważyć, że zarówno w NSP 2002, jak i NSP 2011 najwyższe wskaźniki niepełnosprawności występowały

Załącznik do uchwały Nr CCLXXIII/5304/2018 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 15 maja 2018 r.

w woj. lubuskim (NSP 2002 – 16,9%; NSP 2011 – 16,7%) i lubelskim (NSP 2002 – 18,0%; NSP 2011 – 14,3%), a najniższe w woj. mazowieckim (NSP 2002 – 11,0%; NSP 2011 – 9,8%) i dolnośląskim (NSP 2002 – 9,6%; NSP 2011 – 10,2%) (zob. kartogramy II.4.1-2). Porównując dane Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 ze spisem z 2011 roku, dotyczące liczby osób niepełnosprawnych można zauważyć, że niemal we wszystkich województwach Polski mamy do czynienia ze spadkiem ich liczby. Wyjątkiem jest woj. dolnośląskie i śląskie, gdzie zanotowano nieznaczny wzrost liczby osób z niepełnosprawnościami (odpowiednio o 0,6% i 0,4%). Największy spadek zaobserwowano w takich województwach, jak: małopolskie (spadek o 6%) i lubelskie (spadek o 3,7%).

Dane NSP 2002 wykazały, że najniższy odsetek osób niepełnosprawnych w ogólnej liczbie mieszkańców występował przede wszystkim w gminach powiatu łukowskiego, a najwyższy w gminie Zakrzew, Krzczonów (powiat lubelski) oraz w Rybczewicach (powiat świdnicki) (zob. kartogram II.4.5).

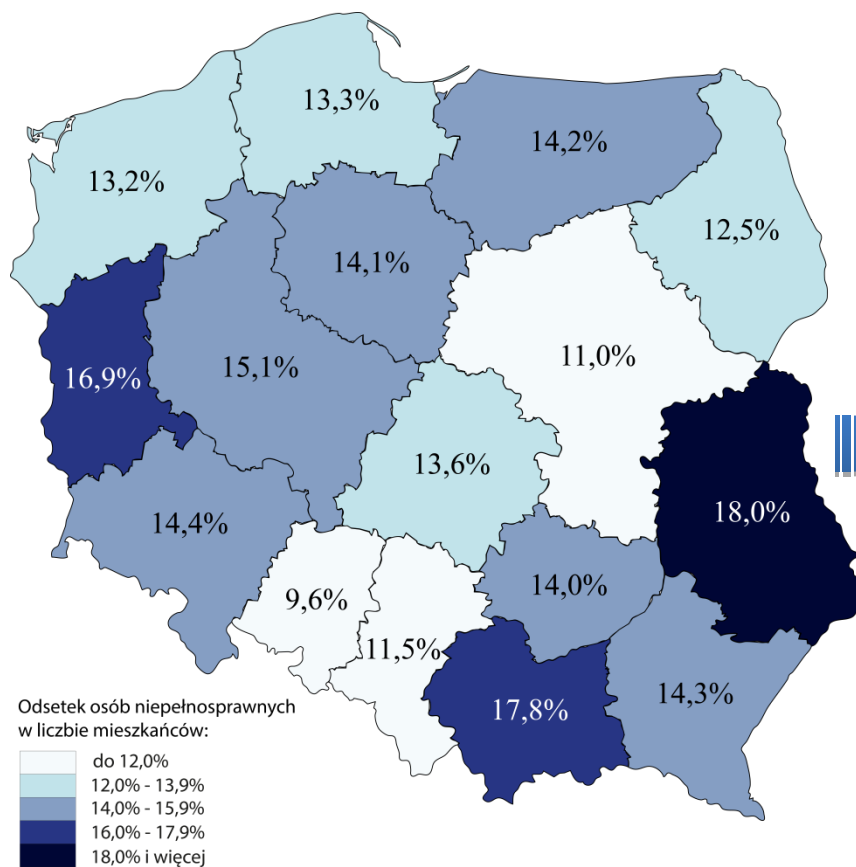
Z kolei dane NSP 2011 wskazują, że w województwie lubelskim najwięcej niepełnosprawnych było w mieście Chełm (18,7%) i powiecie chełmskim (18,1%). Wysoki udział osób z niepełnosprawnością w ogólnej liczbie mieszkańców występuje również w powiatach: krasnostawskim (16,9%), świdnickim (16,5%) i puławskim (16,3%). Najniższe wskaźniki niepełnosprawności występowały w powiatach: janowskim (9,1%), łukowskim (10,6%), biłgorajskim (11,6%), łęczyńskim (11,9%) oraz w mieście Biała Podlaska (11,0%) (zob. kartogramy II.4.3-4).

Należy jednak podkreślić, że wyniki NSP 2011 nie odzwierciedlają faktycznej skali zjawiska niepełnosprawności w Polsce. Zgodnie z art. 6, ust. 4 *Ustawy z dnia 4 marca 2010 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2011 roku*⁷⁶ dane dotyczące niepełnosprawności mogły być uzupełniane jedynie na zasadzie dobrowolności ze względu na specyfikę i wrażliwość tematu. Według informacji podanej przez Główny Urząd Statystyczny blisko 1,5 mln osób odmówiło udzielenia odpowiedzi na pytania związane z niepełnosprawnością. Na wyniki dotyczące struktury osób niepełnosprawnych mogą rzutować również braki danych (ok. 1,94 mln) oraz brak możliwości zebrania bardziej szczegółowych danych o kondycji zdrowotnej osób przebywających za granicą dłużej niż 12 miesięcy⁷⁷.

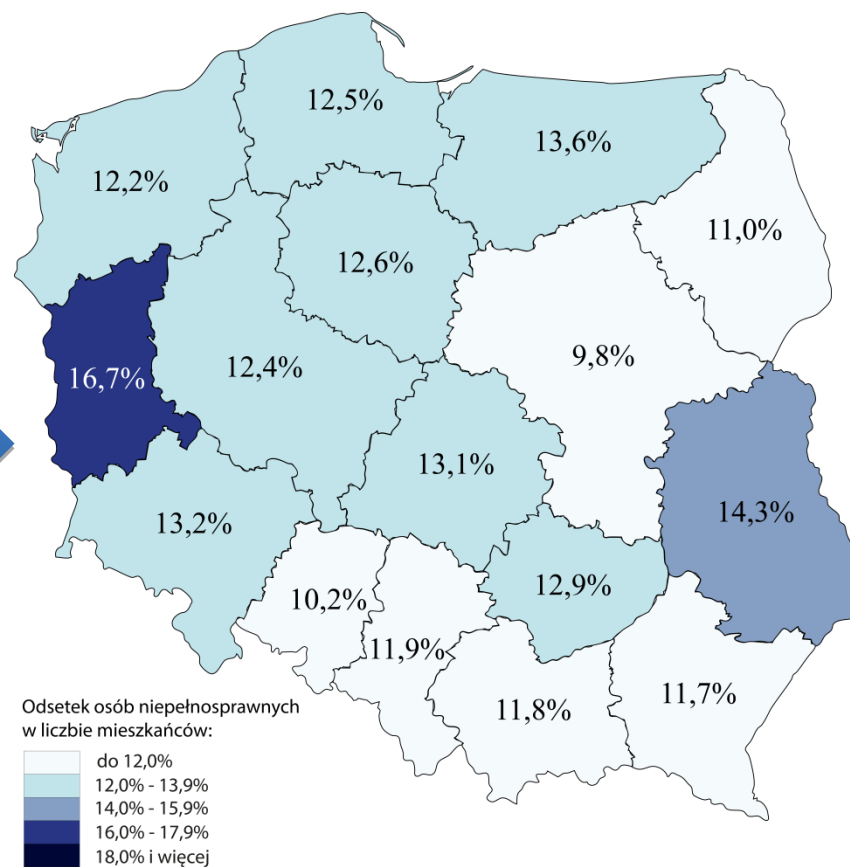
⁷⁶ Dz. U. z 2010 nr 47 poz. 277.

⁷⁷ Por. *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Raport z wyników*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014, s. 63-64; K. Slany, *Osoby niepełnosprawne w świetle Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 r. – wybrane aspekty*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania”, nr II (11) 2014, s. 44-62.

- Kartogram II.4.1. Udział osób niepełnosprawnych w liczbie mieszkańców województw w Polsce (NSP 2002)

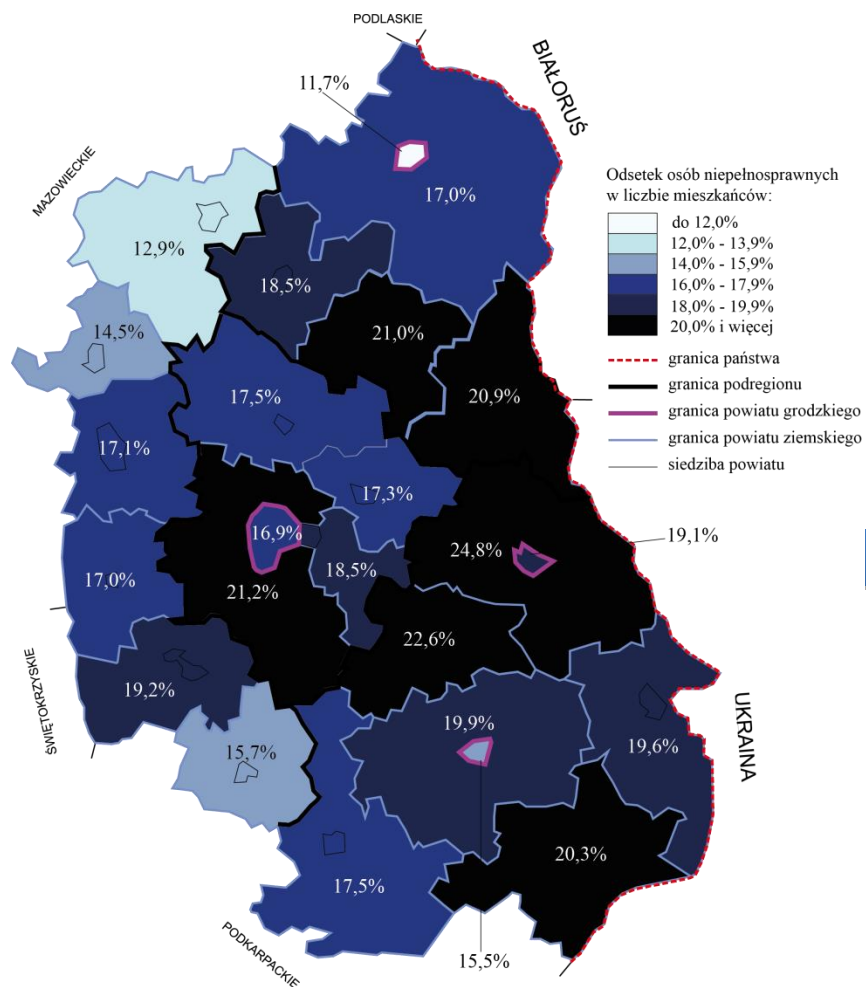

- Kartogram II.4.2. Udział osób niepełnosprawnych w liczbie mieszkańców województw w Polsce (NSP 2011)

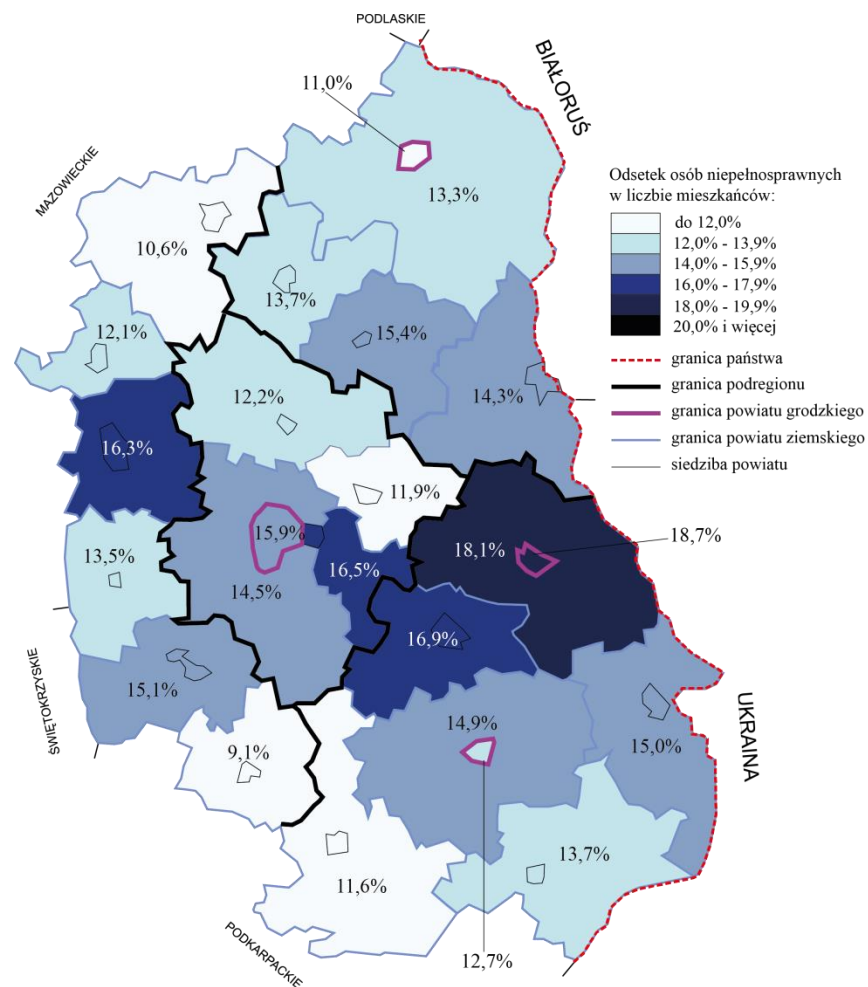

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

- Kartogram II.4.3. Udział osób niepełnosprawnych w liczbie mieszkańców woj. lubelskiego (NSP 2002) – podział na powiaty

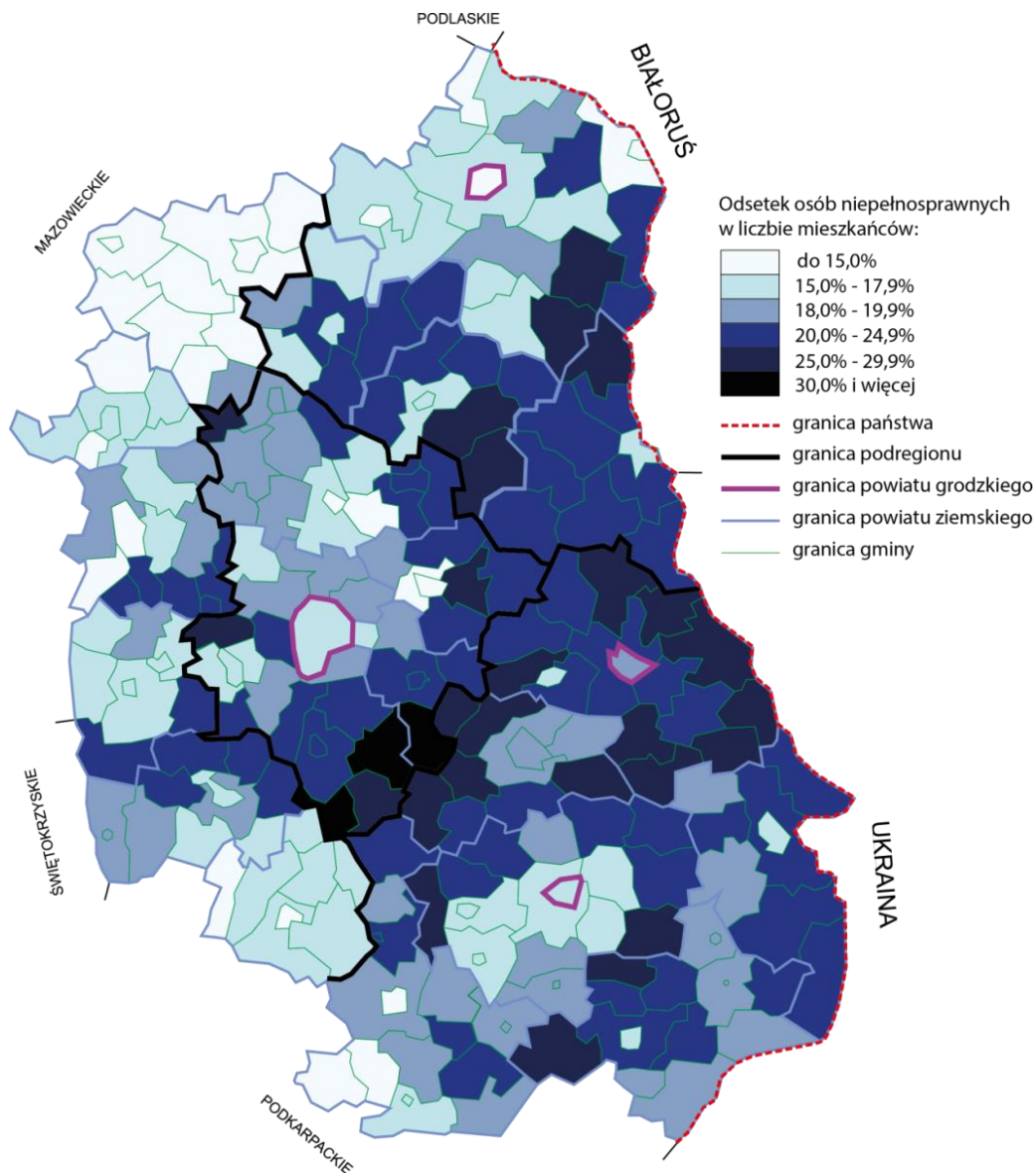

- Kartogram II.4.4. Udział osób niepełnosprawnych w liczbie mieszkańców woj. lubelskiego (NSP 2011) – podział na powiaty

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

• **Kartogram II.4.5. Odsetek osób niepełnosprawnych w liczbie mieszkańców gmin woj. lubelskiego (NSP 2002)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS

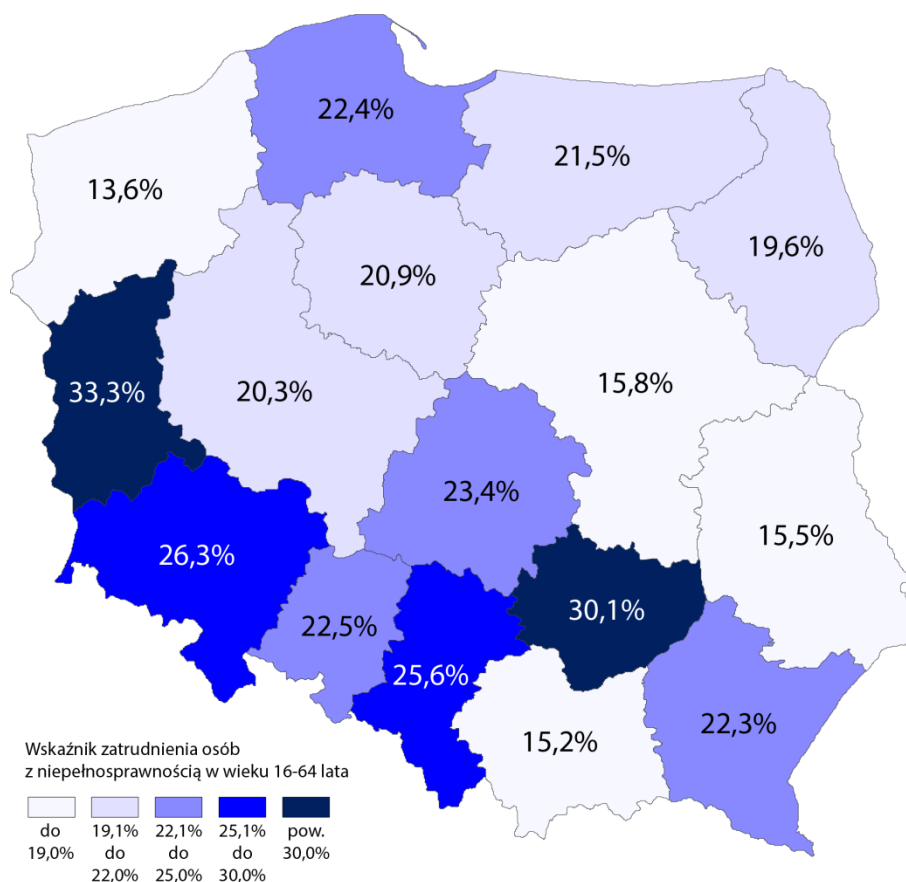
Niepełnosprawność jest istotnym czynnikiem, który utrudnia podjęcie zatrudnienia, głównie z powodu braku ofert dla tych osób. Badania przeprowadzone w 2012 roku przez Obserwatorium Integracji Społecznej w Lublinie wykazały, że większość osób z niepełnosprawnością na Lubelszczyźnie jest nieaktywna zawodowo, a ich podstawowym źródłem utrzymania są świadczenia rentowe (41% badanych) lub emerytalne (36% respondentów⁷⁸). Badania te wykazały, że zaledwie 10% ankietowanych podejmowało aktywność zarobkową (w tym: 6% – miało stałą pracę, 2% – pracowało dorywczo; 1% – miało własną działalność gospodarczą; 1% – prowadziło własne gospodarstwo rolne)⁷⁹.

⁷⁸ Wysoki udział emerytów spowodowany jest tym, iż dominującą grupę stanowiły osoby powyżej 64 lat (40% ogółu badanych).

⁷⁹ Por. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie, *Sytuacja społeczno-bytowa osób niepełnosprawnych zamieszkałych w województwie lubelskim. Raport końcowy*, Obserwatorium Integracji Społecznej, Lublin 2013, s. 20.

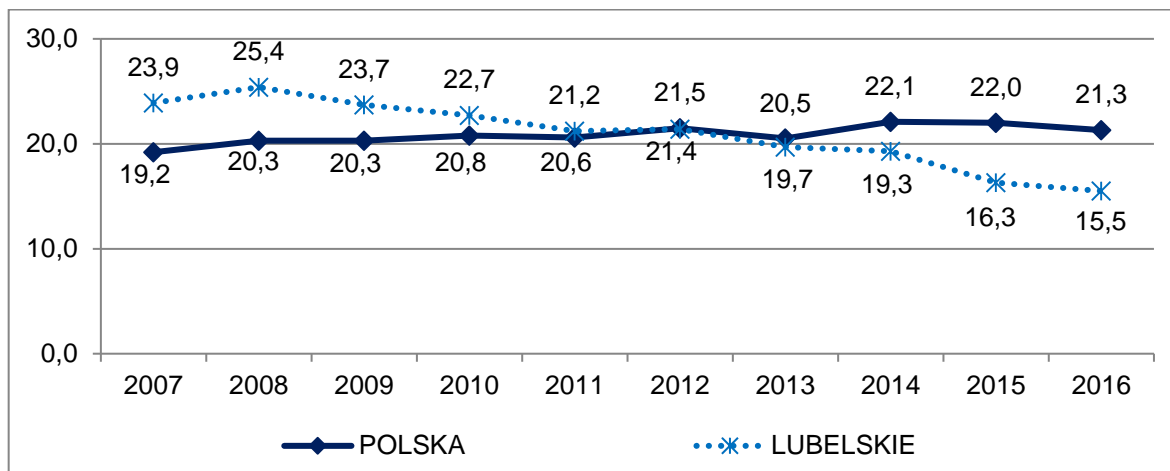
Aktywność zawodową osób z niepełnosprawnością można mierzyć m.in. za pomocą wskaźnika zatrudnienia osób niepełnosprawnych, który określa jaki jest udział pracujących niepełnosprawnych w wieku 16-64 lata w ogólnej liczbie ludności niepełnosprawnej w tym wieku. Według danych GUS na koniec 2016 r. wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych w Polsce kształtował się na poziomie 21,3%. Najwyższy wskaźnik występował w województwach: lubuskim (33,3%), świętokrzyskim (30,1%), dolnośląskim (26,3%) i śląskim (25,6%), a najniższy w zachodniopomorskim (13,6%), małopolskim (15,2%), lubelskim (15,5%) i mazowieckim (15,8%) (zob. kartogram II.4.6).

- **Kartogram II.4.6. Wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnością w wieku 16-64 lata w Polsce w 2016 r. (w %) – podział na województwa**

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS 2017

W Polsce wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych ma tendencję wzrostową, (z niewielkim spadkiem zaobserwowanym po 2014 r.). Natomiast na Lubelszczyźnie mamy do czynienia z ciągłym spadkiem. Jeszcze w 2008 r. co czwarta osoba z niepełnosprawnością na Lubelszczyźnie miała zatrudnienie (25,4%). W 2016 wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych w regionie spadł do 15,5% (zob. wykres. II.4.3).

Wykres II.4.3. Wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnością w wieku 16-64 lata w Polsce i na Lubelszczyźnie w latach 2007-2016 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS 2017

Ocena stopnia realizacji wskaźników

Celem głównym *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020* w obszarze wsparcia osób niepełnosprawnych jest „włączenie niepełnosprawnych mieszkańców województwa lubelskiego w życie społeczne i zawodowe” przez stworzenie im warunków do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym. Realizacja tego celu wymagać będzie rozwiązań legislacyjnych oraz działań instytucji i organizacji, zmierzających do usamodzielniania tych osób, podniesienia ich standardu życia, zapewnienia właściwej pomocy i rehabilitacji, a także wsparcia rodzin w sprawowaniu opieki nad niepełnosprawnym członkiem rodziny. W ramach obszaru wsparcia osób niepełnosprawnych realizowane są takie cele operacyjne, jak:

Cel operacyjny 1: Wsparcie rodzin przeżywających trudności wypełnianiu funkcji opiekuńczo – wychowawczych poprzez umożliwienie dostępu do specjalistycznych usług oraz infrastruktury pomocowej.

Cel operacyjny 2: Efektywne ograniczanie i łagodzenie skutków niepełnosprawności.

Cel operacyjny 3: Zapewnienie kompleksowego wsparcia dla osób niepełnosprawnych i ich rodzin, w tym w ramach działań instytucji i organizacji pozarządowych funkcjonujących na terenie województwa lubelskiego.

Cel operacyjny 4: Ułatwienie dzieciom i młodzieży niepełnosprawnej dostępu do edukacji na każdym poziomie.

Cel operacyjny 5: Podniesienie poziomu aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych.

Cel operacyjny 6: Skuteczne wspieranie organizacji pozarządowych w działaniach na rzecz osób niepełnosprawnych.

Szacunkowy poziom realizacji wskaźników *Strategii* w obszarze „wsparcie osób niepełnosprawnych” prezentuje tabela II.4.1.

Tabela II.4.1. Poziom realizacji wskaźników w obszarze: wsparcie osób niepełnosprawnych

Wskaźniki dla obszaru wsparcie osób niepełnosprawnych					
Nr	Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 2013 r. lub ostatni)	2014-2016	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników
Cel operacyjny 1: Wsparcie rodzin przeżywających trudności wypełnianiu funkcji opiekuńczo – wychowawczych poprzez umożliwienie dostępu do specjalistycznych usług oraz infrastruktury pomocowej					
36	1. Liczba programów/ projektów zrealizowanych w obszarze profilaktyki niepełnosprawności	brak danych	2016 – 309	210	dane z Departamentów: Zdrowia i Polityki Społecznej, Mienia, Infrastruktury i Inwestycji, Kultury, Edukacji i Sportu, Urzędu Marszałkowskiego oraz dane z powiatów
Cel operacyjny 2: Efektywne ograniczanie i łagodzenie skutków niepełnosprawności					
37	1. Liczba projektów w ramach rozwoju infrastruktury społecznej, które zabezpieczą m.in. potrzeby osób niepełnosprawnych	160 (lata 2007-2013)	2016 – 21	195	dane z Departamentu Rozwoju Regionalnego oraz dane z powiatów
38	2. Liczba programów/ projektów mających na celu integrację osób niepełnosprawnych, w tym polepszanie dostępności do dóbr kultury, rozrywki, sportu	Brak danych	2016 – 154	1050	dane własne ROPS, dane z Departamentu Kultury, Edukacji i Sportu Urzędu Marszałkowskiego oraz dane z powiatów
Cel operacyjny 3: Zapewnienie kompleksowego wsparcia dla osób niepełnosprawnych i ich rodzin, w tym w ramach działań instytucji i organizacji pozarządowych funkcjonujących na terenie województwa lubelskiego					
39	1. Liczba partnerstw utworzonych na rzecz aktywizacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych	Brak danych	2016 – 11	15	dane z WUP oraz dane z powiatów
40	2. Liczba badań naukowych dotyczących	Brak danych	2016 – 28	105	dane przekazywane przez

niepełnosprawności realizowanych przez jednostki naukowe w województwie lubelskim				uczelnie wyższe
---	--	--	--	-----------------

Cel operacyjny 4: Ułatwienie dzieciom i młodzieży niepełnosprawnej dostępu do edukacji na każdym poziomie

41	1. Wskaźnik procentowy osób niepełnosprawnych kształcących się na poziomie przedszkole-szkola średnia w placówkach ogólnodostępnych i integracyjnych w ogólnej liczbie kształcących się osób niepełnosprawnych	12,14% (2012) - osoby uczęszczające do placówek powszechnych: 24,92% (2012)	2016 – 43,19%	34%	dane przekazywane przez Kuratorium Oświaty oraz uczelnie wyższe
42	2. Liczba osób niepełnosprawnych uczęszczających do szkół wyższych	1 678 (2012)	2014 – 1 604 2015 – 1 397 2016 – 1 383 ⁸⁰ 1 440	2 000	dane przekazywane przez Kuratorium Oświaty oraz uczelnie wyższe

Cel operacyjny 5: Podniesienie poziomu aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych

43	1. Liczba ofert pracy skierowanych do osób niepełnosprawnych	1 994 (2012)	2014 – 1 916 2015 – 1 474 2016 – 1 605 ⁸¹	14 000	dane z WUP
44	2. Liczba osób niepełnosprawnych bezrobotnych i poszukujących pracy, które korzystały ze szkoleń i kursów	180 (2012)	2016 – 806	1 400	dane z WUP
45	3. Liczba osób niepełnosprawnych, które znalazły zatrudnienie w podmiotach ekonomii społecznej	brak danych	2016 – 371	105	dane własne ROPS oraz dane z powiatów

⁸⁰ W 2012 wszystkie 19 uczelni podało informację o liczbie studentów z niepełnosprawnością. W 2014 dane pozyskano z 17, w 2015 – 14, a w 2016 – 12 uczelni.

⁸¹ GUS podaje inne wartości dot. liczby ofert pracy skierowanych do osób niepełnosprawnych: 2013 – 23; 2014 – 160; 2015 – 47; 2016 – 95.

Cel operacyjny 6: Skuteczne wspieranie organizacji pozarządowych w działaniach na rzecz osób niepełnosprawnych					
46	1. Liczba organizacji objętych wsparciem ze środków PFRON i innych	100	2016 – 321	735	dane własne ROPS oraz dane z powiatów

Źródło: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, ROPS 2016; wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.; BDL GUS

4) Wskaźniki w obszarze: wsparcie osób niepełnosprawnych

Jednym z celów szczegółowych przyjętych w *Strategii* w ramach obszaru „wsparcie osób niepełnosprawnych” jest stworzenie „skutecznej profilaktyki niepełnosprawności” (**cel operacyjny 1**). W ramach celu zaplanowano realizację takich działań jak:

- promocja zdrowia i edukacja prozdrowotna,
- poprawa dostępności do kultury fizycznej i sportu,
- poprawa bezpieczeństwa w ruchu drogowym,
- ograniczanie wypadkowości w pracy.

Zgodnie z założeniami *Strategii* realizacja celu i jej działań ma być oceniana przez pomiar:

- 1) liczby programów/ projektów zrealizowanych w obszarze profilaktyki niepełnosprawności.

36. Liczba programów/ projektów zrealizowanych w obszarze profilaktyki niepełnosprawności

Analiza dostępnych danych wykazała, że w 2016 roku zrealizowano 309 takich inicjatyw, co oznaczałoby, że tylko w jednym roku przekroczono realizację wskaźnika o 47% (według *Strategii* do 2020 roku wartość wskaźnika miała wynieść 210). Należy jednak podkreślić, że wskaźnik można interpretować na różne sposoby, przez co trudno jest go właściwie oszacować. Na terenie Lubelszczyzny realizuje się obecnie wiele „programów/ projektów” skierowanych do osób z niepełnosprawnością, są one finansowane z różnych źródeł (m.in. ze środków EFS, czy PFRON) i na różnych poziomach jednostek samorządu terytorialnego. Przy tak sformułowanym wskaźniku zebrane dane będą niedoszacowane.

Włączanie niepełnosprawnych mieszkańców województwa lubelskiego w życie społeczne i zawodowe będzie również realizowane przez „efektywne ograniczanie i łagodzenie skutków niepełnosprawności” (**cel operacyjny 2**), w ramach takich działań, jak:

- wspieranie integracji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnością,
- likwidacja barier architektonicznych,
- poprawa stanu oraz liczby obiektów bazy rehabilitacyjnej,
- poprawa wyposażenia w sprzęt rehabilitacyjny obiektów służących rehabilitacji, edukacji i innych, w tym prowadzonych przez organizacje pozarządowe,
- polepszanie dostępności dla osób niepełnosprawnych dóbr kultury, rozrywki, sportu.

Na potrzeby monitoringu i ewaluacji wymienionych działań opracowano dwa wskaźniki:

- 1) liczba projektów w ramach rozwoju infrastruktury społecznej, które zabezpieczą m.in. potrzeby osób niepełnosprawnych;
- 2) liczba programów/ projektów mających na celu integrację osób niepełnosprawnych, w tym polepszanie dostępności do dóbr kultury, rozrywki, sportu.

37. Liczba projektów w ramach rozwoju infrastruktury społecznej, które zabezpieczą m.in. potrzeby osób niepełnosprawnych

Według danych pozyskanych z Departamentu Rozwoju Regionalnego i powiatów w poprzednim okresie programowania funduszy unijnych (latach 2007-2013) na terenie Lubelszczyzny zrealizowano 160 projektów o charakterze infrastrukturalnym, zabezpieczających potrzeby osób niepełnosprawnych. W 2016 roku zrealizowano 21 tego rodzaju przedsięwzięć. Do 2020 roku ma ich być 195.

38. Liczba programów/ projektów mających na celu integrację osób niepełnosprawnych, w tym polepszanie dostępności do dóbr kultury, rozrywki, sportu

W przypadku tzw. „projektów miękkich”, mających na celu integrację osób niepełnosprawnych, w tym polepszanie dostępności do dóbr kultury, rozrywki, sportu – nie sposób zmierzyć wskaźnik ze względu na trudną do określenia ilość tego typu przedsięwzięć. Według szacunkowych danych zebranych z różnych źródeł, w 2016 r. zrealizowano 154 tego typu inicjatyw.

Oba wskaźniki wymagają doprecyzowania. Sformułowano je na tyle szeroko, że nie sposób je prawidłowo zmierzyć i ocenić na ich podstawie poziom realizacji zaplanowanego celu.

Z kolei w ramach **celu operacyjnego 3**: „Zapewnienie kompleksowego wsparcia dla osób niepełnosprawnych i ich rodzin, w tym w ramach działań instytucji i organizacji pozarządowych funkcjonujących na terenie województwa lubelskiego” zaplanowano realizację następujących działań:

- szersza pomoc pozafinansowa w postaci usług opiekuńczych i rehabilitacyjnych dla osób niepełnosprawnych, zwłaszcza w miejscu zamieszkania,
- rozwój różnorodnych form wsparcia środowiskowego w miejscu zamieszkania osoby niepełnosprawnej,
- rozwój różnych form wsparcia rodzinnego, społecznego, psychologicznego, o których mowa m.in. w Rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 7 lutego 2008r. w sprawie rodzajów zadań z zakresu rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych zleczanych fundacjom oraz organizacjom pozarządowym (Dz. U. z dnia 7 lutego 2008 r.),
- rozwój infrastruktury zapewniającej opiekę i rehabilitację osobom niepełnosprawnym, w tym zwłaszcza placówek dziennego pobytu i rehabilitacji dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności,
- poprawa dostępności do usług rehabilitacyjnych i diagnostyki,
- zwiększanie dostępności do transportu przystosowanego do przewozu osób niepełnosprawnych, w tym w mniejszych miejscowościach,
- zwiększanie dostępu do wiedzy, informacji, danych, w tym poprzez współpracę z organizacjami pozarządowymi,
- wdrażanie projektów zmierzających do zmniejszenia zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym w odniesieniu do osób niepełnosprawnych,
- wspieranie powstawania i rozwoju różnych form współpracy międzysektorowej na rzecz zatrudniania i aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych,
- inspirowanie i wspieranie badań naukowych zbieżnych z celami *Strategii*.

Pomiar realizacji celu ograniczono do zbierania informacji na temat dwóch ostatnich działań w oparciu o takie wskaźniki, jak:

- 1) liczba partnerstw utworzonych na rzecz aktywizacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych;
- 2) liczba badań naukowych dotyczących niepełnosprawności realizowanych przez jednostki naukowe w województwie lubelskim.

Pozostałe są oceniane w ramach monitoringu „Programu wyrównywania szans osób niepełnosprawnych, przeciwdziałania ich wykluczeniu społecznemu oraz pomocy w realizacji zadań na rzecz zatrudniania osób niepełnosprawnych”.

39. Liczba partnerstw utworzonych na rzecz aktywizacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych

W oparciu o dane zebrane z WUP i powiatów ustalano, że na koniec 2016 roku na Lubelszczyźnie funkcjonowało ok. 11 partnerstw na rzecz aktywizacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych. W *Strategii* założono, że do 2020 r. powstanie 15 tego typu struktur. Wartość docelowa wydaje się być możliwa do osiągnięcia, należy jednak podkreślić, że sam wskaźnik jest trudny do zbadania. Badania przeprowadzone przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r. wykazały, że przedstawiciele OPS różnie rozumieли termin partnerstwa.

40. Liczba badań naukowych dotyczących niepełnosprawności realizowanych przez jednostki naukowe w województwie lubelskim

Podobne trudności występują w przypadku oceny wskaźnika „Liczba badań naukowych dotyczących niepełnosprawności realizowanych przez jednostki naukowe w województwie lubelskim”. Pozyskanie takich informacji może okazać się trudne z uwagi na szeroko sformułowany zakres wskaźnika (badania naukowe, to nie tylko publikacje: artykuły, monografie; ale także projekty badawcze, konferencje, seminaria, sympozja, prace magisterskie, doktorskie itp.) i brak odpowiedzi z części uczelni. Pozyskane dane będą niepełne, co obniża przydatność tak skonstruowanego wskaźnika. Informacje przekazywane przez uczelnie wyższe wskazują, że w 2016 roku zrealizowano 28 badań naukowych dotyczących niepełnosprawności. Zgodnie z założeniami *Strategii* do 2020 r. ma ich być 105.

„Ułatwienie dzieciom i młodzieży niepełnosprawnej dostępu do edukacji na każdym poziomie nauczania” (**cel operacyjny 4**) to kolejny cel przyjęty w *Strategii* w ramach obszaru „wsparcie osób niepełnosprawnych”, który będzie realizowany przez:

- likwidację barier architektonicznych i w komunikowaniu się w placówkach,
- wdrożenie efektywnych rozwiązań w zakresie przewozu niepełnosprawnych uczniów,
- stworzenie warunków do skutecznego działania organizacji pozarządowych na rzecz wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży niepełnosprawnej, w tym w ramach wsparcia środowiskowego zakładania przez nie placówek ukierunkowanych na wsparcie edukacyjne podopiecznych,
- przygotowanie kadry jednostek kształcących na poziomie ponad maturalnym do pracy z osobami niepełnosprawnymi,
- promowanie rozwiązań organizacyjnych, architektonicznych, technicznych umożliwiających osobom niepełnosprawnym kształcenie na poziomie wyższym.

W *Strategii* założono, że postępy w realizacji ww. działań będą oceniane przez pomiar następujących wskaźników:

- 1) Wskaźnik procentowy osób niepełnosprawnych kształcących się na poziomie przedszkole – szkoła średnia w placówkach ogólnodostępnych i integracyjnych w ogólnej liczbie kształcących się osób niepełnosprawnych.
- 2) Liczba osób niepełnosprawnych uczęszczających do szkół wyższych.

41. Wskaźnik procentowy osób niepełnosprawnych kształcących się na poziomie przedszkole-szkoła średnia w placówkach ogólnodostępnych i integracyjnych w ogólnej liczbie kształcących się osób niepełnosprawnych

W *Strategii* założono, że do 2020 roku wskaźnik procentowy osób z niepełnosprawnością, kształcących się na poziomie przedszkole – szkoła średnia w placówkach ogólnodostępnych i integracyjnych w ogólnej liczbie kształcących się osób niepełnosprawnych powinien ukształtować się na poziomie 34%. Dane przekazane

z Kuratorium Oświaty wskazują, że w 2016 roku wyniósł 43,19%. Planowana wartość została więc przekroczona o ponad 9%.

42. Liczba osób niepełnosprawnych uczęszczających do szkół wyższych

Według danych Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie w 2016 roku na lubelskich uczelniach studiowało 1 383 studentów z niepełnosprawnością. Przy czym należy podkreślić, że w na 19 uczelni, do których wysłano zapytanie o liczbę niepełnosprawnych studentów, odpowiedź udzieliło tylko 12. Jeszcze w 2012 odpowiedź przesłały wszystkie badane uczelnie funkcjonujące w woj. lubelskim. W takich przypadkach bardziej miarodajnym wskaźnikiem wydają się być statystyki opisowe, a zwłaszcza średnia i mediana. (zob. tabelę II.4.2 i wykres II.4.4).

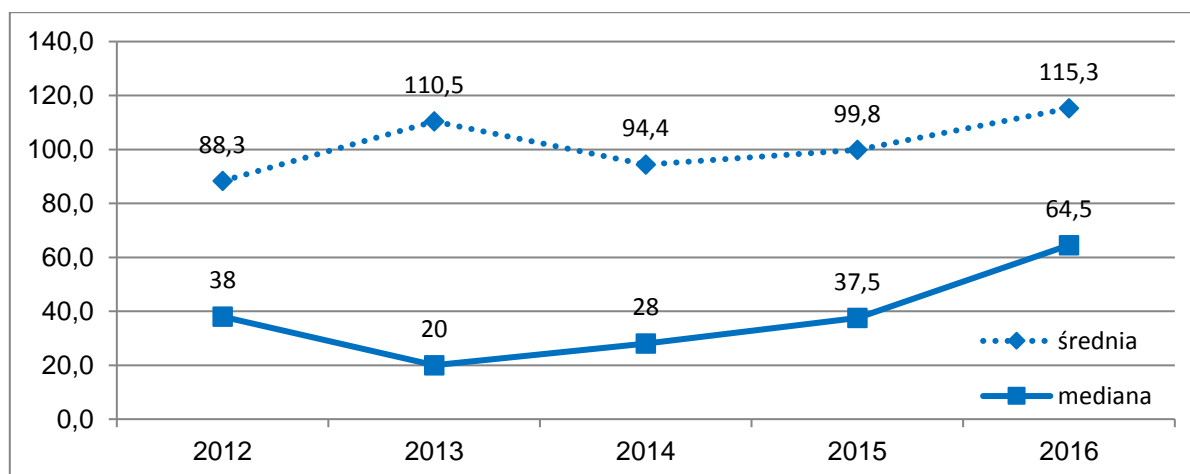
Tabela II.4.2. Liczba studentów z niepełnosprawnością na uczelniach w woj. lubelskim w latach 2012-2016

	2012	2013	2014	2015	2016
Liczba uczelni, które podały dane	19	11	17	14	12
Liczba studentów	1678	1215	1604	1397	1383
średnia	88,3	110,5	94,4	99,8	115,3
mediana	38	20	28	37,5	64,5

Źródło: Informacja dla Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych o działalności Samorządu Województwa Lubelskiego w zakresie rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych w roku 2016, ROPS Lublin, Lublin 2017, s. 14-15

Dane z lat 2012-2016 wydają się wskazywać na wzrost liczby studentów z niepełnosprawnością. Jednak w porównaniu do lat 2009-2011 można zauważyć spadek liczby niepełnosprawnych studentów praktycznie na wszystkich lubelskich uczelniach, a zwłaszcza na dwóch największych: UMCS i KUL (UMCS: 2009 – 484; 2016 – 442; KUL odpowiednio: 520 i 326). Związane jest to z niżem demograficznym, który dotyka obecnie wszystkie uczelnie na Lubelszczyźnie.

Wykres II.4.4. Liczba studentów z niepełnosprawnością na uczelniach w woj. lubelskim w latach 2012-2016

Źródło: Informacja dla Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych o działalności Samorządu Województwa Lubelskiego w zakresie rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych

w roku 2016, ROPS Lublin, Lublin 2017, s. 14-15

Wskaźnik „Liczba osób niepełnosprawnych uczęszczających do szkół wyższych” można ocenić m.in. w oparciu o dane pozyskane z uczelni. Jednak z uwagi na braki danych, wynikające z braku odpowiedzi części uczelni, trudno będzie ocenić faktyczną liczbę osób niepełnosprawnych studiujących na wszystkich uczelniach w woj. lubelskim w danym roku. Należałoby rozważyć modyfikację wskaźnika na % udział osób z niepełnosprawnością uczęszczających do szkół wyższych w liczbie studentów ogółem poszczególnych uczelni.

Wymiernym efektem uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym i zawodowym do roku 2020 będzie również większa liczba tych osób funkcjonujących na rynku pracy. W ramach obszaru „wsparcie osób niepełnosprawnych” zaplanowano działania, które mają przyczynić się do „podniesienia poziomu aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych” (**cel operacyjny 5**). Mają polegać na:

- monitoringu rynku pracy. Wspieraniu działań w celu opracowania, testowania, wdrażania alternatywnych, innowacyjnych form zatrudnienia. Wprowadzaniu systemu badania efektywności zatrudnieniowej osób niepełnosprawnych objętych działaniami w zakresie aktywizacji zawodowej. Wdrażaniu sprawdzonych mechanizmów aktywizacji zawodowej wzorowanych na przykładach europejskich i światowych,
- podejmowaniu działań na rzecz zwiększania poziomu wykształcenia, kwalifikacji zawodowych osób niepełnosprawnych,
- rozwoju i doskonaleniu instrumentów promocji zatrudniania osób niepełnosprawnych, w tym ulg i zachęt dla pracodawców,
- poprawie efektywności działań instytucjonalnych na rzecz podnoszenia poziomu zatrudnienia osób niepełnosprawnych, w tym zwłaszcza powiatowych urzędów pracy oraz podmiotów zajmujących się realizacją projektów przy współudziale środków unijnych,
- tworzeniu przedsiębiorstw społecznych zatrudniających osoby niepełnosprawne,
- tworzenia miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych na terenach wiejskich.

Realizacja ww. działań ma być oceniana przez pomiar następujących wskaźników:

- 1) liczba ofert pracy skierowanych do osób niepełnosprawnych;
- 2) liczba osób niepełnosprawnych bezrobotnych i poszukujących pracy, które korzystały ze szkoleń i kursów;
- 3) liczba osób niepełnosprawnych, które znalazły zatrudnienie w podmiotach ekonomii społecznej.

43. Liczba ofert pracy skierowanych do osób niepełnosprawnych

Dane Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Lublinie wskazują, że w latach 2014-2016 było blisko 5 tys. ofert pracy skierowanych do osób niepełnosprawnych (w 2014 – 1 916; 2015 – 1 474, a w 2016 – 1 605). Zgodnie z założeniami *Strategii* do 2020 roku ma ich być łącznie 14 tys., co oznaczałoby, że w kolejnych 4 latach (2017-2020) musiałoby być średnio ok. 2 251 ofert pracy skierowanych do osób z niepełnosprawnością. Wskaźnik należałoby zdefiniować. Podobnym posługuje się GUS, który podaje dużo niższe wartości. Zgodnie z danymi podanymi w BDL GUS w latach 2014-2016 było 302 ofert pracy skierowanych do osób niepełnosprawnych (2014 – 160; 2015 – 47; 2016 – 95).

44. Liczba osób niepełnosprawnych bezrobotnych i poszukujących pracy, które korzystały ze szkoleń i kursów

Zgodnie z założeniami *Strategii* do 2020 ze szkoleń i kursów ma skorzystać minimum 1 400 osób niepełnosprawnych bezrobotnych i poszukujących pracy. Wskaźnik wydaje się być możliwy do osiągnięcia. Tylko w 2016 roku ze szkoleń i kursów skorzystało 806 osób, co stanowi 57,6% zakładanej wartości docelowej. Obecnie na terenie województwa realizowanych jest szereg projektów skierowanych do osób z niepełnosprawnością, finansowanych m.in. z funduszy unijnych, czy ze środków PFRON.

45. Liczba osób niepełnosprawnych, które znalazły zatrudnienie w podmiotach ekonomii społecznej

W procesie aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością istotną rolę odgrywają podmioty ekonomii społecznej. Z informacji zebranych przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie wynika, że w 2016 r. zatrudnienie w podmiotach ekonomii społecznej znalazło 321 osób z niepełnosprawnością. *Strategia* zakłada, że do 2020 r. ma ich być minimum 105 (wskaźnik przekroczony o ponad 300%). Należałoby jednak podkreślić, że pojęcie „podmiotu ekonomii społecznej” jest niejednoznaczne i może być pojmowane wąsko (np. tylko przedsiębiorstwa społeczne w postaci spółek non profit i spółdzielnie socjalne) lub szeroko (dodatkowo także organizacje społeczne, podmioty zatrudnienia socjalnego, a nawet organizacje społeczne), przy braku jednoznacznej definicji podmiotu ekonomii społecznej, informacje dotyczące ich liczby, w różnych latach mogą osiągać różną wartość.

Z kolei w procesie integracji społecznej osób niepełnosprawnych kluczową rolę odgrywają organizacje społeczne. W *Strategii*, w obszarze „wsparcia osób niepełnosprawnych” przyjęto cel: „Skuteczne wspieranie organizacji pozarządowych w działaniach na rzecz osób niepełnosprawnych” (**cel operacyjny 6**), w ramach którego zaplanowano realizację takich działań, jak:

- promocja i wspieranie działań podejmowanych przez organizacje pozarządowe na rzecz osób niepełnosprawnych, w tym zlecanie organizacjom zadań do realizacji, wsparcie merytoryczne i finansowe,
- prowadzenie szerokich konsultacji społecznych dot. dokumentów, działań, itp.; zaplanowanych do wdrażania w zakresie wsparcia osób niepełnosprawnych,
- podejmowanie wspólnych inicjatyw instytucji i organizacji pozarządowych na rzecz osób niepełnosprawnych.

Wskaźnikiem mierzącym poziom realizacji ww. działań jest:

- 1) liczba organizacji objętych wsparciem ze środków PFRON i innych.

46. Liczba organizacji objętych wsparciem ze środków PFRON i innych

Na podstawie danych zebranych przez ROPS w Lublinie ustalono, że tylko w 2016 roku wsparcie uzyskało 321 organizacji (stanowią one 43,7% zakładanej wartości docelowej).

Poziom realizacji wskaźnika można ocenić m.in. w oparciu o dane z PFRON. Jednak ostatnia jego część „[...] i innych” sprawia, że nie jest on jednoznacznie sformułowany i pozostawia miejsce na luźną interpretację. Obecnie na Lubelszczyźnie realizuje się wiele projektów na rzecz osób niepełnosprawnych, m.in. z funduszy unijnych, krajowych. Zebranie informacji nt. organizacji realizujących działania na rzecz osób z niepełnosprawnością z różnych źródeł finansowania jest przedsięwzięciem trudnym do zrealizowania. Wskaźnik należałoby doprecyzować i zdefiniować.

Cele i działania w obszarze wsparcia osób niepełnosprawnych zostały zoperacjonalizowane w sektorowym *Programie wyrównywania szans osób*

*niepełnosprawnych i przeciwdziałania ich wykluczeniu społecznemu oraz pomocy w realizacji zadań na rzecz zatrudniania osób niepełnosprawnych na lata 2014-2020*⁸².

II.5. Obszar: ochrona zdrowia psychicznego

Zgodnie z art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego⁸³ osoba z zaburzeniami psychicznymi to:

1. osoba chora psychicznie (wykazująca zaburzenia psychotyczne),
2. upośledzona umysłowo,
3. wykazująca inne zakłócenia czynności psychicznych, które zgodnie ze stanem wiedzy medycznej zaliczane są do zaburzeń psychicznych, a osoba ta wymaga świadczeń zdrowotnych lub innych form pomocy i opieki niezbędnych do życia w środowisku rodzinnym i społecznym.

Zaburzenia psychiczne to jedno z najpowszechniejszych schorzeń we współczesnym świecie. Według Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) ¼ populacji na świecie zmagają się z różnorodnymi zaburzeniami psychicznymi. Na kontynencie europejskim zaburzenia te znalazły się na czwartym miejscu poważnych zaburzeń zdrowotnych po chorobach układu krążenia, nowotworach i urazach. W przyszłości zaburzenia psychiczne staną się głównym problemem medycyny XXI w.⁸⁴

Badania CBOS wykazały, że w opinii przeciętnego obywatela Polski przyczyną wystąpienia zaburzeń psychicznych są najczęściej takie czynniki, jak: brak pracy i bezrobocie (65%), nadużywanie alkoholu i narkotyków (48%), a także kryzys w rodzinie (46%), czy bieda (30%)⁸⁵. Obszernej i aktualnej informacji na temat zdrowia psychicznego Polaków dostarcza przede wszystkim raport z badania „Epidemiologia zaburzeń psychiatrycznych i dostępu do psychiatrycznej opieki zdrowotnej – EZOP Polska”⁸⁶. Badania wykonano w okresie listopad 2010 – marzec 2011 roku na losowej próbie 10 tys. respondentów między 18-64 rokiem życia. Przeprowadzono je zgodnie z metodologią Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) we współpracy z Konsorcjum World Mental Health (WMH). Wyniki badania EZOP wskazują, że w Polsce blisko co czwarty obywatel kraju zmagął się w ciągu roku przynajmniej z jedną formą zaburzenia psychicznego spośród 18 definiowanych w klasyfikacjach ICD-10 i DSM-IV. Potencjalnymi pacjentami systemu opieki psychiatrycznej w Polsce może być zatem od 6 mln do nawet 8 mln dorosłych Polaków w wieku od 18 do 64 lat⁸⁷. Gdyby włączyć w to jeszcze dzieci, młodzież oraz seniorów po 64 roku życia, to liczba osób mogłaby wzrosnąć o kolejne 2-4 miliony⁸⁸. Analiza rozkładu terytorialnego epidemiologii zaburzeń psychicznych w Polsce wykazuje, że najwięcej osób chorujących psychicznie występuje w województwie łódzkim (29,3%), lubuskim i świętokrzyskim (po 27,8%) oraz w dolnośląskim (25,8%) i lubelskim (25,6%). Najniższe rozpowszechnienie zaburzeń psychicznych stwierdzono w województwach: podkarpackim (17,8%) i zachodnio-pomorskim (18,9%) (zob. kartogram II.5.1). Badania EZOP Polska

⁸² Załącznik do uchwały nr XLV/701/2014 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 26 maja 2014 r.

⁸³ Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, Dz.U. 2017 poz. 882 z późn.zm.

⁸⁴ Por. W. Skrzyński, *Wybrane zagadnienia psychologii klinicznej. Materiały pomocnicze*, Warszawa 2011, s. 4.

⁸⁵ Por. R. Boguszewski (oprac.), *Zdrowie psychiczne Polaków*, Komunikat z badań CBOS, BS/132/2012, Warszawa, październik 2012, s. 3-4.

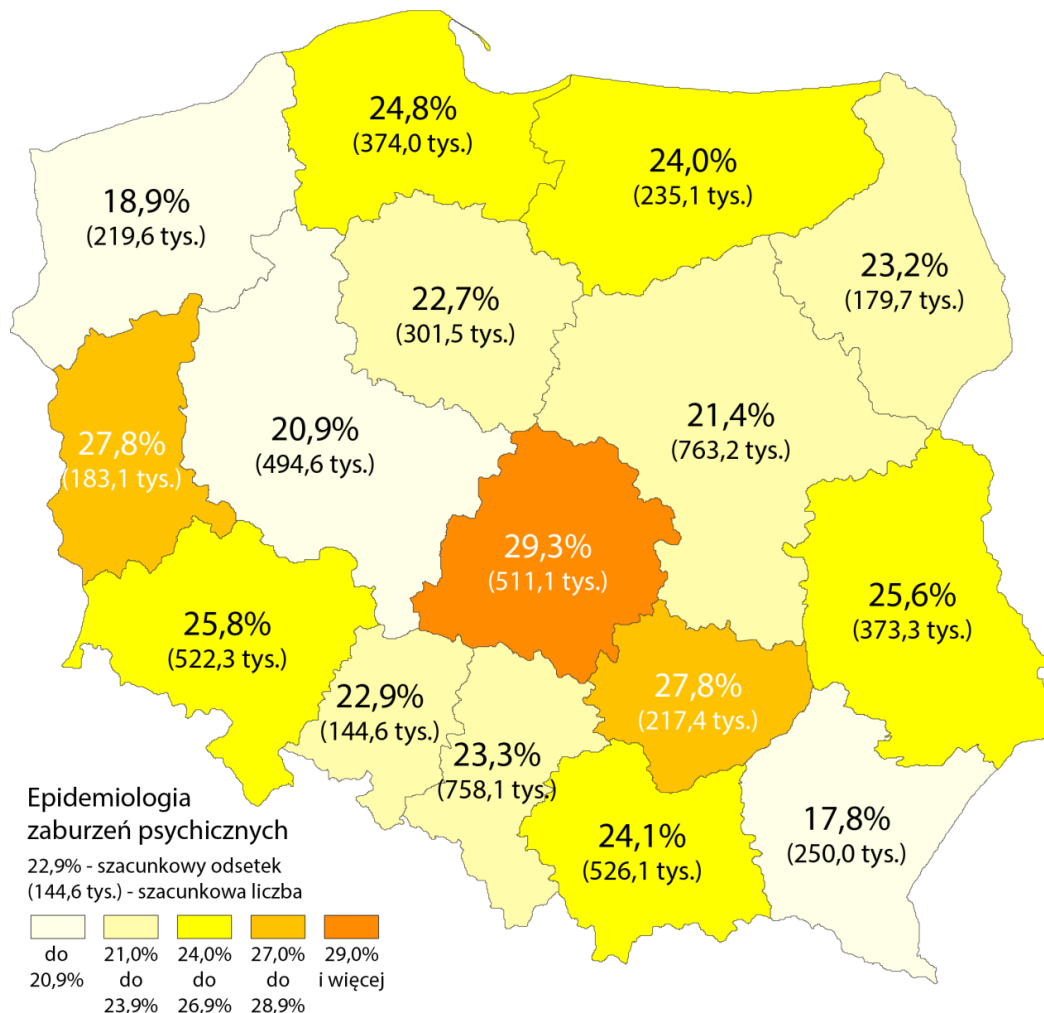
⁸⁶ *Epidemiologia zaburzeń psychiatrycznych i dostęp do psychiatrycznej opieki zdrowotnej – EZOP Polska*, red. J. Moskaiewicz, A. Kiejna, B. Wojtynia, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2012.

⁸⁷ Por. W. Kalbarczyk, S. Murawiec, M. Kalbarczyk, *Priorytetowe działania w obszarze zdrowia psychicznego na lata 2016-2020*, Warszawa, grudzień 2016, s. 24.

⁸⁸ Por. *Zaburzenia psychiczne. Cierpi na nie 8 milionów Polaków*, <https://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/952018,Zaburzenia-psychiczne-Cierpi-na-nie-8-milionow-Polakow> (dostęp: 20.08.2017).

wykazały ponadto, że dużą grupę stanowią zaburzenia związane z używaniem substancji psychoaktywnych (12,8%), w tym aż 11,9% to zaburzenia wynikające z nadużywania alkoholu⁸⁹.

• **Kartogram II.5.1. Epidemiologia zaburzeń psychicznych w Polsce – podział na województwa**

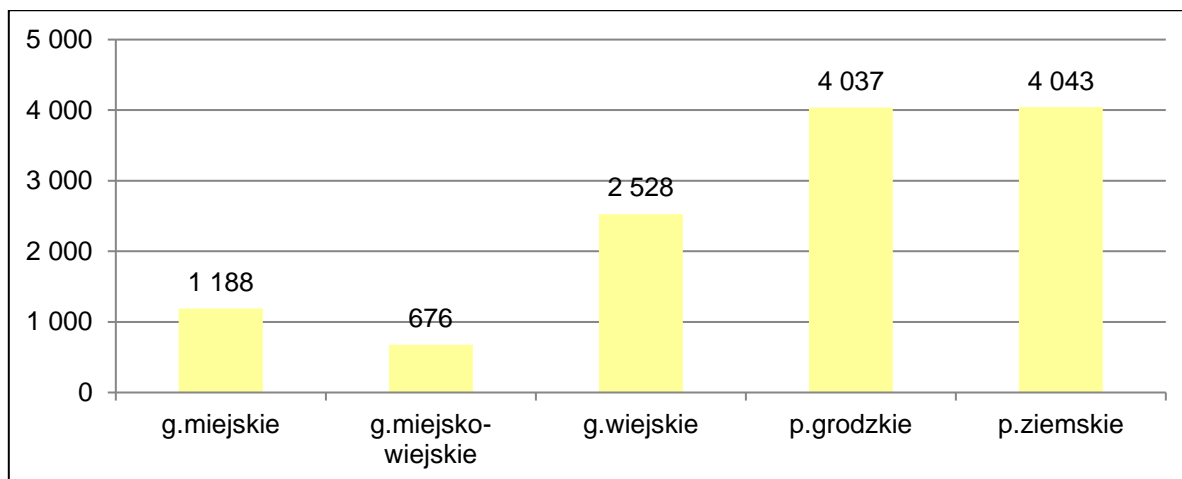
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o: „Epidemiologia zaburzeń psychicznych i dostęp do psychiatrycznej opieki zdrowotnej – EZOP Polska”.

Według autorów raportu „Epidemiologia zaburzeń psychicznych i dostęp do psychiatrycznej opieki zdrowotnej – EZOP Polska” w woj. lubelskim osób chorujących psychicznie może być szacunkowo nawet 373,3 tys. Dane GUS z 2015 r. podają liczbę ponad 82 tys. osób na Lubelszczyźnie zarejestrowanych w poradniach dla osób z zaburzeniami psychicznymi, uzależnionych od alkoholu i innych substancji. Badania przeprowadzone w sierpniu 2017 r. przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie wykazały, że w 2016 r. na Lubelszczyźnie OPS i PCPR objęły wsparciem 12 472 osób z zaburzeniami psychicznymi, w tym 6 918 chorujących psychicznie. Wsparcie udzielała zdecydowana większość jednostek samorządu terytorialnego w woj. lubelskim, są to przede wszystkim miasta na prawach powiatu i gminy miejskie (93,3%). Pomoc świadczyła również

⁸⁹ Por. *Narodowy Program Ochrony Zdrowia Psychicznego na lata 2017-2022*, załącznik do Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 8 lutego 2017 r. (poz. 458), s. 7.

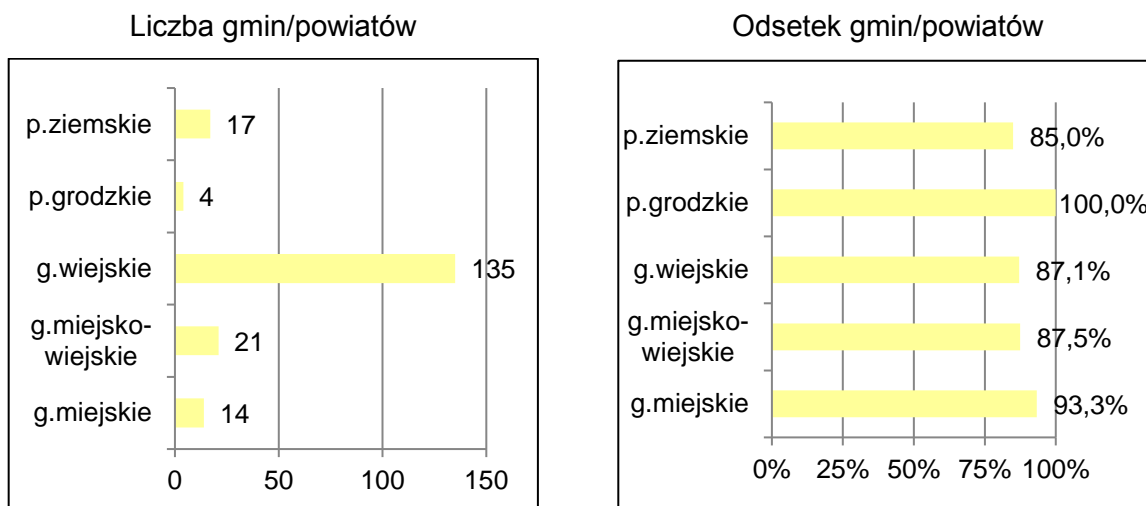
większość gmin miejsko-wiejskich (87,5%) i wiejskich (87,1%), a także samorządy powiatowe (85%) (zob. wykresy II.5.1-3).

Wykres II.5.1. Liczba osób z zaburzeniami psychicznymi objętych wsparciem OPS/PCPR w 2016 r.

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

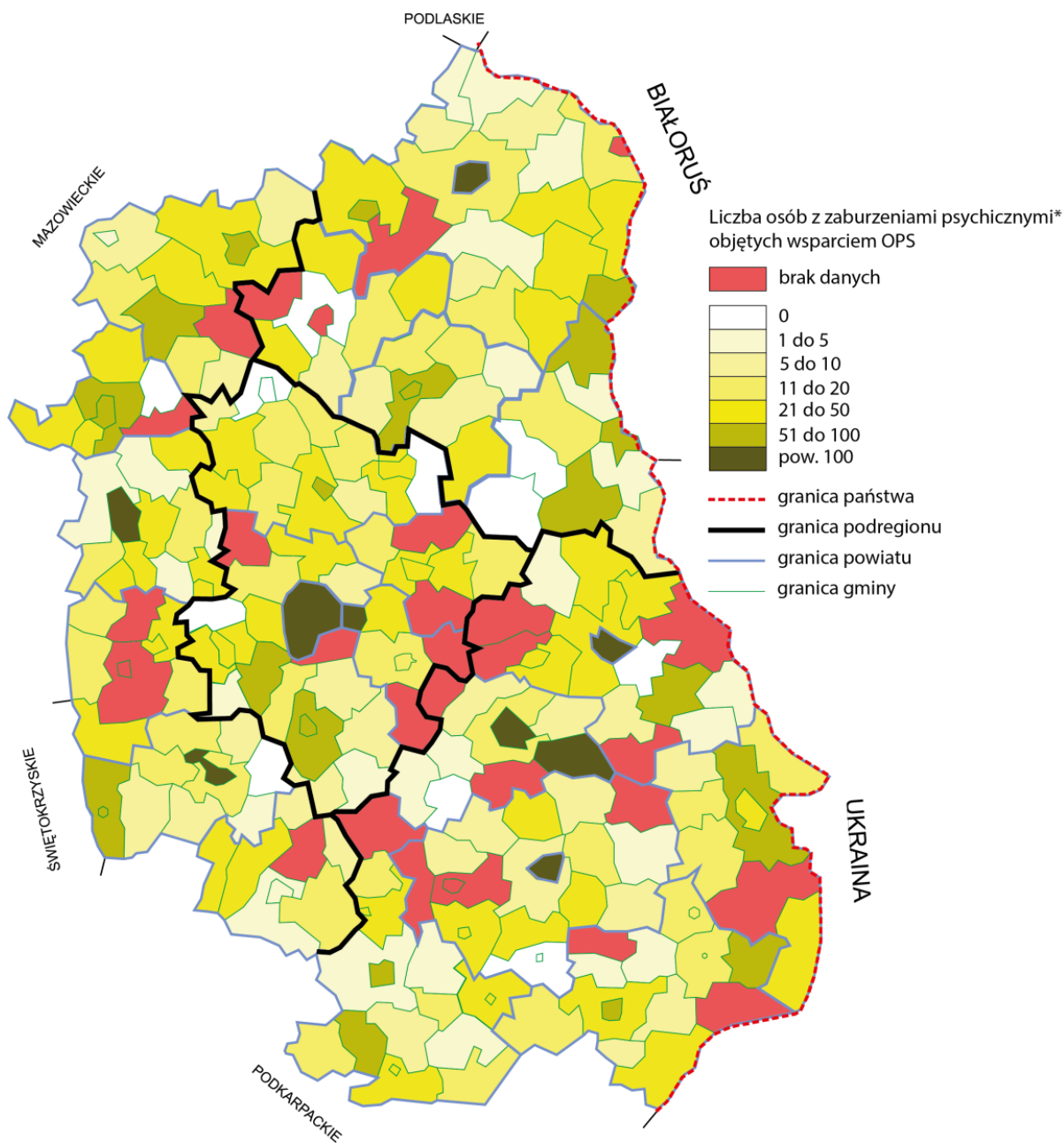
Wykresy II.5.2-3. Liczba/odsetek gmin/powiatów, w których udzielono wsparcia osobom z zaburzeniami psychicznymi w 2016 r. (n=191 na 204 przebadanych JST) – podział według typu gminy/powiatu

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Analiza rozkładu liczby osób z zaburzeniami psychicznymi w gminach województwa lubelskiego, którym ośrodki pomocy społecznej udzieliły wsparcia w 2016 r., wykazała, że najwięcej takich osób mieszka w aglomeracjach miejskich (w powiatach grodzkich i dużych miastach) (zob. kartogram II.5.2).

- **Kartogram II.5.2. Liczba osób z zaburzeniami psychicznymi w gminach woj. lubelskiego objętych wsparciem OPS w 2016 r.**

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Niewielka liczba osób korzystających ze wsparcia placówek działających na rzecz osób chorujących psychicznie jest z jednej strony w jakimś stopniu pochodną zróżnicowanej dostępności do leczenia, z drugiej – przekonań na temat leczenia psychiatrycznego,

tkwiących w świadomości społecznej. Konsekwencją stereotypowego myślenia jest m.in. podejście części osób zmagających się z zaburzeniami psychicznymi, zgodnie z którym nie wypada chodzić bez przyczyny do psychologa, czy psychiatry. Niektórzy wstydzą się poprosić o pomoc i zgłaszają się po nią zbyt późno, inni natomiast uważają, że sami sobie z tym poradzą. Potwierdziły to w jakimś stopniu badania przeprowadzone przez MillwardBrown w 2013 r. na zlecenie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie, na próbie 1000 pełnoletnich mieszkańców województwa lubelskiego. Wyniki tych badań wykazały m.in., że zaburzenia psychiczne „uważane są za kwestię wstydliwą, o której nie należy powszechnie mówić”⁹⁰.

Ocena stopnia realizacji wskaźników

Celem głównym *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020* w obszarze ochrona zdrowia psychicznego jest „włączenie osób z zaburzeniami psychicznymi w życie społeczne i zawodowe”, które jest realizowane przez wdrażanie działań zaplanowanych w 4 celach operacyjnych:

Cel operacyjny 1: Podniesienie poziomu wiedzy dotyczącej zaburzeń zdrowia psychicznego oraz organizacji systemu wsparcia i poradnictwa dla osób z zaburzeniami psychicznymi.

Cel operacyjny 2: Zwiększanie liczby i zmniejszanie dysproporcji w dostępności do usług placówek opieki zdrowotnej dla osób z zaburzeniami psychicznymi, w tym osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych.

Cel operacyjny 3: Rozwój systemu wsparcia środowiskowego.

Cel operacyjny 4: Poprawa dostępności i jakości usług dla osób z zaburzeniami psychicznymi

Realizacja ww. celów przyczyni się do wdrożenia na terenie województwa nowych form leczenia psychiatrycznego, zwłaszcza psychiatrii środowiskowej i usług pomocowych, upowszechniania wiedzy na temat zdrowia psychicznego oraz ukształtowania zachowań korzystnych dla zdrowia psychicznego. Szacunkowy poziom realizacji celów i wskaźników *Strategii* w obszarze „ochrona zdrowia psychicznego” prezentuje tabela II.5.1.

⁹⁰ *Postawy mieszkańców Lubelszczyzny wobec zaburzeń psychicznych i osób z zaburzeniami psychicznymi*, MillwardBrown (oprac.), ROPS [Lublin 2013], s. 7.

Tabela II.5.1. Poziom realizacji wskaźników w obszarze: ochrona zdrowia psychicznego

Wskaźniki dla obszaru ochrona zdrowia psychicznego					
Nr	Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 2013 r. lub ostatni)	2014-2016	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników
Cel operacyjny 1: Podniesienie poziomu wiedzy dotyczącej zaburzeń zdrowia psychicznego oraz organizacji systemu wsparcia i poradnictwa dla osób z zaburzeniami psychicznymi					
47	1. Liczba działań informacyjno-edukacyjnych (kampanie, konferencje, wydarzenia) dotyczących zdrowia psychicznego	brak danych	Badania ROPS Lublin 2017: 20 - 2 powiaty grodzkie - 7 gmin miejskich - 5 gmin miejsko-wiejskich - 6 gmin wiejskich	7	sprawozdawczość z realizacji zadań samorządów terytorialnych w zakresie ochrony zdrowia psychicznego
48	2. Liczba wydanych publikacji/informatorów na temat zdrowia psychicznego	brak danych	2014 – 3 2015 – 3 2016 – 3	7	sprawozdawczość z realizacji zadań samorządów terytorialnych w zakresie ochrony zdrowia psychicznego
Cel operacyjny 2: Zwiększanie liczby i zmniejszanie dysproporcji w dostępności do usług placówek opieki zdrowotnej dla osób z zaburzeniami psychicznymi, w tym osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych					
49	1. Liczba nowopowstałych placówek opieki zdrowotnej oferujących pomoc osobom z zaburzeniami psychicznymi	brak danych	brak danych	4	dane z Departamentu Zdrowia Urzędu Marszałkowskiego w Lublinie, dane z NFZ
50	2. Liczba opracowanych rekomendacji	brak danych	2014 – 4 2015 – 4 2016 – 4 ⁹¹	7	sprawozdawczość z realizacji Regionalnego Programu Ochrony Zdrowia Psychicznego

⁹¹ Rekomendacje są przedstawiane w corocznie sporządzanych dokumentach takich, jak: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej; Raport z monitoringu Wojewódzkiego Programu poszerzania, zróżnicowania i unowocześniania pomocy i oparcia społecznego dla osób z zaburzeniami psychicznymi w zakresie pomocy: bytowej, mieszkaniowej, Załącznik do uchwały Nr CCLXXIII/5304/2018 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 15 maja 2018 r.

Cel operacyjny 3: Rozwój systemu wsparcia środowiskowego

51	1. Liczba organizacji realizujących zadania na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, które otrzymały dofinansowanie ze środków samorządu terytorialnego	brak danych	<p>Badania ROPS Lublin 2017: 20 (w 17 gminach)</p> <ul style="list-style-type: none"> - 3 powiaty grodzkie (4 org.) - 7 gmin miejskich (9) - 2 gminy miejsko-wiejskie (2) - 5 gminy wiejskie (5) <p>(4 organizacje w powiatach grodzkich, 9 – w gminach miejskich, 2 w gminach miejsko-wiejskich, 5 w gminach wiejskich)</p>	50	sprawozdawczość z realizacji zadań samorządów terytorialnych w zakresie ochrony zdrowia psychicznego
52	2. Liczba placówek wsparcia środowiskowego, w tym mieszkań chronionych	117	<p>Mieszk.chron.⁹² 2014 – 45 (OPS) + 8(PCPR) 2015 – 44 (OPS) + 8(PCPR) 2016 – 45 (OPS) + 8(PCPR)</p> <p>ŚDS⁹³ 2014 – 37 + 13(PCPR) 2015 – 38 + 13(PCPR) 2016 – 40 + 13(PCPR)</p> <p>Rejestr LUW⁹⁴: 60, w tym</p>	150	sprawozdawczość z realizacji zadań samorządów terytorialnych w zakresie ochrony zdrowia psychicznego

stacjonarnej, samopomocy środowiskowej na lata 2014-2016; Informacja dla Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych o działalności Samorządu Województwa Lubelskiego w zakresie rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych.

⁹² OZPS 2016.

⁹³ OZPS 2016.

			- ośrodki wsparcia – 55 - kluby samopomocy – 5		
--	--	--	---	--	--

Cel operacyjny 4: Poprawa dostępności i jakości usług dla osób z zaburzeniami psychicznymi					
53	1. Liczba osób pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, w zakresie wsparcia środowiskowego które podniosły kwalifikacje zawodowe	250	Badania ROPS Lublin 2017: 347 (w 96 JST): - 4 powiaty grodzkie (36 osób) - 10 powiatów ziemskich (45) - 10 gmin miejskich (63) - 10 gmin miejsko-wiejskich (43) - 62 gminy wiejskie (160)	700	sprawozdawczość z realizacji zadań samorządu województwa lubelskiego

Źródło: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, ROPS 2016; wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.; Rejestry, wykazy JPS i innych podmiotów LUW w Lublinie.

⁹⁴ Wykaz ośrodków wsparcia oraz klubów samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi województwa lubelskiego, stan na 9 października 2017 r., <http://www.lublin.uw.gov.pl/wps/wykaz-o%C5%9Brodk%C3%B3w-wsparcia-i-klub%C3%B3w-samopomocy-dla-os%C3%B3b-z-zaburzeniami-psychicznymi-wojew%C3%B3dztwa>

5) Wskaźniki w obszarze: ochrona zdrowia psychicznego

W *Strategii* jednym z celów w obszarze ochrona zdrowia psychicznego jest „podniesienie poziomu wiedzy na temat zaburzeń zdrowia psychicznego oraz organizacji systemu wsparcia i poradnictwa dla osób z zaburzeniami psychicznymi i ich rodzin” (**cel operacyjny 1**), m.in. przez:

- organizację kampanii informacyjno-edukacyjnych, również na temat możliwości uzyskania pomocy specjalistów i dostępnych form tej pomocy w województwie,
- opracowanie informatorów/publikacji, itp. na temat zdrowia psychicznego.

Zdaniem autorów *Strategii* działania upowszechniające wiedzę na temat zdrowia psychicznego przyczynią się do zwiększenia świadomości społeczeństwa w tym obszarze. Realizacja celu mierzona jest w oparciu o takie wskaźniki, jak:

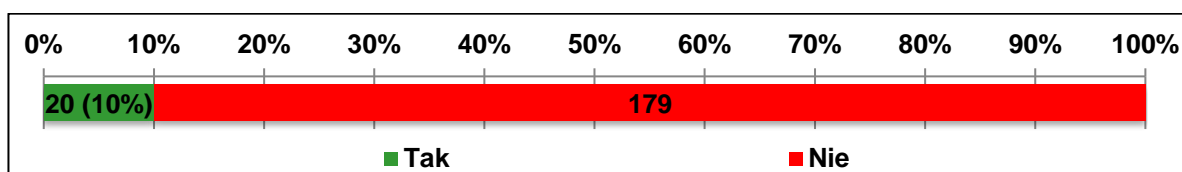
- 1) liczba działań informacyjno-edukacyjnych (kampanie, konferencje, wydarzenia) dotyczących zdrowia psychicznego;
- 2) liczba wydanych publikacji/informatorów na temat zdrowia psychicznego.

Źródłem weryfikacji ww. wskaźników jest m.in. sprawozdawczość z realizacji zadań samorządów terytorialnych w zakresie ochrony zdrowia psychicznego.

47. Liczba działań informacyjno-edukacyjnych (kampanie, konferencje, wydarzenia) dotyczących zdrowia psychicznego

W sierpniu 2017 r. ROPS w Lublinie wysłał do wszystkich OPS w regionie ankiety. Jedno z pytań dotyczyło liczby działań informacyjno-edukacyjnych (kampanie, konferencje, wydarzenia) podejmowanych przez lokalny samorząd w obszarze zdrowia psychicznego. Ankietę wypełniło 199 ośrodków pomocy społecznej (93,4%).

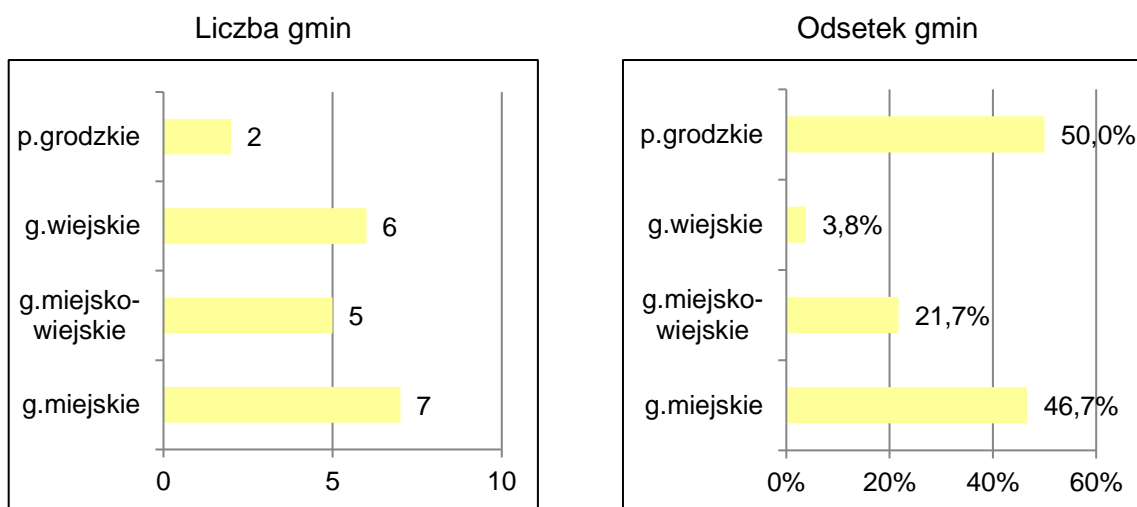
Wykres II.5.4. Czy w latach 2014-2016 na terenie gminy prowadzone były działania informacyjno-edukacyjne (kampanie, konferencje, wydarzenia) dotyczące zdrowia psychicznego (n=20 na 199 przebadanych JST)?

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Na podstawie uzyskanych wyników ustalono, że w latach 2014-2016 w co 10-tej gminie na terenie woj. lubelskiego prowadzone były działania informacyjno-edukacyjne (kampanie, konferencje, wydarzenia) w obszarze zdrowia psychicznego, głównie w powiatach grodzkich (50%) i gminach miejskich (46,7%), tylko nieliczne gminy wiejskie zdecydowały się na realizację tego rodzaju działań (zob. wykresy II.5.4-6).

Wykresy II.5.5-6. Liczba/odsetek gmin, w których prowadzone były działania informacyjno-edukacyjne (kampanie, konferencje, wydarzenia) dotyczące zdrowia psychicznego (n=20 na 199 przebadanych JST) – podział według typu gminy

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Badani wymieniali przykładowo takie wydarzenia, jak:

1) Coroczne obchody, kampanie, np.:

- Obchody Światowego Dnia Autyzmu;
- Obchody Światowego Dnia Zdrowia Psychicznego;
- Kampanie: „Zachowaj trzeźwy umysł”; „Postaw na rodzinę”, „Narkotyki? To mnie nie kręci!”, „Przeciw pijanym kierowcom”, „Powstrzymaj pijanego kierowcę”;
- Dni Kultury Zdrowotnej, w których jeden dzień (środa) jest przeznaczony ochronie zdrowia psychicznego;
- Biegi trzeźwości.

2) Konferencje, np.:

- Międzynarodowa Konferencja „System wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi”;
- „Między zdrowiem i chorobą. Ochrona zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży”;
- „Jak przezwyciężyć kryzys psychiczny – osamotnienie, wsparcie, nadzieja”;
- „Społeczne tabu – przemoc wobec osób starszych”;
- „Przeciwdziałanie przemocy – szanse i trudności”;
- „Od konfliktu do porozumienia”;
- „Moje dziecko ma autyzm i co dalej?”.

3) Spotkania informacyjno-edukacyjne na temat problematyki zaburzeń psychicznych, m.in. dla uczestników WTZ, uczniów szkół ponadgimnazjalnych, studentów lubelskich uczelni, mieszkańców gminy.

4) Opracowanie i wydanie publikacji, m.in.

- „Między zdrowiem a chorobą. Ochrona zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży”;
- Informator „Placówki wsparcia w obszarze ochrony zdrowia psychicznego”.

5) Inne:

- warsztaty dla osób dorosłych z zaburzeniami psychicznymi,

- konkurs plastyczny „Razem po zdrowie psychiczne”,
- edukacja mieszkańców na temat zaburzeń psychicznych poprzez pokazywanie twórczości osób z zaburzeniami psychicznymi;
- organizowanie cyklu imprez o charakterze integracyjnym;
- realizacja projektów w obszarze zdrowia psychicznego.

48. Liczba wydanych publikacji/informatorów na temat zdrowia psychicznego

W realizację celu polegającego na zwiększeniu świadomości społeczeństwa na temat zaburzeń zdrowia psychicznego oraz organizacji systemu wsparcia i poradnictwa dla osób z zaburzeniami psychicznymi i ich rodzin w województwie lubelskim włączył się również Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie, m.in. poprzez animację spotkań partnerskich z udziałem WTZ i ZAZ, czy wydawanie informatorów:

- 1) *Informator o dostępnych formach opieki zdrowotnej, pomocy społecznej i aktywizacji zawodowej dla osób z zaburzeniami psychicznymi*, ROPS w Lublinie, Lublin 2014;
- 2) *Informator o instytucjach działających na rzecz rozwiązywania problemów uzależnień oraz przeciwdziałania przemocy w rodzinie w województwie lubelskim*, ROPS w Lublinie, Lublin 2014;
- 3) *Informator o dostępnych formach udzielania pomocy ofiarom katastrof i klęsk żywiołowych*, ROPS w Lublinie, Lublin 2014.

Informatory wydano w formie publikacji książkowej i elektronicznej na stronie: <http://rops.lubelskie.pl/informatory/>, w kolejnych latach aktualizowano elektroniczne wersje opracowań.

Wsparcie osób chorujących psychicznie będzie udzielane także poprzez zwiększanie dostępności do usług placówek opieki zdrowotnej dla osób z zaburzeniami psychicznymi (w tym osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych) (**cel operacyjny 2**). Cel ten jest realizowany przez tworzenie:

- placówek opieki zdrowotnej dla dorosłych, dzieci i młodzieży,
- punktów konsultacyjnych zapewniających wsparcie dla osób z zaburzeniami psychicznymi i ich rodzin, w tym uzależnionych od substancji psychoaktywnych,
- rekomendacji dotyczących rozwoju sieci usług zdrowotnych dla dorosłych, dzieci i młodzieży.

Realizacja celu i zaplanowanych działań będzie monitorowana w oparciu o wskaźniki dotyczące m.in.

- 1) liczby nowopowstałych placówek opieki zdrowotnej oferujących pomoc osobom z zaburzeniami psychicznymi;
- 2) liczby opracowanych rekomendacji.

49. Liczba nowopowstałych placówek opieki zdrowotnej oferujących pomoc osobom z zaburzeniami psychicznymi

Trudno oszacować dokładną liczbę nowych placówek opieki zdrowotnej, które udzielają wsparcia osobom z zaburzeniami psychicznymi z uwagi na szerokie znaczenie tak sformułowanego wskaźnika (w zasadzie to każda placówka opieki zdrowotnej może świadczyć usługi, niekoniecznie specjalistyczne, dla osób z zaburzeniami psychicznymi) oraz trudności związane z dotarciem do danych na temat nowych form/instytucji wsparcia tworzonych w ramach różnych programów, m.in. ze środków unijnych. Przykładowo w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Lubelskiego, w ramach działania

11.2 „Usługi społeczne i zdrowotne”, zaplanowano do realizacji typ projektu: Wsparcie usług ochrony zdrowia psychicznego⁹⁵, w tym takie działania, jak:

- a) organizacja i świadczenie specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi, w tym usług świadczonych w miejscu zamieszkania,
- b) tworzenie punktów doradczych/ konsultacyjnych zapewniających wsparcie dla osób z zaburzeniami psychicznymi i ich rodzin, w tym centra zdrowia psychicznego, zespoły leczenia środowiskowego oraz usług interwencji kryzysowej dla osób z zaburzeniami psychicznymi na obszarach deficytowych.

50. Liczba opracowanych rekomendacji

Rekomendacje są przedstawiane m.in. w corocznie sporządzanych przez ROPS w Lublinie dokumentach takich, jak: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej; Raport z monitoringu Wojewódzkiego Programu poszerzania, zróżnicowania i unowocześniania pomocy i oparcia społecznego dla osób z zaburzeniami psychicznymi w zakresie pomocy: bytowej, mieszkaniowej, stacjonarnej, samopomocy środowiskowej na lata 2014-2016; Informacja dla Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych o działalności Samorządu Województwa Lubelskiego w zakresie rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych. Rekomendacje zostały opracowane także przez Instytut Spraw Administracji Publicznej w Lublinie, Lubelskie Stowarzyszenie Ochrony Zdrowia Psychicznego, Uniwersytet Medyczny w Lublinie oraz Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie w ramach projektu pt. „Woluntarystyczny model środowiskowej opieki psychiatrycznej zmniejszającej wykluczenie i marginalizację w środowiskach wiejskich” umowa Nr /IS-2/40/NCBR/2015, dofinansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w ramach Programu „Innowacje Społeczne”. Efektem projektu było m.in. stworzenie i wdrożenie woluntarystycznego modelu środowiskowej opieki psychiatrycznej zmniejszającej wykluczenie i marginalizację w środowiskach wiejskich⁹⁶.

Kolejnym celem w *Strategii* w obszarze zdrowia psychicznego jest „rozwój systemu wsparcia środowiskowego” (**cel operacyjny 3**). Cel ten realizowany jest przez:

- wspieranie działalności organizacji pozarządowych działających na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, w tym uzależnionych od substancji psychoaktywnych,
- tworzenie mieszkań chronionych,
- zwiększanie dostępności do usług środowiskowych domów samopomocy, ośrodków interwencji kryzysowej, warsztatów terapii zajęciowej oraz innych form wsparcia środowiskowego,
- aktywizację społeczności lokalnej w kierunku wsparcia osób z zaburzeniami psychicznymi w tym uzależnionych od substancji psychoaktywnych.

Do monitorowania realizacji ww. działań służą m.in. takie wskaźniki, jak:

- 1) liczba organizacji realizujących zadania na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, które otrzymały dofinansowanie ze środków samorządu terytorialnego;
- 2) liczba placówek wsparcia środowiskowego, w tym mieszkań chronionych.

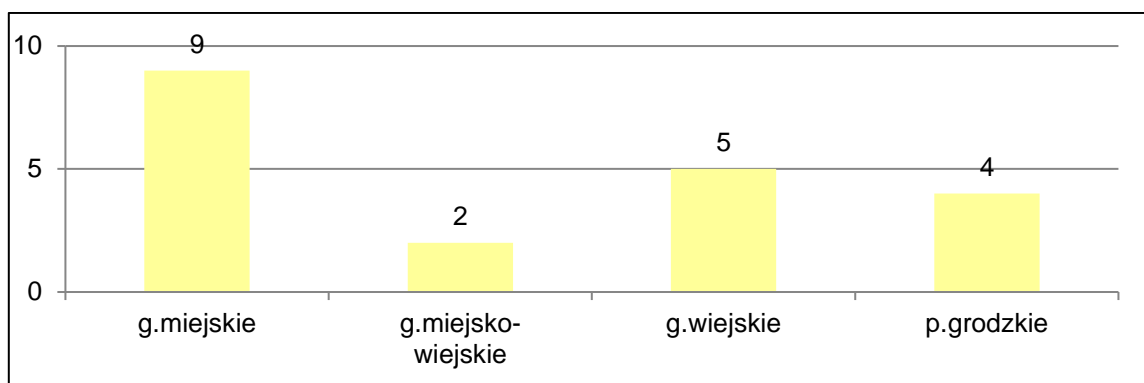
⁹⁵ Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020, Lublin, dnia 4 grudnia 2017 r., Załącznik nr 2 do uchwały Nr CXXXIV/4601/2017 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 4 grudnia 2017 r., s. 332.

⁹⁶ Zob. więcej nt. na stronie projektu: <http://opiekapsychiatrycznalubelskie.pl/> (dostęp: 22.10.2017).

51. Liczba organizacji realizujących zadania na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, które otrzymały dofinansowanie ze środków samorządu terytorialnego

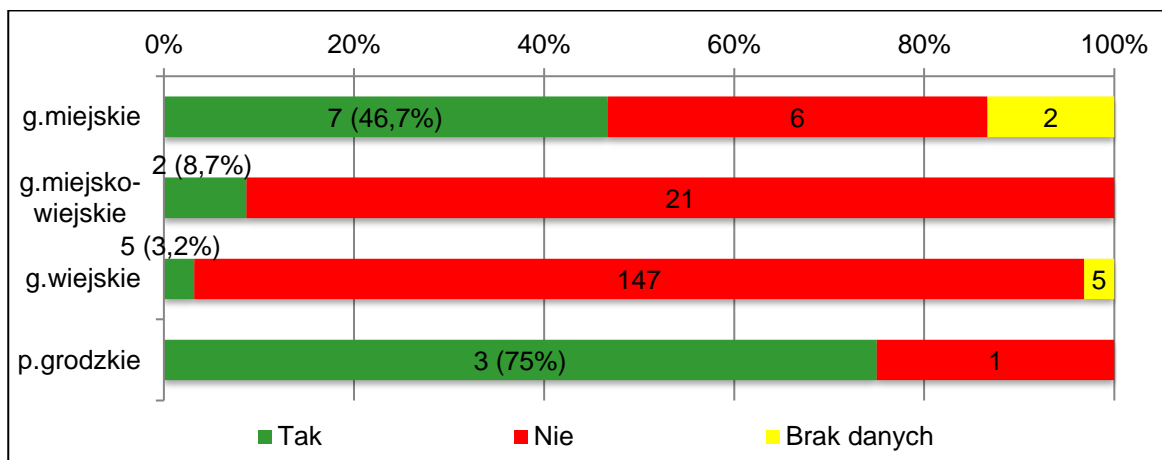
Badania przeprowadzone w sierpniu 2017 r. przez ROPS w Lublinie wykazały, że tylko 20 organizacji realizujących zadania na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi otrzymało dofinansowanie ze środków samorządu terytorialnego. Dofinansowanie przekazywały głównie miasta na prawach powiatu (n=3; 75%) oraz gminy miejskie (n=7; 46,7%). Tylko 2 gminy miejsko-wiejskie i 5 wiejskich zdecydowało się na dofinansowanie zadań na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi realizowanych przez organizacje społeczne (zob. wykresy II.5.7-8). Zgodnie z założeniami *Strategii* do 2020 roku dofinansowanie tego rodzaju zadań ma objąć 50 organizacji rocznie. Badania przeprowadzone wśród OPS na Lubelszczyźnie wskazują, że obecnie wskaźnik realizowany jest na poziomie ok. 40%.

Wykres II.5.7. Liczba organizacji realizujących zadania na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, które w latach 2014-2016 otrzymały dofinansowanie ze środków samorządu gminy

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wykres II.5.8. Liczba/odsetek JST, w których przynajmniej 1 organizacja realizująca zadania na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, otrzymała dofinansowanie ze środków samorządu gminy w latach 2014-2016 (n=17 na 199 przebadanych JST)

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

52. Liczba placówek wsparcia środowiskowego, w tym mieszkań chronionych

Ważną rolę w procesie zdrowienia osób chorujących psychicznie odgrywają placówki wsparcia środowiskowego, w tym mieszkania chronione. Według rejestru Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie na terenie województwa funkcjonuje 55 środowiskowych domów samopomocy i 5 klubów samopomocy. Kolejną istotną formą wsparcia dla osób zmagających się z zaburzeniami psychicznymi są mieszkania chronione, które przygotowują osoby przebywające w tych placówkach do prowadzenia samodzielnego życia lub zastępują pobyt w placówce zapewniającej całodobową opiekę. Według danych OZPS w 2016 r. na terenie Lubelszczyzny funkcjonowało 53 mieszkań chronionych. Mieszkania chronione dla osób po kryzysach psychicznych funkcjonują głównie w Lublinie (60 miejsc – 21 miejsc należy do Charytatywnego Stowarzyszenia Niesienia Pomocy Chorym „Misericordia”, a 39 miejsc do Miasta Lublin, gdzie jednostką prowadzącą jest Dom Pomocy Społecznej im. Jana Pawła II przy ul. Ametystowej 22) oraz w Puławach (11 miejsc – wszystkie funkcjonują przy Puławskim Stowarzyszeniu Ochrony Zdrowia Psychicznego)⁹⁷.

Wysoka jakość usług świadczonych na rzecz osób chorujących psychicznie uzależniona jest także od kompetencji osób udzielających tego rodzaju wsparcia. W *Strategii* założono realizację celu zmierzającego do „poprawy dostępności i jakości usług dla osób z zaburzeniami psychicznymi” (**cel operacyjny 4**) m.in. przez:

- podnoszenie kwalifikacji kadry realizującej zadania dla osób z zaburzeniami psychicznymi,
- zwiększenie zakresu i liczby usług dla osób z zaburzeniami psychicznymi i ich rodzin.

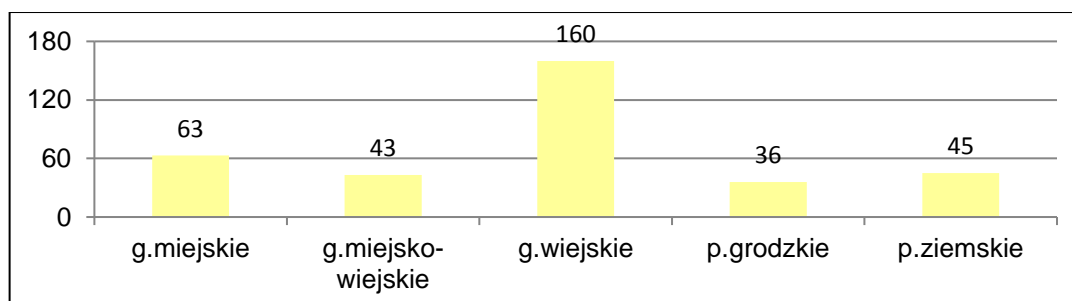
Działania są monitorowane za pomocą wskaźnika:

- 1) liczba osób pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, w zakresie wsparcia środowiskowego, które podniosły kwalifikacje zawodowe.

53. Liczba osób pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, w zakresie wsparcia środowiskowego które podniosły kwalifikacje zawodowe

Badania przeprowadzone w sierpniu 2017 r. przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie wykazały, że w latach 2014-2016 kwalifikacje zawodowe w zakresie wsparcia środowiskowego osób z zaburzeniami psychicznymi (np. przez kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje) podniosło ok. 347 osób w OPS i PCPR pracujących na rzecz tej grupy niepełnosprawnych (zob. wykres II.5.9).

Wykres II.5.9. Liczba osób w OPS/PCPR pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi w zakresie wsparcia środowiskowego, które w latach 2014-2016 podniosły kwalifikacje zawodowe (np. kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje)

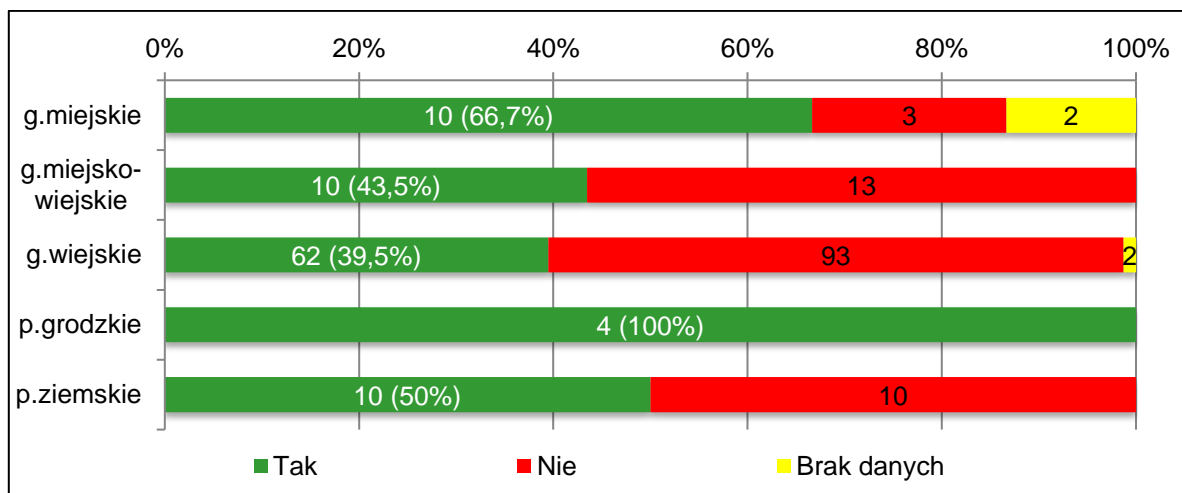
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

⁹⁷ Por. A. Kochański, *Mieszkalnictwo chronione na Lubelszczyźnie*, <http://opiekapsychiatrycznalubelskie.pl/mieszkalnictwo-chronione-na-lubelszczyźnie> (dostęp: 2.10.2017).

Ze szkoleń, kursów, studiów i innych form podnoszenia kwalifikacji w zakresie zdrowia psychicznego korzystały najczęściej osoby pracujące w OPS w powiatach grodzkich (100%), gminach miejskich (66,7%) lub PCPR (50%). Rzadziej są to osoby z gmin miejsko-wiejskich (43,5%) i gmin wiejskich (ok. 40%) (zob. wykres II.5.10).

W *Strategii* założono, że w ciągu 7 lat kwalifikacje podniesie ok. 700 osób pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi. Badania przeprowadzone wśród OPS i PCPR na Lubelszczyźnie wykazały, że w latach 2014-2016 takich osób było 347, co stanowiłoby ok. 50% zakładanego celu. Należy jednak zaznaczyć, że wskaźnik nie jest sformułowany jednoznacznie. Pracujący na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, to również osoby zatrudnieni w instytucjach opieki zdrowotnej, placówkach wsparcia środowiskowego, ZAZ, WTZ, spółdzielniach inwalidów, organizacjach społecznych działających na rzecz tej grupy osób niepełnosprawnych. Przy ograniczonych zasobach finansowych i czasowych nie sposób dotrzeć do wszystkich grup docelowych. Pytanie o liczbę osób pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi w zakresie wsparcia środowiskowego, które w latach 2014-2016 podniosły kwalifikacje zawodowe (np. kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje) skierowano dodatkowo tylko do 60 ośrodków wsparcia oraz klubów samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi działających na terenie województwa lubelskiego, a także do 7 ZAZ i 59 WTZ. Ankiety wypełniło 50 ŚDS (83,3%), 7 ZAZ (100%) i 45 WTZ (76,3%) (zob. tabelę II.5.2).

Wykres II.5.10. Liczba/odsetek JST, w których przynajmniej 1 osoba w OPS/PCPR, pracująca na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi w zakresie wsparcia środowiskowego, podniosła kwalifikacje zawodowe (np. kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje) w latach 2014-2016 (n=96 na 219 przebadanych JST)

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Tabela II.5.2. Liczba ankiet (nie)wypełnionych przez ŚDS, ZAZ oraz WTZ w woj. lubelskim

Liczba ankiet	ŚDS		ZAZ		WTZ	
	n	%	n	%	n	%
wypełnionych	50	83,3%	7	100,0%	45	76,3%
niewypełnionych	10	16,7%	0	0,0%	14	23,7%

Źródło: Opracowanie własne w oparciu
o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

W oparciu o uzyskane odpowiedzi ustalono, że w 50 placówkach ŚDS jest 621 osób pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, 475 (76,5%) z nich podniosło swoje kwalifikacje zawodowe. Oznacza to, że w analizowanym okresie $\frac{3}{4}$ pracowników ŚDS podniosło swoje kwalifikacje uczestnicząc w różnego rodzaju szkoleniach, kursach, studiach podyplomowych. W WTZ na 516 osób pracujących na rzecz chorujących psychicznie kwalifikacje podniosło 347 osób (67,2%). W ZAZ tylko co piąty pracownik tej placówki podniósł swoje kwalifikacje (zob. tabele II.5.3-5).

Tabela II.5.3. Liczba osób w ŚDS pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi w zakresie wsparcia środowiskowego w latach 2014-2016, które podniosły kwalifikacje zawodowe – statystyki opisowe

Liczba osób w ŚDS pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi	n	min	średnia	mediana	max
ogółem	621	4	12,4	10	31
które podniosły kwalifikacje zawodowe	475	0	9,7	9	29

Źródło: Opracowanie własne w oparciu
o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Tabela II.5.4. Liczba osób w ZAZ pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi w zakresie wsparcia środowiskowego w latach 2014-2016, które podniosły kwalifikacje zawodowe – statystyki opisowe

Liczba osób w ZAZ pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi	n	min	średnia	mediana	max
ogółem	58	3	8,3	5	20
które podniosły kwalifikacje zawodowe	12	0	1,7	2	5

Źródło: Opracowanie własne w oparciu
o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Tabela II.5.5. Liczba osób w WTZ pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi w zakresie wsparcia środowiskowego w latach 2014-2016, które podniosły kwalifikacje zawodowe – statystyki opisowe

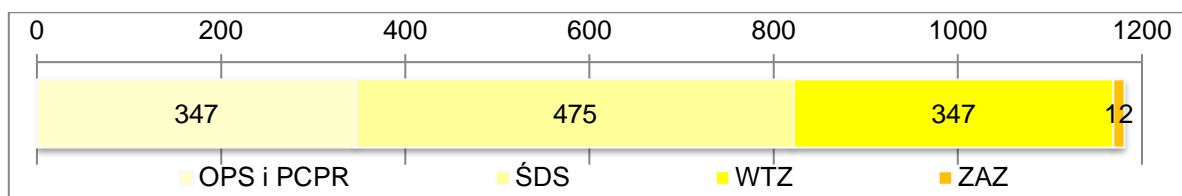
Liczba osób w WTZ pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi	n	min	średnia	mediana	max
ogółem	516	3	11,4	11	19
które podniosły kwalifikacje zawodowe	347	0	7,8	9	16

Źródło: Opracowanie własne w oparciu
o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wyniki uzyskane tylko w oparciu o ankiety uzyskane od OPS, PCPR, ŚDS, WTZ i ZAZ wskazują, że zakładany w *Strategii* wskaźnik 700 osób pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, które podniosą swoje kwalifikacje został już przekroczony.

W latach 2014-2016 kwalifikacje podniosło łącznie 1 181 osób pracujących w tych instytucjach (zob. wykres II.5.11).

Wykres II.5.11. Liczba osób w OPS, PCPR, ŚDS, WTZ i ZAZ pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, które podniosły kwalifikacje zawodowe

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Dostępne badania wskazują ponadto na konieczność poprawy dostępności i jakości usług dla osób z zaburzeniami psychicznymi przez zwiększenie zakresu i liczby usług dla tych osób i ich rodzin. Przykładowo badania przeprowadzone w 2015 r. przez Lubelskie Stowarzyszenie Ochrony Zdrowia Psychicznego wykazały, że tego rodzaju usługi są mało dostępne szczególnie na obszarach wiejskich. Autorzy *Raportu dotyczącego dostępności środowiskowych form opieki psychiatrycznej na terenie województwa lubelskiego* stwierdzili m.in., że „badani z obszarów wiejskich w stosunku do badanych osób z zaburzeniami psychicznymi mieszkających w miastach ocenili gorzej dostępność zarówno do poradni zdrowia psychicznego jak i psychiatrycznego oddziału dziennego w swoim miejscu zamieszkania; wyrażali bardziej krytyczne opinie na temat funkcjonowania w ich miejscu zamieszkania zarówno systemu aktywizacji zawodowej, jak i informacji o dostępnych formach pomocy w kryzysie psychicznym”⁹⁸.

Na brak dostępności świadczeń opieki psychiatrycznej w latach 2011-2015 wskazuje również raport NIK, który krytycznie ocenia realizację *Narodowego Programu Ochrony Zdrowia Psychicznego na lata 2011-2015* (NPOZP 2011-2015), zarówno przez administrację rządową, jak i samorządową. W ocenie NIK przyczyną niezrealizowania NPOZP były: niezaplanowanie środków finansowych przez realizatorów zadań Programu, nieskuteczna koordynacja Programu, ogólnikowość części celów i zadań, a także brak woli i konsekwencji we wprowadzaniu zmian⁹⁹.

Działania strategiczne w obszarze ochrony zdrowia psychicznego przyjęte w Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 realizowane są w oparciu o try wojewódzkie programy:

- 1) *Wojewódzki Program poszerzania, zróżnicowania i unowocześniania pomocy i oparcia społecznego dla osób z zaburzeniami psychicznymi w zakresie pomocy: bytowej, mieszkaniowej, stacjonarnej, samopomocy środowiskowej na lata 2014-2016*¹⁰⁰.

⁹⁸ A. Kochański, M. Michalak, *Raport dotyczący dostępności środowiskowych form opieki psychiatrycznej na terenie województwa lubelskiego*, Lubelskie Stowarzyszenie Ochrony Zdrowia Psychicznego, Lublin 2015, s. 72.

⁹⁹ Zob. *Realizacja zadań Narodowego Programu Ochrony Zdrowia Psychicznego. Informacja o wynikach kontroli*, NIK, Warszawa 2017, s. 10.

¹⁰⁰ Załącznik do Uchwały Nr CCLV/5306/2014 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 1 lipca 2014 r.

- 2) *Wojewódzki Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych na lata 2017-2020*¹⁰¹.
- 3) *Wojewódzki Program Przeciwdziałania Narkomanii na lata 2017-2020*¹⁰².

II.6. Obszar: rozwój społeczności lokalnej

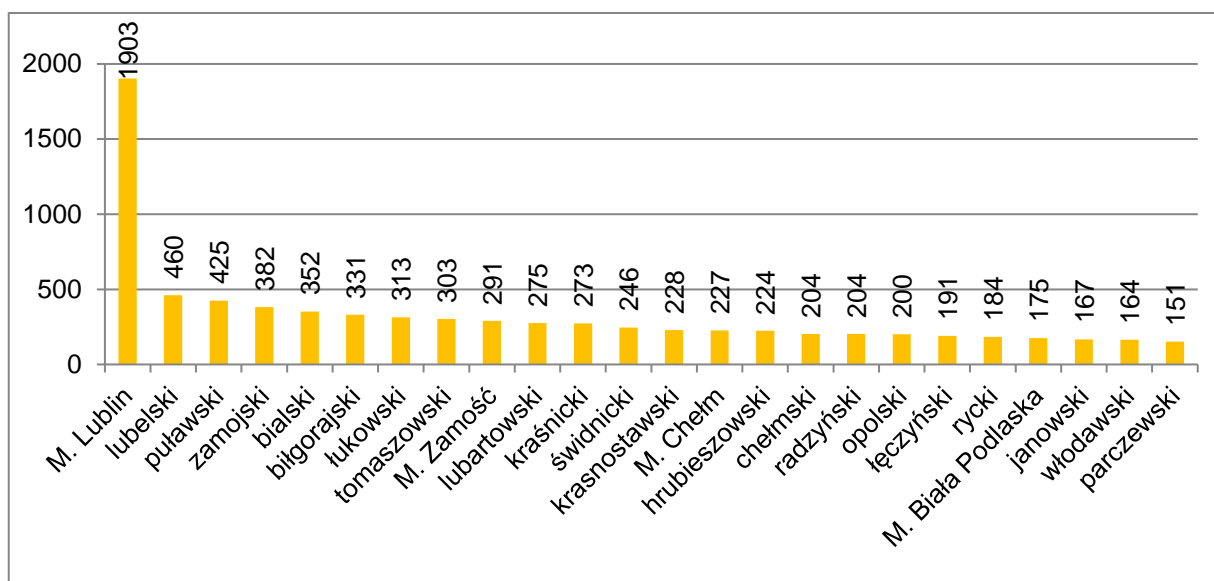
Według danych na dzień 31 grudnia 2016 r. zawartych rejestrze REGON Głównego Urzędu Statystycznego w Polsce zarejestrowanych było 141 618 fundacji oraz stowarzyszeń i innych organizacji społecznych. W województwie lubelskim jest ich 7 873. Trudno jednak oszacować ich dokładną liczbę. Z jednej strony co roku rejestrowanych jest kilka tysięcy nowych organizacji. Nie oznacza to jednak, że z roku na rok polski sektor organizacji pozarządowych powiększa się o taką liczbę. Procesowi powstawania nowych organizacji towarzyszy bowiem proces zawieszania działalności organizacji na pewien czas, a niekiedy nawet „zamykania” działalności. Z drugiej strony występują znaczne rozbieżności pomiędzy danymi podawanymi przez rejestry GUS (REGON), bazy.ngo.pl a także KRS. Rejestr REGON, w przeciwieństwie do pozostałych wykazów, cechuje się kompletnością. Jednak jest on „bardzo rzadko i mało systematycznie weryfikowany, a w związku z tym, w dużej mierze nieaktualny”¹⁰³. Szacuje się, że w rzeczywistości ok. 20-25% organizacji pozarządowych w Polsce zaprzestało działalności i jest w trakcie wyrejestrowania, albo nie prowadzi działań statutowych. W województwie lubelskim co czwarta organizacja pozarządowa (24,2%) ma swoją siedzibę w Lublinie. Natomiast w powiecie lubelskim, drugim co do ilości organizacji, znajduje się 5,8%, a puławskim 5,4% wszystkich organizacji na Lubelszczyźnie. W pozostałych powiatach liczba organizacji pozarządowych nie przekracza 5%. Najmniejsza ilość organizacji pozarządowych występuje w powiecie, parczewskim (151), włodawskim (164) i janowskim (167) (zob. wykres II.6.1 oraz kartogram II.6.1).

Wykres II.6.1. Liczba fundacji, stowarzyszeń i innych organizacji społecznych w powiatach woj. lubelskiego (stan na dzień 31 XII 2016 r.)

¹⁰¹ Załącznik do Uchwały Nr XXV/362/2016 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 grudnia 2016 r.

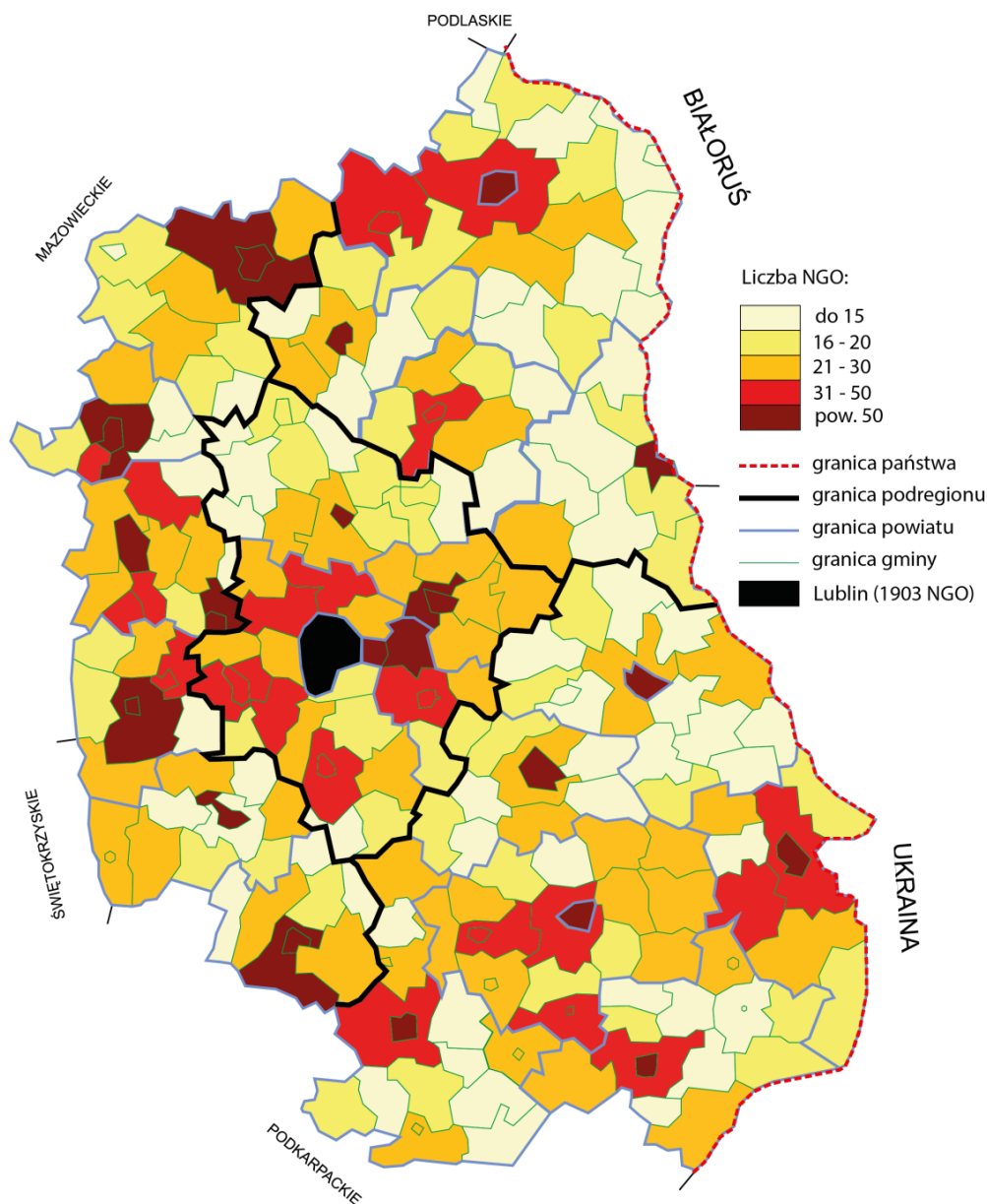
¹⁰² Załącznik do Uchwały Nr XXV/363/2016 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 grudnia 2016 r.

¹⁰³ M. Gumkowska, J. Herbst, P. Radecki, *Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych. Raport z badania 2008*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2010, s. 20, 141; por. E. Wildner, M. Chydrasińska, K. Gosztyła i inni, *Sprawozdanie z funkcjonowania ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie za 2008 rok*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2010, s. 15.

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z BDL GUS 2017

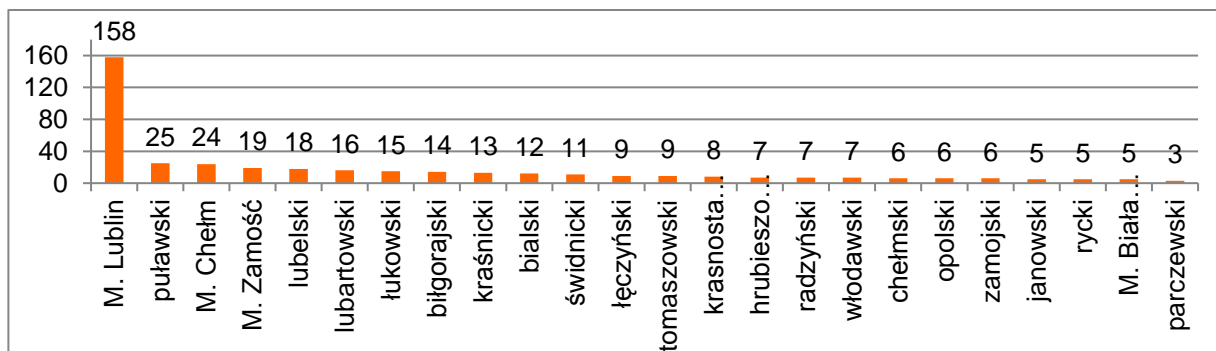
- **Kartogram II.6.1. Liczba fundacji, stowarzyszeń i innych organizacji społecznych w gminach woj. lubelskiego (stan na dzień 31 XII 2016 r.)**

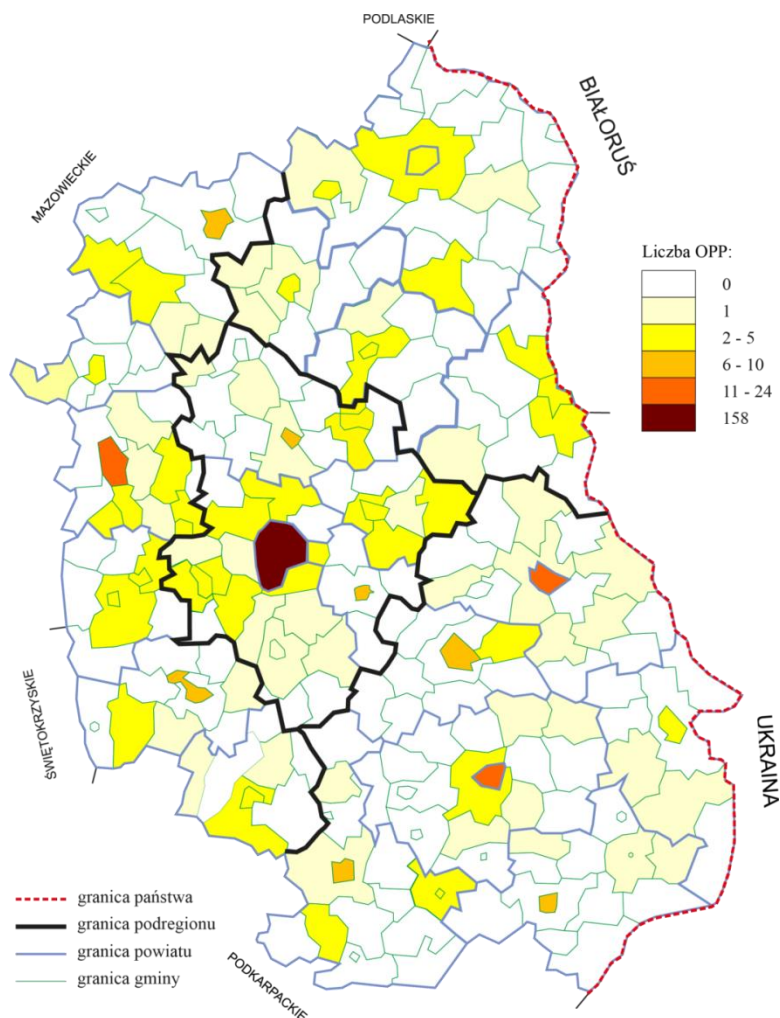
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z BDL GUS 2017

Organizacje posiadające status organizacji pożytku publicznego (w skrócie OPP) stanowią kategorię organizacji pozarządowych, którym warto poświęcić odrębną analizę. Według stanu z października 2017 r. w Polsce zarejestrowanych było 8 517 organizacji pożytku publicznego uprawnionych do otrzymania 1% podatku dochodowego od osób fizycznych za rok 2016. Na Lubelszczyźnie jest 408 takich organizacji. W Lublinie znajduje się 38,7% (158) wszystkich OPP z tego regionu. W powiecie puławskim, drugim co do ilości OPP, znajduje się 6,1% (25), a w mieście Chełm 5,9% (24) wszystkich OPP na Lubelszczyźnie. Najmniej organizacji pożytku publicznego jest w powiecie parczewskim – 0,7% (3) (zob. wykres II.6.2 oraz kartogram II.6.2).

Wykres II.6.2. Liczba organizacji pożytku publicznego w powiatach woj. lubelskiego, uprawnionych do otrzymania 1% podatku dochodowego od osób fizycznych za rok 2016 (stan na X 2017 r.)

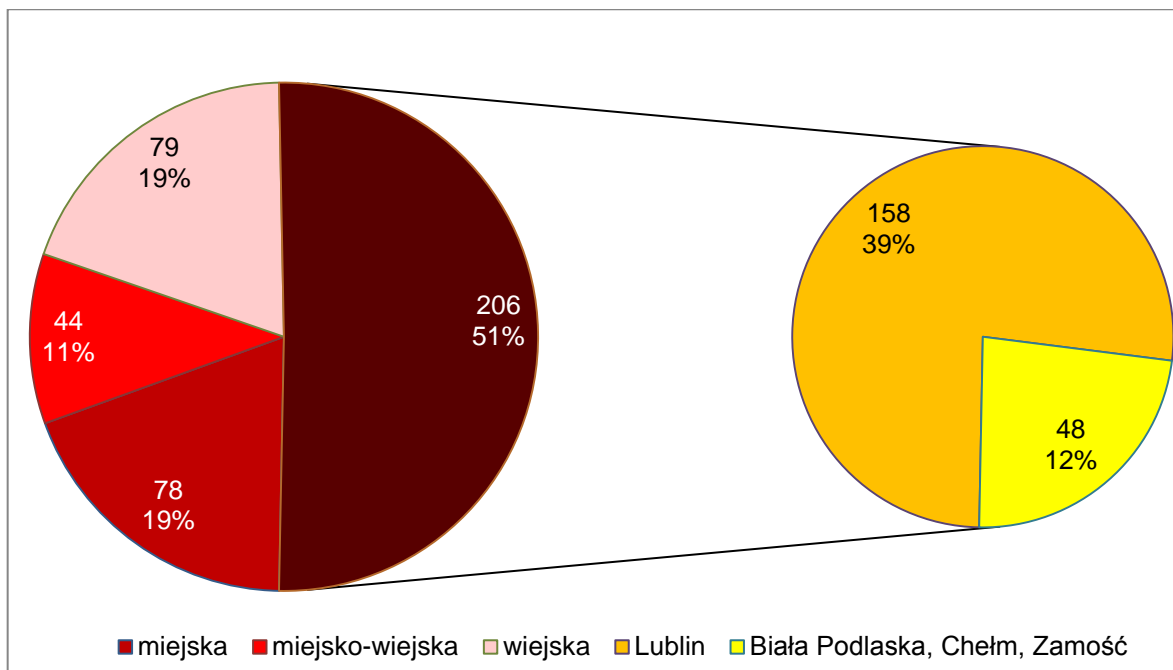
- Kartogram II.6.2. Liczba organizacji pożytku publicznego w gminach woj. lubelskiego uprawnionych do otrzymania 1% podatku dochodowego od osób fizycznych za rok 2016 (stan na X 2017 r.)**

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o „Wykaz organizacji pożytku publicznego uprawnionych do otrzymania 1% podatku dochodowego od osób fizycznych za rok 2016, sporządzony zgodnie z art. 27a ust.3a i 5 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie”

Co druga organizacja OPP uprawniona do otrzymania 1% mieści się w mieście grodzkim, w tym 39% ma swoją siedzibę w Lublinie. Duża koncentracja liczby OPP widoczna jest także w innych aglomeracjach miejskich (n=78). Na obszarach wiejskich znajduje się 79 OPP, najczęściej jest to jedna tego typu organizacja na terenie gminy, rzadziej 2 do 5.

Wykres II.6.3. Liczba organizacji pożytku publicznego w woj. lubelskim uprawnionych do otrzymania 1% podatku dochodowego od osób fizycznych za rok 2016 (stan na X 2017 r.) – podział ze względu na rodzaj jednostki samorządu terytorialnego

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o „Wykaz organizacji pożytku publicznego uprawnionych do otrzymania 1% podatku dochodowego od osób fizycznych za rok 2016, sporządzony zgodnie z art. 27a ust.3a i 5 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie”

Ocena stopnia realizacji wskaźników

Celem głównym przyjętym w *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*, w obszarze „rozwój społeczności lokalnej” jest „Aktywna społeczność lokalna województwa lubelskiego”. Realizacja tego celu przyczyni się do wzrostu poziomu zaangażowania obywateli i organizacji społecznych w życiu społeczności lokalnych w województwie lubelskim, poprawy warunków funkcjonowania oraz stabilności finansowej organizacji pozarządowych. W *Strategii* przyjęto również założenie, że dzięki wsparciu rozwoju lokalnych liderów oraz poprawie dostępu do informacji zwiększy się poziom zaangażowania obywateli w funkcjonowanie samorządu lokalnego poprzez udział w wyborach i referendach lokalnych, a także poprzez wyrażanie opinii w konsultacjach społecznych czy zaangażowanie w przygotowanie i realizację inicjatyw lokalnych, budżetu obywatelskiego oraz funduszu sołeckiego. Wzmacnianie aktywności społeczności lokalnych w regionie odbywa się o wdrożenie działań w ramach takich celów operacyjnych, jak:

Cel operacyjny 1: Poprawa trwałości i stabilności funkcjonowania organizacji pozarządowych w województwie lubelskim do 2020 roku.

Cel operacyjny 2: Rozwój współpracy administracji publicznej z sektorem pozarządowym w województwie lubelskim do 2020 roku.

Cel operacyjny 3: Wzrost zaangażowania społecznego mieszkańców województwa lubelskiego do 2020 roku.

Szacunkowy poziom realizacji wskaźników w obszarze rozwój społeczności lokalnej prezentuje tabela II.6.1.

Tabela II.6.1. Poziom realizacji wskaźników w obszarze: rozwój społeczności lokalnej

Wskaźniki dla obszaru rozwój społeczności lokalnej					
Lp.	Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 2013 r. lub ostatni)	2014-2016	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników
Cel operacyjny 1: Poprawa trwałości i stabilności funkcjonowania organizacji pozarządowych w województwie lubelskim do 2020 roku					
54	1. Liczba organizacji parasolowych inicjujących działania na rzecz organizacji członkowskich	brak danych	86 organizacji działających na rzecz innych organizacji ¹⁰⁴ , w tym: 29 federacji i związków stowarzyszeń ¹⁰⁵	6	dane uzyskane od organizacji pozarządowych, dane gromadzone przez ROPS, dane z gmin i powiatów
55	2. Liczba gminnych i powiatowych rad pożytku publicznego	brak danych	16 ¹⁰⁶	117	
Cel operacyjny 2: Rozwój współpracy administracji publicznej z sektorem pozarządowym w województwie lubelskim do 2020 roku					
56	1. Liczba partnerstw lokalnych działających na terenie województwa lubelskiego	brak danych	Badania ROPS Lublin 2017: 182, w tym partnerstwo/a, które prowadzą działalność na rzecz: <ul style="list-style-type: none">• integracji społecznej – 67• ekonomii społecznej – 25• zatrudnienia/ rynku pracy – 45• rozwoju lokalnego – 37• inne – 17	100	dane uzyskane od organizacji pozarządowych, dane gromadzone przez ROPS, dane z gmin i powiatów

¹⁰⁴ Źródło: <http://bazy.ngo.pl/organizacje-pozarzadowe> (dostęp: 11.10.2017), w wyszukiwarce jako odbiorców działań wskazano „organizacje pozarządowe”.

¹⁰⁵ Tamże. Wyszukiwanie ograniczono do federacji i związków stowarzyszeń.

¹⁰⁶ Dane uzyskane w trakcie badań ankietowych przeprowadzonych przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie w sierpniu 2017 r.

57	2. Liczba organizacji biorących udział w konsultacjach oraz zespołach opracowujących dokumenty strategiczne na poziomie samorządów	brak danych	Badania ROPS Lublin 2017: 658	100	
----	--	-------------	-------------------------------	-----	--

Cel operacyjny 3: Wzrost zaangażowania społecznego mieszkańców województwa lubelskiego do 2020 roku

58	1. Liczba wyłonionych liderów oraz osób biorących udział w działaniach podnoszących kompetencje w działalności społecznej i obywatelskiej	brak danych	Badania ROPS Lublin 2017: 494	117	dane uzyskane od organizacji pozarządowych, dane gromadzone przez ROPS, dane z gmin i powiatów
59	2. Liczba inicjatyw, kampanii skierowanych do dzieci, młodzieży i dorosłych promujących aktywność społeczną i obywatelską	brak danych	Badania ROPS Lublin 2017: 3 174	70	

Źródło: serwis – bazy.ngo.pl; Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, ROPS 2016; wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

6) Wskaźniki w obszarze: rozwój społeczności lokalnej

Jednym z celów operacyjnych w analizowanym obszarze jest „poprawa trwałości i stabilności funkcjonowania organizacji pozarządowych w województwie lubelskim do 2020 roku” (**cel operacyjny 1**). Cel ten realizowany jest przez:

- zwiększenie liczby zadań administracji publicznej zleczanych organizacjom pozarządowym oraz środków finansowych przeznaczanych na ich realizację,
- edukację w zakresie realizacji zadań publicznych,
- zwiększenie liczby uchwalanych przez samorzady wieloletnich programów współpracy z organizacjami pozarządowymi,
- wspieranie powstawania lokalnych rad działalności pożytku publicznego,
- zwiększenie kwalifikacji kadr organizacji pozarządowych w zakresie zarządzania organizacją, pozyskiwania środków (*fundraising*),
- tworzenie nowych i wzmocnienie potencjału istniejących organizacji parasolowych w reprezentowaniu oraz merytorycznym wsparciu działań organizacji członkowskich,
- wsparcie infrastrukturalne.

W/w działania monitorowane są w corocznie sporządzanych sprawozdaniach z realizacji programu współpracy województwa lubelskiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego. W *Strategii* ograniczono się do monitorowania 2 wskaźników:

- 1) liczby organizacji parasolowych inicjujących działania na rzecz organizacji członkowskich,
- 2) liczby gminnych i powiatowych rad pożytku publicznego.

54. Liczba organizacji parasolowych inicjujących działania na rzecz organizacji członkowskich

Przeprowadzone analizy wykazały, że rozwojem sektora obywatelskiego na Lubelszczyźnie zajmuje się ok. 86 organizacji działających na rzecz innych organizacji (dane według serwisu bazy.ngo.pl). Ważną grupę tego typu struktur pośrednich stanowią federacje i związki stowarzyszeń społecznych, których celem jest m.in. wzmocnianie organizacji członkowskich. Dane bazy.ngo.pl pokazują, że wśród 86 organizacji działających na rzecz innych organizacji obywatelskich, 29 to federacje i związki stowarzyszeń.

Wskaźnik dot. liczby organizacji parasolowych inicjujących działania na rzecz organizacji członkowskich wydaje się być niedoszacowany. Na etapie tworzenia *Strategii* zakładano, że do 2020 roku na Lubelszczyźnie będzie działało ok. 6 tego typu struktur. „Organizacjami parasolowymi” są podmioty, które wspierają inne organizacje obywatelskie, a zwłaszcza organizacje członkowskie, dobrowolnie przystępujące do wybranej przez siebie federacji lub związku stowarzyszeń. Struktury związkowe są zwykle rzecznikami interesów organizacji pozarządowych wobec władz samorządowych i innych podmiotów społecznych, ponadto stwarzają płaszczyznę do współpracy, nawiązywania nowych kontaktów, wymiany informacji i doświadczeń oraz inicjowania wspólnych projektów.

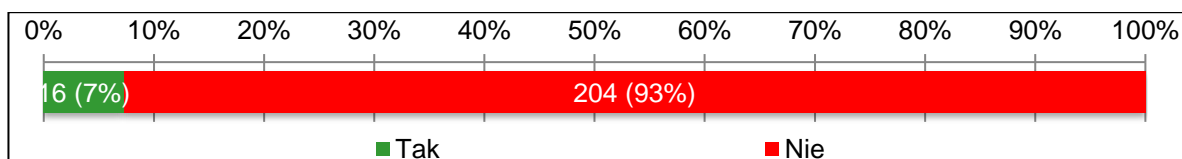
55. Liczba gminnych i powiatowych rad pożytku publicznego

Ważną rolę w procesie kształtowania warunków sprzyjających rozwojowi struktur obywatelskich mogą odgrywać również rady pożytku publicznego. Kompetencje rad działalności pożytku publicznego zostały określone w *ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*¹⁰⁷. Zgodnie z zapisami tejże ustawy rada jest organem

¹⁰⁷ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Dz.U.2018 poz. 450

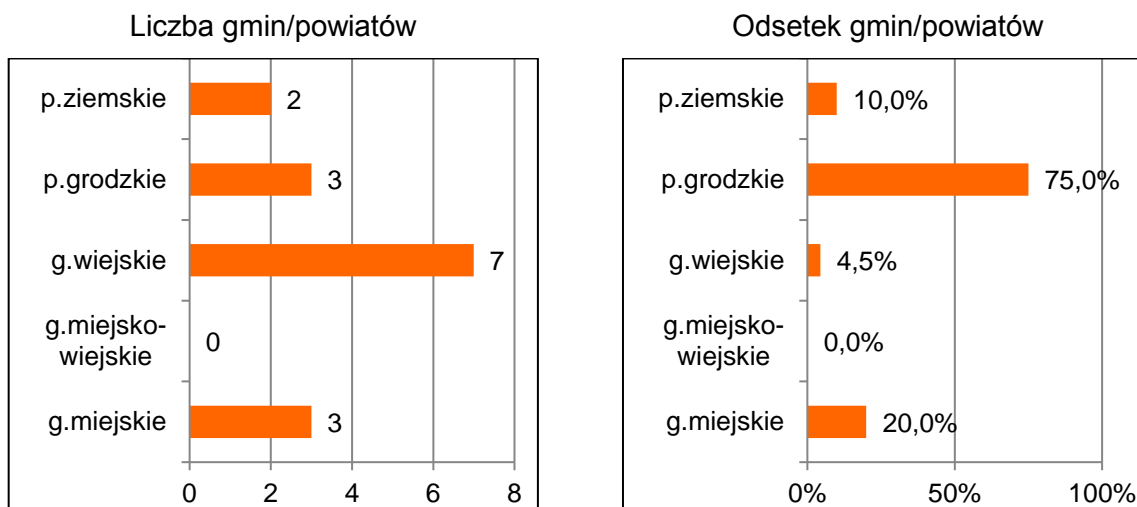
konsultacyjnym i opiniodawczym w zakresie współpracy samorządu lokalnego z trzecim sektorem. Do zadań tego typu ciał konsultacyjno-doradczych należy m.in.: opiniowanie projektów dokumentów strategicznych oraz uchwał i aktów prawa miejscowego dotyczących sfery pożytku publicznego, wyrażanie opinii w sprawach dotyczących funkcjonowania organizacji, zlecania im zadań publicznych, udzielanie pomocy w przypadku sporów pomiędzy organizacjami a administracją publiczną. Badania przeprowadzone przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie w sierpniu 2017r., na grupie 220 jednostek administracji publicznej w woj. lubelskim wykazały, że w regionie funkcjonuje tylko 16 rad pożytku publicznego (zob. wykres II.6.4).

Wykres II.6.4. Czy na terenie gminy/powiatu funkcjonuje rada działalności pożytku publicznego (N=220, uwzględniono także samorząd wojewódzki)?

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wykresy II.6.5-6. Liczba/odsetek gmin/powiatów, w których funkcjonuje rada działalności pożytku publicznego (N=219) – podział według typu gminy/powiatu

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Rady działają głównie w miastach na prawach powiatu (Lublin, Chełm, Zamość), w 3 gminach miejskich (Hrubieszów, Krasnystaw, Puławy), w 2 powiatach ziemskich (kraśnicki, puławski) oraz w 7 gminach wiejskich (Garbów, Niedrzwica Duża, Krzywda, Stanin, Końskowola, Rachanie, Adamów w pow. łukowskim). Na poziomie regionu funkcjonuje Rada Działalności Pożytku Publicznego Województwa Lubelskiego.

W *Strategii* założono ponadto, że do 2020 r. ma powstać 117 gminnych i powiatowych rad pożytku publicznego. Analizy i badania przeprowadzone przez ROPS w Lublinie wykazały, że w województwie działa tylko 16 takich rad. Osiągnięcie zakładanej liczby w perspektywie kilku najbliższych lat wydaje się być nierealne. Należałoby skorygować wskaźnik i obniżyć do liczby możliwej do osiągnięcia (np. do 20), a także podjąć działania

przede wszystkim wzmacniające uprawnienia rad (struktury te powinny mieć większe kompetencje niż ma to miejsce obecnie. Realizacja tego postulatu wymaga jednak zmian w *ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, a w konsekwencji także w dokumentach programowych na poziomie gminy, powiatu i województwa. Dostępne badania wykazują, że rady nie mają wpływu na kształt ostateczny wielu kwestii istotnych dla trzeciego sektora. Zbyt duży nacisk kładzie się na opiniowanie dokumentów strategicznych niż doradzanie, czy dawanie radom szansy na podejmowanie własnych inicjatyw. Ograniczone uprawnienia, pozorność części działań itd. sprawiają, że niektóre organizacje nie są zainteresowane uczestnictwem w tego typu strukturach¹⁰⁸) i promujące tę formę współpracy między lokalnym samorządem i sektorem organizacji społecznych w gminach i powiatach, które nie mają jeszcze takiej rady, natomiast mają potencjał i możliwości do jej utworzenia.

Drugim istotnym celem operacyjnym w obszarze „rozwój społeczności lokalnej” jest „rozwój współpracy administracji publicznej z sektorem pozarządowym w województwie lubelskim do 2020 roku” (**cel operacyjny 2**), w którym założono realizację następujących działań:

- wspieranie procesu budowania partnerstw lokalnych opartych na współpracy międzysektorowej i edukacja w tym zakresie,
- zwiększenie liczby konsultacji społecznych przeprowadzanych przez samorządy,
- włączenie przedstawicieli NGO do różnego rodzaju rad konsultacyjnych i grup konsultacyjnych oraz zespołów opracowujących dokumenty programowe i strategiczne na poziomie gminy/powiatu/województwa.

Ocenę poziomu realizacji powyższych działań oparto na monitorowaniu dwóch zasadniczych wskaźników:

- 1) liczby partnerstw lokalnych działających na terenie województwa lubelskiego oraz
- 2) liczby organizacji biorących udział w konsultacjach oraz zespołach opracowujących dokumenty strategiczne na poziomie samorządów.

56. Liczba partnerstw lokalnych działających na terenie województwa lubelskiego

Badania przeprowadzone przez ROPS w Lublinie wykazały, że – na 219 gmin i powiatów, które udzieliły odpowiedzi na wysłaną ankietę – w 76 z nich funkcjonowały struktury o charakterze partnerskim. W ankiecie podano szeroką definicję partnerstwa rozumianego jako platformy „współpracy pomiędzy różnorodnymi partnerami, którzy wspólnie, w sposób systematyczny, trwałe i z wykorzystaniem innowacyjnych metod oraz środków planują, projektują, wdrażają i realizują określone działania i inicjatywy, których celem jest rozwój lokalnego środowiska społeczno-gospodarczego i budowa tożsamości lokalnej wśród członków danej społeczności”¹⁰⁹.

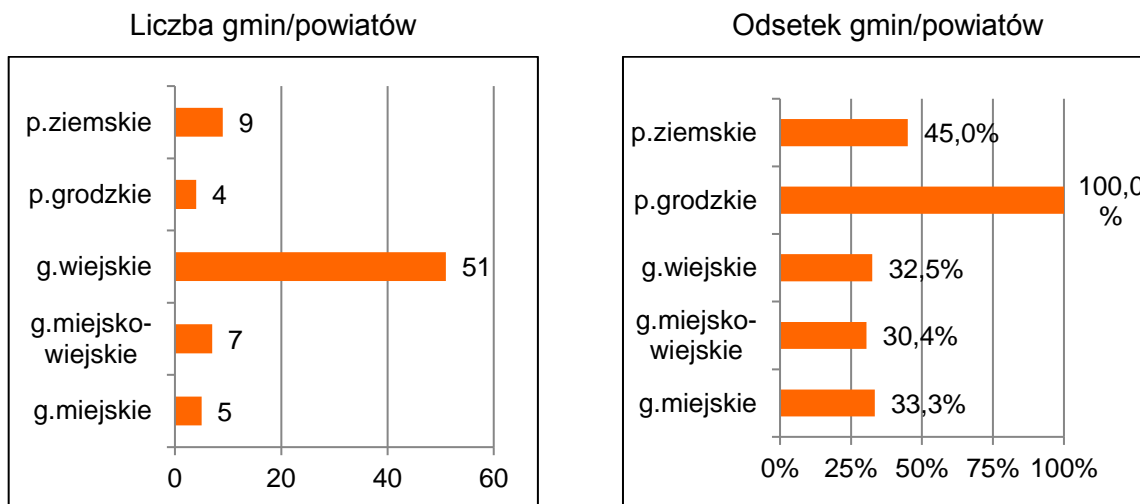
Badania wykazały, że we wszystkich powiatach grodzkich funkcjonują partnerstwa (w Lublinie – 11; Zamościu – 3; w Białej Podlaskiej i Chełmie – po 1). Partnerstwa funkcjonują także na poziomie powiatów ziemskich, ale tylko 9 JST na tym poziomie (45% wszystkich powiatów ziemskich) przyznało się do funkcjonowania partnerstwa. Poglębione analizy wykazały jednak, że partnerstwa funkcjonują w zasadzie we wszystkich powiatach ziemskich (przykładowo nie wszystkie badane JST wymieniały LGD, do których należą także samorządy powiatowe, czy partnerstwa na rzecz zatrudnienia). Partnerstwa wymieniały

¹⁰⁸ Por. A. Juros, A. Biały, *Kierunki rozwoju dialogu obywatelskiego. Współpraca Gminy Lublin z organizacjami społecznymi. Analiza wyników badań*, Związek Stowarzyszeń Forum Lubelskich Organizacji Pozarządowych, Lublin 2014, s. 71 i nn.

¹⁰⁹ *Przez współpracę do sukcesu. Partnerstwo lokalne na rynku pracy*, red. A. Sobolewski, MPiPS, Warszawa 2007, s. 10.

także co trzecia gmina miejska (n=5; 33,3%); miejsko-wiejska (n=7; 30,4%) oraz wiejska (n=51; 32,5%) (zob. wykresy II.6.7-8).

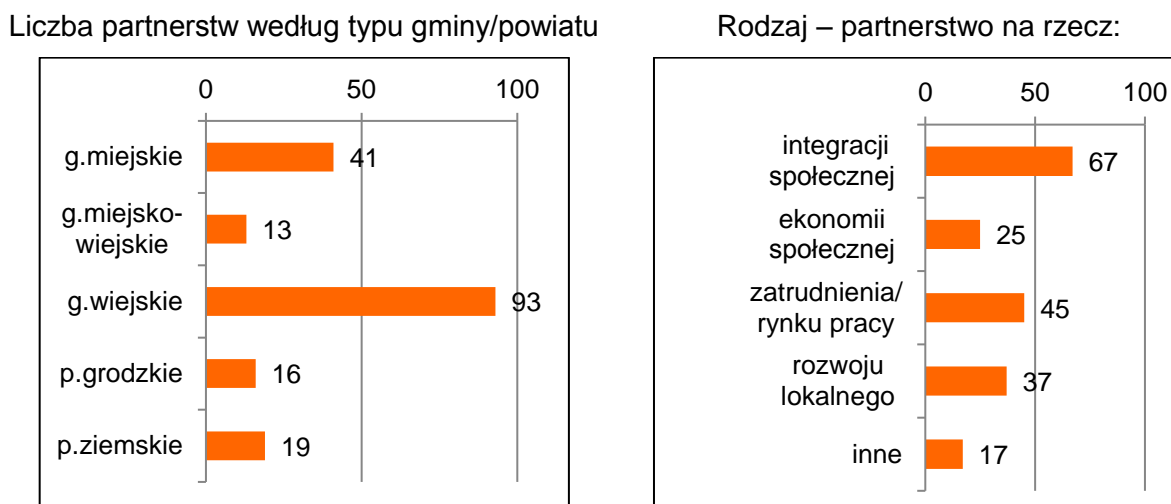
Wykresy II.6.7-8. Liczba/odsetek gmin/powiatów, w których występują partnerstwa (n=76 na 219 przebadanych JST) – podział według typu gminy/powiatu

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Badane JST (n=76) wymieniły w sumie 182 różnego rodzaju partnerstw, najczęściej są to partnerstwa na rzecz integracji społecznej (n=67), zatrudnienia i rynku pracy (n=45) oraz rozwoju lokalnego (n=37). Ponadto, w 25 samorządach funkcjonują partnerstwa wspierające rozwój ekonomii społecznej (zob. wykresy II.6.9-10).

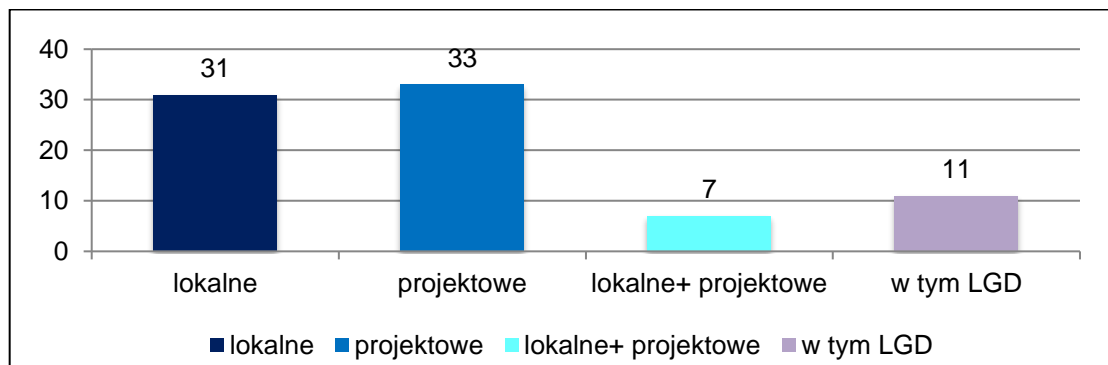
Wykresy II.6.9-10. Liczba partnerstw (w n=76 na 219 przebadanych JST) według typu gminy/powiatu oraz rodzaju partnerstwa

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wartość uzyskanych wyników jest jednak niska, stąd też należałoby podejść do nich z dystansem. Systematyzację uzyskanych wyników utrudnia bowiem odmiennosc podejść do pojęcia „partnerstwo”. Z uwagi na szeroki zakres znaczeniowy wskaźnika, badane jednostki pomocy społecznej podawały różne formy partnerskie: lokalne – zrzeszające najważniejszych aktorów społecznych z sektora publicznego, biznesowego i pozarządowego (np. lokalne grupy działania), branżowe (na rzecz ekonomii społecznej, integracji społecznej, rynku pracy), a nawet projektowe zawiązywane na czas realizacji jakiegoś działania projektowego (zob. wykres II.6.11).

Wykres II.6.11. Liczba gmin/powiatów, które wymieniły partnerstwa lokalne, projektowe, mieszane (w tym LGD) (n=76 na 219 przebadanych JST)

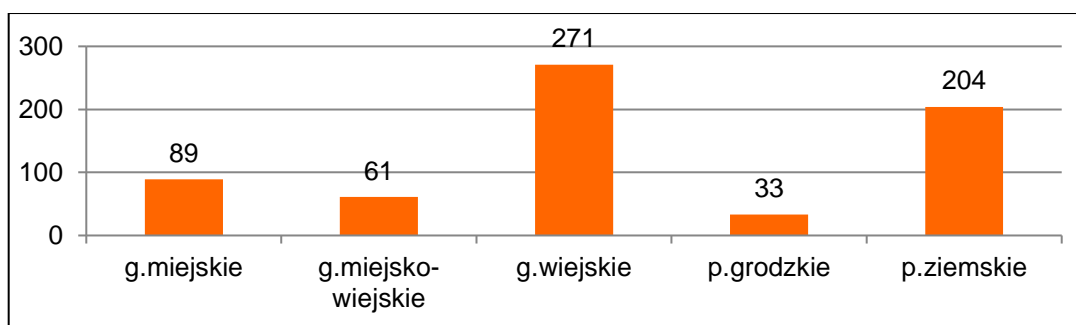
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Podane dane mają charakter szacunkowy. Ze względu na brak rejestrów partnerstw, a także niestabilność tego typu struktur trudno jest oszacować ich dokładną liczbę. Wymaga to przeprowadzenia odrębnych i pogłębionych analiz, np. w ramach badań przeprowadzanych cyklicznie co 2-3 lata przez ROPS w Lublinie i/lub inne jednostki badawcze zajmujące się problematyką partnerstw na Lubelszczyźnie.

57. Liczba organizacji biorących udział w konsultacjach oraz zespołach opracowujących dokumenty strategiczne na poziomie samorządów

Istotnym wskaźnikiem w *Strategii*, służącym do oceny poziomu współpracy administracji publicznej z sektorem pozarządowym w województwie lubelskim jest „liczba organizacji biorących udział w konsultacjach oraz zespołach opracowujących dokumenty strategiczne na poziomie samorządów”. Badania przeprowadzone przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r. wykazały, że w tego rodzaju konsultacjach uczestniczyło w sumie 658 podmiotów non profit w 106 jednostkach administracji publicznej (zob. wykres II.6.12).

Wykres II.6.12. Liczba organizacji pozarządowych, które w latach 2014-2016 wzięły udział w konsultacjach oraz zespołach opracowujących dokumenty strategiczne w gminie/powiecie (strategie, programy, plany itp.) (n=106 na 219 przebadanych JST)

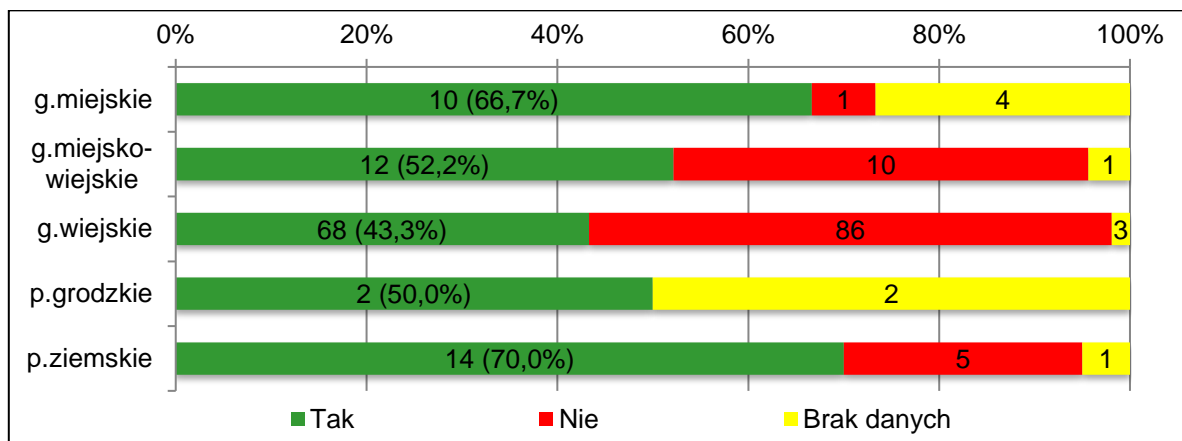

Źródło: Opracowanie własne w oparciu

o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wykres II.6.13. Liczba/odsetek JST, w których przynajmniej 1 organizacja pozarządowa wzięła udział w konsultacjach oraz zespołach opracowujących dokumenty strategiczne w gminie/powiecie (strategie, programy, plany itp.) w latach 2014-2016

(n=106 na 219 przebadanych JST)

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Największy udział organizacji pozarządowych w procesie konsultacji dokumentów planistycznych występował w powiatach ziemskich (70% powiatów ziemskich deklarowało udział NGO w tego rodzaju pracach) i gminach miejskich (66,7%). Należy przypuszczać, że aktywny udział w tego rodzaju konsultacjach biorą udział również organizacje we wszystkich powiatach grodzkich. Dwa powiaty grodzkie (Lublin i Chełm) nie udzieliły odpowiedzi na to pytanie, ze względu na brak możliwości oszacowania dokładnej liczby takich podmiotów.

Podane wartości mają charakter szacunkowy. Ze względu na szeroki zakres znaczeniowy wskaźnika i wielość interpretacji (na co zwracali uwagę także członkowie Zespołu Monitoringowego) nie sposób podać dokładnej liczby organizacji zaangażowanych w proces konsultacji dokumentów strategicznych w gminach i powiatach woj. lubelskiego.

Cel związany z aktywizacją społeczności lokalnych województwa lubelskiego ma być realizowany również przez inicjowanie działań zmierzających do „wzrostu zaangażowania społecznego mieszkańców województwa lubelskiego” (**cel operacyjny 3**), m.in. poprzez:

- wspieranie oddolnych inicjatyw lokalnych, szczególnie na terenach wiejskich,
- wspieranie inicjatyw lokalnych w zakresie tworzenia miejsc pracy (wioski i zagrody tematyczne),
- wspieranie nowoczesnych form aktywizacji obywatelskiej, np. budżet partycypacyjny, konsultacje społeczne drogą elektroniczną,
- podjęcie działań w kierunku upowszechniania i zwiększenia dostępności do informacji publicznej,
- wspieranie procesu wyłaniania i kształcenia lokalnych liderów społecznych,
- edukację skierowaną do dzieci, młodzieży i dorosłych zwiększającą kompetencje w działalności społecznej i obywatelskiej,
- wspieranie działań pobudzających tożsamość regionalną,
- włączanie obywateli i organizacji non profit w działania związane z promocją środowisk lokalnych.

W *Strategii* ograniczono się do monitorowania dwóch wskaźników:

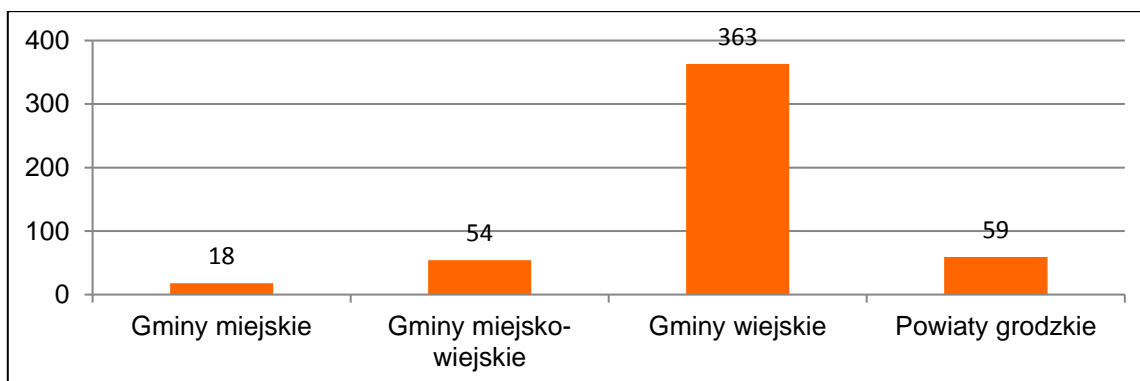
- 1) liczby wyłonionych liderów oraz osób biorących udział w działaniach podnoszących kompetencje w działalności społecznej i obywatelskiej,
- 2) liczby inicjatyw, kampanii skierowanych do dzieci, młodzieży i dorosłych promujących aktywność społeczną i obywatelską.

W oparciu o tak skonstruowane wskaźniki można podać wyłącznie dane szacunkowe, wskaźniki są bowiem na tyle ogólne, że trudno będzie ocenić realizację celu operacyjnego dot. poziomu zaangażowania społecznego mieszkańców województwa lubelskiego.

58. Liczba wyłonionych liderów oraz osób biorących udział w działaniach podnoszących kompetencje w działalności społecznej i obywatelskiej

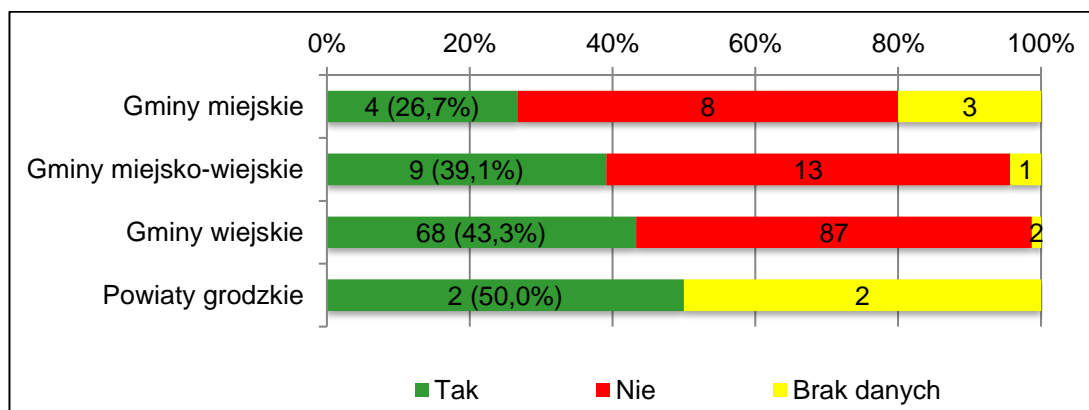
Z badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w 2017 roku wśród 219 JST wynika, że na terenie woj. lubelskiego jest ok. 494 liderów, którzy w latach 2014-2016 inicjowali działania na rzecz społeczności lokalnej oraz osób biorących udział w działaniach podnoszących społeczne i obywatelskie kompetencje mieszkańców (zob. wykresy II.6.14-15). Dane te są jednak niedoszacowane z uwagi na brak odpowiedzi części JST i braki danych, m.in. Miasta Lublin, który nie był w stanie podać takich wartości.

Wykres II.6.14. Liczba liderów, którzy w latach 2014-2016 inicjowali działania na rzecz społeczności lokalnej oraz osób biorących udział w działaniach podnoszących społeczne i obywatelskie kompetencje mieszkańców (n=83 na 219 przebadanych JST)

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wykresy II.6.15. Liczba/odsetek JST, w których liderzy inicjowali działania na rzecz społeczności lokalnej oraz osób biorących udział w działaniach podnoszących społeczne i obywatelskie kompetencje mieszkańców w latach 2014-2016 (n=83 na 219 przebadanych JST)

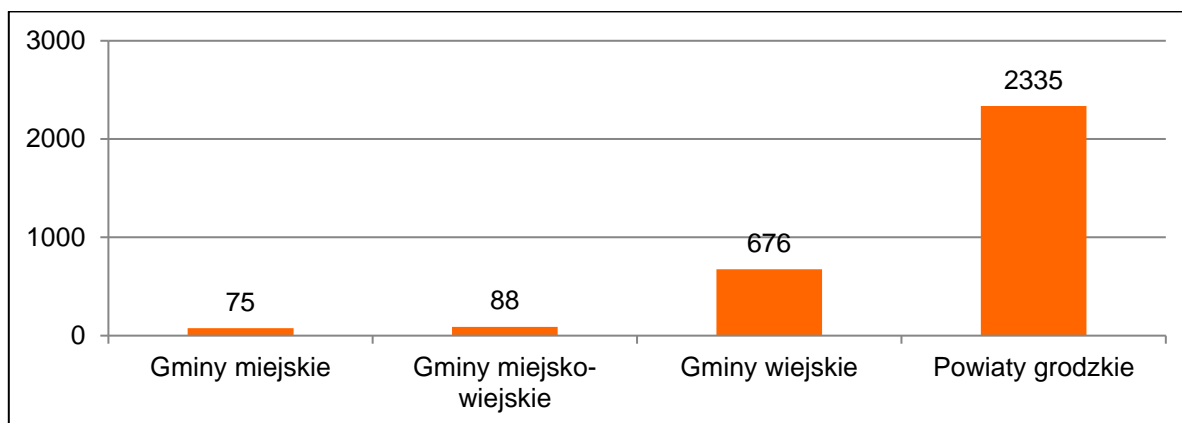
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o

o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

59. Liczba inicjatyw, kampanii skierowanych do dzieci, młodzieży i dorosłych promujących aktywność społeczną i obywatelską

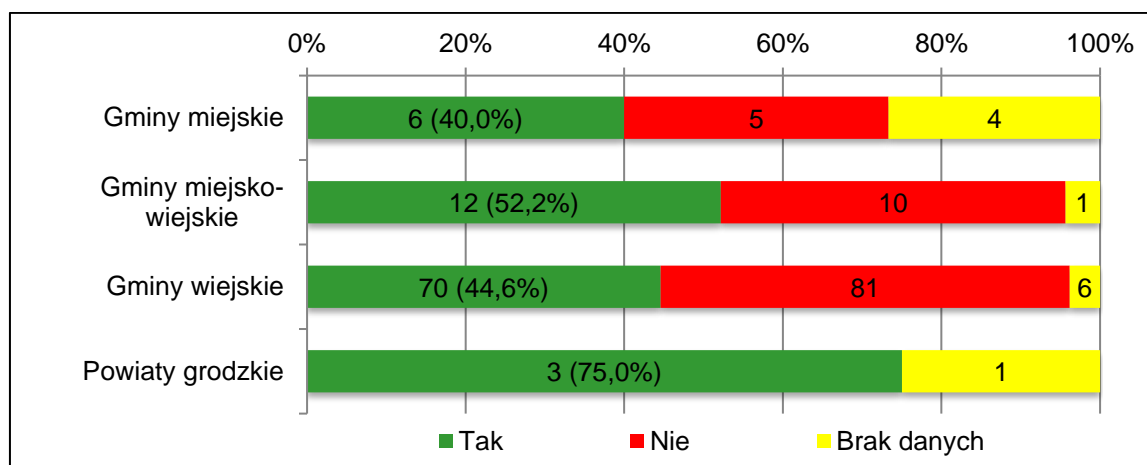
Podobne trudności występują w przypadku próby oszacowania „liczby inicjatyw, kampanii skierowanych do dzieci, młodzieży i dorosłych promujących aktywność społeczną i obywatelską”. Wskaźnik został określony na tyle szeroko, że nie sposób podać jego dokładnej wartości. Z badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r., na podstawie danych zebranych od 219 JST w woj. lubelskim wynika, że w latach 2014-2016 przeprowadzono ok. 3 174 inicjatyw i kampanii skierowanych do dzieci, młodzieży i dorosłych, promujących aktywność społeczną i obywatelską. Inicjatywy te były prowadzone głównie na terenie miast grodzkich (2 335) (zob. wykresy II.6.16-17).

Wykres II.6.16. Liczba inicjatyw, kampanii skierowanych do dzieci, młodzieży i dorosłych, promujących aktywność społeczną i obywatelską, prowadzonych latach 2014-2016 na terenie gmin woj. lubelskiego (n=91 na 219 przebadanych JST)

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Wykresy II.6.17. Liczba/odsetek JST, w których w latach 2014-2016 prowadzono inicjatywy, kampanie skierowane do dzieci, młodzieży i dorosłych, promujących aktywność społeczną i obywatelską (n=91 na 219 przebadanych JST)

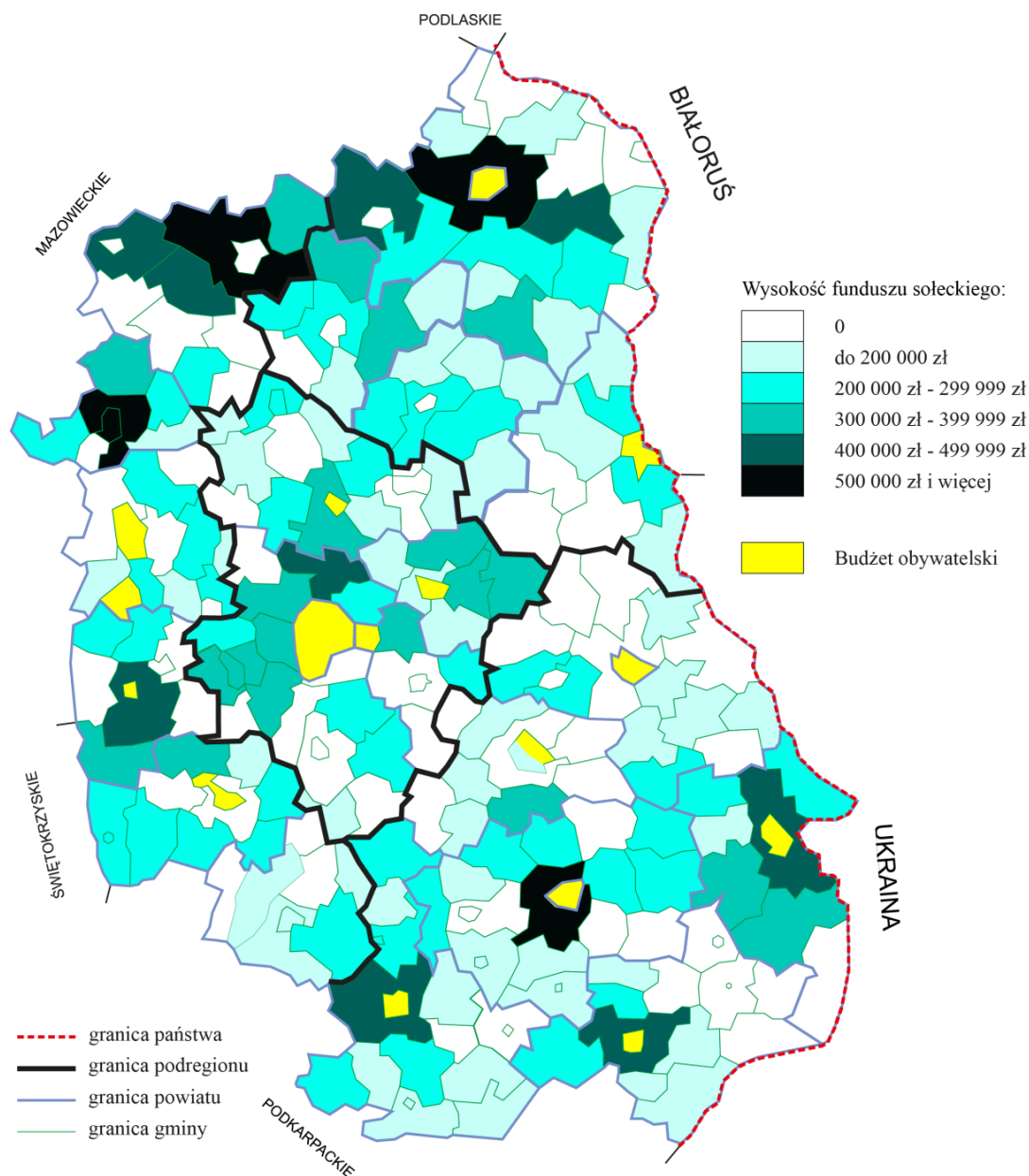

Źródło: Opracowanie własne w oparciu
o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Powyższe dane są jednak niedoszacowane z uwagi na wielość interpretacji wskaźnika oraz braki danych wynikające z braku odesłania ankiety przez część JST, czy brak możliwości oszacowania ze względu na dużą ilość działań podejmowanych w analizowanym zakresie.

Informacje o stopniu realizacji pozostałych działań zaplanowanych w celu operacyjnym 3 można zbierać poprzez analizę *desk research*, czy poprzez organizowanie cyklicznych badań terenowych (np. co 2-3 lata). Ze względu na ograniczone ramy czasowe i objętościowe niniejszego opracowania przedstawiona zostanie krótka charakterystyka działań związanych z funkcjonowaniem funduszu sołeckiego (dane za 2016 r. z BDL GUS) oraz budżetu obywatelskiego (dane za 2017 r. w oparciu o analizę BIP gmin miejskich i miejsko-wiejskich).

- **Kartogram II.6.3. Gminy w woj. lubelskim, w których funkcjonował fundusz sołecki w 2016 r. oraz budżet obywatelski (stan na X 2017 r.)**

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z BDL GUS 2017 oraz serwisy BIP miast w woj. lubelskim

Pierwszy budżet obywatelski w województwie lubelskim wprowadziły Puławy w kwietniu 2013 roku¹¹⁰. W 2017 roku finansowy mechanizm partycypacji społecznej funkcjonował już w 16 gminach Lubelszczyzny (zob. kartogram II.6.3):

- w 4 miastach na prawach powiatu: Lublin, Zamość, Chełm i Biała Podlaska;
- w 9 gminach miejskich: Puławy, Świdnik, Kraśnik, Biłgoraj, Lubartów, Tomaszów Lubelski, Hrubieszów, Włodawa i Krasnystaw (w Krasnymstawie wyodrębniono także środki stanowiące fundusz sołecki);
- oraz w 3 gminach miejsko-wiejskich: Łęczna, Opole Lubelskie, Kazimierz Dolny, gdzie funkcjonował również fundusz sołecki.

¹¹⁰ Budżet obywatelski wprowadzono Uchwałą nr XXXIII/355/13 Rady Miasta Puławy z dnia 25 kwietnia 2013 r. w sprawie przeprowadzenia konsultacji społecznych z mieszkańcami Puław dotyczących budżetu Miasta Puław. Spotkanie z mieszkańcami na temat budżetu obywatelskiego zorganizowano 13 czerwca 2013 r. Wnioski projektowe można było składać od 14 czerwca do 12 lipca, a głosowanie przebiegało w dniach 30 września – 6 października 2013.

Na realizację budżetu obywatelskiego w 2017 roku 16 lubelskich gmin przeznaczyło ponad 25,39 mln zł. Średnia wielkość środków wynosiła ok. 1,58 mln zł. Z uwagi na duże rozwarstwienie kwot (rozstęp między najwyższą i najniższą kwotą wynosił aż 14,9 mln zł), bardziej odpowiednim wskaźnikiem określającym przeciętną kwotę przeznaczoną na budżety obywatelskie w 2017 roku jest mediana. Jej wartość szacowana jest na kwotę 400 tys. zł. Największe środki na realizację zadań w ramach budżetu obywatelskiego przeznaczył Lublin (15 mln zł), a najmniejsze – Kazimierz Dolny (25 tys. zł).

Z kolei fundusz sołecki to środki wyodrębnione z budżetu gminy, zagwarantowane na realizację przedsięwzięć służących poprawie życia mieszkańców. Podstawę prawną funkcjonowania tego mechanizmu stanowi *ustawa z 21 lutego 2014 r. o funduszu sołeckim*¹¹¹. W 2016 roku fundusz sołecki funkcjonował w 136 gminach woj. lubelskiego. Na realizację przedsięwzięć w ramach tego programu gminy przeznaczały średnio ok. 245 tys. zł. Najwyższa kwota to ponad 656,7 tys. zł, a najniższa, to 2 266,61 zł. W sumie na fundusz sołecki przeznaczono blisko 33,4 mln zł (zob. tabelę II.6.2 i wykresy 1-2)¹¹².

Tabela II.6.2. Statystyki opisowe dot. środków przeznaczonych na realizację budżetu obywatelskiego (w 2017 roku) oraz funduszu sołeckiego (2016) w gminach woj. lubelskiego

Statystyki	Budżet obywatelski	Fundusz sołecki
Liczba gmin	16	136
Maksimum	15 000 000,00 zł	656 729,41 zł
Średnia	1 587 187,50 zł	245 560,48 zł
Mediana	400 000,00 zł	221 651,07 zł
Minimum	25 000,00 zł	2 266,61 zł
Rozstęp	14 975 000,00 zł	654 462,80 zł
Suma	25 395 000,00 zł	33 396 224,95 zł

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z BDL GUS 2017 oraz serwisy BIP miast w woj. lubelskim

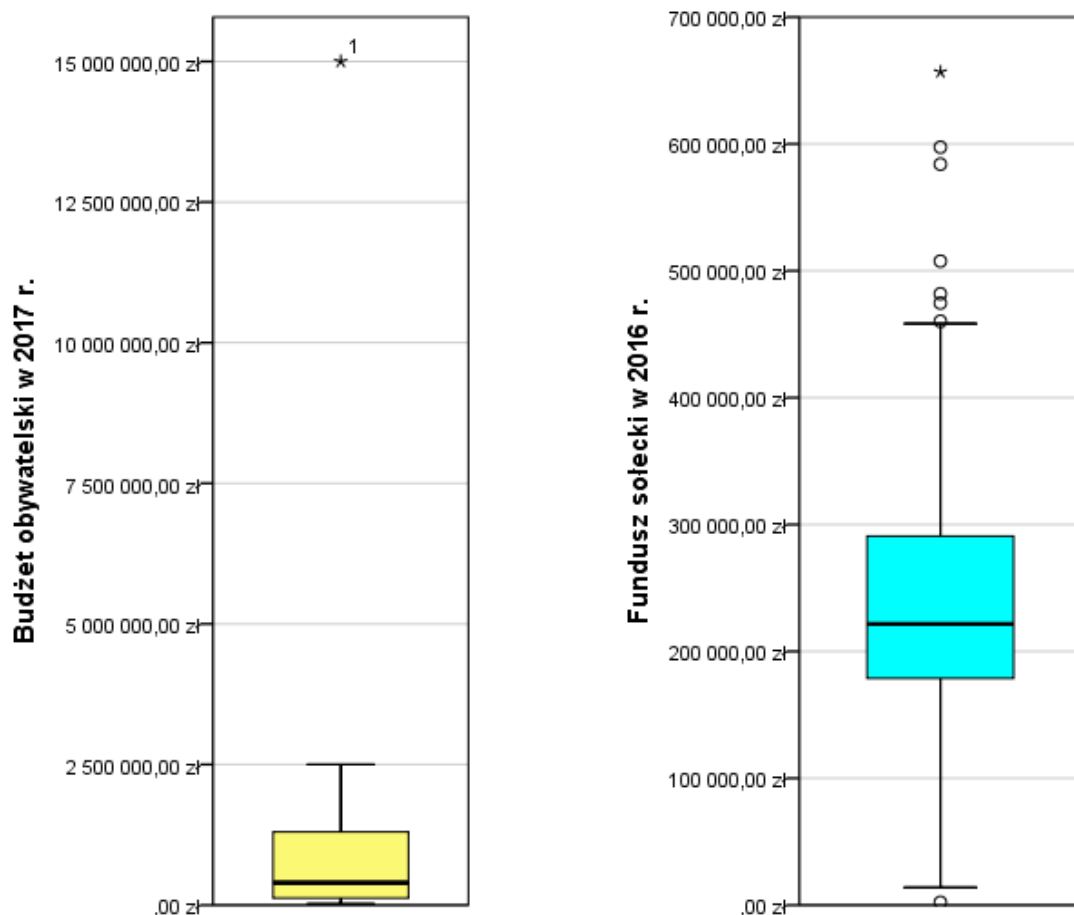
Wykresy II.6.18-19. Statystyki opisowe dot. środków przeznaczonych na realizację budżetu obywatelskiego (w 2017 roku) oraz funduszu sołeckiego (2016) w gminach woj. lubelskiego

Budżet obywatelski (2017)

Fundusz sołecki (2016):

¹¹¹ Ustawa z dnia 21 lutego 2014 r. o funduszu sołeckim, Dz.U. 2014 poz. 301.

¹¹² Zob. też: A. Juros, A. Biały, *Znaczenie budżetu obywatelskiego (partycypacyjnego) w lokalnej polityce rozwoju na przykładzie miast województwa lubelskiego*, w: *Krajowe i międzynarodowe konteksty polityki społecznej*, red. J. Auleytner, Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. J. Korczaka w Warszawie, Warszawa 2016, s. 258-295.

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z BDL GUS 2017 oraz serwisy BIP miast w woj. lubelskim

Działania strategiczne w obszarze rozwój aktywności społeczności lokalnej wdrażane są m.in. w corocznie przyjmowanych *Programach Współpracy Województwa Lubelskiego z Organizacjami Pozarządowymi oraz podmiotami prowadzącymi Działalność Pożytku Publicznego*.

II.7. Obszar: ekonomia społeczna

Ekonomia społeczna (eS), przedsiębiorczość społeczna (PS), czy podmioty ekonomii społecznej (PES) to pojęcia, które nie są jeszcze zakorzenione w świadomości społecznej. Ich wyjaśnienie wydaje się być konieczne, aby można było podjąć próbę oceny realizacji celu ogólnego i szczegółowych w *Strategii Polityki Społecznej województwa Lubelskiego na lata 2014-2020* w obszarze ekonomia społeczna.

Polska ma bogate tradycje związane z ekonomią społeczną, które sięgają nawet XVII w., ale rzeczywiste inicjatywy ekonomii społecznej wystąpiły dopiero w drugiej połowie XIX w., gdy w zaborze pruskim powstawały stowarzyszenia rolnicze o charakterze samopomocowym oraz stowarzyszenia samopomocowe¹¹³. W ostatnich 30 latach nastąpiła faza instytucjonalizacji i publicznego uznania sektora ekonomii społecznej w Europie. „Nowa” ekonomia społeczna rozwija i promuje nowe formy instytucjonalno-prawne, m.in. podmioty zatrudnienia socjalnego (CIS i KIS), przedsiębiorstwa społeczne czy spółdzielnie socjalne oraz działalność gospodarczą lub odpłatną pożytku publicznego prowadzoną w ramach stowarzyszeń i fundacji¹¹⁴.

Zgodnie z *Wytycznymi w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020*¹¹⁵, opublikowanymi przez Ministra Rozwoju i Finansów podmiotami ekonomii społecznej (PES) są:

- a) przedsiębiorstwa społeczne, w tym spółdzielnie socjalne, o których mowa w *ustawie z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych*¹¹⁶;
- b) podmioty reintegracyjne, realizujące usługi reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, tj.:
 - i) CIS i KIS;
 - ii) ZAZ i WTZ, o których mowa w *ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*¹¹⁷;
- c) organizacje pozarządowe lub podmioty, o których mowa w art. 3 ust. 3 pkt 1 *ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*¹¹⁸ (Dz. U. z 2016 r. poz. 239, z późn. zm.);
- d) podmioty sfery gospodarczej utworzone w związku z realizacją celu społecznego, bądź dla którego leżący we wspólnym interesie cel społeczny jest racją bytu działalności komercyjnej. Grupę tę dzieli się na następujące podgrupy:

¹¹³ Por. B. Szopa, *Teorie ekonomiczne a ekonomia społeczna*, w: *Wokół ekonomii społecznej*, red. M. Frączak, J. Hausner, S. Mazur, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, Kraków 2012, s. 13.

¹¹⁴ Por. A. Pacut, *Kontynentalny model ekonomii społecznej*, w: tamże, s. 78-79.

¹¹⁵ Minister Rozwoju i Finansów, *Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020*, MR/H/2014-2020/13(3)/10/2016, Warszawa 2016, s. 10-11.

¹¹⁶ *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych*, Dz.U. 2006 nr 94 poz. 651 z późn. zm.

¹¹⁷ *Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*, Dz.U. 2018 poz. 511.

¹¹⁸ *Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, Dz.U. 2018 poz. 450.

- i) organizacje pozarządowe, o których mowa w *ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, prowadzące działalność gospodarczą, z której zyski wspierają realizację celów statutowych;
- ii) spółdzielnie, których celem jest zatrudnienie tj. spółdzielnie pracy, inwalidów i niewidomych, działające w oparciu o *ustawę z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze*¹¹⁹;
- iii) spółki non-profit, o których mowa w *ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, o ile udział sektora publicznego w spółce wynosi nie więcej niż 50%.

Zbliżony katalog podmiotów ekonomii społecznej zawiera wstępny projekt założeń do ustawy o ekonomii społecznej i solidarnej. Katalog jest szeroki i obejmuje takie podmioty, jak: ZAZ i WTZ, CIS i KIS, stowarzyszenia i fundacje, stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego, spółdzielnie socjalne i inne spółdzielnie, TUW, organizacje kościelne, kluby sportowe, spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i akcyjne, a także przedsiębiorstwa społeczne¹²⁰.

Przedsiębiorstwo społeczne definiowane jest jako podmiot prowadzący działalność odpłatną pożytku publicznego lub działalność gospodarczą (lub odpowiednio działalność oświatową bądź kulturalną). Musi on spełniać także inne warunki¹²¹:

- 1) podstawowym celem statutowym takiego podmiotu powinna być reintegracja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub realizacja usług społecznych użyteczności publicznej czy zadań publicznych w zakresie rozwoju lokalnego;
- 2) przedsiębiorstwo społeczne nie może dystrybuować zysku lub nadwyżki bilansowej pomiędzy udziałowców, akcjonariuszy lub pracowników, lecz przeznaczyć je na wzmocnienie potencjału przedsiębiorstwa i reintegrację zawodową i społeczną lub działalność w sferze pożytku;
- 3) struktura zarządzania lub własnościowa tego rodzaju przedsiębiorstwa powinna opierać się na współzarządzaniu, akcjonariacie pracowniczym, współwłasności pracowniczej lub zasadach partycypacji pracowników;
- 4) podmiot powinien zatrudniać co najmniej trzech pracowników na podstawie umowy o pracę albo spółdzielczej umowy o pracę;
- 5) maksymalna wysokość wynagrodzenia miesięcznego zatrudnionych pracowników nie może przekraczać trzykrotności przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia;
- 6) podmiot powinien zatrudniać osoby zagrożone wykluczeniem społecznym lub niepełnosprawne (osoby te mają stanowić określony procent zatrudnionych w zależności od charakteru oraz celów realizowanych przez podmiot);
- 7) ponadto przedsiębiorstwo powinno zapewnić reintegrację zawodową i społeczną osób zagrożonych wykluczeniem.

Zdaniem autorów *Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej* „najistotniejszymi grupami podmiotów ekonomii społecznej są organizacje obywatelskie prowadzące działalność w sferze pożytku publicznego oraz spółdzielnie”¹²². Organizacjom

¹¹⁹ *Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze*, Dz.U. 2017 poz. 1560.

¹²⁰ Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Wstępny projekt założeń do Ustawy o ekonomii społecznej i solidarnej*, Warszawa 21.04.2017, s. 11-12.

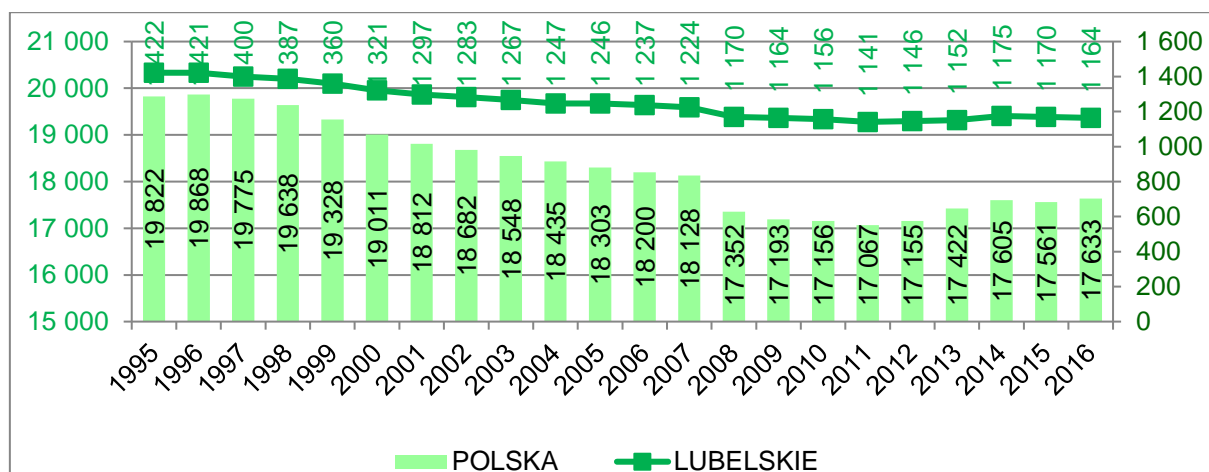
¹²¹ Por. tamże, s. 19-20.

¹²² *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej*, Załącznik do s. 17.

społecznym poświęcono poprzedni punkt opracowania. W tej części omówione zostaną wybrane formy podmiotów ekonomii społecznej.

Według danych GUS na koniec 2016 r. w Polsce zarejestrowanych było 17 633 spółdzielni (w tym spółdzielnie socjalne), a na terenie Lubelszczyzny 1 164 tego typu podmiotów, w tym 93 spółdzielnie socjalne. Do 2010 roku liczba spółdzielni w Polsce, a także na Lubelszczyźnie spadała. Od 2011 roku ich liczba powoli wzrasta, głównie dzięki funduszom unijnych, w ramach których tworzone są nowe spółdzielnie socjalne. Najwięcej powstawało ich pod koniec okresu programowania EFS 2007-2014. Podobna tendencja obserwowana jest w woj. lubelskim (zob. wykres II.7.1 oraz tabelę II.7.1).

Wykres II.7.1. Liczba spółdzielni (w tym spółdzielni socjalnych) zarejestrowanych w Polsce i na Lubelszczyźnie w latach 1995-2016

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z BDL GUS

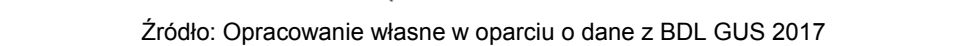
Tabela II.7.1. Liczba nowo zarejestrowanych i wyrejestrowanych spółdzielni (w tym spółdzielni socjalnych) w Polsce i w woj. lubelskim w latach 2011-2016

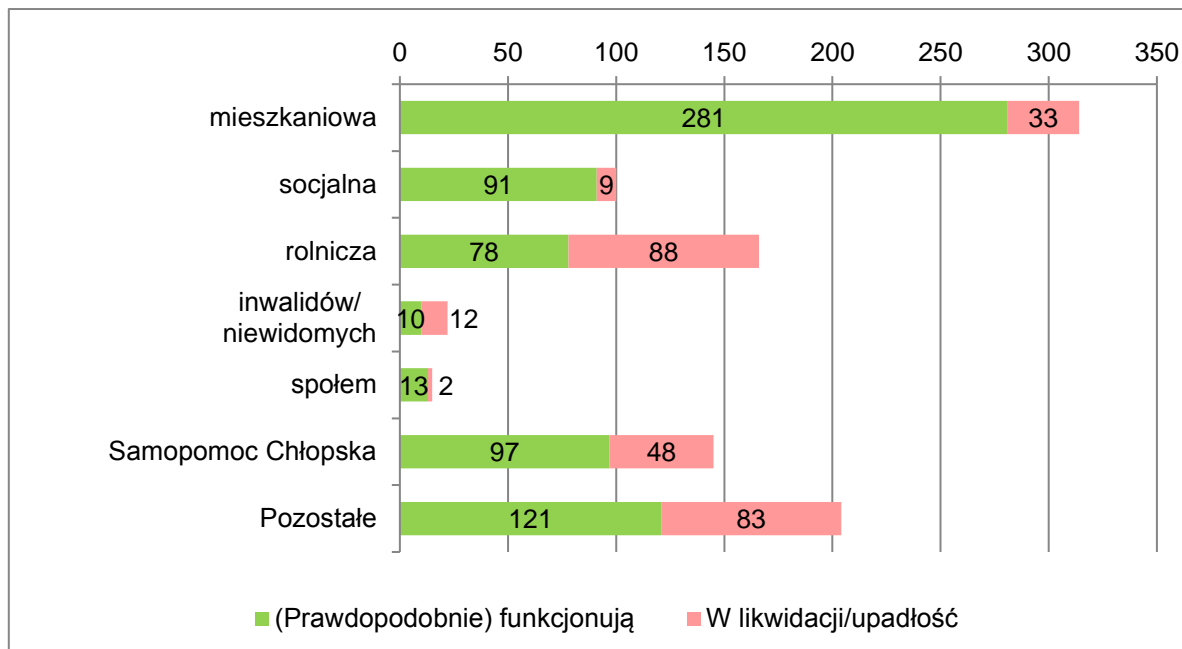
Liczba spółdzielni	Rok					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
nowo zarejestrowanych						
Polska	229	291	500	427	164	286
Lubelskie	8	18	17	42	7	6
wyrejestrowanych						
Polska	202	193	210	204	159	203
Lubelskie	13	11	12	17	9	11

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z BDL GUS

W województwie lubelskim najwięcej spółdzielni (nie tylko socjalnych) znajduje się w Lublinie (185), w powiatach puławskim (86), biłgorajskim (62), chełmskim (60), białskim (56), hrubieszowskim (51), lubelskim (51), a najmniej w takich powiatach, jak: janowski (22), rycki (23), świdnicki (24), łęczyński (27) (zob. kartogram II.7.2).

1. *Journal of the American Medical Association*, 2000; 284: 2689-2695.

[illegible]

Wykres II.7.2. (Szacunkowa) liczba zarejestrowanych spółdzielni (w tym spółdzielni socjalnych) na Lubelszczyźnie w 2017 r. – podział na rodzaj spółdzielni

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z KRS

Na wykresie zilustrowano tylko szacunkową liczbę podmiotów spółdzielczych¹²³ na Lubelszczyźnie, do których autor niniejszego raportu był w stanie dotrzeć. Wyszukiwarka online KRS¹²⁴ ma ograniczone funkcje wyszukiwania, pozwala na wyświetlenie tylko 100 pozycji. Ustalenie dokładniejszej liczby poszczególnych form spółdzielni wymaga pozyskania wykazu z rejestru KRS (np. w formie arkusza kalkulacyjnego) z pogłębionymi informacjami o tych podmiotach i przeanalizowania pozyskanych danych, m.in. informacji dotyczących funkcjonowania podmiotu (np. czy znajdują się w stanie likwidacji, bądź upadłości, czy zostały wykreślone).

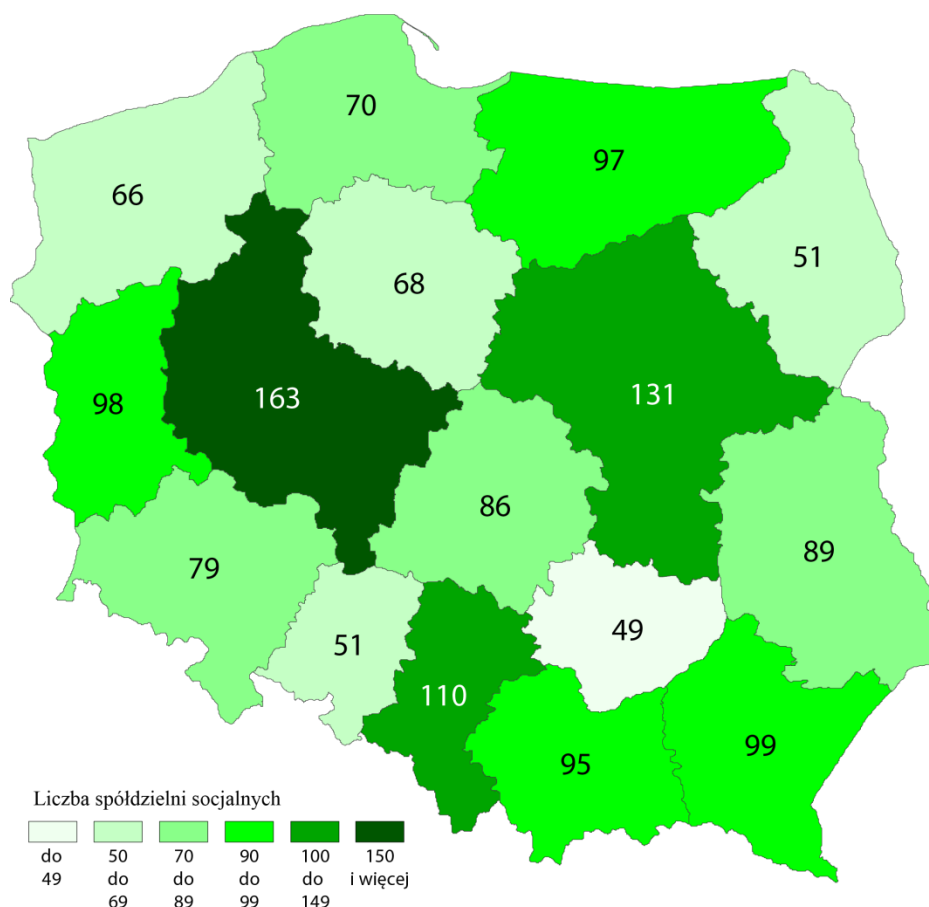
Podobne trudności występują w przypadku próby ustalenia dokładnej liczby funkcjonujących spółdzielni socjalnych w Polsce, czy na Lubelszczyźnie. Według ogólnopolskiej bazy danych spółdzielni socjalnych¹²⁵, którą prowadzi Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych (OZRSS), w Polsce zarejestrowanych jest 1 402 spółdzielni socjalnych. Najwięcej jest ich w Wielkopolsce (163), gdzie znajduje się 11,6% wszystkich spółdzielni socjalnych, na Mazowszu (131) i na Śląsku (110). Najmniej spółdzielni jest w województwach: świętokrzyskim (49), opolskim (51) i podlaskim (51). Lubelskie z 89 tego typu podmiotami zajmuje 8 pozycję wśród wszystkich 16 województw (zob. kartogram II.7.3).

¹²³ Analiza nie obejmuje banków spółdzielczych. Według informacji Komisji Nadzoru Finansowego na koniec marca 2017 r. w Polsce działało 558 banków, z czego 355 było zrzeszonych w BPS SA w Warszawie, a 201 w SGB-Banku SA w Poznaniu. – zob. Komisja Nadzoru Finansowego, *Informacja o sytuacji banków spółdzielczych i zrzeszających w I kwartale 2017 r.*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa, lipiec 2017, s. 5.

¹²⁴ Wyszukiwanie podmiotów w Krajowym Rejestrze Sądowym: https://ems.ms.gov.pl/krs/wyszukiwanie_podmiotu?t:lb=t (dostęp: 21.10.2017).

¹²⁵ Zob. <http://baza.ozrss.pl/search>

• **Kartogram II.7.3. Liczba zarejestrowanych spółdzielni socjalnych w Polsce w 2017 r.**

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z Ogólnopolskiej bazy danych spółdzielni socjalnych OZRSS, <http://baza.ozrss.pl/search> (stan na dzień 31 października 2017 r.)

Pogłębiona analiza bazy danych OZRSS i KRS na przykładzie kilkunastu, losowo wybranych spółdzielni socjalnych wykazała, że w kilku przypadkach nastąpiła niespójność danych podanych w bazie OZRSS w porównaniu z danymi wyświetlanymi w rejestrze KRS. Przykładowo Spółdzielnia Socjalna „Tęcza” w Chełmie (nr KRS: 0000368935) widnieje zarówno w bazie danych spółdzielni socjalnych OZRSS, jak i w rejestrze KRS, z tą jednak różnicą, że w rejestrze KRS występuje dodatkowa informacja (widoczna po wyświetleniu pogłębionych informacji na temat tej spółdzielni), że podmiot został wykreślony z KRS 17 lutego 2014 r., a uprawnienie wykreślenia nastąpiło 6 marca 2014 r.¹²⁶ Podobnych przypadków jest więcej.

Powyższe ustalenia dotyczące w rozbieżności dotyczącej liczby zarejestrowanych a faktycznie funkcjonujących spółdzielni socjalnych na Lubelszczyźnie potwierdza w jakimś stopniu również badanie przeprowadzone w 2016 r. przez firmę Realizacja Sp. z o.o. na zlecenie ROPS w Lublinie. Badanie wykazało, że spośród 92 spółdzielni socjalnych

¹²⁶ Informację o wykreśleniu podmiotu można znaleźć również w wyszukiwarce REGON: <https://wyszukiwarkaregon.stat.gov.pl/>

występujących w rejestrze Ogólnopolskiego Związku Rewizyjnego Spółdzielni Socjalnych (według stanu z czerwca 2016 r.), funkcjonuje tylko 26 (28,3%) tego typu podmiotów¹²⁷.

Ocena stopnia realizacji wskaźników

„Budowa efektywnej ekonomii społecznej w województwie lubelskim” jest głównym celem w obszarze „ekonomia społeczna” w przyjętej *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*. Zdaniem autorów *Strategii* realizacja celu przyczyni się do stworzenia spójnego systemu wsparcia ekonomii społecznej w regionie, a w długofalowej perspektywie – warunków dla rozwoju przedsiębiorstw społecznych, wzmacnianiu ich trwałości i stabilizacji ekonomicznej oraz tworzeniu przyjaznego otoczenia dla rozwoju przedsiębiorstw społecznych. W *Strategii* założono, że potrzebna jest edukacja w zakresie ekonomii społecznej nie tylko na poziomie szkolnym, czy uniwersyteckim, lecz także dla kadry zarządzającej PES i personelu zatrudnionego w instytucjach współpracujących z przedsiębiorstwami społecznymi. Wiedza o ekonomii społecznej powinna trafić także do świadomości mieszkańców woj. lubelskiego, potrzebne są zatem działania upowszechniające problematykę ekonomii społecznej w lokalnych środowiskach.

Działania zmierzające do wzmocnienia potencjału PES w regionie są realizowane w ramach 5 celów operacyjnych przyjętych w analizowanej *Strategii*:

Cel operacyjny 1: Wzmocnienie potencjału przedsiębiorstw społecznych.

Cel operacyjny 2: Utworzenie sieci kompleksowego wsparcia dla rozwoju podmiotów.

Cel operacyjny 3: Rozwój współpracy i porozumień w zakresie rozwoju ekonomii.

Cel operacyjny 4: Upowszechnianie i promocja przedsiębiorczości społecznej.

Cel operacyjny 5: Tworzenie przyjaznego otoczenia dla rozwoju PS.

Szacunkowy poziom realizacji wskaźników w obszarze ekonomia społeczna prezentuje tabela II.7.2. Na wstępie należy jednak podkreślić, że część wskaźników będzie można osiągnąć dopiero w kolejnych latach realizacji *Strategii*. Na wdrożenie projektów w ramach Działania 11.3 Ekonomia Społeczna zaplanowano środki w wysokości 18 647 801 EUR. W ramach tego działania są lub będą realizowane następujące typy projektów:

1. Kompleksowe wsparcie na rzecz tworzenia i funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej, w szczególności przedsiębiorstw społecznych.
2. Wsparcie tworzenia miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej, w szczególności w przedsiębiorstwach społecznych.
3. Usługi wsparcia ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych świadczone przez akredytowane Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej (OWES).
4. Działania w zakresie podnoszenia kwalifikacji i doświadczenia zawodowego pracowników podmiotów ekonomii społecznej, zwłaszcza przedsiębiorstw społecznych.
5. Koordynacja obszaru ekonomii społecznej w regionie.

Część z nich, m.in. koordynacja obszaru ekonomii społecznej w regionie (projekt realizowany przez ROPS w Lublinie), czy usługi wsparcia ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych świadczone przez akredytowane Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej, jest

¹²⁷ Por. *Raport z badania kondycji podmiotów sektora ekonomii społecznej w tym: spółdzielni socjalnych, przedsiębiorstw społecznych oraz organizacji pozarządowych prowadzących działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego oraz podmiotów o charakterze reintegracyjnym: CIS, KIS, ZAZ, WTZ funkcjonujących na terenie województwa lubelskiego*, Realizacja Sp. z o.o., [Lublin] 2016, s. 5.

na początkowym etapie wykonywania. Projekty te zostały uruchomione w 2017 roku. Na inne typy projektów Samorząd Województwa Lubelskiego będzie jeszcze ogłaszał konkursy w ramach RPO WL 2014-2020.

Omawiane cele i wskaźniki mierzące poziom realizacji działań założonych w obszarze ekonomia społeczna zostały zoperacjonalizowane w *Regionalnym programie rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubelskim do roku 2020*¹²⁸.

¹²⁸ Załącznik do Uchwały nr CVIII/2216/2016 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 14 czerwca 2016 r.

Tabela II.7.2. Poziom realizacji wskaźników w obszarze: ekonomia społeczna

Wskaźniki dla obszaru ekonomia społeczna					
Lp.	Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 2013 r. lub ostatni)	2014-2016	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników
Cel operacyjny 1: Wzmocnienie potencjału przedsiębiorstw społecznych					
60	1. Liczba pracowników przedsiębiorstw społecznych, którzy podnieśli kompetencje zawodowe, menadżerskie i zarządcze	brak danych	2016 – 37 osób z 5 PES, w tym: - 18 pracowników kadry zarządzającej (kompetencje menadżerskie) - 19 pracowników PES (kursy i szkolenia) ¹²⁹ Badania kondycji PES w 2016 r.:	35% pracowników PES	sprawozdawczość OWES, dane z WUP, dane gromadzone przez ROPS
Cel operacyjny 2: Utworzenie sieci kompleksowego wsparcia dla rozwoju podmiotów					
61	1. Liczba utworzonych przedsiębiorstw społecznych	Spółdzielnie socjalne – 41 Spółki non-profit – 3	Spółdzielnie socjalne – KRS: 96 zarejestrowanych (w tym 10 w likwidacji) Spółki non-profit – KRS: 3 ¹³⁰ Badania kondycji PES 2016 ¹³¹ :	Spółdzielnie socjalne – 60 Spółki non-profit – 10	sprawozdawczość OWES, dane z WUP, dane gromadzone przez ROPS, rejestr OZRSS

¹²⁹ Zgodnie z informacją podaną w *Raporcie z monitoringu Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim do roku 2020* „wskaźniki z celu dotyczącego kompetencji i kwalifikacji zawodowych pracowników oraz kadry zarządzającej zatrudnionych w podmiotach ekonomii społecznej oraz przyszłych pracowników PES wskazane w programie zostały zrealizowane, a ich wartości docelowe znacznie przekroczone”, s. 17.

¹³⁰ Biłgorajskie Przedsiębiorstwo Społeczne Spółka z o.o.; Dom Nasutów – Nasutowskie Przedsiębiorstwo Społeczne Spółka z o.o.; Przedsiębiorstwo Społeczne „Probono” Spółka z o.o. W 2017 roku powstały dwie nowe spółki non-profit: Puławskie Przedsiębiorstwo Społeczne Spółka z o.o. oraz Przedsiębiorstwo Społeczne Cleancity&Events Spółka z o.o.

			Spółdzielnie socjalne – 26 Spółki non-profit – 3		
62	2. Liczba miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych	brak danych	Badania kondycji PES w woj. lubelskim w 2016 r. ¹³² : 19 spółdzielni socjalnych – 107 45 NGO (działalność gosp. i odpł. pożytku publ.) – 197 4 spółdzielnie inwalidów – 374 Razem: w 68 PS zatrudnionych było 678 pracowników	320	
63	3. Liczba akredytowanych OWES w regionie	3	W 2016 r. akredytację Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej otrzymały 5 OWES ¹³³	3	
64	4. Liczba inkubatorów przedsiębiorczości społecznej	brak danych	0 (rolę inkubatora przedsiębiorczości społecznej pełnią w jakimś zakresie 3 akredytowane OWES-y)	3	

¹³¹ Według *Raportu z badania kondycji podmiotów sektora ekonomii społecznej...* z czerwca 2016 r. opracowanego przez firmę Realizacja Sp. z o.o. na zlecenie ROPS w Lublinie „Podczas badania zidentyfikowano 163 podmiotów ekonomii społecznej, w tym 26 spółdzielni socjalnych, 3 spółki non-profit, 14 klubów integracji społecznej, 9 centrów integracji społecznej, 6 zakładów aktywności zawodowej oraz 55 warsztatów terapii zajęciowej”. – *Raport z badania kondycji podmiotów sektora ekonomii społecznej*, [Lublin] 2016, s. 5, 12.

¹³² Zob. *Raport z badania kondycji podmiotów sektora ekonomii społecznej...*, Realizacja Sp. z o.o., [Lublin] 2016, s. 36-37.

¹³³ OWES Razem – Inicjatywy z obszaru ekonomii społecznej, tworzone przez Europejski Dom Spotkań – Fundację Nowy Staw w partnerstwie z Consultor Sp. z o.o. oraz Związkiem Młodzieży Wiejskiej; OWES tworzone przez Stowarzyszenie na rzecz Integracji Społecznej „Modrzew”; OWES w Lubartowie tworzone przez Fundację Rozwoju Lubelszczyzny; OWES Zamość tworzone przez Fundację Rozwoju Lubelszczyzny w partnerstwie z Grupą Medialna ITM sp. z o.o.; Chełmski Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej tworzone przez Stowarzyszenie Rozwoju Aktywności Społecznej „TRIADA” – zob. *Wykaz akredytowanych Ośrodków Ekonomii Społecznej*, <http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Wykaz,akredytowanych,Oskodkow,Ekonomii,Społecznej,3920.html>, (dostęp: 4.02.2018).

Cel operacyjny 3: Rozwój współpracy i porozumień w zakresie rozwoju ekonomii					
65	1. Liczba lokalnych partnerstw/paktów o charakterze lokalnym	brak danych	9 (monitoring RPRES LW za 2016 r.)	3	sprawozdawczość OWES, dane z WUP, dane gromadzone przez ROPS, rejestr OZRSS
66	2. Liczba klastrów i kooperatyw, konwentów	1	Klaster ¹³⁴ – brak danych Kooperatywa – 1 ¹³⁵ Konwent CIS i KIS – 1	3	

Cel operacyjny 4: Upowszechnianie i promocja przedsiębiorczości społecznej					
67	1. Liczba regionalnych inicjatyw promocyjno-informacyjnych	brak danych	2014 – 3 2015 – 3 2016 – 6 ¹³⁶	7	sprawozdawczość OWES, dane z WUP, dane gromadzone przez ROPS, rejestr OZRSS
68	2. Liczba programów edukacyjnych	brak danych	Brak danych ¹³⁷	10	
69	3. Liczba liderów/animatorów promujących ES w środowisku lokalnym	brak danych	Brak danych	48	

¹³⁴ Według danych PARP z 2015 r. na Lubelszczyźnie działa 11 klastrów i 5 tzw. „potencjalnych klastrów”, które nie spełniły wszystkich kryteriów definicyjnych klastra. Nie są to tzw. „klastry ekonomii społecznej”, ale ich członkami mogą być PES (w rozumieniu szeroki i wąskim). Wymaga to jednak przeprowadzenia odrębnych badań i analiz.

¹³⁵ Stowarzyszenie Kooperatywa Lubelska.

¹³⁶ Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie był organizatorem 1) Targów Ekonomii Społecznej, a także 2) Gali nadania certyfikatu: „Zakup Prospołeczny”. Wydarzenia odbywają się co roku. Ponadto 3) prowadzono portal internetowy promujący działalność PES na Lubelszczyźnie. W 2016 roku 4) przygotowano 12 audycji radiowych/reportaży z udziałem ekspertów ds. ekonomii społecznej i PES oraz 5) nakręcono film pt. „Ekonomia Społeczna – Twój Wybór”; 6) wydano *Regionalny Katalog dobrych praktyk ekonomii społecznej w województwie lubelskim*.

¹³⁷ Nie sposób ocenić tak sformułowany wskaźnik. Pojęcie „programu edukacyjnego” jest bardzo szerokie. Wskaźnik należałoby doprecyzować i zdefiniować. Warto jednak wspomnieć, że w 2016 r. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie zrealizował m.in. takie działania o charakterze edukacyjnym, jak: 1) organizacja pilotażowego projektu skierowanego do 10 szkół średnich funkcjonujących na terenie miasta Lublina promujący idee przedsiębiorczości wśród młodzieży; 2) 36 uczniów/studentów odbyło staże/praktyki zawodowe w przedsiębiorstwach społecznych; 3) dwie wizyty studyjne skierowane do przedstawicieli samorządów terytorialnych z terenu województwa lubelskiego; 4) 2 spotkania z zakresu stosowania „klauzul społecznych”.

Cel operacyjny 5: Tworzenie przyjaznego otoczenia dla rozwoju PS					
70	1. Liczba samorządów, które zastosowały klauzule społeczne w zamówieniach publicznych	brak danych	Badania ROPS Lublin 2017: 14 ¹³⁸	60	sprawozdawczość OWES, dane z WUP, dane gromadzone przez ROPS, rejestr OZRSS
71	2. Liczba JST zlecająca zadania publiczne i usługi podmiotom ekonomii społecznej	brak danych	Badania ROPS Lublin 2017: 59 ¹³⁹ , liczba usług zleconych: 1 321		
72	3. Liczba funkcjonujących CIS i KIS	CIS-8 KIS-10	OZPS 2016: 2014: CIS – 9; KIS – 20 2015: CIS – 9; KIS – 19 2016: CIS – 10; KIS – 24 Rejestry CIS i KIS LUW Lublin: CIS-12 ¹⁴⁰ KIS-24 ¹⁴¹	CIS-15 KIS-30	

¹³⁸ Na ankietę odpowiedziało 219 JST. Badanym zadano pytanie o następującej treści: „Czy w latach 2014-2016 gmina/powiat zlecał zadania publiczne i usługi podmiotom ekonomii społecznej, w tym organizacjom pozarządowym prowadzącym działalność odpłatną lub nieodpłatną pożytku publicznego (chodzi o zlecanie zadań publicznych zgodnie z ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie)?”.

¹³⁹ Na ankietę odpowiedziało 219 JST.

¹⁴⁰ *Rejestr Centrów Integracji Społecznej woj. lubelskiego*, stan na dzień 22.05.2017 r., <http://www.lublin.uw.gov.pl/wps/rejestr-centr%C3%B3w-integracji-spo%C5%82ecznej-w-wojew%C3%B3dztwie-lubelskim>

¹⁴¹ *Rejestr Klubów Integracji Społecznej w województwie lubelskim*, stan na dzień 22.08.2017 r., <http://www.lublin.uw.gov.pl/wps/rejestr-klub%C3%B3w-integracji-spo%C5%82ecznej-w-wojew%C3%B3dztwie-lubelskim>

73	4. Liczba zespołów ds. współpracy międzyinstytucjonalnej działających na rzecz rozwoju ekonomii społecznej	brak danych	6 ¹⁴² Raport z monitoringu RPRES LW za 2016 r.: 10	20
----	--	-------------	---	----

Źródło: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, ROPS 2016; wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.; Rejestry, wykazy JPS i innych podmiotów LUW w Lublinie; *Raporty z monitoringu Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim do roku 2020*; serwis internetowy ROPS w Lublinie, <http://rops.lubelskie.pl/>

¹⁴² W latach 2014-2016 ROPS w Lublinie był organizatorem spotkań sieciujących pracowników poszczególnych rodzajów podmiotów ekonomii społecznej: ZAZ i WTZ, spółdzielni socjalnych i przedsiębiorstw społecznych, CIS/KIS, OWES oraz organizacji pozarządowych. Przy ROPS funkcjonuje również Regionalny Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej.

7) Wskaźniki w obszarze: ekonomia społeczna

Jednym z celów operacyjnych w obszarze ekonomia społeczna jest „wzmocnienie potencjału przedsiębiorstw społecznych” (**cel operacyjny 1**). Cel ten realizowany jest przez:

- kształtowanie kompetencji zawodowych pracowników przedsiębiorstw społecznych poprzez staże i praktyki zawodowe, szkolenia,
- podniesienie kompetencji menadżerskich i zarządczych kadry zarządzającej przedsiębiorstw społecznych,
- podniesienie kompetencji społecznych pracowników przedsiębiorstw społecznych,
- poprawę jakości i rozwój usług przedsiębiorstw społecznych,
- wspieranie rozwoju przedsiębiorstw społecznych.

Realizacja celu operacyjnego 1 oceniana jest za pomocą wskaźnika mierzonego

- 1) liczbą pracowników przedsiębiorstw społecznych, którzy podnieśli kompetencje zawodowe, menadżerskie i zarządcze.

60. Liczba pracowników przedsiębiorstw społecznych, którzy podnieśli kompetencje zawodowe, menadżerskie i zarządcze

Zgodnie z informacją podaną w *Raporcie z monitoringu Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim do roku 2020* kompetencje zawodowe, menadżerskie i zarządcze podniosło 18 pracowników kadry zarządzającej oraz 19 pracowników (m.in. przez kursy i szkolenia). W ocenie autorów raportu „wskaźniki z celu dotyczącego kompetencji i kwalifikacji zawodowych pracowników oraz kadry zarządzającej zatrudnionych w podmiotach ekonomii społecznej oraz przyszłych pracowników PES wskazane w programie zostały zrealizowane, a ich wartości docelowe znacznie przekroczone”¹⁴³.

Badania kondycji PES na Lubelszczyźnie w 2016 r., przeprowadzone przez firmę Realizacja Sp. z o.o. wykazały, że z różnych form podnoszenia kwalifikacji zawodowych skorzystali pracownicy 67% badanych podmiotów ekonomii społecznej, w tym pracownicy 68,4% spółdzielni socjalnych i 28,8% organizacji pozarządowych prowadzących działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego. Ze szkoleń częściej korzysta kadra zarządzająca badanymi instytucjami (70% PES, w tym, 78,9% spółdzielni socjalnych i 38,5% organizacji pozarządowych prowadzących działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego)¹⁴⁴.

Zbudowanie efektywnej ekonomii społecznej w województwie lubelskim wymaga również „stworzenia sieci kompleksowego wsparcia dla rozwoju tego typu podmiotów” (**cel operacyjny 2**). Realizacja celu polega na:

- tworzeniu sieci elastycznego i zindywidualizowanego wsparcia skierowanego do podmiotów ekonomii społecznej świadczonego przez ośrodki wsparcia ekonomii społecznej (OWES),
- podnoszenie jakości usług ośrodków wsparcia ekonomii społecznej,
- tworzeniu inkubatorów przedsiębiorczości społecznej,
- tworzeniu przedsiębiorstw społecznych,

¹⁴³ *Raport z monitoringu Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim do roku 2020*, ROPS w Lublinie, Lublin 2016, s. 17.

¹⁴⁴ Por. *Raport z badania kondycji podmiotów sektora ekonomii społecznej...*, Realizacja Sp. z o.o., [Lublin] 2016, s. 86-87 oraz dane przekazane ROPS w Lublinie przez realizatora badań.

- tworzeniu miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej,
- stworzeniu systemu wsparcia finansowego i poręczeniowego dla PES (instrumenty zwrotne i bezzwrotne).

Do pomiaru postępu ww. działań opracowano 4 wskaźniki:

- 1) liczba utworzonych przedsiębiorstw społecznych;
- 2) liczba miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych;
- 3) liczba akredytowanych OWES w regionie;
- 4) liczba inkubatorów przedsiębiorczości społecznej.

61. Liczba utworzonych przedsiębiorstw społecznych

W *Strategii* założono, że pomiar wskaźnika będzie się odbywał przez ustalanie liczby spółdzielni socjalnych i spółek non profit. Aktualne informacje na temat liczby ww. przedsiębiorstw społecznych pozyskano m.in. z Krajowego Rejestru Sądowego (KRS). Według stanu na dzień 30 października 2017 r. w KRS na Lubelszczyźnie zarejestrowanych było 96 spółdzielni socjalnych (w tym 10, które w rejestrze KRS widniały jako podmioty znajdujące się w likwidacji). Jednakże pogłębiona analiza kilku wylosowanych spółdzielni socjalnych wykazała, że liczba niedziałających tego typu podmiotów może być wyższa (zob. wcześniej opisany przykład Spółdzielni Socjalnej „Tęcza” w Chełmie). Potwierdza to również badanie przeprowadzone przez firmę Realizacja Sp. z o.o. na zlecenie ROPS w Lublinie, które wykazało, że w 2016 r. spośród 92 spółdzielni socjalnych występujących w rejestrze Ogólnopolskiego Związku Rewizyjnego Spółdzielni Socjalnych, funkcjonuje tylko 26 (28,3%)¹⁴⁵.

Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością prowadzone w celach społecznych są stosunkowo małą znaną formą działań społecznych¹⁴⁶. Podmioty te nie są formą zdefiniowaną prawem, nie ma także obowiązku prowadzenia rejestru tego rodzaju spółek (poza tym, że są wpisywane do rejestru przedsiębiorców w KRS), stąd trudno ustalić ich dokładną liczbę. Na trudności związane z ustaleniem liczby spółek non profit w Polsce wskazują również autorzy *Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej*. Podkreślają oni, że nie ma „zbiorczych statystyk dotyczących spółek non profit działających jako przedsiębiorstwa społeczne; szacuje się, że funkcjonuje ich w Polsce ok. 20-30, choć brak jest oficjalnego wykazu tych podmiotów”¹⁴⁷.

Eksperci z firmy Realizacja Sp. z o.o., którzy w 2016 r. badali kondycję PES na Lubelszczyźnie ustalili, że w 2016 r. w woj. lubelskim działały 3 spółki non profit. Pogłębione analizy serwisów internetowych i różnych baz (m.in. KRS) wykazały, że tego rodzaju podmiotów jest co najmniej 5. Dwa nowe przedsiębiorstwa społeczne powstały w 2017 roku (zob. tabelę II.7.3).

¹⁴⁵ Por. *Raport z badania kondycji podmiotów sektora ekonomii społecznej w tym: spółdzielni socjalnych, przedsiębiorstw społecznych oraz organizacji pozarządowych prowadzących działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego oraz podmiotów o charakterze reintegracyjnym: CIS, KIS, ZAZ, WTZ funkcjonujących na terenie województwa lubelskiego*, Realizacja Sp. z o.o., [Lublin] 2016, s. 5.

¹⁴⁶ Por. A. Sienicka, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością non-profit*, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/672516> (dostęp: 25.10.2017).

¹⁴⁷ *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej*, Załącznik do uchwały nr 164 Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2014 r. (poz. 811), Warszawa 2014, s. 18.

**Tabela II.7.3. Przedsiębiorstwa społeczne na Lubelszczyźnie
(stan na dzień 30 października 2017 r.)**

Lp.	KRS	Nazwa przedsiębiorstwa społecznego	Data rozpoczęcia działalności
1	0000278804	Biłgorajskie Przedsiębiorstwo Społeczne Spółka z o.o.	2007
2	0000278804	Dom Nasutów – Nasutowskie Przedsiębiorstwo Społeczne Spółka z o.o.	2007
3	0000435903	Przedsiębiorstwo Społeczne „Probono” Spółka z o.o.	2012
4	0000662475	Puławskie Przedsiębiorstwo Społeczne Spółka z o.o.	2017
5	0000690172	Przedsiębiorstwo Społeczne Cleancity&Events Spółka z o.o.	2017

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z KRS

W *Strategii* przyjęto założenie, że do 2020 r. liczba spółdzielni socjalnych na Lubelszczyźnie wzrośnie z 41 w 2013 r. (według danych OZRSS) do co najmniej 60 w 2020 r. Jeżeli przyjmujemy, że chodzi o liczbę spółdzielni socjalnych, które mają powstać w okresie 2014-2020, to wskaźnik ten został już przekroczony i to znacznie. Dane KRS według stanu na dzień 30 października 2017 r. wskazują, że na Lubelszczyźnie zarejestrowanych było 96 spółdzielni socjalnych (w tym 10, które w rejestrze KRS widniały jako podmioty znajdujące się w likwidacji). Z punktu widzenia oceny realizacji celu operacyjnego 2, a docelowo celu głównego w obszarze ekonomia społeczna, istotna jest także informacja o liczbie stabilnie funkcjonujących spółdzielni socjalnych. Podmioty te cechuje bowiem niski stopień trwałości, co wykazały m.in. przywoływane badania z 2016 r. dotyczące kondycji PES w województwie lubelskim. Natomiast zakładane w *Strategii* działania mają dążyć do stworzenia warunków, które pozytywnie wpłyną na trwałość, stabilizację ekonomiczną, efektywność i rozwój przedsiębiorstw ekonomii społecznej na Lubelszczyźnie.

W przypadku spółek non profit, ich liczba ma wzrosnąć z 3 w 2013 r. do 10 w 2020 roku. W *Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej* założono, że „status przedsiębiorstwa społecznego uzyskiwany będzie na podstawie przepisów o przedsiębiorstwie społecznym poprzez uzyskanie odpowiedniego wpisu w Krajowym Rejestrze Sądowym”¹⁴⁸. Ostatni projekt ustawy o przedsiębiorstwie społecznym jest z datą 7 września 2015 r. Na stronie internetowej Departamentu Ekonomii Społecznej i Pożytku Publicznego znajduje się informacja, że z uwagi na postulat sektora Ekonomii Społecznej, prace nad projektem ustawy zostały zawieszone¹⁴⁹. Obecnie trwają prace nad projektem ustawy o ekonomii społecznej i solidarnej. Trudno przewidzieć kiedy ustawa zostanie uchwalona.

W 2017 r. powstały dwie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością prowadzone w celach społecznych. Dotąd wskaźnik dotyczący spółek non profit na Lubelszczyźnie został zrealizowany w 50%. Uregulowanie kwestii związanych z możliwością uzyskania statusu przedsiębiorstwa społecznego pozwoliłoby nowopowstającym lub istniejącym już przedsiębiorstwom na większe zainteresowanie się tą formą działalności, a w konsekwencji także na wzrost podmiotów działających na rzecz osób zagrożonych marginalizacją społeczną i zawodową.

¹⁴⁸ *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej*, s. 16.

¹⁴⁹ Zob. *Projekty ustawy o przedsiębiorstwie społecznym*, http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Projekty_ustawy,o,przedsiębiorstwie,społecznym,3861.html (dostęp: 21.10.2017).

Ważną rolę w inicjowaniu przedsiębiorstw ekonomii społecznej mogą odgrywać inkubatory przedsiębiorczości. Są to organizacje działające w oparciu o zasadę non profit, których zadaniem jest tworzenie warunków sprzyjających rozwojowi przedsiębiorczości i samozatrudnienia oraz powstawaniu nowych miejsc pracy. Celem działania inkubatora jest wzmocnienie firm prowadzących działalność gospodarczą nie dłużej niż rok. Według danych KRS na Lubelszczyźnie jest ok. 11 inkubatorów przedsiębiorczości, w tym 1 będący spółką akcyjną, 3 spółki z o.o. oraz 7 fundacji (zob. tabelę Z3 w załączniku).

62. Liczba miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych

W krajowym (KPRES) i regionalnym (RPRES WL) programie rozwoju ekonomii społecznej akcent położono przede wszystkim na zatrudnianie osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym. W dokumentach tych ekonomia społeczna jest ważnym elementem polityk publicznych, przyczyniającym się do wzrostu zatrudnienia, spójności społecznej oraz rozwoju kapitału społecznego. Jest to cel nadrzędny polityki wspierania rozwoju ekonomii społecznej¹⁵⁰.

Prawidłową ocenę poziomu realizacji wskaźnika, dotyczącego liczby miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych, utrudnia jego szeroki zakres znaczeniowy. Analizowany wskaźnik wymaga doprecyzowania i – jak w przypadku pozostałych wskaźników, szczególnie tych, co do których występują wątpliwości – zdefiniowania. Wskaźnik nie jest bowiem jednoznaczny. Z uwagi na specyfikę różnych form przedsiębiorstw społecznych oraz ich liczbę należałoby podać katalog przedsiębiorstw społecznych i przedstawiać dane z podziałem na formę przedsiębiorstwa społecznego, np. spółdzielnie socjalne, spółki non profit, organizacje prowadzące działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego. Brak definicji i opisu wskaźnika, w tym sposobu jego obliczania skutkuje również tym, że trudno będzie ocenić faktyczną liczbę miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych w danym roku z uwagi na niestabilność spółdzielni socjalnych, duży poziom rotacji pracowników w tych przedsiębiorstwach (praca podejmowana na otwartym rynku pracy) oraz ryzyko odmów lub braku odpowiedzi na ankiety części przedsiębiorstw społecznych.

Przy tak sformułowanym wskaźniku należałoby podawać łączną liczbę miejsc pracy, tymczasem pozyskiwane w trakcie badań dane na temat liczby miejsc pracy w PS praktycznie zawsze będą miały charakter szacunkowy (m.in. ze względu na wspomniane już braki danych, niestabilność spółdzielni socjalnych i dużą rotację pracowników). Potwierdza to w jakimś stopniu badanie dotyczące kondycji PES w woj. lubelskim w 2016 r., przeprowadzone przez firmę Realizacja Sp. z o.o. na zlecenie ROPS w Lublinie. Badanie wykazało, że w 19 zbadanych spółdzielniach socjalnych zatrudnienie znalazło 107 osób, w 45 organizacjach pozarządowych prowadzących działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego – 197 osób, a w 4 spółdzielniach inwalidów – 374 osób (w sumie – w 68 PS zatrudnionych było 678 pracowników)¹⁵¹.

W *Strategii* założono, że do 2020 roku na Lubelszczyźnie ma funkcjonować co najmniej 320 miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych. Jeżeli weźmiemy pod uwagę tylko dane uzyskane w trakcie badań kondycji PES na Lubelszczyźnie przeprowadzonych w 2016 r., to wartość wskaźnika została przekroczona o 112%.

¹⁵⁰ Por. KPRES, s. 12-13.

¹⁵¹ Por. *Raport z badania kondycji podmiotów sektora ekonomii społecznej...*, Realizacja Sp. z o.o., [Lublin] 2016, s. 36-37.

63. Liczba akredytowanych OWES w regionie

W okresie 2014-2016 na terenie Lubelszczyzny funkcjonował podział na 3 subregiony: chełmsko-zamojski, lubelsko-bialski i puławski. Koncepcja trzech geograficznie wyodrębnionych obszarów i powiązany z tym wybór trzech OWES, które mają stanowić kompetentną i efektywną infrastrukturę wsparcia dla ekonomii społecznej w woj. lubelskim, miały doprowadzić do stworzenia równomiernego dostępu do usług w zakresie zakładania i rozwijania PES. W subregionie chełmsko-zamojskim wsparcia udzielał OWES Zamość tworzony przez Fundację Rozwoju Lubelszczyzny w partnerstwie z Grupą Medialna ITM sp. z o.o., w subregionie lubelsko-bialskim – OWES tworzony przez Stowarzyszenie na rzecz Integracji Społecznej „Modrzew”, a w puławskim – OWES w Lubartowie, tworzony przez Fundację Rozwoju Lubelszczyzny.

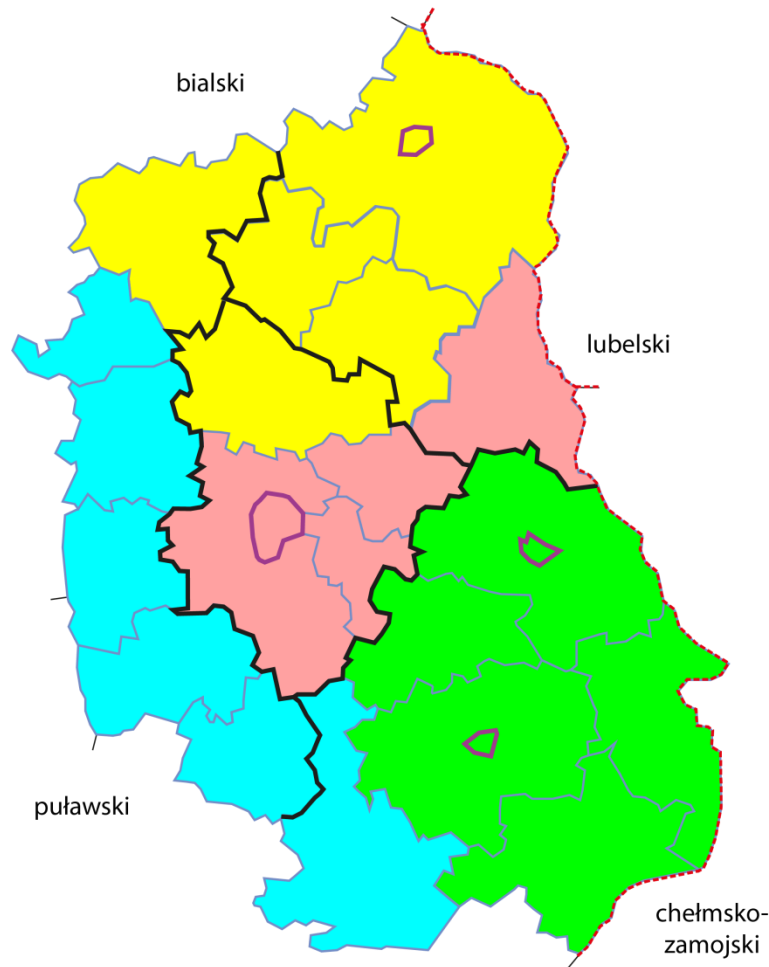
Na przełomie 2015 i 2016 roku przeprowadzono prace przekształcające *Wieloletni regionalny plan działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie lubelskim na lata 2013-2020 w Regionalny program rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubelskim do roku 2020*. W ramach aktualizacji dokumentu planistycznego zmianie uległa organizacja oddziaływania OWES w subregionach. Zmianę wprowadzono na wniosek przedstawicieli trzech Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej. Koncepcja 4 OWES zlokalizowanych w czterech subregionach: puławskim, lubelskim, bialskim oraz chełmsko-zamojskim została skonsultowana z Wojewódzkim Urzędem Pracy w Lublinie, Urzędem Statystycznym w Lublinie, Departamentem Wdrażania EFS Urzędu Marszałkowskiego oraz Zespołem Ekspertów ds. wdrażania i promocji ekonomii społecznej w województwie lubelskim i otrzymała pozytywną rekomendację ROPS w Lublinie.

W 2017 r. status akredytowanego Ośrodka Wsparcia Ekonomii Społecznej Wysokiej Jakości otrzymały 5 OWES na terenie woj. lubelskiego¹⁵²:

- OWES Razem – Inicjatywy z obszaru ekonomii społecznej, tworzony przez Europejski Dom Spotkań – Fundację Nowy Staw w partnerstwie z Consultor Sp. z o.o. oraz Związkiem Młodzieży Wiejskiej;
- OWES tworzony przez Stowarzyszenie na rzecz Integracji Społecznej „Modrzew”;
- OWES w Lubartowie tworzony przez Fundację Rozwoju Lubelszczyzny;
- OWES Zamość tworzony przez Fundację Rozwoju Lubelszczyzny w partnerstwie z Grupą Medialna ITM sp. z o.o.
- Chełmski Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej tworzony przez Stowarzyszenie Rozwoju Aktywności Społecznej „TRIADA”.

¹⁵² Zob. Wykaz akredytowanych Ośrodków Ekonomii Społecznej, <http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Wykaz,akredytowanych,Oskodkow,Ekonomii,Społecznej,3920.html>, (dostęp: 4.02.2018).

- **Kartogram II.7.4. Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej w woj. lubelskim – aktualny podział na subregiony**

Subregion puławski

OWES: *Europejski Dom Spotkań – Fundacja „Nowy Staw”*

Powiaty: rycki, puławski, opolski, kraśnicki, janowski, biłgorajski

Subregion lubelski

OWES: *Stowarzyszenie na Rzecz Integracji Społecznej „Modrzew”*

Powiaty: lubelski, łęczyński, świdnicki, włodawski,

Miasto Lublin

Subregion bialski

OWES: *Stowarzyszenie na Rzecz Integracji Społecznej „Modrzew”*

Powiaty: bialski, lubartowski, łukowski, radzyński, parczewski,

Miasto Biała Podlaska

Subregion chełmsko-zamojski

OWES: *Fundacja Rozwoju Lubelszczyzny Filia w Zamościu*

Powiaty: chełmski, hrubieszowski, krasnostawski, tomaszowski, zamojski,

Miasto Chełm, Miasto Zamość

Źródło: Opracowanie w oparciu o *Regionalny program rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubelskim do roku 2020*, Załącznik do Uchwały nr CVIII/2216/2016 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 14 czerwca 2016 r., Regionalny Ośrodek Pomocy Społecznej w Lublinie, Lublin 2016, s. 65, 67-68

Obecnie, w wyniku rozstrzygnięcia konkursu otwartego w ramach RPO WL na lata 2014-2020 Działanie 11.3 Ekonomia Społeczna usługi wsparcia ekonomii społecznej w zakresie animacji lokalnej, rozwoju ekonomii społecznej i wsparcia istniejących przedsiębiorstw społecznych udzielają 3 akredytowane OWES-y w 4 subregionach (zob. kartogram II.7.4):

- 1) Subregion puławski: Europejski Dom Spotkań – Fundacja „Nowy Staw” (data zawarcia umowy: 30.12.2016);
- 2) Subregion lubelski: Stowarzyszenie na Rzecz Integracji Społecznej „Modrzew” (data zawarcia umowy: 29.12.2016);
- 3) Subregion bialski: Stowarzyszenie na Rzecz Integracji Społecznej „Modrzew” (data zawarcia umowy: 09.08.2017);
- 4) Subregion chełmsko-zamojski: Fundacja Rozwoju Lubelszczyzny Filia w Zamościu (data zawarcia umowy: 17.08.2017).

64. Liczba inkubatorów przedsiębiorczości społecznej

W analizowanym okresie 2014-2016 nie zdiagnozowano inkubatorów przedsiębiorczości społecznej na Lubelszczyźnie. Zadania inkubatora pełniły w jakimś zakresie działające wówczas 3 OWES-y. W bieżącym okresie programowania środków unijnych zaplanowano fundusze na realizację projektów, których celem jest tworzenie miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej m.in. przez inkubację nowych podmiotów ekonomii społecznej. W *Szczegółowym Opisie Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*, w ramach Osi Priorytetowej 11 Włączenie społeczne, Działanie 11.3 Ekonomia społeczna jednym z celów szczegółowych jest rozwój i upowszechnianie ekonomii społecznej, w tym wzrost zatrudnialności w sektorze ekonomii społecznej w regionie. Działania mają być ukierunkowane przede wszystkim na tworzenie i utrzymanie miejsc pracy w tym sektorze m.in. przez realizację projektów polegających na świadczeniu przez akredytowane Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej (OWES) „usług wsparcia ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych (...), w tym:

- a) usługi animacji lokalnej,
- b) usługi rozwoju ekonomii społecznej, obejmujące m.in. wsparcie przygotowawcze (w tym usługi doradcze i szkoleniowe), **narzędzia inkubacji i preinkubacji**,
- c) usługi wsparcia rozwoju i funkcjonowania istniejących przedsiębiorstw społecznych, w tym głównie poprzez zwiększanie kompetencji menadżerskich i zarządczych, zawodowych i społecznych, np. w formie doradztwa prawnego, finansowego i biznesowego, m.in. z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem, planowania strategicznego, marketingu”¹⁵³.

Na podstawie powyższych informacji można wywnioskować, że w ramach RPO Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 nie przewidziano środków na utworzenie odrębnych inkubatorów przedsiębiorczości społecznej. Usługi inkubacyjne są jedynie elementem „usług wsparcia ekonomii społecznej”, pakietu usług świadczonych komplementarnie, obejmującego usługi:

- animacji lokalnej (usługi animacyjne),
- rozwoju ekonomii społecznej (**usługi inkubacyjne**),
- wsparcia istniejących przedsiębiorstw społecznych (usługi biznesowe).

¹⁵³ *Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*, Załącznik nr 2 do uchwały Nr CCXXXIV/4601/2017 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 4 grudnia 2017 r., Lublin 4 grudnia 2017 r., s. 345-348.

Usługi wsparcia ekonomii społecznej, w tym usługi o charakterze inkubacyjnym, są realizowane wyłącznie przez OWES. Można zatem stwierdzić, że rolę inkubatorów przedsiębiorczości społecznej będą pełniły 3 OWES-y działające na terenie województwa lubelskiego.

W ramach **celu operacyjnego 3**: Rozwój współpracy i porozumień w zakresie rozwoju ekonomii zaplanowano realizację działań zmierzających do:

- wspierania powstawania i rozwoju lokalnych partnerstw oraz innych form współpracy międzysektorowej na rzecz ekonomii społecznej,
- wspierania integracji sektora ekonomii społecznej, tworzenia i rozwoju kooperatyw, klastrów, konwentów,
- animowania i wspierania różnych inicjatyw w zakresie ekonomii społecznej, np. wiosek tematycznych, franczyzy społecznej,
- wspierania działań samoorganizacji i federalizacji sektora przedsiębiorczości społecznej.

Realizacja ww. działań mierzona jest w oparciu o takie wskaźniki, jak:

- 1) liczba lokalnych partnerstw/paktów o charakterze lokalnym,
- 2) liczba klastrów i kooperatyw, konwentów.

65. Liczba lokalnych partnerstw/paktów o charakterze lokalnym

Analizowany wskaźnik wymaga doprecyzowania i zdefiniowania. Nie sposób oszacować (dokładnej) liczby partnerstw/paktów o charakterze lokalnym, m.in. ze względu na szeroki zakres znaczeniowy wskaźnika. Duża część partnerstw (w tym LGD, czy partnerstwa na rzecz zatrudnienia itp.) zidentyfikowanych m.in. w trakcie badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r., to partnerstwa o charakterze lokalnym. Co więcej, praktycznie każde zidentyfikowane na Lubelszczyźnie partnerstwo podejmuje w jakimś stopniu działalność w obszarze ekonomii społecznej (jeśli nie wprost, to pośrednio, obejmując wsparciem np. określoną grupę osób defaworyzowanych).

Należy również zaznaczyć, że pozyskanie informacji na temat liczby partnerstw lokalnych działających na terenie województwa lubelskiego może okazać się trudne, m.in. ze względu na nietrwałość tego typu struktur¹⁵⁴, ograniczoną wiedzę na temat partnerstw funkcjonujących na lokalnym terenie (mogą zrzeszać tylko wąskie grupy interesów) i różne rozumienie tego pojęcia przez respondentów.

W *Strategii* założono, że do 2020 r. na terenie woj. lubelskiego będą funkcjonowały 3 partnerstwa lokalne. Można przypuszczać, że przy tak małej liczebności wskaźnik bardziej odnosi się do poziomu regionalnego (poziom lokalny dotyczy głównie powiatów i gmin).

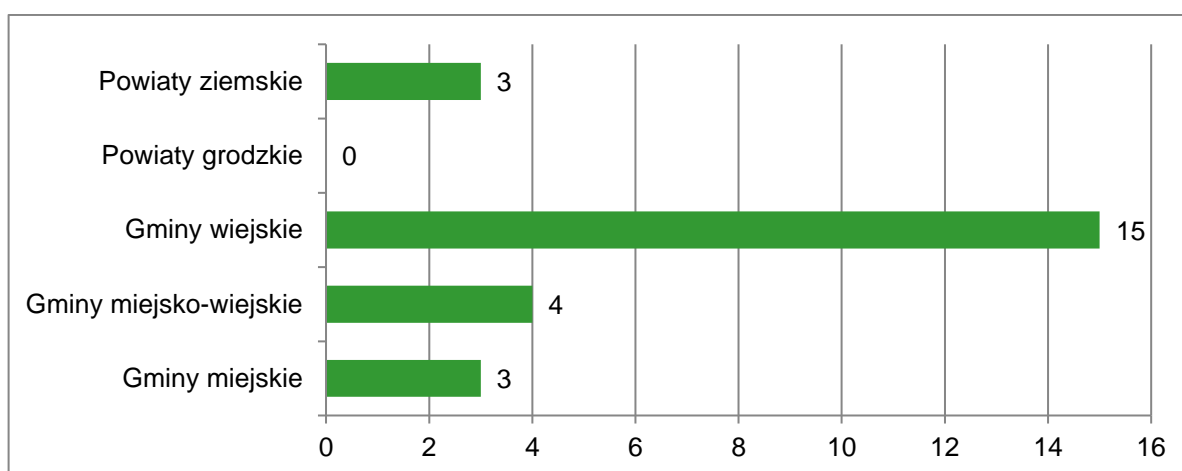
Informacje na temat partnerstw lokalnych zawieranych w obszarze ekonomii społecznej pozyskano m.in. z *Raportu z monitoringu Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim do roku 2020*. W dokumencie tym zaznaczono, że „w województwie lubelskim w 2016 roku zostało zawartych 9 partnerstw trójsektorowych (...) na rzecz przedsiębiorczości społecznej”¹⁵⁵.

¹⁵⁴ Zob. np. A. Juros, A. Biały, *Diagnoza w zakresie współpracy instytucji rynku pracy oraz pomocy i integracji społecznej na rzecz rozwoju ekonomii społecznej na Lubelszczyźnie*, Lublin 2009; A. Juros, A. Biały, *Partnerstwa na rzecz rozwoju lokalnego i przedsiębiorczości społecznej na Lubelszczyźnie*, „Trzeci Sektor” nr 21 (2010), s. 26-39.

¹⁵⁵ *Raport z monitoringu Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim do roku 2020*, ROPS w Lublinie, Lublin 2016, s. 11.

Z kolei w trakcie badań przeprowadzanych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r., jedno z pytań, które zadano przedstawicielom OPS i PCPR, dotyczyło liczby partnerstw na rzecz ekonomii społecznej funkcjonujących na lokalnym terenie. Na 219 przebadanych jednostek tylko 22 (10%) jednostek gminnych i powiatowych deklarowało obecność takiego partnerstwa na lokalnym terenie. Informację o istnieniu takiej struktury przekazywały ośrodki z gmin wiejskich (14 gmin, w tym jedna podała informację o 2 partnerstwach), miejskich (3 gminy, w każdy funkcjonuje tego typu partnerstwo) i miejsko-wiejskich (3 gminy, w tym jedna podała informację o 2 partnerstwach) oraz 3 jednostki na poziomie powiatowym (zob. wykres II.7.3).

Wykres II.7.3. Liczba partnerstw na rzecz ekonomii społecznej o charakterze lokalnym, funkcjonujących na terenie woj. lubelskiego – podział ze względu na typ JST

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

66. Liczba klastrów i kooperatyw, konwentów

Klasy to nowoczesne rozwiązania stymulujące współpracę podmiotów z różnych sfer: przemysłu, nauki i administracji rządowej i samorządowej, a w przypadku klastrów ekonomii społecznej – także podmiotów z tego sektora. Klasy stanowią ważny czynnik decydujący o wzroście innowacyjności przedsiębiorstw i regionów. Ponadto są narzędziem ułatwiającym transfer wiedzy i innowacji, a także wzmacniają współpracę pomiędzy partnerami. Dzięki tej formie organizacji PES mogą zyskać partnerów rynkowych, samorządowych, pozarządowych do realizacji celów społecznych, co pozwala im na jeszcze skuteczniejsze świadczenie usług, także w zakresie reintegracji społecznej i zawodowej¹⁵⁶. Według danych Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości w 2015 roku na Lubelszczyźnie działa 11 klastrów i 5 tzw. „potencjalnych klastrów”, które nie spełniły wszystkich kryteriów definicyjnych klastra. Zidentyfikowane przez PARP podmioty działają głównie w takich branżach, jak: ICT, usługi dla biznesu, odnawialne źródła energii (OZE), przemysł metalowy, gospodarka odpadami, przemysł spożywczy, medycyna¹⁵⁷. W wyniku przeprowadzonej analizy dostępnych opracowań oraz serwisów internetowych związanych z tematyką klastrów nie zidentyfikowano tzw. „klastrów ekonomii społecznej” na terenie woj. lubelskiego.

¹⁵⁶ Por. R. Necel, P. Nosal, *Klaster jako sposób organizacji podnoszący konkurencyjność podmiotów ekonomii społecznej. Analiza wraz z rekomendacjami*, ROPS w Poznaniu, Poznań 2015, s. 44-46.

¹⁵⁷ Zob. G. Buczyńska, D. Frączek, P. Kryjom, *Raport z inwentaryzacji klastrów w Polsce 2015*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2016, s. 37.

Należy jednak podkreślić, że PES niekoniecznie muszą zakładać tzw. „sektorowego klastra”. Koncepcja klastra polega na tym, że łączy partnerów z różnych sektorów. PES mogą zatem należeć do istniejących już klastrów. Identyfikacja istniejących klastrów pod kątem (potencjalnej) obecności w nich PES wymaga odrębnych badań i analiz. W przypadku części klastrów organizacje pozarządowe, które można zakwalifikować do PES w znaczeniu szerokim są jej członkami, a w niektórych nawet koordynatorami (np. Lubelski Klaster Ekoenergetyczny – gdzie koordynatorem jest Fundacja Rozwoju Lubelszczyzny; Lubelski Klaster Instytucji Otoczenia Biznesu – Lubelska Fundacja Rozwoju; Wschodni Klaster Innowacji – Fundacja „Wschodni Klaster Innowacji”).

Kooperatywy są stosunkowo rzadko spotykaną formą stowarzyszenia. Struktury te są rodzajem nieformalnej spółdzielni, w której członkowie przykładowo wspólnie kupują produkty bezpośrednio od producentów, z pominięciem pośredników. Najczęściej występują tzw. kooperatywy spożywcze, stowarzyszenia zrzeszające grupę konsumentów wspólnie dokonujących zakupów, bezpośrednio u wytwórców¹⁵⁸. Na Lubelszczyźnie funkcjonuje Stowarzyszenie Kooperatywa Lubelska (KRS: 0000667690), które jest kontynuacją działań nieformalnej grupy Lubelska Kooperatywa Spożywcza, zawiązanej w 2016 roku z inicjatywy Fundacji Słoneczny Pokój. Kooperatywa Lubelska tworzy sieć między lokalnymi ekologicznymi rolnikami i producentami a członkami Stowarzyszenia. Celem organizacji jest rozwój ekonomii dobra wspólnego i sprawiedliwości społecznej zapewniającej dobrostan ludziom i przyrodzie¹⁵⁹.

Na terenie Lubelszczyzny funkcjonuje również Konwent Klubów i Centrów Integracji Społecznej Lubelszczyzny, który jest porozumieniem podmiotów zatrudnienia socjalnego mających swoje siedziby na obszarze województwa lubelskiego. Misją Konwentu jest przede wszystkim wzajemna wymiana doświadczeń oraz dążenie do profesjonalizacji usług reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych i wykluczonych społecznie¹⁶⁰.

Z uwagi na zdiagnozowaną niską świadomość społeczeństwa w woj. lubelskim na temat ekonomii społecznej i jej form działalności, a także konieczność dotarcia z propozycją usług i produktów wytwarzanych przez PES do jak największej ilości odbiorców, potrzebne są działania upowszechniające i promujące przedsiębiorczość społeczną (**cel operacyjny 4**), m.in.:

- działania promocyjne (konferencje, targi ekonomii społecznej, spotkania promocyjno-informacyjne, programy i filmy o przedsiębiorczości społecznej, budowanie marki PES),
- podejmowanie działań edukacyjnych na rzecz rozwoju ekonomii społecznej,
- upowszechnianie dobrych praktyk i nowoczesnych form działania w zakresie ekonomii społecznej,
- włączanie instytucji ekonomii społecznej w realizację zadań publicznych,
- kształcenie liderów/ animatorów społecznych promujących ekonomię społeczną w środowisku lokalnym.

Ocena ww. działań prowadzona jest w oparciu o następujące wskaźniki:

- 1) liczba regionalnych inicjatyw promocyjno-informacyjnych,
- 2) liczba programów edukacyjnych,
- 3) liczba liderów/animatorów promujących ES w środowisku lokalnym.

¹⁵⁸ Zob. P. Firak, Z. Jach-Kokorczak, P. Kokorczak, K. Kozak, *Jak założyć kooperatywę?*, Kraków 2015.

¹⁵⁹ Statut Stowarzyszenia Kooperatywa Lubelska, s. 1, <https://lubelskakooperatywa.files.wordpress.com/> (dostęp: 22.10.2017).

¹⁶⁰ Zob. serwis internetowy Fundacji Konwent Klubów i Centrów Integracji Społecznej w Janowie Lubelskim, <http://fundajakiscis.pl/index.php/kluby-integracji/> (dostęp: 22.10.2017).

67. Liczba regionalnych inicjatyw promocyjno-informacyjnych

Informacje na temat liczby regionalnych inicjatyw promocyjno-informacyjnych zebrano analizując serwis internetowy Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie, który był inicjatorem wielu tego typu wydarzeń na poziomie wojewódzkim, oraz *Raport z monitoringu Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim do roku 2020*. W okresie objętym monitoringiem Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie był organizatorem m.in. takich wydarzeń odbywający się co roku, jak:

- Targi Ekonomii Społecznej;
- Gala nadania certyfikatu: „Zakup Prospołeczny”;

W 2016 roku, na zlecenie ROPS w Lublinie, przygotowano 12 audycji radiowych/reportaży z udziałem ekspertów ds. ekonomii społecznej i PES. Audycje promowały ideę przedsiębiorczości społecznej i aktywizacji społecznej z wykorzystaniem instrumentów ekonomii społecznej. Ponadto prowadzono portal internetowy promujący działalność PES na Lubelszczyźnie¹⁶¹, wydano *Regionalny Katalog dobrych praktyk ekonomii społecznej w województwie lubelskim*¹⁶² oraz nakręcono film pt. „Ekonomia Społeczna – Twój Wybór”¹⁶³.

W *Strategii*, w okresie 2014-2020, zaplanowano realizację co najmniej 7 inicjatyw promujących ekonomię społeczną w regionie (średnio 1 rocznie). Przeprowadzona analiza wykazała, że Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie jest bardzo aktywny w tym zakresie. W ciągu trzech lat zainicjował przynajmniej 12 różnych działań promocyjno-informacyjnych w obszarze ekonomii społecznej.

68. Liczba programów edukacyjnych

Edukacja w zakresie ekonomii społecznej jest istotnym elementem działań podejmowanych przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie, bez którego trudno będzie wdrażać na Lubelszczyźnie jakiegokolwiek przedsięwzięcia z zakresu ekonomii społecznej. W 2016 r. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie zrealizował co najmniej 4 działania o charakterze edukacyjnym:

- 1) zrealizował pilotażowy projekt skierowany do 10 szkół średnich funkcjonujących na terenie miasta Lublina promujący idee przedsiębiorczości wśród młodzieży;
- 2) zorganizował staże/praktyki zawodowe w przedsiębiorstwach społecznych dla 36 uczniów/studentów odbyło;
- 3) zorganizował dwie wizyty studyjne skierowane do przedstawicieli samorządów terytorialnych z terenu województwa lubelskiego;
- 4) był inicjatorem 2 spotkań z zakresu stosowania „klauzul społecznych”¹⁶⁴.

W *Strategii* założono, że do 2020 roku ROPS w Lublinie zrealizuje co najmniej 10 programów edukacyjnych. Należy jednak zaznaczyć, że w dokumencie nie zdefiniowano wyrażenia „programy edukacyjne”, dlatego trudno jest określić poziom realizacji tego wskaźnika.

¹⁶¹ <http://ekonomiaspoleczna.lubelskie.pl>

¹⁶² *Katalog dobrych praktyk ekonomii społecznej w województwie lubelskim*, ROPS w Lublinie, Lublin 2016.

¹⁶³ *Raport z monitoringu Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim do roku 2020*, ROPS w Lublinie, Lublin 2016, s. 18.

¹⁶⁴ Por. tamże, s. 19-20.

69. Liczba liderów/animatorów promujących ES w środowisku lokalnym

Z uwagi na szeroki zakres znaczeniowy wskaźnika trudno ustalić liczbę liderów/animatorów promujących ES w samorządach lokalnych, ponadto istnieje poważne ryzyko, że pozyskane dane będą niekompletne i nie sposób je będzie porównywać w kolejnych latach. Według KPRES ekonomia społeczna definiowana jest jako: „sfera aktywności obywatelskiej, która poprzez działalność ekonomiczną i działalność pożytku publicznego służy: integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych użyteczności publicznej (na rzecz interesu ogólnego) oraz rozwojowi lokalnemu”¹⁶⁵. Liderem/animatorem może być więc praktycznie każdy przedstawiciel PES aktywnie udzielający się w swoim środowisku i zachęcający do włączenia się w działania na rzecz lokalnej społeczności.

Wskaźnik wymaga doprecyzowania i zdefiniowania, ponadto należałoby rozważyć zbieranie informacji o liderach/animatorach promujących eS w badaniach terenowych (np. oceniających kondycję eS w regionie), organizowanych co 2-3 lata.

Działania animacyjne podejmowane są m.in. przez pracowników zatrudnionych przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie, którzy np. zachęca lokalne samorządy do opracowania i wdrożenia lokalnych planów ekonomii społecznej, stosowania klauzul społecznych w zamówieniach publicznych, czy tworzenia i wspierania lokalnych PES, w tym PS. Usługi animacyjne, polegające na tworzeniu podmiotów obywatelskich, wsparcie dla ich rozwoju, budowy partnerstw publiczno-społecznych na rzecz rozwoju ekonomii społecznej i partycypacji społecznej, świadczą również OWES-y zatrudniający ekspertów/animatorów.

Istotnym działaniem jest również „tworzenie przyjaznego otoczenia dla rozwoju podmiotów ekonomii społecznej” (cel operacyjny 5), m.in. poprzez:

- realizację odpowiedzialnych społecznie zamówień publicznych (klauzule społeczne);
- wpisywanie problematyki ekonomii społecznej w dokumenty programowe i strategiczne;
- włączenie instrumentów ES do programów aktywizacyjnych OPS, PUP, PCPR,
- stworzenie systemu współpracy pomiędzy OPS, PCPR, PUP, NGO i przedsiębiorcami w zakresie aktywizacji społeczno-zawodowej,
- podniesienie poziomu wiedzy wśród pracowników OPS, PCPR, PUP w zakresie stosowania narzędzi ekonomii społecznej w pracy z klientami,
- inicjowanie i wspieranie tworzenia oraz funkcjonowania KIS, CIS, klubów pracy,
- zbudowanie kompleksowego wsparcia w zakresie aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych poprzez narzędzia ES.

Realizacja celu oraz zaplanowanych działań jest oceniana w oparciu o takie wskaźniki jak:

- 1) liczba samorządów, które zastosowały klauzule społeczne w zamówieniach publicznych;
- 2) liczba JST zlecająca zadania publiczne i usługi podmiotom ekonomii społecznej;
- 3) liczba funkcjonujących CIS i KIS;
- 4) liczba zespołów ds. współpracy międzyinstytucjonalnej działających na rzecz rozwoju ekonomii społecznej.

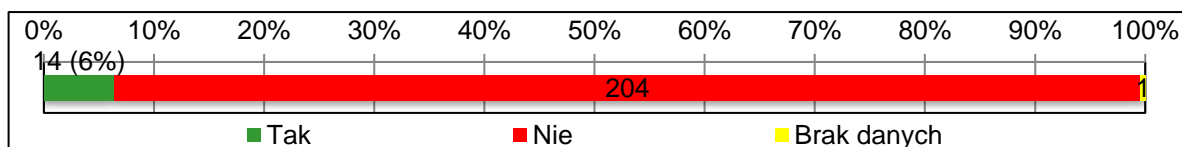
¹⁶⁵ KPRES, s. 15.

70. Liczba samorządów, które zastosowały klauzule społeczne w zamówieniach publicznych

Klauzule społeczne i aspekty społeczne w zamówieniach publicznych są ważnymi instrumentami wspierania przedsiębiorczości społecznej. Są to „rozwiązania umożliwiające uwzględnienie istotnych aspektów społecznych przy realizacji zamówienia publicznego”¹⁶⁶. Dostępne analizy i opracowania wskazują, że instrumenty te są stosunkowo mało stosowane w jednostkach administracji publicznej. W raporcie pokontrolnym z 2017 r. NIK stwierdził m.in., że „zastosowanie klauzul społecznych [w jednostkach administracji publicznej w Polsce – przypis A. Biały] pozostaje na niskim poziomie. Poziom z 2012 r. w wysokości 2,90% udzielonych zamówień publicznych, wzrósł w 2013 r. do poziomu 4,5%, aby spaść w 2014 r. do poziomu 3,1%, a następnie ponownie wzrosnąć w 2015 r. do poziomu 4,08%”. Z kolei odnosząc się do stosowania klauzul społecznych w samorządach lokalnych NIK wykazał, że skala stosowania tego rodzaju instrumentu aktywizacji i integracji osób wykluczonych oraz zagrożonych wykluczeniem społecznym w zamówieniach publicznych w latach 2013-2016 była znikoma: „analiza danych uzyskanych z 1 914 JST wykazała, że tylko 101 JST (tj. 5,3% z nich) stosowało w latach 2013-2016 klauzule społeczne w udzielanych zamówieniach publicznych”¹⁶⁷. Badania przeprowadzone przez NIK wykazały ponadto, że przyczyną niestosowania klauzul bądź aspektów społecznych w zamówieniach publicznych, jest najczęściej obawa przed unieważnieniem przetargu, a w rezultacie niezrealizowaniem przedmiotu zamówienia w określonym terminie (na ten problem wskazywało 60,3% badanych JST). Na drugiej pozycji znalazły się ograniczenia finansowe zamawiającego. Lokalne samorządy obawiają się, że będą musiały zapewniać większe środki na realizację zamówień, w których stosuje się aspekty społeczne (52,7%). Co trzecia jednostka samorządu terytorialnego wskazywała na ograniczoną wiedzę pracowników urzędu o klauzulach i aspektach społecznych w zamówieniach publicznych (35,4%). Z kolei w ocenie 19% ankietowanych przy stosowaniu tego rodzaju narzędzi mogą wystąpić problemy związane z ochroną danych osobowych, tj. odmową wykonawcy zamówienia udostępnienia dokumentów dotyczących zatrudnionych pracowników¹⁶⁸.

Na Lubelszczyźnie tylko 6% JST stosuje klauzule społeczne. Badania przeprowadzone w sierpniu 2017 r. przez ROPS w Lublinie wykazały, że w latach 2014-2016 tylko 14 samorządów, spośród 219 jednostek powiatowych i gminnych na Lubelszczyźnie, stosowało klauzule społeczne w zamówieniach publicznych (zob. wykres II.7.4). Klauzule stosowały głównie powiaty grodzkie (3 spośród 4 powiatów grodzkich – 75%), 8 gmin wiejskich (5,1%); 2 gminy miejskie (13,3%) i jedna gmina miejsko-wiejska (4,3%). Żaden z powiatów ziemskich nie zdecydował się na zastosowanie mechanizmu klauzuli społecznej w zamówieniach publicznych (zob. wykres. II.7.5).

Wykres II.7.4. Czy w latach 2014-2016 gmina stosowała klauzule społeczne w zamówieniach publicznych (chodzi o art. 22 ust. 2 oraz art. 29 ust. 4 ustawy prawo zamówień publicznych) (n=219)?

Źródło: Opracowanie własne w oparciu

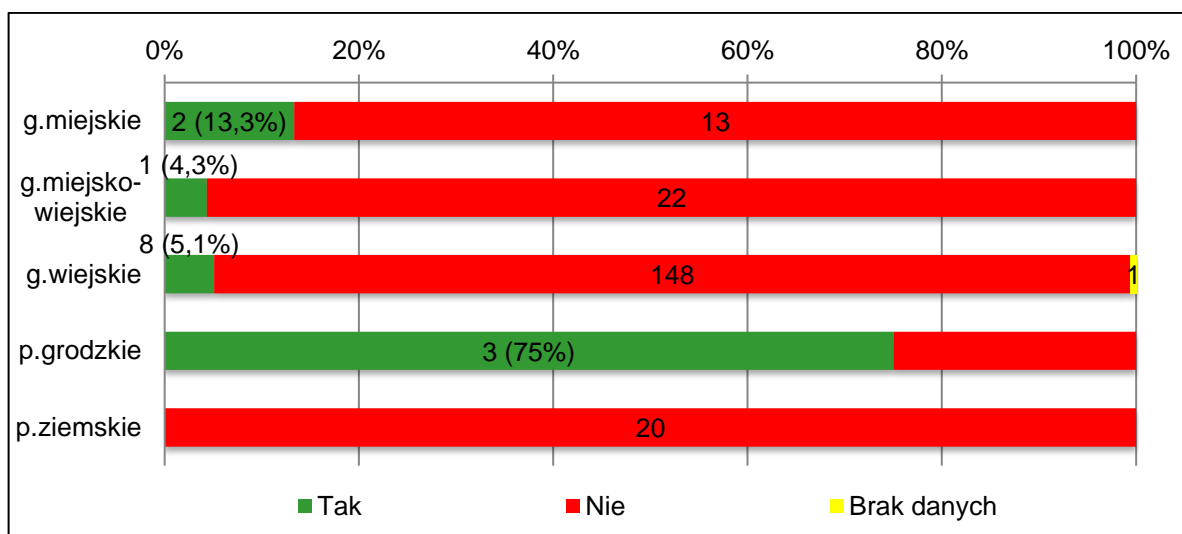
¹⁶⁶ T. Schimanek, B. Kunysz-Syrytczyk, *Podręcznik stosowania klauzul społecznych w zamówieniach publicznych*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2014, s. 12.

¹⁶⁷ *Klauzule społeczne w zamówieniach publicznych udzielanych przez administrację publiczną. Informacja o wynikach kontroli*, Najwyższa Izba Kontroli, Departament Administracji Publicznej, Warszawa 2017, s. 60.

¹⁶⁸ Por. tamże, s. 61

o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

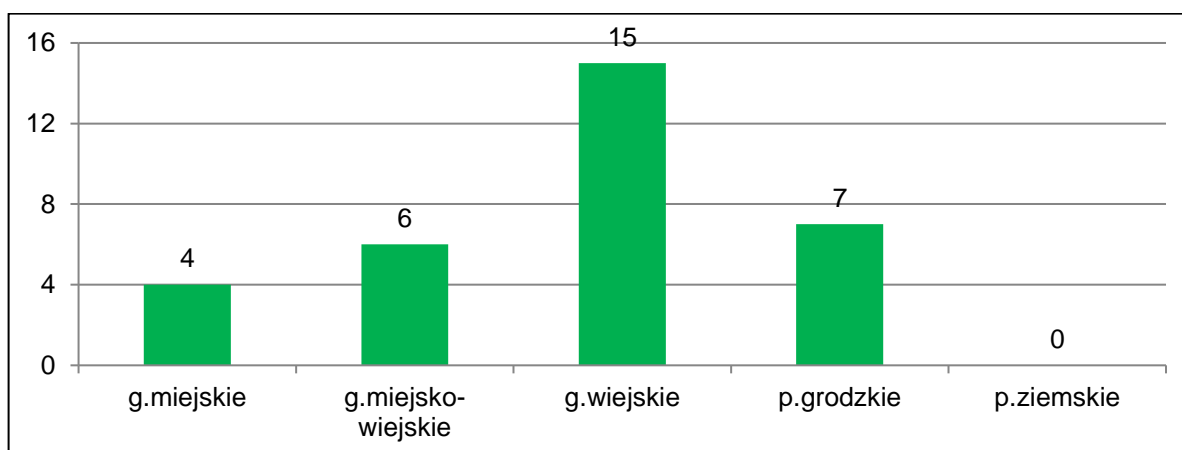
Wykres II.7.5. Liczba/odsetek gmin/powiatów, które stosowały klauzule społeczne w zamówieniach publicznych (chodzi o art. 22 ust. 2 oraz art. 29 ust. 4 ustawy prawo zamówień publicznych) (n=219) – podział według typu gminy/powiatu

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Badane samorządy przeprowadziły łącznie 32 postępowania, w których zastosowały klauzule społeczne w zamówieniach publicznych (zob. wykres II.7.6).

Wykresy II.7.6. Liczba postępowania, w których gmina/powiat stosował klauzule społeczne w zamówieniach publicznych (chodzi o art. 22 ust. 2 oraz art. 29 ust. 4 ustawy prawo zamówień publicznych) – podział według typu gminy/powiatu (n=219)

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

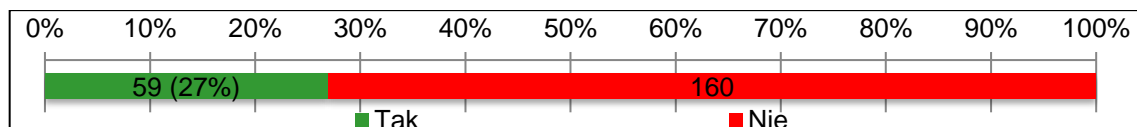
Cztery samorządy przeprowadziły po jednym postępowaniu, dwa – po 2, kolejne dwa – po 3, trzy – po 4 postępowania. Jeden z samorządów zdecydował się przeprowadzić aż 6 tego rodzaju postępowań związanych z zastosowaniem klauzuli społecznej w zamówieniach publicznych.

W *Strategii* założono, że do 2020 roku co najmniej 60 samorządów zastosuje klauzule społeczne w zamówieniach publicznych. Powyższe analizy wskazują, że osiągnięcie tak wysokiej wartości wskaźnika jest raczej nierealne (potwierdzają to m.in. badania ROPS w Lublinie, które wykazały, że w latach 2014-2016 tylko 14 samorządów z Lubelszczyzny zastosowało klauzule społeczne, a także badania NIK, które dowiodły, że niewiele samorządów stosuje klauzule społeczne w zamówieniach publicznych).

71. Liczba JST zlecająca zadania publiczne i usługi podmiotom ekonomii społecznej

W badaniu przeprowadzonym przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r. przedstawicielom jednostek organizacji pomocy społecznej gmin i powiatów zadano pytanie: czy w latach 2014-2016 gmina/powiat zlecał zadania publiczne i usługi podmiotom ekonomii społecznej, w tym organizacjom pozarządowym prowadzącym działalność odpłatną lub nieodpłatną pożytku publicznego (chodzi o zlecanie zadań publicznych zgodnie z *ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*)? Spośród 219 JST, które odpowiedziały na ankietę, 59 (27%) zadeklarowało, że przekazywały zadania publiczne PES (zob. wykres II.7.7).

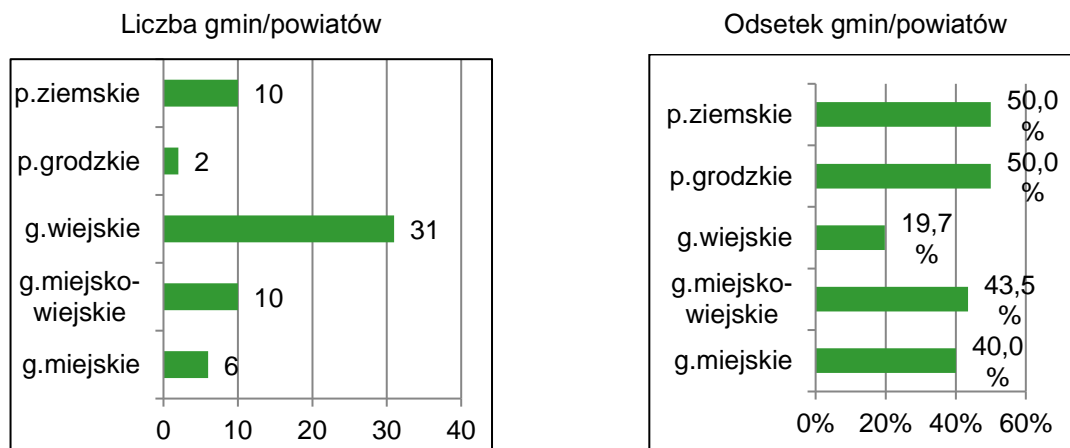
Wykres II.7.7. Czy w latach 2014-2016 gmina/powiat zlecał(a) zadania publiczne i usługi PES, w tym organizacjom pozarządowym prowadzącym działalność odpłatną lub nieodpłatną pożytku publicznego (chodzi o zlecanie zadań publicznych zgodnie z *ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*)?

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Zadania publiczne i usługi zlecał co drugi powiat ziemski i grodzki, 43,5% gmin miejsko-wiejskich oraz 40% gmin miejskich. W przypadku gmin wiejskich tylko co piąty samorząd (19,7%) deklarował przekazywanie zadań publicznych organizacjom pozarządowym prowadzącym działalność odpłatną lub nieodpłatną pożytku publicznego (zob. wykresy II.7.8-9).

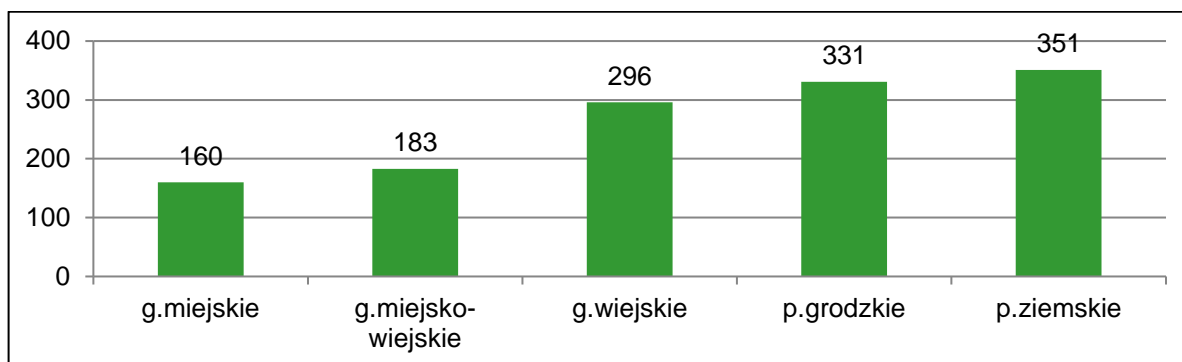
Wykresy II.7.8-9. Liczba/odsetek gmin/powiatów, które w latach 2014-2016 zlecały zadania publiczne i usługi PES, w tym organizacjom pozarządowym prowadzącym działalność odpłatną lub nieodpłatną pożytku publicznego (chodzi o zlecanie zadań publicznych zgodnie z *ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*)

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w 2017 r.

W latach 2014-2016 59 ankietowanych JST przeprowadziło w sumie 1 321 postępowań związanych ze zlecaniem zadań publicznych i usług podmiotom ekonomii społecznej, w tym organizacjom pozarządowym prowadzącym działalność odpłatną lub nieodpłatną pożytku publicznego (zob. wykres II.7.10).

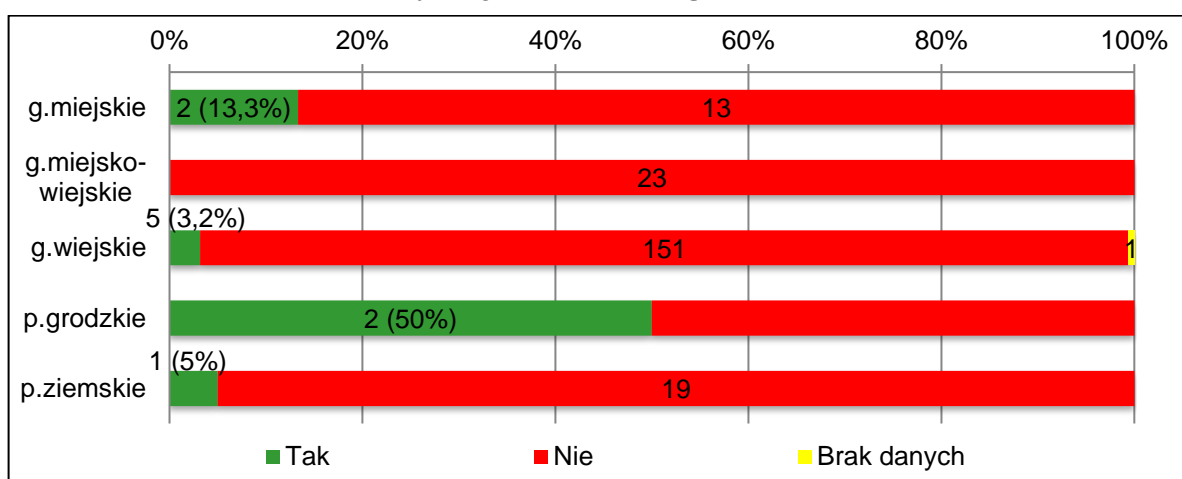
Wykres II.7.10. Liczba postępowań, w których gmina/powiat zlecał zadania publiczne i usługi podmiotom ekonomii społecznej, w tym organizacjom pozarządowym prowadzącym działalność odpłatną lub nieodpłatną pożytku publicznego (chodzi o zlecenie zadań publicznych zgodnie z *ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*)

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

Samorządy pytano również o to, czy w latach 2014-2016 zlecały zadania publiczne i usługi PES, w tym organizacjom pozarządowym prowadzącym działalność odpłatną lub nieodpłatną pożytku publicznego na podstawie PZP¹⁶⁹? Badania wykazały, że tylko 10 samorządów zlecało zadania publiczne zgodnie z PZP, w tym 2 powiaty grodzkie, 2 gminy miejskie, 5 gmin wiejskich i 1 powiat ziemski (zob. wykres II.7.11).

Wykres II.7.11. Czy w latach 2014-2016 gmina/powiat zlecał(a) zadania publiczne i usługi PES, w tym organizacjom pozarządowym prowadzącym działalność odpłatną lub nieodpłatną pożytku publicznego na podstawie PZP?

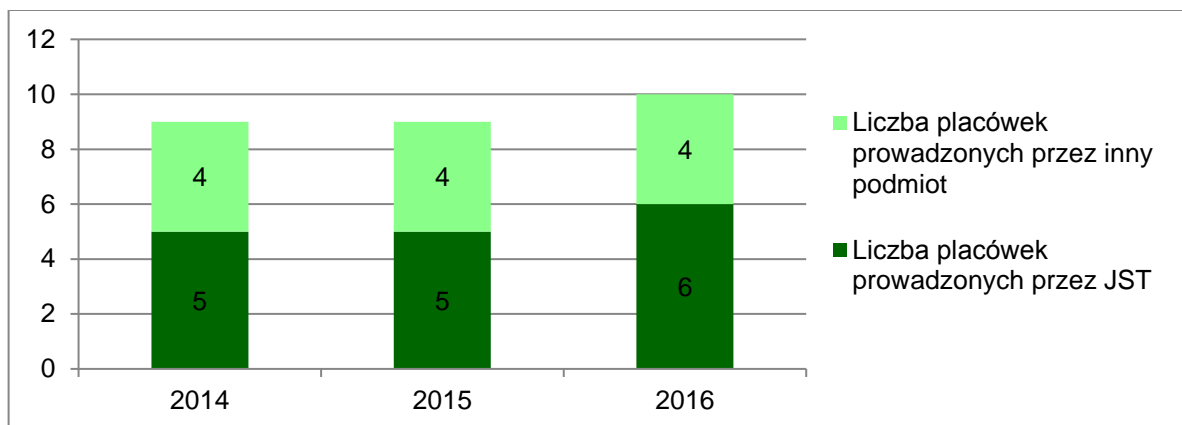
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych przez ROPS w Lublinie w sierpniu 2017 r.

¹⁶⁹ Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych, Dz.U. 2017 poz. z późn. zm.

72. Liczba funkcjonujących CIS i KIS

Według danych w OZPS 2016 udostępnionych przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie w 2016 roku na Lubelszczyźnie funkcjonowało 10 Centrów Integracji Społecznej (CIS), w tym 6 placówek prowadzonych przez JST i 4 przez inny podmiot (3 stowarzyszenia i 1 podmiot wyznaniowy). W analizowanym okresie liczba CIS wzrosła o 1. W *Strategii* założono, że do 2020 roku będzie funkcjonowało 15 CIS. Dane z 2016 roku wskazują, że docelowa wartość wskaźnika została osiągnięta w 66,7% (zob. wykres II.7.12).

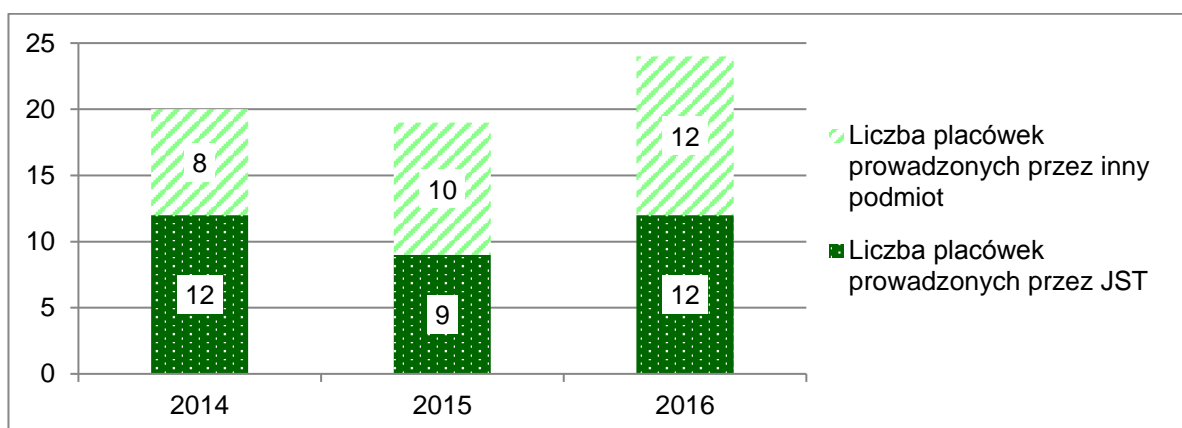
Wykres II.7.12. Liczba CIS na Lubelszczyźnie w latach 2014-2016

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o OZPS 2016

W 2014 roku w regionie funkcjonowało 20 KIS (w tym 12 podmiotów prowadzonych przez JST i 8 przez inny podmiot). W 2015 ich liczba zmniejszyła się do 19, natomiast w 2016 roku na prowadzenie KIS zdecydowało się już 24 jednostek, połowa prowadzona jest przez jednostkę samorządu terytorialnego, a druga – przez inne podmioty (zob. wykres II.7.13). Zgodnie z założeniami *Strategii* do 2020 roku w województwie lubelskim ma funkcjonować 30 KIS. Poziom wskaźnika według stanu na rok 2016 został osiągnięty w 80%.

Wykres II.7.13. Liczba KIS na Lubelszczyźnie w latach 2014-2016

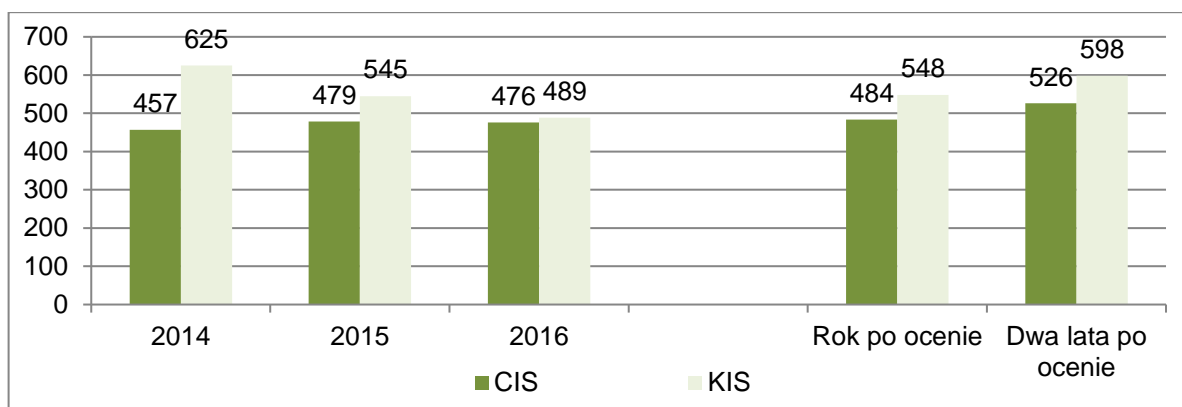
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o OZPS 2016

W rejestrach CIS i KIS opublikowanych przez Wojewodę Lubelskiego¹⁷⁰ występują nieco wyższe wartości (CIS – 12; KIS – 24), należy jednak zaznaczyć, że nie wszystkie podmioty zatrudnienia socjalnego ze statusem CIS czy KIS podejmowały działalność w analizowanym okresie 2014-2016.

Warto ponadto zauważyć, że w latach 2014-2016 r. liczba uczestników KIS zmniejszała się, mimo że liczba placówek w tym okresie wzrosła. W 2014 roku w zajęciach w ramach reintegracji społecznej i zawodowej uczestniczyło 625 osób, a w 2016 r. już o 139 osób mniej. Z kolei liczba uczestników CIS w 2015 nieznacznie wzrosła w porównaniu do 2014 roku, a w 2016 roku utrzymała się na względnie stabilnym poziomie (zob. wykres II.7.14).

Przeprowadzone na zlecenie ROPS w Lublinie analizy wykazały, że niektóre jednostki administracji publicznej, a także organizacje społeczne uzależniają możliwość utworzenia i funkcjonowania KIS lub CIS od środków krajowych lub zagranicznych (najczęściej unijnych)¹⁷¹.

Wykres II.7.14. Liczba uczestników CIS i KIS na Lubelszczyźnie w latach 2014-2016

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o OZPS 2016

73. Liczba zespołów ds. współpracy międzyinstytucjonalnej działających na rzecz rozwoju ekonomii społecznej

Nie sposób ocenić rzeczywistą wartość tak sformułowanego wskaźnika m.in. ze względu na brak definicji współpracy międzyinstytucjonalnej oraz szeroki zakres znaczeniowy wyrażenia „zespoły ds. współpracy międzyinstytucjonalnej”. Praktycznie każda forma działania partnerskiego (np. partnerstwa lokalne, projektowe, branżowe, klastry itd.) opiera się na współpracy między-instytucjami.

Podejmując próbę oceny stopnia realizacji wskaźnika autor niniejszego opracowania sięgnął do dwóch źródeł: serwisu internetowego Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej

¹⁷⁰ Rejestr Centrów Integracji Społecznej woj. lubelskiego, stan na dzień 22.05.2017r., <http://www.lublin.uw.gov.pl/wps/rejestr-centr%C3%B3w-integracji-spo%C5%82ecznej-w-wojew%C3%B3dztwie-lubelskim>, Rejestr Klubów Integracji Społecznej w województwie lubelskim, stan na dzień 22.08.2017 r., <http://www.lublin.uw.gov.pl/wps/rejestr-klub%C3%B3w-integracji-spo%C5%82ecznej-w-wojew%C3%B3dztwie-lubelskim>

¹⁷¹ Por. A. Biały, „Procedury kompetencji” i zasady współpracy w zakresie funkcjonowania Regionalnej Platformy Współpracy dotyczącej realizacji usług reintegracji społecznej i zawodowej (przez kluby i centra integracji społecznej), Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie, Lublin 2014, s. 23.

w Lublinie¹⁷² oraz *Raportu z monitoringu Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim do roku 2020*.

Analiza serwisu internetowego wykazała, że Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie był aktywnym podmiotem inicjującym spotkania sieciujące dla takich grup podmiotów, jak:

- spółdzielni socjalnych i przedsiębiorstw społecznych,
- Zakładów Aktywności Zajęciowej i Warsztatów Terapii Zajęciowej,
- Centrów Integracji Społecznej oraz Klubów Integracji Społecznej,
- OWES działających w regionie lubelskim.

ROPS w Lublinie podejmuje również działania na rzecz stworzenia platformy współpracy. W tym celu organizuje spotkania m.in. dla samorządów terytorialnych i ich jednostek organizacyjnych realizujących działania z obszaru włączenia społecznego, aby zaprosić je do aktywnego włączenia się w budowanie przyjaznego otoczenia dla PES.

Przy ROPS funkcjonuje również powołany uchwałą Zarządu Województwa Lubelskiego Regionalny Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej¹⁷³ zrzeszający przedstawicieli administracji samorządowej, sektora ekonomii społecznej, nauki i biznesu, którego zadaniem jest wspieranie ROPS w działaniach na rzecz rozwoju ekonomii społecznej w regionie.

Natomiast w *Raporcie z monitoringu Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim do roku 2020* pojawia się informacja, że „funkcjonujące w regionie OWES w 2016 roku zawarły 10 porozumień dotyczących współpracy międzyinstytucjonalnej”. W subregionie białskim realizowano 2 porozumienia, w chełmsko-zamojskim – 7, a w puławskim – 1¹⁷⁴.

¹⁷² <http://rops.lubelskie.pl/>

¹⁷³ Uchwała Nr CLXIV/3308/2017 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 21 lutego 2017 r. w sprawie zmiany uchwały w sprawie powołania Regionalnego Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim.

¹⁷⁴ *Raport z monitoringu Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim do roku 2020*, Lublin 2016, s. 9-10.

Wnioski i rekomendacje zmian w Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020

Przedmiotem niniejszego opracowania był monitoring i ewaluacja *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*. Analizowany dokument zawiera siedem celów głównych, które powiązano z kluczowymi obszarami polityki społecznej. Obszary odnoszą się do kwestii społecznych, które występują na terenie Lubelszczyzny i działań przeciwdziałających marginalizacji społecznej wybranych grup społecznych (bezrobocie i walka z ubóstwem; starzejące się społeczeństwo; wsparcie dziecka i rodziny; wsparcie osób niepełnosprawnych; zdrowie psychiczne; rozwój społeczności lokalnej; ekonomia społeczna). Do każdego celu głównego opracowano od 3 do 6 celów operacyjnych, w których określono ramowe kierunki działań/interwencji. Strategia zawiera w sumie 73 wskaźniki.

Na pierwszym etapie prac przeprowadzono monitoring *Strategii*, który w znacznej mierze polegał na zbieraniu informacji na temat poziomu realizacji poszczególnych wskaźników, z wykorzystaniem różnych metod i technik badawczych. Drugim etapem prac analitycznych była ewaluacja, która jest zwykle procesem szerszym niż monitoring, ale bazującym na danych monitoringowych, stanowiących wstęp do jej realizacji. Ewaluacja skupia się na wyjaśnieniu co np. pozwoliło osiągnąć lub nawet przekroczyć wartość danego wskaźnika, albo dlaczego wartości wskaźników nie zostały zrealizowane, ponadto pozwala sprawdzić czy to, co zostało osiągnięte, rzeczywiście przyczyniło się do realizacji zaplanowanych celów i rezultatów. Dzięki ewaluacji można zidentyfikować także inne pozytywne i negatywne efekty strategii, które nie były objęte wskaźnikami. Etap związany z ewaluacją *Strategii* zrealizowano tylko częściowo z uwagi na trudności z zebraniem informacji na etapie monitoringu dokumentu, które z kolei wynikały z niemożności przeprowadzenia oceny stopnia realizacji części wskaźników *Strategii*.

Przeprowadzana analiza wskaźników mierzących poziom realizacji działań i celów zaplanowanych w *Strategii*, a także działania zmierzające do zebrania rzetelnych danych do ich pomiaru wykazały, że wskaźniki należą:

- dokładnie zdefiniować i określić źródła/ sposoby ich pomiaru, a także wskazać procedurę ich obliczania (dotyczy to szczególnie wskaźników, które obliczane są w oparciu o dwa lub większą liczbę mierników). Różnice w definiowaniu czy interpretowaniu niektórych wskaźników istotnie utrudniają lub wręcz uniemożliwiają porównywanie wyników w poszczególnych latach,
- doprecyzować wskaźniki, które można interpretować/wyjaśniać na różne sposoby,
- niektóre przeformułować (dotyczy wskaźników, które zostały błędnie sformułowane).

Realizacja ww. działań wymaga przeprowadzenia dodatkowych prac, które pozwoliłyby na zdefiniowanie i określenie sposobu pomiaru poszczególnych wskaźników według uproszczonej lub rozbudowanej matrycy zawierającej m.in. takie elementy, jak: numer i nazwa wskaźnika, definicja, jednostka miary, sposób/metoda pomiaru, częstotliwość pomiaru, (dokładne określenie) źródła pomiaru. Na konieczność przeprowadzenia pogłębionych analiz i prac nad wskaźnikami *Strategii* w ww. zakresie wskazują m.in.:

- a) wywiady pogłębione przeprowadzone z członkami Zespołu Roboczego ds. Monitoringu i Ewaluacji Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020, którzy wskazywali na wieloznaczność oraz trudności w pomiarze części wskaźników (np. wskaźniki dot. różnych rodzajów partnerstw, zespołów ds. współpracy międzyinstytucjonalnej, liczby inicjatyw, kampanii realizowanych w gminach/ powiatach);

- b) pogłębiona analiza wskaźników w oparciu o kryteria SMART¹⁷⁵ – w ocenie pracowników ROPS w Lublinie i ekspertów zewnętrznych część wskaźników nie spełnia tych kryteriów;
- c) rozbieżne dane uzyskiwane z różnych źródeł (np. bazy.ngo.pl, BDL GUS, CAS, OZPS, sprawozdania MRPiPS, badania własne ROPS w Lublinie), co utrudnia prawidłową ocenę poziomu ich realizacji, a w konsekwencji również stopnia realizacji celów i działań zapisanych w *Strategii*;
- d) badania ankietowe (ankiety przesyłane drogą listową) przeprowadzone w gminach i powiatach woj. lubelskiego (niektóre wskaźniki były różnie interpretowane przez osoby wypełniające ankiety, co istotnie utrudnia zbieranie jednolitych danych).

Przeprowadzone badania wykazały, że część analizowanych wskaźników wymaga zmiany. Procedurę ich modyfikacji można zilustrować na przykładzie wskaźnika nr 42 (W_{42}) w obszarze „wsparcie osób niepełnosprawnych”: „Liczba osób niepełnosprawnych uczęszczających do szkół wyższych”. Przy tak sformułowanym wskaźniku trudno ocenić, na ile podjęte działania (m.in. „promowanie rozwiązań organizacyjnych, architektonicznych, technicznych umożliwiających osobom niepełnosprawnym kształcenie na poziomie wyższym”) przyniosły wymierne efekty i przyczyniły się do realizacji celu operacyjnego 4 w zakresie stworzenia warunków „ułatwiających dzieciom i młodzieży niepełnosprawnej dostępu do edukacji na każdym poziomie nauczania”.

Wskaźnik można byłoby przeformułować na:

W_{42} : „% udział osób z niepełnosprawnością uczęszczających do szkół wyższych w liczbie studentów ogółem”.

Pomiar wskaźnika byłby dokonywany w oparciu o takie mierniki, jak:

- 1) liczba osób niepełnosprawnych studiujących na uczelni(ach),
- 2) liczba osób studiujących na uczelni(ach) ogółem.

Wskaźnik W_{42} byłby wówczas mierzony ilorazem liczby studentów z niepełnosprawnością do liczby osób studiujących na uczelni lub uczelniach ogółem, pomnożonym przez 100%. Pomiar dokonywany byłby według następującego wzoru:

$$W_{42} = \frac{L_{ON}}{L_{St}} \times 100\%$$

gdzie:

W_{42} – wskaźnik: % udział osób z niepełnosprawnością uczęszczających do szkół wyższych w liczbie studentów ogółem

L_{ON} – miernik 1: liczba osób niepełnosprawnych studiujących na uczelni(ach)

L_{St} – miernik 2: liczba studentów na uczelni(ach) ogółem

Tak skonstruowany wskaźnik można wykorzystywać do obliczeń % udziału osób z niepełnosprawnością uczęszczających do szkół wyższych w regionie, a także w poszczególnych uczelniach. Ewentualne braki danych wynikające z odmowy lub nie odesłania odpowiedzi/ankiety w określonym terminie części uczelni nie powinny znacząco wpływać na wartość wskaźnika, chyba że pogłębione analizy wykazałyby wpływ innych zmiennych (np. liczba studentów na uczelni, stopień popularności danej uczelni w regionie, rodzaj uczelni: publiczna lub prywatna) na kształtowanie się wartości wskaźnika.

¹⁷⁵ Członków Zespołu Roboczego ds. Monitoringu i Ewaluacji Strategii pytano na ile wskaźniki Strategii są zgodne z regułą S M A R T, tj. czy są: [S] konkretne (*Specific, simple*); [M] mierzalne (*Measurable*); [A] dostępne (*Attainable*); [R] realistyczne (*Realistic/relevant*); [T] określone w czasie (*Timebound*).

Należy również podkreślić, że wskaźniki nie są umiejscowione w czasie – należałoby określić czy wartości poszczególnych wskaźników mają być liczone tylko dla danego roku (np. liczba nowopowstałych placówek, liczba przeszkolonych pracowników... itp.), czy narastająco (z uwzględnieniem ostatnich lat, począwszy od roku, od którego zaczęła obowiązywać analizowana *Strategia*). Uwagi i sugestie odnoszą się również do zakładanej, docelowej wartości wskaźnika, którą należałoby osiągnąć do 2020 roku – na ile wartość ma charakter narastający, a na ile jest wartością sumaryczną (obejmującą wartości z 7 lat)?

W przypadku niektórych danych, np. dotyczących liczby organizacji społecznych, spółdzielni (w tym spółdzielni socjalnych), należałoby zadbać o dostęp do wykazów tych podmiotów z rejestru KRS, czy REGON (np. w formie arkusza kalkulacyjnego) z pogłębionymi informacjami na ich temat. Dopiero w oparciu o pozyskane dane można przeprowadzić stosowne analizy, m.in. uzyskać informację na temat funkcjonowania podmiotu (np. czy znajdują się w stanie likwidacji, upadłości, czy zostały wykreślone z danego rejestru).

Zaleca się łączyć proces monitorowania wskaźników w poszczególnych obszarach *Strategii* z monitorowaniem wskaźników w programach, które są operacyjno-wdrożeniową częścią dokumentu strategicznego. Brak takich działań monitoringowych utrudnia analizowanie trendów badanego zjawiska, co uniemożliwia ocenę stopnia realizacji działań, a w efekcie również i celów strategicznych. Badane podmioty miały trudności w podawaniu wartości wskaźnika z trzech ostatnich lat, dotyczy to zwłaszcza wskaźników, które mają również charakter opisowy (np. liczba zorganizowanych inicjatywy, pikników w danym obszarze). Ponadto, nie wszystkie wskaźniki muszą być monitorowane co roku, niektóre można mierzyć okresowo, np. co 2-3 lata, inne można zaplanować w cyklicznie prowadzonych badaniach terenowych, realizowanych przez firmy badawcze.

Ustawa o pomocy społecznej określa minimalny katalog elementów, które powinny być zawarte w strategii w zakresie polityki społecznej. Zgodnie z art. 16b, ust. 2 tego rodzaju dokument planistyczny powinien zawierać w szczególności:

- 1) diagnozę sytuacji społecznej;
- 2) prognozę zmian w zakresie objętym strategią;
- 3) określenie:
 - a. celów strategicznych projektowanych zmian,
 - b. kierunków niezbędnych działań,
 - c. sposobu realizacji strategii oraz jej ram finansowych,
 - d. oraz wskaźników realizacji działań.

Są to elementy obligatoryjne, które powinny znaleźć się w każdej projektowanej strategii, brak któregośkolwiek z wymienionych punktów może skutkować bezwzględną nieważnością całego aktu¹⁷⁶. Uproszczona analiza formalnej poprawności *Strategii* wykazała, że dokument ten zawiera większość elementów wymaganych ustawą jako niezbędne minimum. Przeprowadzając proces aktualizacji *Strategii* warto zwrócić szczególną uwagę m.in. na takie brakujące aspekty w dokumencie, jak:

- prognoza zmian w zakresie objętym strategią, która w zasadzie nie występuje w analizowanym dokumencie;
- określenie sposobu realizacji strategii oraz jej ram finansowych – dokument zawiera tylko ogólne informacje o sposobie zarządzania procesem wdrażania *Strategii*, tę część punktu zaleca się rozwinąć. Konieczne jest natomiast określenie ram finansowych zaplanowanych działań – elementu, który nie występuje w *Strategii*;

¹⁷⁶ Por. Rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Śląskiego Nr NPII.4131.1.83.2016 dnia 9 marca 2016 r.

- określenie wskaźników realizacji działań – Strategia zawiera w sumie 73 wskaźniki, ale – jak wskazano wyżej – wymagają one zdefiniowania i określenia sposobu i częstotliwości pomiaru. Niektóre wymagają doprecyzowania lub przeformułowania.

W trakcie procesu monitoringu i ewaluacji uchwałą Nr XXXVII/493/2017 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 18 grudnia 2017 r. w sprawie zmiany Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 dokonano zmian w Strategii tj. wskazano źródła finansowania i prognozę zmian oraz doprecyzowano sposób realizacji Strategii. Budowa dokumentu jest prawidłowa, zawiera wszystkie obowiązkowe elementy. Doprecyzowania i zmiany wymagają jedynie wskaźniki monitorowana Strategii oraz system ich numeracji.

W celu wypracowania rekomendacji zmian wskaźników monitorowania Strategii odbyło się spotkanie Zespołu w dniu 29 stycznia 2018 r. Ponadto, pracownicy Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie – członkowie Zespołu spotykali się w dniach 16 stycznia 2018 oraz 2 lutego 2018 r. Prace nad ostatecznym kształtem rekomendacji odbywały się w grupach roboczych.

W wyniku przeprowadzenia oceny wskaźników monitorowania Strategii dokonanej przez Członków Zespołu Roboczego ds. Monitoringu i Ewaluacji Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020, w oparciu o raport sporządzony przez eksperta zewnętrznego rekomenduje się wprowadzenie następujących zmian:

15. Wskaźniki monitorowania Strategii**15.1 Wskaźniki dla obszaru bezrobocie i walka z ubóstwem**

Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 2013 r. (lub ostatni dostępny)	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników	Uzasadnienie zmiany
Cel operacyjny 1: Zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem				
1. % udział osób korzystających z pomocy społecznej w stosunku do liczby mieszkańców województwa	11 %	9,7%	ocena zasobów pomocy społecznej, sprawozdawczość MPiPS	
2. Liczba kampanii informacyjno – edukacyjnych przeciwdziałających wyłączeniu społecznemu Proponowana zmiana: 2. Liczba przedsięwzięć informacyjno – edukacyjnych w zakresie walki z ubóstwem i bezrobociem realizowanych przez Samorząd Województwa Lubelskiego	0	7	dane własne ROPS Dodano: Dane WUP	Doprecyzowanie wskaźnika oraz źródła weryfikacji danych
Cel operacyjny 2: Zbudowanie skutecznego systemu wsparcia osób marginalizowanych				
1. Liczba pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, którzy podnieśli kwalifikacje w zakresie metod pracy z osobami marginalizowanymi Proponowana zmiana: 3. Liczba pracowników instytucji pomocy społecznej i podmiotów ekonomii społecznej z wyłączeniem organizacji pozarządowych, którzy podnieśli kwalifikacje w zakresie metod pracy z osobami zmarginalizowanymi	50	250 Proponowana zmiana: 1500	dane ROPS Proponowana zmiana: Dane pozyskane przez ROPS od instytucji pomocy społecznej i podmiotów ekonomii społecznej	Doprecyzowanie wskaźnika. Zmiana wartości docelowej wskaźnika ze względu na jego początkowe niedoszacowanie (dane z 2017 z 136 gmin - 995).
4. Liczba placówek wsparcia dziennego działających na rzecz dzieci młodzieży z rodzin ubogich	60	80	ocena zasobów pomocy społecznej, sprawozdawczość MPiPS	

5. Liczba organizacji pozarządowych, działających w obszarze walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym	137	160 Proponowana zmiana: 330	Liczba organizacji pozarządowych w rejestrze http://bazy.ngo.pl/	Zmiana wartości docelowej wskaźnika ze względu na początkowe niedoszacowanie. Aktualnie liczba organizacji pozarządowych, działających w obszarze walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym znajduje się na poziomie 330. Zadaniem strategicznym jest utrzymanie istniejącego poziomu w tym obszarze.
Cel operacyjny 3: Efektywna aktywizacja zawodowa osób niepracujących i poszukujących pracy, w szczególności długotrwale wykluczonych z rynku pracy oraz bez doświadczenia zawodowego				
1. % wskaźnik osób długotrwale bezrobotnych w ogólnej liczbie bezrobotnych Proponowana zmiana: 6. % spadek/wzrost osób długotrwale bezrobotnych w ogólnej liczbie bezrobotnych	58,8% (stan na 30.09.2013 r.)	50% Proponowana zmiana: 58%	sprawozdawczość WUP Proponowana zmiana: Dane WUP – sprawozdanie 01 Sprawozdanie o rynku pracy przekazywane do Ministerstwa Pracy, Rodziny i Polityki Społecznej	Doprecyzowanie wskaźnika oraz źródła weryfikacji danych. Zmiana wartości docelowej wskaźnika ze względu na początkowe niedoszacowanie.
2. % wskaźnik bezrobotnych w wieku 18 – 25 lat w ogólnej liczbie bezrobotnych Proponowana zmiana: 7. % spadek/ wzrost bezrobotnych w wieku 18 – 25 lat w ogólnej liczbie bezrobotnych	21,4% (stan na 30.09.2013 r.)	15% Proponowana zmiana: 17%	sprawozdawczość WUP Proponowana zmiana: Dane WUP – sprawozdanie 01 Sprawozdanie o rynku pracy przekazywane do Ministerstwa Pracy, Rodziny i Polityki Społecznej	Doprecyzowanie wskaźnika oraz źródła weryfikacji danych. Zmiana wartości docelowej wskaźnika ze względu na początkowe niedoszacowanie
3. % wskaźnik bezrobotnych w wieku powyżej 50 roku życia w stosunku do ogólnej liczby bezrobotnych Proponowana zmiana: 8. % spadek/wzrost bezrobotnych w wieku powyżej 50 roku życia w stosunku do ogólnej liczby bezrobotnych	19% (stan na 30.09.2013 r.)	15% Proponowana zmiana: 19%	sprawozdawczość WUP Proponowana zmiana: Sprawozdania 01 Sprawozdanie o rynku pracy przekazane przez WUP do Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej	Doprecyzowanie wskaźnika oraz źródła weryfikacji danych. Zmiana wartości docelowej wskaźnika ze względu na początkowe niedoszacowanie

Cel operacyjny 4: Rozwój oraz upowszechnianie aktywnej integracji i pracy socjalnej wśród osób długotrwale zagrożonych wykluczeniem społecznym				
1. Liczba kontraktów socjalnych Proponowana zmiana: 9. Liczba zawartych kontraktów socjalnych ogółem (OPS + PCPR)	5 992 (stan na 31.12.2012 r.)	42 000 Proponowana zmiana: 30 000	ocena zasobów pomocy społecznej oraz sprawozdawczość MRPiPS	Zmiana wartości docelowej wskaźnika. Dotychczasowe dane wskazują na to, że wskaźnik jest zawyżony
10. Liczba Programów Aktywności Lokalnej	brak danych	100 Proponowana zmiana: 10	Dane z gmin i WUP Proponowana zmiana: Dane pozyskiwane z gmin	Zmiana wartości docelowej wskaźnika. Zmiana źródła finansowania PAL. Brak finansowania ze środków UE. Zmiana źródła weryfikacji danych.
Cel operacyjny 5: Wzrost potencjału instytucji publicznych oraz rozwój aktywności i współpracy instytucji publicznych i niepublicznych działających w obszarze pomocy i integracji społecznej				
1. Liczba partnerstw międzysektorowych na rzecz integracji społecznej Proponowana zmiana: usunięcie wskaźnika	brak danych	150	dane gromadzone przez ROPS, dane z gmin, powiatów, PUP	Wskaźnik mało precyzyjny, trudny do zmierzenia.
2. Liczba zawartych Porozumień o realizacji Programu Aktywność i Integracja pomiędzy ośrodkami pomocy społecznej i powiatowymi urzędami pracy Proponowana zmiana: 11. Liczba zawartych Porozumień o realizacji Programu Aktywizacja i Integracja pomiędzy powiatowymi urzędami pracy a ośrodkami pomocy społecznej i organizacjami pozarządowymi	0	120 Proponowana zmiana: 55	dane z ops i PUP Proponowana zmiana: dane z OPS i PUP dot. zawartych umów i wniosków o płatność.	Doprecyzowanie wskaźnika. Zmiana wartości docelowej wskaźnika ze względu na zmianę regulacji prawnych w tym zakresie. Doprecyzowanie źródła weryfikacji wskaźnika

15.2 Wskaźniki dla obszaru starzejące się społeczeństwo

Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 2013 r.	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników	Uzasadnienie zmiany
----------	-----------------------------------	-------------------	-------------------------------	---------------------

	(lub ostatni dostępny)			
Cel operacyjny 1: Wsparcie osób starszych funkcjonujących w środowisku				
1. Liczba osób starszych objętych usługami opiekuńczymi Proponowana zmiana: 12. Liczba osób starszych objętych usługami opiekuńczymi realizowanymi w ramach zadań własnych gminy	w 2012 r.-3488 osób	5000	Ocena zasobów pomocy społecznej	Doprecyzowanie wskaźnika.
13. Liczba placówek wsparcia dziennego świadczących pomoc na rzecz osób starszych	Dzienne Domy Pomocy Społecznej Dzienny Dom Senior+ Ośrodki wsparcia dziennego	15	Dane gromadzone przez ROPS Proponowana zmiana: dane pozyskane z gmin	Doprecyzowanie źródła weryfikacji wskaźnika.
Cel operacyjny 2: Rozwój systemu opieki nad osobami starszymi nie mogącymi samodzielnie funkcjonować w środowisku				
14. Liczba instytucji zapewniających całodobową opiekę nad osobami starszymi	21 Domy Pomocy Społecznej 15 Zakłady Opiekuńczo Lecznicze 5 Zakłady Pielęgnacyjno-Opiekuńcze 5 Hospicja	22 20 7 6	Ocena zasobów pomocy społecznej dane z Departamentu Zdrowia Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego Proponowana zmiana: Ocena zasobów pomocy społecznej dane z Wydziału Zdrowia oraz Wydziału Polityki Społecznej Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego	Doprecyzowanie źródła weryfikacji wskaźnika.

Cel operacyjny 3: Wzrost aktywności osób starszych w życiu społecznym, kulturalnym i zawodowym				
15. Liczba organizacji pozarządowych działających na rzecz osób starszych	103	150	dane gromadzone przez ROPS Proponowana zmiana: bazy.ngo.pl Krajowy Rejestr Sądowy	Doprecyzowanie źródła weryfikacji wskaźnika.
16. Liczba Uniwersytetów Trzeciego Wieku	11	20	dane gromadzone przez ROPS	
1. Liczba Klubów Seniora Proponowana zmiana: 17. Liczba Klubów Seniora i innych miejsc spotkań dla Seniorów działających pod auspicjami jednostki samorządu terytorialnego	W 2011 r.- 64	85	dane gromadzone przez ROPS Proponowana zmiana: Ocena zasobów pomocy społecznej	Doprecyzowanie wskaźnika i źródła weryfikacji.
Cel operacyjny 4: Zapewnienie kompleksowego i wysokiego poziomu usług socjalnych skierowanych do osób starszych				
1. Liczba pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, którzy podnieśli kwalifikacje w zakresie problematyki osób starszych Proponowana zmiana: 18. Liczba pracowników jednostek organizacyjnych pomocy społecznej pracujących z osobami starszymi, którzy podnieśli swoje kwalifikacje.	brak danych	400	dane gromadzone przez ROPS Proponowana zmiana: Dane pozyskane z jednostek organizacyjnych pomocy społecznej (ops, pcpr, dps dla osób starszych)	Doprecyzowanie wskaźnika i źródła weryfikacji.
Cel operacyjny 5: Wzmocnienie integracji międzypokoleniowej				
1. Liczba kampanii informacyjnych,	brak danych	15	dane ROPS	Doprecyzowanie wskaźnika

konferencji mających na celu promowanie inicjatyw międzypokoleniowych Proponowana zmiana: 19. Liczba kampanii informacyjnych, konferencji mających na celu promowanie inicjatyw międzypokoleniowych oraz kreowanie pozytywnego wizerunku osoby starszej organizowanych przez samorząd województwa		Proponowana zmiana: 6		wartości docelowej.
Cel operacyjny 6: Poprawa jakości i dostępności do świadczeń opieki zdrowotnej w aspekcie zdrowia, medycyny i profilaktyki				
1. Liczba poradni geriatrycznych Proponowana zmiana: 20. Liczba poradni geriatrycznych współfinansowanych ze środków Narodowego Funduszu Zdrowia	3 oddziały geriatryczne 5 poradni geriatrycznych 2 NZOZ	6	dane z Narodowego Funduszu Zdrowia	Doprecyzowanie wskaźnika oraz wartości docelowej.
2. Liczba programów profilaktycznych skierowanych do osób starszych Proponowana zmiana: 21. Liczba programów profilaktycznych skierowanych do osób starszych realizowanych przez samorząd województwa	3	2	dane z Departamentu Zdrowia Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego	Doprecyzowanie wskaźnika i źródła weryfikacji.
Cel operacyjny 7: Zmiana negatywnych stereotypów dotyczących osób starszych				
1. Liczba kampanii informacyjnych, konferencji mających na celu kreowanie pozytywnego wizerunku osoby starszej Proponowana zmiana: 22. Liczba przedsięwzięć (w tym konferencji, kampanii, itp.) realizowanych przez lub z udziałem samorządu terytorialnego, mających	brak danych	15	sprawozdawczość z realizacji zadań samorządu Województwa Lubelskiego Proponowana zmiana: dane pozyskane z gmin, powiatu oraz samorządu województwa	

na celu kreowanie pozytywnego wizerunku osoby starszej				
--	--	--	--	--

15.3 Wskaźniki dla obszaru wsparcie dziecka i rodziny

Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 2013 r. (lub ostatni dostępny)	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników	Uzasadnienie zmiany
Cel operacyjny 1: Wsparcie rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo – wychowawczych poprzez umożliwienie dostępu do specjalistycznych usług oraz infrastruktury pomocowej				
23. Liczba specjalistycznych placówek poradnictwa rodzinnego oraz placówek wsparcia dziennego	sprr 9 pwd 60	sprr 24 pwd 80	sprawozdawczość MPiPS, sprawozdanie z pieczy zastępczej Proponowana zmiana: sprawozdanie MPiPS – 03, sprawozdanie rzeczowo – finansowe z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej	Doprecyzowanie źródła weryfikacji wskaźnika
24. Liczba organizacji pozarządowych działających w obszarze na rzecz wsparcia dziecka i rodziny	91	120	baza danych NGO	
1. Informator o funkcjonujących poradniach specjalistycznych i punktach konsultacyjnych dla rodzin z woj. lubelskiego Proponowana zmiana: 25. Informator o funkcjonujących	0	nakład 300 egz. (aktualizacja raz w roku) Proponowana zmiana: nakład 200 egz.	dane ROPS	Zmiana nazwy wskaźnika mająca na celu jego doprecyzowanie. Zmniejszenie liczby egzemplarzy informatora – jest on corocznie uaktualniany na stronie internetowej ROPS.

poradniach specjalistycznych i punktach konsultacyjnych dla rodzin z województwa lubelskiego wydawany przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej		(aktualizacja raz w roku na stronie internetowej)		
w Lublinie.				
Cel operacyjny 2: Tworzenie platformy wymiany doświadczeń między podmiotami działającymi na rzecz rodziny				
1. Liczba programów realizowanych przez samorządy lokalne na rzecz wspierania rodziny Proponowana zmiana: 26. % wskaźnik liczby programów realizowanych przez samorządy gminne/powiatowe na rzecz wspierania rodziny do ogólnej liczby gmin/powiatów.	26% (54 gminy) 71% (17 powiatów)	209 gmin 24 powiaty (w tym 4 miasta) Proponowana zmiana: 80% gmin 100% powiatów	sprawozdanie z pieczy zastępczej Proponowana zmiana: dane od ośrodków pomocy społecznej oraz powiatowych centrów pomocy rodzinie	Wskaźnik zmieniony z liczbowego na procentowy – doprecyzowanie wskaźnika oraz obniżenie wartości docelowej. Dotychczasowe badania wykazały, że część gmin i powiatów nie wdrożyła programów, w związku z czym osiągnięcie pierwotnie założonej wysokości wskaźnika wydaje się mało prawdopodobne. Uszczegółowione zostało źródło informacji.
Cel operacyjny 3: Wzrost kompetencji i podniesienie kwalifikacji kadry pracującej w obszarze wsparcia rodziny i systemie pieczy zastępczej				
1. Liczba osób pracujących w obszarze wspierania rodziny i systemie pieczy zastępczej, która podniosła kwalifikacje w zakresie problematyki wsparcia dziecka i rodziny Proponowana zmiana: 27. Liczba osób pracujących w obszarze wspierania rodziny i systemie pieczy zastępczej, która podniosła kwalifikacje w zakresie problematyki wsparcia dziecka i rodziny poprzez udział w szkoleniach organizowanych przez Regionalny Ośrodek Polityki	110 (dane odnośnie szkoleń zorganizowanych przez ROPS w 2013 r.)	800	dane gromadzone przez ROPS, pcpr, ops Proponowana zmiana: dane ROPS, pcpr, mopr/mops	Doprecyzowanie wskaźnika odnośnie autorów szkoleń oraz źródeł pozyskiwania informacji.

Spółecznej w Lublinie oraz powiaty i miasta na prawach powiatu.				
2. Liczba inicjatyw promujących innowacyjne rozwiązania w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej Proponowana zmiana: Usunięcie wskaźnika	1	7 (inicjatywy o zasięgu wojewódzkim)	dane gromadzone przez ROPS	Wskaźnik realizowany jest w celu operacyjnym 5 wskaźnik 31.
Cel operacyjny 4: Wsparcie dla organizatorów rodzinnej pieczy zastępczej, w tym w procedurze szkolenia i kwalifikacji kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej				
1. Opracowane standardy dotyczące procedur kwalifikacji rodzin zastępczych Proponowana zmiana: 28. Liczba opracowanych standardów dotyczących procedur kwalifikacji rodzin zastępczych.	0	1	dane gromadzone przez ROPS Proponowana zmiana: dane ROPS	Doprecyzowanie wskaźnika.
29. Liczba przeszkolonych kandydatów na rodziny zastępcze	84	665 Proponowana zmiana: 350	sprawozdanie z pieczy zastępczej Proponowana zmiana: sprawozdanie rzeczowo – finansowe z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej	Zmniejszono wskaźnik docelowy. Dotychczasowe badania wykazują, że pierwotnie przyjęty wskaźnik nie jest możliwy do osiągnięcia ze względu na małą liczbę kandydatów na rodziny zastępcze.
2. Liczba koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, którzy podnieśli swoje kwalifikacje Proponowana zmiana: 30. % wskaźnik liczby koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, którzy podnieśli swoje kwalifikacje do ogólnej liczby koordynatorów rodzinnej pieczy	brak danych	44 (co 2 lata) Proponowana zmiana: 30% ogólnej liczby koordynatorów w każdym roku	dane gromadzone przez pcpr Proponowana zmiana: dane pozyskiwane od pcpr	Wskaźnik zmieniony z liczbowego na procentowy – doprecyzowanie wskaźnika. Zmiana wskaźnika docelowego.

zastępczej				
Cel operacyjny 5: Kreowanie pozytywnego wizerunku rodzin, w tym rodzin zastępczych i adopcyjnych				
1. Liczba kampanii edukacyjnych i społecznych mających na celu promowanie pozytywnego wizerunku rodziny Proponowana zmiana: 31. Liczba kampanii edukacyjnych i społecznych o zasięgu wojewódzkim organizowanych przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie mających na celu promowanie pozytywnego wizerunku rodziny	0	7	dane własne ROPS	Doprecyzowanie wskaźnika odnośnie autora kampanii.
32. % wskaźnik liczby dzieci w rodzinach zastępczych i rodzinnych domach dziecka w stosunku do ogólnej liczby dzieci przebywających w pieczy zastępczej	68,2%	75%	sprawozdanie z pieczy zastępczej Proponowana zmiana: sprawozdanie rzeczowo – finansowe z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej	Doprecyzowanie źródła wskaźnika
33. Liczba dzieci powracających do rodziny naturalnej z rodzinnej oraz instytucjonalnej pieczy zastępczej	142	1 050	sprawozdanie z pieczy zastępczej Proponowana zmiana: sprawozdanie rzeczowo – finansowe z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej	Doprecyzowanie źródła wskaźnika

15.4 Wskaźniki dla obszaru wsparcie osób niepełnosprawnych

Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 2013 r. (lub ostatni dostępny)	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników	Uzasadnienie zmiany
Cel operacyjny 1: Skuteczna profilaktyka niepełnosprawności				
1. Liczba programów/ projektów zrealizowanych w obszarze profilaktyki niepełnosprawności Proponowana zmiana: 34. Liczba projektów realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego w zakresie profilaktyki niepełnosprawności w obszarach: -promocji zdrowia i edukacji prozdrowotnej -kultury fizycznej i sportu -poprawy bezpieczeństwa w ruchu drogowym	brak danych	210 Proponowana zmiana: 410	dane z Departamentów: Zdrowia i Polityki Społecznej, Mienia, Infrastruktury i Inwestycji, Kultury, Edukacji i Sportu, Urzędu Marszałkowskiego oraz dane z powiatów	Wskaźnik doprecyzowano poprzez wskazanie jednostek samorządu terytorialnego jako realizatorów wskaźnika, wskazanie obszarów, których dotyczy oraz ograniczenie do liczby projektów, pozwalających uzyskać jednolite dane; zmieniono wartość docelową wskaźnika, ze względu na jego realizację po 4 latach trwania Strategii, założono zbyt niską wartość docelową
Cel operacyjny 2: Efektywne ograniczanie i łagodzenie skutków niepełnosprawności				
1. Liczba projektów w ramach rozwoju infrastruktury społecznej, które zabezpieczą m. In. potrzeby osób niepełnosprawnych Proponowana zmiana: 35. Liczba obiektów z zakresu infrastruktury społecznej, w których jednostki samorządu terytorialnego dofinansowały roboty budowlane związane z potrzebami osób niepełnosprawnych	160 (lata 2007 - 2013)	195	dane z Departamentu Rozwoju Regionalnego oraz dane z powiatów	Wskaźnik doprecyzowano, odnosząc go do konkretnej liczby obiektów, w których przeprowadzono roboty budowlane

<p>2. Liczba programów/ projektów mających na celu integrację osób niepełnosprawnych, w tym polepszanie dostępności do dóbr kultury, rozrywki, sportu</p> <p>Proponowana zmiana: 36. Liczba projektów o charakterze nieinwestycyjnym realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego, mających na celu integrację osób niepełnosprawnych, w tym polepszanie dostępności do dóbr kultury, rozrywki, sportu</p>	brak danych	<p>1 050</p> <p>Proponowana zmiana: 700</p>	dane własne ROPS, dane z Departamentu Kultury, Edukacji i Sportu Urzędu Marszałkowskiego oraz dane z powiatów	Wskaźnik doprecyzowano poprzez wskazanie jednostek samorządu terytorialnego jako realizatorów wskaźnika oraz wyjaśnienie, że wskaźnik dotyczy wyłącznie projektów o charakterze nieinwestycyjnym; wskaźnik ograniczono do liczby projektów, pozwalających uzyskać jednolite dane
Cel operacyjny 3: Zapewnienie kompleksowego wsparcia dla osób niepełnosprawnych i ich rodzin, w tym w ramach działań instytucji i organizacji pozarządowych funkcjonujących na terenie województwa lubelskiego				
<p>1. Liczba partnerstw utworzonych na rzecz aktywizacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych</p> <p>Proponowana zmiana: 37. Liczba partnerstw utworzonych przez instytucje samorządowe z organizacjami pozarządowymi i/lub przedsiębiorcami w celu współpracy na rzecz zapewnienia kompleksowego wsparcia osobom niepełnosprawnym i ich rodzinom na podstawie pisemnej umowy/porozumienia precyzującej warunki współpracy</p>	brak danych	15	dane z WUP oraz dane z powiatów	Wskaźnik doprecyzowano poprzez wskazanie podmiotów tworzących partnerstwo oraz wskazanie formy zawiązania partnerstwa
<p>2. Liczba badań naukowych dotyczących niepełnosprawności realizowanych przez jednostki naukowe w województwie lubelskim</p> <p>Proponowana zmiana: 38. Liczba badań naukowych dot. niepełnosprawności prowadzonych na uczelni, w tym: -wypromowane doktoraty, -publikacje opracowane przez</p>	brak danych	105	dane przekazywane przez uczelnie wyższe	Wskaźnik doprecyzowano poprzez wskazanie konkretnych form badań prowadzonych na uczelniach

pracowników naukowych (np. artykuły w czasopismach punktowanych, monografie, doniesienia zjazdowe), -projekty badawcze, w które zaangażowana była uczelnia, jako podmiot prowadzący lub współuczestniczący				
Cel operacyjny 4: Ułatwienie dzieciom i młodzieży niepełnosprawnej dostępu do edukacji na każdym poziomie				
1. Wskaźnik procentowy osób niepełnosprawnych kształcących się na poziomie przedszkole - szkoła średnia w placówkach ogólnodostępnych i integracyjnych w ogólnej liczbie kształcących się osób niepełnosprawnych Proponowana zmiana: 39. Wskaźnik procentowy osób niepełnosprawnych kształcących się w placówkach ogólnodostępnych i integracyjnych w ogólnej liczbie osób niepełnosprawnych kształcących się na poziomie przedszkole - szkoła średnia	- osoby uczęszczające do placówek integracyjnych: 12,14%(2012) - osoby uczęszczające do placówek powszechnych: 24,92% (2012)	24% 34%	dane przekazywane przez Kuratorium Oświaty	Wskaźnik przeformułowano stylistycznie
2. Liczba osób niepełnosprawnych uczęszczających do szkół wyższych Proponowana zmiana: 40. Wskaźnik procentowy osób niepełnosprawnych uczęszczających do szkół wyższych w łącznej liczbie studentów	1 678 (2012)	2 000	dane przekazywane przez uczelnie wyższe oraz dane GUS	Wskaźnik doprecyzowano poprzez odniesienie liczby studentów niepełnosprawnych do ogólnej liczby studentów
Cel operacyjny 5: Podniesienie poziomu aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych				
41. Liczba ofert pracy skierowanych do osób niepełnosprawnych	1 994 (2012)	14 000	dane z WUP	Wskaźnik bez zmiany
1. Liczba osób niepełnosprawnych bezrobotnych i poszukujących pracy,	180 (2012)	1 400	dane z WUP	Wskaźnik rozszerzono o wszystkie usługi i instrumenty oferowane

które korzystały ze szkoleń i kursów Proponowana zmiana: 42. Liczba osób niepełnosprawnych bezrobotnych i poszukujących pracy, które korzystały z usług i instrumentów zaoferowanych przez powiatowe urzędy pracy w województwie lubelskim i Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie na podstawie ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy				przez urzędy pracy; wskazano podstawę prawną
2. Liczba osób niepełnosprawnych, które znalazły zatrudnienie w podmiotach ekonomii społecznej Proponowana zmiana: 43. Liczba osób niepełnosprawnych zatrudnionych w podmiotach ekonomii społecznej, tj. zakładach aktywności zawodowej, przedsiębiorstwach społecznych i spółdzielniach socjalnych	brak danych	105 400	dane własne ROPS oraz dane z powiatów	Wskaźnik doprecyzowano poprzez wskazanie konkretnych podmiotów ekonomii społecznej; zmieniono wartość wskaźnika docelowego, ze względu na zbyt niską wartość docelową
Cel operacyjny 6: Skuteczne wspieranie organizacji pozarządowych w działaniach na rzecz osób niepełnosprawnych				
1. Liczba organizacji objętych wsparciem ze środków PFRON i innych Proponowana zmiana: 44. Liczba organizacji pozarządowych działających na rzecz osób niepełnosprawnych objętych wsparciem ze środków PFRON przez jednostki samorządu terytorialnego	100 b.d.	735 535	dane własne ROPS oraz dane z powiatów dane własne ROPS oraz dane z powiatów	Wskaźnik przeformułowano poprzez wyodrębnienie źródeł finansowania wsparcia dla organizacji pozarządowych oraz przedstawienie wysokości środków przeznaczonych na wsparcie dla organizacji; wartość docelową wskaźnika podzielono w odniesieniu do źródeł finansowania. W związku z tym wyodrębniono 4 wskaźniki monitorowania realizacji celu operacyjnego 6.
45. Liczba organizacji pozarządowych działających na rzecz osób niepełnosprawnych objętych wsparciem ze środków budżetowych przez jednostki samorządu terytorialnego oraz środków pozyskanych na ten cel przez jednostki	b.d.	200	dane własne ROPS oraz dane z powiatów	
46. Kwota środków budżetowych jednostki samorządu terytorialnego oraz środków	b.d.	b.d.	dane własne ROPS oraz dane z powiatów	

pozyskanych przez jednostki przeznaczona na wsparcie organizacji pozarządowych działających na rzecz osób niepełnosprawnych				
47. Kwota środków PFRON przeznaczona przez jednostki samorządu terytorialnego na wsparcie organizacji pozarządowych działających na rzecz osób niepełnosprawnych	b.d.	b.d.	dane własne ROPS oraz dane z powiatów	

15.5 Wskaźniki dla obszaru ochrona zdrowia psychicznego

Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 2013r. (lub ostatni dostępny)	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników	Uzasadnienie zmiany
Cel operacyjny 1: Podniesienie poziomu wiedzy dotyczącej zaburzeń zdrowia psychicznego oraz organizacji systemu wsparcia i poradnictwa dla osób z zaburzeniami psychicznymi				
1. Liczba działań informacyjno-edukacyjnych (kampanie, konferencje, wydarzenia) dotyczących zdrowia psychicznego Proponowana zmiana: 48. Liczba działań informacyjno-edukacyjnych (kampanie, konferencje, wydarzenia) dotyczących zdrowia psychicznego realizowanych przez SLW	brak danych	7	sprawozdawczość z realizacji zadań samorządów terytorialnych w zakresie ochrony zdrowia psychicznego Proponowana zmiana: dane ROPS dane Departamentu Zdrowia Urzędu Marszałkowskiego w Lublinie	Doprecyzowanie wskaźnika oraz źródła weryfikacji.
2. Liczba wydanych publikacji/informatorów na temat zdrowia psychicznego Proponowana zmiana: 49. Liczba publikacji/informatorów na temat zdrowia psychicznego wydawanych	brak danych	7	sprawozdawczość z realizacji zadań samorządów terytorialnych w zakresie ochrony zdrowia psychicznego Proponowana zmiana: dane ROPS	Doprecyzowanie wskaźnika oraz źródła weryfikacji.

przez ROPS w Lublinie				
Cel operacyjny 2: Zwiększanie liczby i zmniejszanie dysproporcji w dostępności do usług placówek opieki zdrowotnej dla osób z zaburzeniami psychicznymi, w tym osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych				
1. Liczba nowopowstałych placówek opieki zdrowotnej oferujących pomoc osobom z zaburzeniami psychicznymi Proponowana zmiana: 50. Liczba placówek opieki zdrowotnej oferujących pomoc osobom z zaburzeniami psychicznymi	brak danych	(172 stan na marzec 2018 r.) 180	dane z Departamentu Zdrowia Urzędu Marszałkowskiego w Lublinie, Proponowana zmiana: dane Wydziału Zdrowia LUW Rejestr podmiotów wykonujących działalność leczniczą: rpwdl.csioz.gov.pl	Doprecyzowanie wskaźnika oraz źródła weryfikacji – wskaźnik trudny do zmierzenia. Zmiana wartości docelowej wskaźnika ze względu na zmianę wskaźnika
51. Liczba opracowanych rekomendacji	brak danych	7	sprawozdawczość z realizacji Regionalnego Programu Ochrony Zdrowia Psychicznego dla województwa lubelskiego Proponowana zmiana: dane ROPS	Doprecyzowanie źródła weryfikacji wskaźnika.
Cel operacyjny 3: Rozwój systemu wsparcia środowiskowego				
1. Liczba organizacji realizujących zadania na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, które otrzymały dofinansowanie ze środków samorządu terytorialnego Proponowana zmiana: 52. Liczba organizacji realizujących zadania na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, które otrzymały dofinansowanie ze środków samorządu województwa	brak danych	50	sprawozdawczość z realizacji zadań samorządów terytorialnych w zakresie ochrony zdrowia psychicznego Proponowana zmiana: dane ROPS dane Departamentu Zdrowia Urzędu Marszałkowskiego w Lublinie,	Doprecyzowanie wskaźnika oraz źródła weryfikacji.

53. Liczba placówek wsparcia środowiskowego, w tym mieszkań chronionych	117	150	sprawozdawczość z realizacji Regionalnego Programu Ochrony Zdrowia Psychicznego dla województwa lubelskiego Proponowana zmiana: dane LUW OZPS	Doprecyzowanie źródła weryfikacji wskaźnika.
Cel operacyjny 4: Poprawa dostępności i jakości usług dla osób z zaburzeniami psychicznymi				
54. Liczba osób pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, w zakresie wsparcia środowiskowego które podniosły kwalifikacje zawodowe	250	700	sprawozdawczość z realizacji zadań samorządu województwa lubelskiego Proponowana zmiana: Badanie ankietowe (ŚDS, kluby samopomocy, mieszkania chronione)	Doprecyzowanie źródła weryfikacji wskaźnika.

15.6 Wskaźniki dla obszaru rozwój społeczności lokalnej.

Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 2013r. (lub ostatni dostępny)	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników	Uzasadnienie zmiany
Cel operacyjny 1: Poprawa trwałości i stabilności funkcjonowania organizacji pozarządowych w województwie lubelskim do 2020 roku				
1. Liczba organizacji parasolowych inicjujących działania na rzecz organizacji członkowskich Proponowana zmiana: 55. Liczba organizacji parasolowych (federacji, związków stowarzyszeń) wspierających działania organizacji pozarządowych na terenie województwa lubelskiego.	brak danych	6 Proponowana zmiana: 90	dane uzyskane od organizacji pozarządowych, dane gromadzone przez ROPS, dane z gmin i powiatów, Proponowana zmiana: dane pozyskane na podstawie serwisu bazy ngo.pl.	Doprecyzowanie wskaźnika oraz źródła weryfikacji. Zmiana wartości docelowej wskaźnika ze względu na niedoszacowanie. Z badania przeprowadzonego w sierpniu 2017 r. wynika, że na terenie województwa funkcjonowało 87 takich organizacji.

<p>2. Liczba gminnych i powiatowych rad pożytku publicznego</p> <p>Proponowana zmiana:</p> <p>56. Liczba gminnych i powiatowych rad działalności pożytku publicznego</p>	brak danych	<p>117</p> <p>Proponowana zmiana:</p> <p>20</p>	<p>dane uzyskane od organizacji pozarządowych,</p> <p>dane gromadzone przez ROPS,</p> <p>dane z gmin i powiatów,</p> <p>Proponowana zmiana:</p> <p>dane uzyskane z gmin i powiatów województwa lubelskiego</p>	<p>Doprecyzowanie wskaźnika oraz źródła weryfikacji.</p> <p>Zmiana wartości docelowej wskaźnika ze względu na zbyt powolny proces tworzenia się rad gminnych i powiatowych. W sierpniu 2017 r. funkcjonowało 16 rad.</p>
Cel operacyjny 2: Rozwój współpracy administracji publicznej z sektorem pozarządowym w województwie lubelskim do 2020 roku				
<p>1. Liczba partnerstw lokalnych działających na terenie województwa lubelskiego</p> <p>Proponowana zmiana:</p> <p>57. Liczba partnerstw działających na rzecz rozwoju lokalnego na terenie województwa lubelskiego</p>	brak danych	<p>100</p> <p>Proponowana zmiana:</p> <p>200</p>	<p>dane uzyskane od organizacji pozarządowych,</p> <p>dane gromadzone przez ROPS,</p> <p>dane z gmin i powiatów,</p> <p>Proponowana zmiana:</p> <p>dane uzyskane z gmin i powiatów</p>	<p>Doprecyzowanie wskaźnika oraz źródła weryfikacji.</p> <p>Zmiana wartości docelowej wskaźnika ze względu na jego doprecyzowanie.</p>
<p>2. Liczba organizacji biorących udział w konsultacjach oraz zespołach opracowujących dokumenty strategiczne na poziomie samorządów</p> <p>Proponowana zmiana:</p> <p>58. Liczba jednostek samorządu terytorialnego (gmina, powiat województwo) konsultujących projekty aktów normatywnych z organizacjami pozarządowymi</p>	100/2016 r.	<p>100</p> <p>Proponowana zmiana:</p> <p>115</p>	<p>Proponowana zmiana:</p> <p>Dane uzyskane z gmin, powiatów samorządu województwa</p>	<p>Doprecyzowanie wskaźnika oraz źródła weryfikacji.</p>
Cel operacyjny 3: Wzrost zaangażowania społecznego mieszkańców województwa				

lubelskiego do 2020 roku				
1. Liczba wyłonionych liderów oraz osób biorących udział w działaniach podnoszących kompetencje w działalności społecznej i obywatelskiej. (wskaźnik został osiągnięty w 2016 r. Proponowana zmiana: Usunięcie wskaźnika	brak danych	117/494	dane uzyskane od organizacji pozarządowych, dane gromadzone przez ROPS, dane z gmin i powiatów	Wskaźnik trudny do weryfikacji (trudności z pozyskaniem danych z dużych miast)
2. Liczba inicjatyw, kampanii skierowanych do dzieci, młodzieży i dorosłych promujących aktywność społeczną i obywatelską Proponowana zmiana: 59. Liczba wydarzeń (np. pikniki, spotkania, kampanie) skierowanych do dzieci, młodzieży i dorosłych promujących aktywność społeczną i obywatelską.	3 174	70/ 3 174 – wskaźnik osiągnięty Proponowana zmiana: 3250	dane uzyskane z jednostek samorządu terytorialnego (gmina, powiat, województwo.	Doprecyzowanie wskaźnika oraz źródła weryfikacji. Z badania przeprowadzonego w sierpniu 2017 r. wynika, że wskaźnik docelowy należy zwiększyć .
Proponowana zmiana: Dodanie nowych wskaźników 60. Liczba jednostek samorządu terytorialnego, w których funkcjonuje budżet obywatelski. 61. Liczba mieszkańców województwa głosujących na projekty w ramach budżetu obywatelskiego	16 gmin (w 2017 r.) 90 584 /2017 r.	20 gmin 100 000	dane z gmin, Bank Danych Lokalnych GUS, dane z gmin, serwisy BIP samorządów	

15.7 Wskaźniki dla obszaru ekonomia społeczna

Wskaźnik	Wskaźnik bazowy – stan na 2013r.	Wskaźnik docelowy	Źródło weryfikacji wskaźników	Uzasadnienie zmiany
----------	----------------------------------	-------------------	-------------------------------	---------------------

	(lub ostatni dostępny)			
Cel operacyjny 1: Wzmocnienie potencjału przedsiębiorstw społecznych				
62. Liczba pracowników przedsiębiorstw społecznych, którzy podnieśli kompetencje zawodowe, menadżerskie i zarządcze	brak danych	35% pracowników PES	sprawozdawczość OWES, dane z WUP, dane gromadzone przez ROPS	
Cel operacyjny 2: Utworzenie sieci kompleksowego wsparcia dla rozwoju podmiotów				
63. Liczba utworzonych przedsiębiorstw społecznych	Spółdzielnie socjalne – 41 Spółki non-profit - 3	Spółdzielnie socjalne – 60 Spółki non-profit - 10	sprawozdawczość OWES, dane z WUP, dane gromadzone przez ROPS, rejestr OZRSS Proponowana zmiana: wykreślenie dane z WUP	
64. Liczba miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych	brak danych	320		
65. Liczba akredytowanych OWES w regionie	3	3 Proponowana zmiana: 4		
1. Liczba inkubatorów przedsiębiorczości społecznej- Proponowana zmiana: usunięcie wskaźnika	brak danych	3		Wskaźnik małoprecyzyjny, trudny do zmierzenia. Funkcje inkubatorów przedsiębiorczości społecznej częściowo realizują akredytowane OWES
Cel operacyjny 3: Rozwój współpracy i porozumień w zakresie rozwoju ekonomii				
1. Liczba lokalnych partnerstw/paktów o charakterze lokalnym Proponowana zmiana: usunięcie wskaźnika	brak danych	3	sprawozdawczość OWES, dane z WUP, dane gromadzone przez ROPS	Wskaźnik małoprecyzyjny, trudny do zmierzenia.

66. Liczba klastrow i kooperatyw, konwentów	1	3		
Cel operacyjny 4: Upowszechnianie i promocja przedsiębiorczości społecznej				
67. Liczba regionalnych inicjatyw promocyjno – informacyjnych	brak danych	7	sprawozdawczość OWES, dane z WUP, dane gromadzone przez ROPS	
1. Liczba programów edukacyjnych Proponowana zmiana: 68. Liczba działań/inicjatyw edukacyjnych dotyczących promowania idei es i przedsiębiorczości	brak danych	10		Doprecyzowanie wskaźnika
2. Liczba liderów/animatorów promujących ES w środowisku lokalnym Proponowana zmiana: usunięcie wskaźnika	brak danych	48		Wskaźnik małoprecyzyjny, trudny do zmierzenia.
Cel operacyjny 5: Tworzenie przyjaznego otoczenia dla rozwoju PS				
69. Liczba samorządów, które zastosowały klauzule społeczne w zamówieniach publicznych	brak danych	60	sprawozdawczość OWES, dane z WUP, dane gromadzone przez ROPS	
70. Liczba JST zlecająca zadania publiczne i usługi podmiotom ekonomii społecznej	brak danych			
71. Liczba funkcjonujących CIS i KIS	CIS-8 KIS- 10	CIS-15 KIS- 30		
1. Liczba zespołów ds. współpracy międzyinstytucjonalnej działających na rzecz rozwoju ekonomii społecznej- Proponowana zmiana: 72. Liczba zespołów ds. współpracy	brak danych	20		Doprecyzowanie wskaźnika

Wnioski i rekomendacje zmian

międzysektorowej na rzecz rozwoju ekonomii społecznej				
--	--	--	--	--

Bibliografia

- Badora S., Badora K. P., *Społeczne uwarunkowania niedostatków opieki*, w: *System opieki kompensacyjnej w zjednoczonej Europie*, red. S. Badora, D. Marzec, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2002.
- Balcerzak J., Cierniak-Piotrowska M., Hausman-Czerwińska J. i in. (oprac.), *Atlas demograficzny Polski*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017.
- Biały A., *„Procedury kompetencji” i zasady współpracy w zakresie funkcjonowania Regionalnej Platformy Współpracy dotyczącej realizacji usług reintegracji społecznej i zawodowej (przez kluby i centra integracji społecznej)*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie, Lublin 2014.
- Błędowski P., *Polityka wobec starzenia się i starości. Zakres i definicje*, w: *Polityka wobec starości i starzenia się w Polsce w latach 2015-2035*, P. Błędowski, Z. Szweda-Lewandowska (red.), Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2016, s. 29-48.
- Boguszewski R. (oprac.), *Zdrowie psychiczne Polaków*, Komunikat z badań CBOS, BS/132/2012, Warszawa, październik 2012.
- Brańiel J., *Zrozumieć dziecko skrzywdzone*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1996.
- Buczyńska G., Frączek D., Kryjom P., *Raport z inwentaryzacji klastrów w Polsce 2015*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2016.
- Ciura G., Szymańczak J., *Starzenie się społeczeństwa polskiego*, „INFOS Zagadnienia społeczno-gospodarcze”, Biuro Analiz Sejmowych, nr 12(126) 2012.
- Działania powiatów w zakresie tworzenia i wsparcia rodzin zastępczych. Informacja o wynikach kontroli*, NIK, Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny, Warszawa 2017.
- Firak P., Jach-Kokorcak Z., Kokorcak P., Kozak K., *Jak założyć kooperatywę?*, Kraków 2015.
- Gumkowska M., Herbst J., Radecki P., *Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych. Raport z badania 2008*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2010.
- Hrynkiewicz J., *Sytuacja ludzi starszych i niesamodzielnych*, w: *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*, J. Hrynkiewicz, A. Potrykowska (red.), Warszawa 2016, s. 92-96.
- Informator aktywnego seniora 2017/2018*, red. M. Stanowska, Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej Oddział w Lublinie, Lublin 2017.
- Jasnoch M., *Specjalistyczne poradnictwo rodzinne w Polsce*, Wspólnota Robocza Związków Organizacji Socjalnych WRZOS, [Warszawa 2012].
- Juros A., Biały A., *Diagnoza w zakresie współpracy instytucji rynku pracy oraz pomocy i integracji społecznej na rzecz rozwoju ekonomii społecznej na Lubelszczyźnie*, Lublin 2009.
- Juros A., Biały A., *Lepsze jutro. Diagnoza sytuacji osób opuszczających rodziny zastępcze i placówki opiekuńczo-wychowawcze na Lubelszczyźnie*, Lublin 2010.
- Juros A., Biały A., *Partnerstwa na rzecz rozwoju lokalnego i przedsiębiorczości społecznej na Lubelszczyźnie*, „Trzeci Sektor” nr 21 (2010), s. 26-39.
- Juros A., Biały A., *Kierunki rozwoju dialogu obywatelskiego. Współpraca Gminy Lublin z organizacjami społecznymi. Analiza wyników badań*, Związek Stowarzyszeń Forum Lubelskich Organizacji Pozarządowych, Lublin 2014.
- Juros A., Biały A., *Znaczenie budżetu obywatelskiego (partycypacyjnego) w lokalnej polityce rozwoju na przykładzie miast województwa lubelskiego*, w: *Krajowe i międzynarodowe konteksty polityki społecznej*, red. J. Auleytner, Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. J. Korczaka w Warszawie, Warszawa 2016, s. 258-295.

- Kalbarczyk W., Murawiec S., Kalbarczyk M., *Priorytetowe działania w obszarze zdrowia psychicznego na lata 2016-2020*, Warszawa, grudzień 2016.
- Karta dużej rodziny jako element polityki rodzinnej państwa. Informacja o wynikach kontroli*, NIK, Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny, Warszawa 2016.
- Klauzule społeczne w zamówieniach publicznych udzielanych przez administrację publiczną. Informacja o wynikach kontroli*, Najwyższa Izba Kontroli, Departament Administracji Publicznej, Warszawa 2017.
- Kochański A., *Mieszkalnictwo chronione na Lubelszczyźnie*, <http://opiekapsychiatrycznalubelskie.pl/mieszkalnictwo-chronione-na-lubelszczyznie> (dostęp: 2.10.2017).
- Komisja Nadzoru Finansowego, *Informacja o sytuacji banków spółdzielczych i zrzeszających w I kwartale 2017 r.*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa, lipiec 2017.
- Kowalski W., *Charakterystyka środowiska rodzin dysfunkcyjnych*, w: *Polityka społeczna w regionie. Badania, analizy i upowszechnianie*, część I, Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie, Lublin 2010.
- Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej*, Załącznik do uchwały nr 164 Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2014 r. (poz. 811), Warszawa 2014.
- Minister Rozwoju i Finansów, *Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020*, MR/H/2014-2020/13(3)/10/2016, Warszawa 2016.
- Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Wstępny projekt założeń do Ustawy o ekonomii społecznej i solidarnej*, Warszawa 21.04.2017.
- Narodowy Program Ochrony Zdrowia Psychicznego na lata 2017-2022*, załącznik do Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 8 lutego 2017 r. (poz. 458).
- Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Raport z wyników*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014.
- Necel R., Nosal P., *Klaster jako sposób organizacji podnoszący konkurencyjność podmiotów ekonomii społecznej. Analiza wraz z rekomendacjami*, ROPS w Poznaniu, Poznań 2015.
- Pacut A., *Kontynentalny model ekonomii społecznej*, w: *Wokół ekonomii społecznej*, red. M. Frączak, J. Hausner, S. Mazur, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, Kraków 2012, s. 73-88.
- Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2016 roku*, Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2017.
- Postawy mieszkańców Lubelszczyzny wobec zaburzeń psychicznych i osób z zaburzeniami psychicznymi*, MillwardBrown (oprac.), ROPS [Lublin 2013].
- Program Aktywizacja i Integracja – kierunkowe wytyczne dla podmiotów organizujących Program Aktywizacja i Integracja*, Departament Rynku Pracy MPiPS, Warszawa 2014.
- Raport z badania kondycji podmiotów sektora ekonomii społecznej w tym: spółdzielni socjalnych, przedsiębiorstw społecznych oraz organizacji pozarządowych prowadzących działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego oraz podmiotów o charakterze reintegracyjnym: CIS, KIS, ZAZ, WTZ funkcjonujących na terenie województwa lubelskiego*, Realizacja Sp. z o.o., [Lublin] 2016.
- Realizacja zadań Narodowego Programu Ochrony Zdrowia Psychicznego. Informacja o wynikach kontroli*, NIK, Warszawa 2017.
- Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie, *Sytuacja społeczno-bytowa osób niepełnosprawnych zamieszkałych w województwie lubelskim. Raport końcowy*, Obserwatorium Integracji Społecznej, Lublin 2013.
- Regionalny program rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubelskim do roku 2020*, Załącznik do Uchwały nr CVIII/2216/2016 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 14 czerwca 2016 r., Regionalny Ośrodek Pomocy Społecznej w Lublinie, Lublin 2016.

- Rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Śląskiego Nr NP.11.4131.1.83.2016 dnia 9 marca 2016 r.
- Schimanek T., Kunysz-Syrytczyk B., *Podręcznik stosowania klauzul społecznych w zamówieniach publicznych*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2014.
- Sienicka A., *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością non-profit*, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/672516> (dostęp: 25.10.2017).
- Skrzyński W., *Wybrane zagadnienia psychologii klinicznej. Materiały pomocnicze*, Warszawa 2011.
- Slany K., *Osoby niepełnosprawne w świetle Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 r. – wybrane aspekty*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania”, nr II (11) 2014, s. 44-62.
- Sobolewski A. (red.), *Przez współpracę do sukcesu. Partnerstwo lokalne na rynku pracy*, MPiPS, Warszawa 2007.
- Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020*, Załącznik do uchwały nr 104 Rady Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. (poz. 640).
- Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*, Załącznik nr 2 do uchwały Nr CCXXXIV/4601/2017 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 4 grudnia 2017 r., Lublin 4 grudnia 2017 r., s. 345-348.
- Szopa B., *Teorie ekonomiczne a ekonomia społeczna*, w: *Wokół ekonomii społecznej*, red. M. Frączak, J. Hausner, S. Mazur, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, Kraków 2012, s. 11-34.
- Trzpiot G., Ojczyńska A., *Analiza ryzyka starzenia demograficznego wybranych miast w Polsce*, nr 178 (2014), Modelowanie preferencji a ryzyko '14, Seria: Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Studia Ekonomiczne, s. 235-249.
- Uchwała Nr CLXIV/3308/2017 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 21 lutego 2017 r. w sprawie zmiany uchwały w sprawie powołania Regionalnego Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim.
- Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze*, Dz.U. 2017 poz. 1560 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego*, Dz.U. 2017 poz. 882 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*, Dz.U. 2018 poz. 511.
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, Dz.U. 2018 poz. 450.
- Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych*, Dz.U. 2017 poz. 1579 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej*, Dz.U. 2017 poz. 1769 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych*, Dz.U. 2006 nr 94 poz. 651 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 4 marca 2010 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2011 roku*, Dz. U. z 2010 nr 47 poz. 277.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, Dz.U. 2017 poz. 8 z późn. zm.
- Wildner E., Chydrasińska M., Gosztyła K. i inni, *Sprawozdanie z funkcjonowania ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie za 2008 rok*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2010.
- Wódz K., Faliszek K., Kowalczyk B., Leśniak-Berek E., Mandrysz W., *Programy Aktywności Lokalnej jako instrument aktywizacji środowiska lokalnego w rozwiązywaniu problemów mieszkańców*, „Przegląd Socjologiczny”, R. 2010, t. 59, nr 4, s. 29-60.
- Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2016 r. (na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych)*, opracowanie sygnałowe, GUS, Warszawa 23.06.2017.
- Żołędowski C., *Starzenie się ludności – Polska na tle Unii Europejskiej*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje”, R. 2012, nr 17, s. 29-43.

Spis kartogramów, schematów, tabel i wykresów

Kartogramy

Kartogramy II.1.1-2. Zasięg ubóstwa skrajnego i relatywnego w Polsce w 2016 r. – podział na województwa	20
Kartogramy II.1.3-4. Stopa bezrobocia w woj. lubelskim w 2013 i 2016 r. – podział na powiaty	22
Kartogram II.1.5. % spadek/wzrost liczby bezrobotnych w gminach woj. lubelskiego – różnica między rokiem 2016 a 2013	23
Kartogram II.1.6. Wskaźnik deprywacji lokalnej* w gminach woj. lubelskiego w 2016 r.	30
Kartogram II.2.1. Współczynnik obciążenia demograficznego: ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w krajach europejskich w 2016 r.	42
Kartogram II.2.2. Prognozowany współczynnik obciążenia demograficznego: ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w krajach europejskich w 2080 r.	43
Kartogram II.2.3. Wskaźnik starości demograficznej w gminach woj. lubelskiego w 2016 r.	46
Kartogram II.2.4. Indeks starości w gminach woj. lubelskiego w 2016 r.	46
Kartogram II.2.5. Liczba osób korzystających z usług opiekuńczych w gminach województwa lubelskiego w 2016 r.	55
Kartogram II.2.6. Uczestnictwo dorosłych w wieku 25-64 lat w procesie uczenia się przez całe życie w krajach Unii Europejskiej (UE 28) w 2016 roku (w %)	59
Kartogram II.2.7. Liczba klubów i innych miejsc spotkań dla seniorów (OZPS 2016); rady seniorów (DzUWL) oraz Uniwersytety Trzeciego Wieku w gminach województwa lubelskiego w 2016 r.	62
Kartogram II.3.1. Liczba rodzin korzystających z usług asystentów rodziny w gminach woj. lubelskiego w 2016 r.	72
Kartogram II.3.2. Udział dzieci w wieku 0-17 lat objętych rodzinnymi formami opieki zastępczej (placówki rodzinne i rodzinna piecza zastępcza) w liczbie dzieci w wieku 0-17 lat przebywających w pieczy zastępczej (instytucjonalna i rodzinna piecza zastępcza)	77
Kartogram II.3.3. Liczba dzieci w Polsce do 18 roku życia przebywające w RODZINNEJ pieczy zastępczej na 1 tys. dzieci w tym samym wieku (stan na 31 XII 2016 r.) – podział na województwa	79
Kartogram II.3.4. Liczba dzieci w woj. lubelskim do 18 roku życia przebywające w RODZINNEJ pieczy zastępczej na 1 tys. dzieci w tym samym wieku (stan na 31 XII 2016 r.) – podział na powiaty	79
Kartogram II.3.5. Liczba placówek opiekuńczo-wychowawczych w Polsce (stan na 31 XII 2016 r.) – podział na województwa	80

Kartogram II.3.6. Liczba dzieci w Polsce do 18 roku życia przebywające w INSTYTUCJONALNEJ pieczy zastępczej na 1 tys. dzieci w tym samym wieku (stan na 31 XII 2016 r.) – podział na województwa	80
Kartogram II.4.1. Udział osób niepełnosprawnych w liczbie mieszkańców województw w Polsce (NSP 2002)	111
Kartogram II.4.2. Udział osób niepełnosprawnych w liczbie mieszkańców województw w Polsce (NSP 2011)	111
Kartogram II.4.3. Udział osób niepełnosprawnych w liczbie mieszkańców woj. lubelskiego (NSP 2002) – podział na powiaty	112
Kartogram II.4.4. Udział osób niepełnosprawnych w liczbie mieszkańców woj. lubelskiego (NSP 2011) – podział na powiaty	112
Kartogram II.4.5. Odsetek osób niepełnosprawnych w liczbie mieszkańców gmin woj. lubelskiego (NSP 2002)	113
Kartogram II.4.6. Wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnością w wieku 16-64 lata w Polsce w 2016 r. (w %) – podział na województwa	114
Kartogram II.5.1. Epidemiologia zaburzeń psychiczny w Polsce – podział na województwa	126
Kartogram II.5.2. Liczba osób z zaburzeniami psychicznymi w gminach woj. lubelskiego objętych wsparciem OPS w 2016 r.	128
Kartogram II.6.1. Liczba fundacji, stowarzyszeń i innych organizacji społecznych w gminach woj. lubelskiego (stan na dzień 31 XII 2016 r.)	143
Kartogram II.6.2. Liczba organizacji pożytku publicznego w gminach woj. lubelskiego uprawnionych do otrzymania 1% podatku dochodowego od osób fizycznych za rok 2016 (stan na X 2017 r.)	145
Kartogram II.6.3. Gminy w woj. lubelskim, w których funkcjonował fundusz sołecki w 2016 r. oraz budżet obywatelski (stan na X 2017 r.)	158
Kartogram II.7.2. Liczba zarejestrowanych spółdzielni w woj. lubelskim w 2016 r. – podział na powiaty	165
Kartogram II.7.3. Liczba zarejestrowanych spółdzielni socjalnych w Polsce w 2017 r.	167
Kartogram II.7.4. Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej w woj. lubelskim – aktualny podział na subregiony	180

Schematy

Schemat II.3.1. System pieczy zastępczej w Polsce	75
--	----

Tabele

Tabela II.1.1. Różnica w liczbie bezrobotnych w woj. lubelskiego między III kw. 2013 a II kw. 2017 r.	21
--	----

Tabela II.1.2. Poziom realizacji wskaźników w obszarze: bezrobocie i walka z ubóstwem	25
Tabela II.1.3. Wskaźnik deprivacji lokalnej w gminach woj. lubelskiego w 2016 r. – statystyki opisowe	29
Tabela II.1.4. Liczba osób objętych kontraktem socjalnym w województwie lubelskim w 2016 r. – statystyki opisowe	38
Tabela II.2.1. Poziom realizacji wskaźników w obszarze: starzejące się społeczeństwo.....	49
Tabela II.2.2. Liczba klubów i innych miejsc spotkań dla seniorów w gminach województwa lubelskiego w latach 2014-2016 oraz 2017-2018 (prognoza)	60
Tabela II.3.1. Liczba osób i rodzin korzystających z pomocy społecznej w ramach zadań własnych i zleconych na terenie województwa lubelskiego w latach 2008-2016	71
Tabela II.3.2. Liczba rodzin korzystających z usług asystentów rodziny w gminach woj. lubelskiego w 2016 r. – statystyki opisowe	73
Tabela II.3.3. Powody umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej w woj. lubelskim (stan na 31 XII 2016 r.)	76
Tabela II.3.4. Poziom realizacji wskaźników w obszarze: wsparcie dziecka i rodziny	83
Tabela II.3.5. Liczba jednostek specjalistycznego poradnictwa rodzinnego (o zasięgu lokalnym i ponadgminnym) w woj. lubelskim w latach 2008-2016	90
Tabela II.4.1. Poziom realizacji wskaźników w obszarze: wsparcie osób niepełnosprawnych	116
Tabela II.4.2. Liczba studentów z niepełnosprawnością na uczelniach w woj. lubelskim w latach 2012-2016	122
Tabela II.5.1. Poziom realizacji wskaźników w obszarze: ochrona zdrowia psychicznego	130
Tabela II.5.2. Liczba ankiet (nie)wypełnionych przez ŚDS, ZAZ oraz WTZ w woj. lubelskim	139
Tabela II.5.3. Liczba osób w ŚDS pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi w zakresie wsparcia środowiskowego w latach 2014-2016, które podniosły kwalifikacje zawodowe – statystyki opisowe	140
Tabela II.5.4. Liczba osób w ZAZ pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi w zakresie wsparcia środowiskowego w latach 2014-2016, które podniosły kwalifikacje zawodowe – statystyki opisowe	140
Tabela II.5.5. Liczba osób w WTZ pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi w zakresie wsparcia środowiskowego w latach 2014-2016, które podniosły kwalifikacje zawodowe – statystyki opisowe	140
Tabela II.6.1. Poziom realizacji wskaźników w obszarze: rozwój społeczności lokalnej	148
Tabela II.6.2. Statystyki opisowe dot. środków przeznaczonych na realizację budżetu obywatelskiego (w 2017 roku) oraz funduszu sołeckiego (2016) w gminach woj. lubelskiego.....	160
Tabela II.7.1. Liczba nowo zarejestrowanych i wyrejestrowanych spółdzielni (w tym spółdzielni socjalnych) w Polsce i w woj. lubelskim w latach 2011-2016.....	164

Tabela II.7.2. Poziom realizacji wskaźników w obszarze: ekonomia społeczna	170
Tabela II.7.3. Przedsiębiorstwa społeczne na Lubelszczyźnie (stan na dzień 30 października 2017 r.)	177
Tabela Z1. Wykaz rad seniorów w woj. lubelskim (stan na dzień 30 listopada 2017 r.).....	233
Tabela Z2. Uniwersytety Trzeciego Wieku na Lubelszczyźnie	235
Tabela Z3. Inkubatory przedsiębiorczości na Lubelszczyźnie (stan na dzień 5.11.2017 r.).....	238

Wykresy

Wykres I.1-2. Poziom zwrotu ankiet monitorujących wskaźniki <i>Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020</i> , wysłanych do wszystkich gmin i powiatów w województwie lubelskim (n=233)?	15
Wykres I.3-4. Poziom zwrotu ankiet monitorujących wskaźniki <i>Regionalnego Programu Pomocy Społecznej i Włączenia Społecznego na lata 2016-2020</i> , wysłanych do wszystkich gmin i powiatów w województwie lubelskim (n=233)?	15
Wykres I.5-6. Poziom zwrotu ankiet monitorujących wskaźniki <i>Wojewódzkiego Programu na Rzecz Osób Starszych na lata 2016-2020</i> , wysłanych do wszystkich gmin w województwie lubelskim (n=213)?	16
Wykres I.7-8. Poziom zwrotu ankiet monitorujących wskaźniki <i>Wojewódzkiego Programu Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej w Województwie Lubelskim na lata 2014-2020</i> , wysłanych do wszystkich gmin i powiatów w województwie lubelskim (n=233)?	16
Wykres I.9-11. Poziom zwrotu ankiet monitorujących działania podejmowane przez samorządy gminne (n=233) a także przez ZAZ (n=7), WTZ (n=59) i ŚDS (n=60) w zakresie stosowanych form wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi w 2016 roku	17
Wykres II.1.1. Zasięg ubóstwa w woj. lubelskim w latach 2013-2016.....	19
Wykres II.1.2. Stopa bezrobocia rejestrowanego/ Liczba bezrobotnych w woj. lubelskim w latach 2004-2016	21
Wykres II.1.3. Udział osób korzystających z pomocy społecznej w stosunku do liczby mieszkańców województwa lubelskiego w latach 2013-2017 (prognoza)	28
Wykresy II.1.4-5. Wskaźnik deprivacji lokalnej w gminach woj. lubelskiego w 2016 r. – statystyki opisowe	29
Wykres II.1.6. Liczba działań (akcji medialnych, dobrych praktyk, wydarzeń, konferencji itp.) promujących pozytywny wizerunek pomocy społecznej w gminach i powiatach woj. lubelskiego w 2016 r. (n=191)	31
Wykresy II.1.7-8. Liczba/odsetek gmin, w których prowadzone są działania (akcje medialne, dobre praktyki, wydarzenia, konferencje itp.) promujące pozytywny wizerunek pomocy społecznej (n=191) – podział według typu gminy/powiatu	31

Wykres II.1.9. Liczba pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, którzy w latach 2014-2016 podnieśli kwalifikacje w zakresie metod pracy z osobami marginalizowanymi (np. kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje) w gminach woj. lubelskiego (n=138 na 199 przebadanych JST)	33
Wykresy II.1.10. Liczba/odsetek JST, w których przynajmniej 1 pracownik instytucji pomocy i integracji społecznej podniósł kwalifikacje w zakresie metod pracy z osobami marginalizowanymi (np. kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje) (n=138 na 199 przebadanych JST)	33
Wykres II.1.11. Liczba placówek wsparcia dziennego w woj. lubelskim, działających na rzecz dzieci młodzieży z rodzin ubogich w latach 2013-2016	34
Wykres II.1.12. Liczba bezrobotnych do 25 roku życia w woj. lubelskim w latach 2012-2017 (wybrane kwartały) a odsetek tej grupy w ogólnej liczbie bezrobotnych	35
Wykres II.1.13. Liczba długotrwale bezrobotnych w woj. lubelskim w latach 2012-2017 (wybrane kwartały) a odsetek tej grupy w ogólnej liczbie bezrobotnych	36
Wykres II.1.14. Liczba bezrobotnych powyżej 50 roku życia w woj. lubelskim w latach 2012-2017 (wybrane kwartały) a odsetek tej grupy w ogólnej liczbie bezrobotnych	36
Wykres II.1.15. Liczba osób objętych kontraktem socjalnym w gminach województwa lubelskiego w latach 2012-2017 (prognoza)	37
Wykresy II.1.16-17. Liczba osób objętych kontraktem socjalnym w województwie lubelskim w 2016 r. – statystyki opisowe	38
Wykres II.1.18. Czy gmina posiada aktualny Program Aktywności Lokalnej? (n=199)?	39
Wykres II.1.19. Czy na terenie gminy zostały zawiązane partnerstwa międzysektorowe działające m.in. na rzecz integracji społecznej (n=199)?	40
Wykresy II.1.20-21. Liczba/odsetek gmin, w których zostały zawiązane partnerstwa międzysektorowe działające m.in. na rzecz integracji społecznej (n=199)?	40
Wykres II.2.1. Struktura ludności według płci i grup wiekowych w województwie lubelskim w latach 2002, 2016 i 2050 (prognoza)	44
Wykres II.2.2. Prognoza liczby ludności według ekonomicznych grup wieku w woj. lubelskim do 2050 roku	45
Wykres II.2.3. Prognoza indeksu starości w woj. lubelskim do 2050 roku	45
Wykres II.2.4. Liczba osób starszych w woj. lubelskim objętych usługami opiekuńczymi w latach 2014-2016	53
Wykres II.2.5. Liczba osób starszych w woj. lubelskim objętych usługami opiekuńczymi w 2016 r. – podział na typ JST	54
Wykresy II.2.6-7. Liczba/odsetek gmin, w których przynajmniej 1 osoba starsza została objęta usługami opiekuńczymi (N=200) – podział według typu gminy/powiatu	54
Wykres II.2.8. Liczba dziennych domów pomocy społecznej w woj. lubelskim w latach 2013-2016...	56
Wykres II.2.9. Liczba organizacji pozarządowych działających na rzecz osób starszych (na terenie gminy) w 2016 r. – podział na typ JST	57

Wykresy II.2.10-11. Liczba/odsetek gmin, w których w których są organizacje pozarządowe działające na rzecz osób starszych (n=200) – podział według typu gminy	58
Wykres II.2.12. Liczba uniwersytetów trzeciego wieku w woj. lubelskim w 2016 r.	58
Wykres II.2.13. Liczba klubów i innych miejsc spotkań dla seniorów w gminach województwa lubelskiego w latach 2014-2016 oraz 2017-2018 (prognoza)	60
Wykres II.2.14. Liczba placówek świadczących usługi na rzecz osób starszych w gminach województwa lubelskiego w 2016 r.	61
Wykres II.2.15. Odsetek gmin, w których przynajmniej 1 placówka świadczy usługi na rzecz osób starszych w 2016 r.	61
Wykres II.2.16. Liczba klubów seniora (i innych miejsc spotkań dla seniorów) w gminach woj. lubelskiego – dane według ROPS w Lublinie, OZPS 2016 a założenia w <i>Strategii</i>	63
Wykres II.2.17. Liczba pracowników instytucji pomocy społecznej, którzy podnieśli swoje kwalifikacje w zakresie problematyki osób starszych w latach 2014-2016	64
Wykresy II.2.18-19. Liczba/odsetek gmin, w których przynajmniej 1 pracownik instytucji pomocy i integracji społecznej podniósł swoje kwalifikacje w zakresie problematyki osób starszych (n=200) – podział według typu gminy.....	64
Wykresy II.2.20-25. Liczba/odsetek gmin w woj. lubelskim, w których w latach 2014-2016 przeprowadzono kampanie informacyjne, konferencje, mających na celu (n=200):	66
Wykres II.3.1. Liczba i % udział osób korzystających z pomocy społecznej na terenie województwa lubelskiego w latach 2008-2016	71
Wykres II.3.2. Liczba rodzin korzystających z usług asystentów rodziny w gminach woj. lubelskiego w 2016 r. – statystyki opisowe	73
Wykres II.3.3. Liczba placówek wsparcia dziennego na terenie województwa lubelskiego w latach 2014-2016	74
Wykres II.3.4. Liczba dzieci przebywających w pieczy zastępczej w woj. lubelskim (stan na 31 XII 2016 r.)	76
Wykres II.3.5. Wskaźnik liczby dzieci w wieku 0-17 lat objętych pieczą zastępczą na 1 tys. ludności w wieku 0-17 lat a udział procentowy dzieci z rodzinnych form pieczy zastępczej (rodzinne domy dziecka + rodziny zastępcze + placówki rodzinne) w liczbie dzieci objętych pieczą zastępczą (stan na 31 XII 2016 r.)	78
Wykres II.3.6. Liczba dostępnych placówek wsparcia dziennego – podział na typ JST	91
Wykresy II.3.7-8. Liczba/odsetek gmin, w których występują placówki wsparcia dziennego (n=22 na 198 przebadanych JST) – podział według typu gminy	91
Wykres II.3.9. Liczba organizacji pozarządowych działających na terenie gminy, realizujących działania na rzecz rodzin – podział na typ JST	92
Wykresy II.3.10-11. Liczba/odsetek gmin, w których występują organizacje pozarządowe realizujące działania na rzecz rodzin (n=96 na 198 przebadanych JST) – podział według typu gminy	93

Wykres II.3.12. Liczba organizacji pozarządowych działających na terenie gminy, realizujących działania na rzecz rodzin – podział według typu gminy (statystyki opisowe).....	93
Wykres II.3.13. Liczba wdrożonych gminnych programów wspierania rodziny – podział na typ JST.	95
Wykresy II.3.14-15. Liczba/odsetek gmin, które wdrożyły gminny(e) program(y) wspierania rodziny (n=150 na 190 przebadanych gmin) – podział według typu gminy	95
Wykresy II.3.16-17. Liczba/odsetek powiatów/miast, w których wdrożono powiatowe programy dotyczące rozwoju pieczy zastępczej (n=22 na 24 przebadanych jednostek powiatowych) – podział według typu gminy	96
Wykres II.3.18. Liczba osób pracujących w obszarze wspierania rodziny i systemie pieczy zastępczej, która w latach 2014-2016 podniosła kwalifikacje w zakresie problematyki wsparcia dziecka i rodziny (np. kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje)	97
Wykres II.3.19. Liczba/odsetek JST, w których w latach 2014-2016 przynajmniej 1 osoba pracująca w obszarze wspierania rodziny i systemie pieczy zastępczej podniosła kwalifikacje w zakresie problematyki wsparcia dziecka i rodziny (np. kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje) (n=176 na 219 przebadanych JST)?	98
Wykres II.3.20. Czy w latach 2014-2016 na terenie gminy podejmowane były inicjatywy promujące innowacyjne rozwiązania w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej?	99
Wykresy II.3.21-22. Liczba/odsetek gmin, w których podejmowane były inicjatywy promujące innowacyjne rozwiązania w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej (n=25 na 199 przebadanych JST) – podział według typu gminy/powiatu	99
Wykres II.3.23. Liczba osób w woj. lubelskim przeszkolonych na kandydatów na rodziny zastępcze w latach 2014-2016	101
Wykres II.3.24. Liczba szkoleń dla koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej (z wyłączeniem szkoleń zleconych przez ROPS) w woj. lubelskim w 2016 r.....	102
Wykresy II.3.25-26. Liczba/odsetek powiatów/miast, w których przeprowadzono szkolenia dla koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej (z wyłączeniem szkoleń zleconych przez ROPS)	102
Wykres II.3.27. Czy w latach 2014-2016 na terenie gminy prowadzone były kampanie edukacyjne, społeczne mające na celu promowanie pozytywnego wizerunku rodziny?.....	104
Wykresy II.3.28-29. Liczba/odsetek gmin, w których w latach 2014-2016 prowadzone były kampanie edukacyjne, społeczne mające na celu promowanie pozytywnego wizerunku rodziny (n=54 na 199 przebadanych JST) – podział według typu gminy/powiatu	104
Wykres II.3.30. Dzieci w pieczy zastępczej w Polsce w latach 2005-2016.....	106
Wykres II.3.31. % wskaźnik liczby dzieci w rodzinach zastępczych i rodzinnych domach dziecka w woj. lubelskim w stosunku do ogólnej liczby dzieci przebywających w pieczy zastępczej w latach 2014-2016	107
Wykres II.3.32. Liczba dzieci w woj. lubelskim powracających do rodziny naturalnej z rodzinnej oraz instytucjonalnej pieczy zastępczej w latach 2014-2016.....	108

Wykres II.4.1. Osoby niepełnosprawne w województwie lubelskim według grup wieku i płci (NSP 2011)	109
Wykres II.4.2. Udział osób niepełnosprawnych w ogólnej liczbie osób w danej grupie wiekowej (NSP 2011)	109
Wykres II.4.3. Wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnością w wieku 16-64 lata w Polsce i na Lubelszczyźnie w latach 2007-2016 (w %)	115
Wykres II.4.4. Liczba studentów z niepełnosprawnością na uczelniach w woj. lubelskim w latach 2012-2016	122
Wykres II.5.1. Liczba osób z zaburzeniami psychicznymi objętych wsparciem OPS/PCPR w 2016 r.	127
Wykresy II.5.2-3. Liczba/odsetek gmin/powiatów, w których udzielono wsparcia osobom z zaburzeniami psychicznymi w 2016 r. (n=191 na 204 przebadanych JST) – podział według typu gminy/powiatu	127
Wykres II.5.4. Czy w latach 2014-2016 na terenie gminy prowadzone były działania informacyjno-edukacyjne (kampanie, konferencje, wydarzenia) dotyczące zdrowia psychicznego (n=20 na 199 przebadanych JST)?	133
Wykresy II.5.5-6. Liczba/odsetek gmin, w których prowadzone były działania informacyjno-edukacyjne (kampanie, konferencje, wydarzenia) dotyczące zdrowia psychicznego (n=20 na 199 przebadanych JST) – podział według typu gminy	134
Wykres II.5.7. Liczba organizacji realizujących zadania na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, które w latach 2014-2016 otrzymały dofinansowanie ze środków samorządu gminy	137
Wykres II.5.8. Liczba/odsetek JST, w których przynajmniej 1 organizacja realizująca zadania na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, otrzymała dofinansowanie ze środków samorządu gminy w latach 2014-2016 (n=17 na 199 przebadanych JST)	137
Wykres II.5.9. Liczba osób w OPS/PCPR pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi w zakresie wsparcia środowiskowego, które w latach 2014-2016 podniosły kwalifikacje zawodowe (np. kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje)	138
Wykres II.5.10. Liczba/odsetek JST, w których przynajmniej 1 osoba w OPS/PCPR, pracująca na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi w zakresie wsparcia środowiskowego, podniosła kwalifikacje zawodowe (np. kursy, szkolenia, studia, w tym studia podyplomowe, specjalizacje) w latach 2014-2016 (n=96 na 219 przebadanych JST)	139
Wykres II.5.11. Liczba osób w OPS, PCPR, ŚDS, WTZ i ZAZ pracujących na rzecz osób z zaburzeniami psychicznymi, które podniosły kwalifikacje zawodowe	141
Wykres II.6.1. Liczba fundacji, stowarzyszeń i innych organizacji społecznych w powiatach woj. lubelskiego (stan na dzień 31 XII 2016 r.)	142
Wykres II.6.2. Liczba organizacji pożytku publicznego w powiatach woj. lubelskiego, uprawnionych do otrzymania 1% podatku dochodowego od osób fizycznych za rok 2016 (stan na X 2017 r.)	144
Wykres II.6.3. Liczba organizacji pożytku publicznego w woj. lubelskim uprawnionych do otrzymania 1% podatku dochodowego od osób fizycznych za rok 2016 (stan na X 2017 r.) – podział ze względu na rodzaj jednostki samorządu terytorialnego	146
Wykres II.6.4. Czy na terenie gminy/powiatu funkcjonuje rada działalności pożytku publicznego (N=220, uwzględniono także samorząd wojewódzki)?	151

Wykresy II.6.5-6. Liczba/odsetek gmin/powiatów, w których funkcjonuje rada działalności pożytku publicznego (N=219) – podział według typu gminy/powiatu.....	151
Wykresy II.6.7-8. Liczba/odsetek gmin/powiatów, w których występują partnerstwa (n=76 na 219 przebadanych JST) – podział według typu gminy/powiatu.....	153
Wykresy II.6.9-10. Liczba partnerstw (w n=76 na 219 przebadanych JST) według typu gminy/powiatu oraz rodzaju partnerstwa	153
Wykres II.6.11. Liczba gmin/powiatów, które wymieniły partnerstwa lokalne, projektowe, mieszane (w tym LGD) (n=76 na 219 przebadanych JST)	154
Wykres II.6.12. Liczba organizacji pozarządowych, które w latach 2014-2016 wzięły udział w konsultacjach oraz zespołach opracowujących dokumenty strategiczne w gminie/powiecie (strategie, programy, plany itp.) (n=106 na 219 przebadanych JST)	154
Wykres II.6.13. Liczba/odsetek JST, w których przynajmniej 1 organizacja pozarządowa wzięła udział w konsultacjach oraz zespołach opracowujących dokumenty strategiczne w gminie/powiecie (strategie, programy, plany itp.) w latach 2014-2016 (n=106 na 219 przebadanych JST)	155
Wykres II.6.14. Liczba liderów, którzy w latach 2014-2016 inicjowali działania na rzecz społeczności lokalnej oraz osób biorących udział w działaniach podnoszących społeczne i obywatelskie kompetencje mieszkańców (n=83 na 219 przebadanych JST)	156
Wykresy II.6.15. Liczba/odsetek JST, w których liderzy inicjowali działania na rzecz społeczności lokalnej oraz osób biorących udział w działaniach podnoszących społeczne i obywatelskie kompetencje mieszkańców w latach 2014-2016 (n=83 na 219 przebadanych JST)	156
Wykres II.6.16. Liczba inicjatyw, kampanii skierowanych do dzieci, młodzieży i dorosłych, promujących aktywność społeczną i obywatelską, prowadzonych latach 2014-2016 na terenie gmin woj. lubelskiego (n=91 na 219 przebadanych JST)	157
Wykresy II.6.17. Liczba/odsetek JST, w których w latach 2014-2016 prowadzono inicjatywy, kampanie skierowane do dzieci, młodzieży i dorosłych, promujących aktywność społeczną i obywatelską (n=91 na 219 przebadanych JST)	157
Wykresy II.6.18-19. Statystyki opisowe dot. środków przeznaczonych na realizację budżetu obywatelskiego (w 2017 roku) oraz funduszu sołeckiego (2016) w gminach woj. lubelskiego.....	160
Wykres II.7.1. Liczba spółdzielni (w tym spółdzielni socjalnych) zarejestrowanych w Polsce i na Lubelszczyźnie w latach 1995-2016	164
Wykres II.7.2. (Szacunkowa) liczba zarejestrowanych spółdzielni (w tym spółdzielni socjalnych) na Lubelszczyźnie w 2017 r. – podział na rodzaj spółdzielni	166
Wykres II.7.3. Liczba partnerstw na rzecz ekonomii społecznej o charakterze lokalnym, funkcjonujących na terenie woj. lubelskiego – podział ze względu na typ JST	183
Wykres II.7.4. Czy w latach 2014-2016 gmina stosowała klauzule społeczne w zamówieniach publicznych (chodzi o art. 22 ust. 2 oraz art. 29 ust. 4 ustawy prawo zamówień publicznych) (n=219)?.....	187
Wykres II.7.5. Liczba/odsetek gmin/powiatów, które stosowały klauzule społeczne w zamówieniach publicznych (chodzi o art. 22 ust. 2 oraz art. 29 ust. 4 ustawy prawo zamówień publicznych) (n=219) – podział według typu gminy/powiatu.....	188

Wykresy II.7.6. Liczba postępowań, w których gmina/powiat stosował klauzule społeczne w zamówieniach publicznych (chodzi o art. 22 ust. 2 oraz art. 29 ust. 4 <i>ustawy prawo zamówień publicznych</i>) – podział według typu gminy/powiatu (n=219)	188
Wykres II.7.7. Czy w latach 2014-2016 gmina/powiat zlecał(a) zadania publiczne i usługi PES, w tym organizacjom pozarządowym prowadzącym działalność odpłatną lub nieodpłatną pożytku publicznego (chodzi o zlecanie zadań publicznych zgodnie z <i>ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie</i>)?	189
Wykresy II.7.8-9. Liczba/odsetek gmin/powiatów, które w latach 2014-2016 zlecały zadania publiczne i usługi PES, w tym organizacjom pozarządowym prowadzącym działalność odpłatną lub nieodpłatną pożytku publicznego (chodzi o zlecanie zadań publicznych zgodnie z <i>ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie</i>).....	189
Wykres II.7.10. Liczba postępowań, w których gmina/powiat zlecał zadania publiczne i usługi podmiotom ekonomii społecznej, w tym organizacjom pozarządowym prowadzącym działalność odpłatną lub nieodpłatną pożytku publicznego (chodzi o zlecanie zadań publicznych zgodnie z <i>ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie</i>).....	190
Wykres II.7.11. Czy w latach 2014-2016 gmina/powiat zlecał(a) zadania publiczne i usługi PES, w tym organizacjom pozarządowym prowadzącym działalność odpłatną lub nieodpłatną pożytku publicznego na podstawie PZP?	190
Wykres II.7.12. Liczba CIS na Lubelszczyźnie w latach 2014-2016	191
Wykres II.7.13. Liczba KIS na Lubelszczyźnie w latach 2014-2016	191
Wykres II.7.14. Liczba uczestników CIS i KIS na Lubelszczyźnie w latach 2014-2016.....	192

Załączniki

Tabela Z1. Wykaz rad seniorów w woj. lubelskim (stan na dzień 30 listopada 2017 r.)

Lp.	Rodzaj JST	Nazwa gminy	Rok powołania	Podstawa prawna
1	Miasto	Biała Podlaska	2014	Uchwała nr XXXIV/327/14 Rada Miasta Biała Podlaska z dnia 24 lutego 2014 r. w sprawie powołania Bialskiej Rady Seniorów
2	Gmina	Biłgoraj	2016	Uchwała nr XXVIII/165/16 Rada Gminy Biłgoraj z dnia 30 listopada 2016 r. w sprawie powołania Rady Seniorów Gminy Biłgoraj i nadania jej statutu
3	Gmina	Borki	2016	Uchwała nr XVI/109/2016 Rada Gminy Borki z dnia 31 maja 2016 r. w sprawie powołania Rady Seniorów Gminy Borki oraz nadania jej Statutu
4	Miasto	Bychawa	2014	Uchwała nr XVIII/113/2016 Rada Miejska w Bychawie z dnia 31 marca 2016 r. w sprawie powołania Gminnej Rady Seniorów w Gminie Bychawa oraz nadania jej Statutu
5	Miasto	Chełm	2016	Uchwała nr XVIII/204/16 Rada Miasta Chełm z dnia 14 czerwca 2016 r. w sprawie utworzenia Chełmskiej Rady Seniorów i nadania jej statutu
6	Miasto	Hrubieszów	2016	Uchwała nr XXIV/188/2016 Rada Miejska w Hrubieszowie z dnia 31 maja 2016 r. w sprawie powołania Hrubieszowskiej Rady Seniorów i nadania jej statutu.
7	Gmina	Komarówka Podlaska	2016	Uchwała nr XV/115/2016 Rada Gminy Komarówka Podlaska z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie powołania Gminnej Rady Seniorów w Gminie Komarówka Podlaska
8	Miasto	Krasnystaw	2014	Uchwała nr XXX/261/2014 Rada Miasta Krasnystaw z dnia 20 lutego 2014 r. w sprawie powołania Rady Seniorów Miasta Krasnystaw oraz nadania jej statutu
9	Miasto	Kraśnik	2014	Uchwała nr LXI/371/2014 Rada Miasta Kraśnik z dnia 30 października 2014 r. w sprawie powołania Rady

				Seniorów w Kraśniku i nadania jej statutu
10	Miasto	Lubartów	2015	Uchwała nr X/57/2015 Rada Miasta Lubartów z dnia 29 września 2015 r. w sprawie utworzenia Rady Seniorów Miasta Lubartów
11	Gmina	Lubartów	2015	Uchwała nr IX/61/15 Rada Gminy Lubartów z dnia 30 września 2015 r. w sprawie utworzenia Rady Seniorów Gminy Lubartów
12	Miasto	Lublin	2015	Uchwała nr 68/III/2015 Rada Miasta Lublin z dnia 29 stycznia 2015 r. w sprawie powołania Rady Seniorów Miasta Lublin oraz nadania jej Statutu
13	Miasto	Łuków	2017	Uchwała nr XXXIII/233/2017 Rada Miasta Łuków z dnia 23 lutego 2017 r. w sprawie powołania Łukowskiej Rady Seniorów oraz nadania jej Statutu
14	Miasto	Międzyrzec Podlaski	2015	Uchwała nr V/17/15 Rada Miasta Międzyrzec Podlaski z dnia 27 stycznia 2015 r. w sprawie powołania Międzyrzeckiej Rady Seniorów oraz nadania jej Statutu.
15	Miasto	Opole Lubelskie	2014	Uchwała nr XXXVI/277/2014 Rada Miejska w Opolu Lubelskim z dnia 31 marca 2014 r. w sprawie powołania Rady Seniorów w Gminie Opole Lubelskie
16	Gmina	Poniatowa	2013	Uchwała nr XXXV/204/13 Rada Miejska w Poniatowej z dnia 30 grudnia 2013 r. w sprawie powołania Rady Seniorów w Gminie Poniatowa.
17	Miasto	Puławy	2014	Uchwała nr XLIV/482/14 Rada Miasta Puławy z dnia 24 kwietnia 2014 r. w sprawie zmiany Uchwały Nr XLIII/472/14 Rady Miasta Puławy z dnia 20 marca 2014 roku w sprawie powołania Puławskiej Rady Seniorów.
18	Miasto	Świdnik	2014	Uchwała nr XLVI/463/2014 Rada Miasta Świdnik z dnia 26 czerwca 2014 r. w sprawie powołania Świdnickiej Rady Seniorów i nadania jej statutu
19	Gmina	Ulan-Majorat	2016	Uchwała nr XIX/127/16 Rada Gminy Ulan-Majorat z dnia 23 listopada 2016 r. w sprawie powołania Ulańskiej Rady

				Seniorów
20	Miasto	Włodawa	2016	Uchwała nr XXI/92/16 Rada Miejska we Włodawie z dnia 22 marca 2016 r. w sprawie utworzenia Włodawskiej Rady Seniorów
21	Miasto	Zamość	2015	Uchwała nr VI/55/2015 Rada Miasta Zamość z dnia 30 marca 2015 r. w sprawie powołania Zamojskiej Rady Seniorów i nadania jej statutu.

Źródło: opracowanie własne w oparciu o DzUWL, <http://edziennik.lublin.uw.gov.pl>, (dostęp: 23.11.2017)

Tabela Z2. Uniwersytety Trzeciego Wieku na Lubelszczyźnie

Lp.	Nazwa UTW	Adres	Telefon	E-mail
1	LUTW filia w Białej Podlaskiej	Ul. Piaskowa 9 21-500 Biała Podlaska	83 344 02 57	
2	UTW przy PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej	ul. Sidorska 95/97 21-500 Biała Podlaska	83 344 99 53	psw@pswbp.pl
3	Stowarzyszenie Biłgorajski UTW	Ul. Bartoszewskiego 10 23-400 Biłgoraj	661 405 079	utw.bilgoraj@wp.pl
4	UTW przy PWSZ oraz Chełmskim Towarzystwie Naukowym	ul. Pocztowa 54 p. 107 22-100 Chełm	82 562 11 24	utw@pwsz.chelm.pl
5	UTW przy Miejskiej Bibliotece Publicznej w Dęblinie	ul. Okólna 19 08-530 Dęblin	81 883 00 69	
6	Hrubieszowski UTW przy Fundacji „Podaj Dłoń”	ul. 3 Maja 37 22-500 Hrubieszów	84 696 48 80	podaj.dlon@op.pl
7	Janowski UTW przy Janowskim Stowarzyszeniu	ul. Bohaterów Porytowego Wzgórza 23	15 814 22 51	jnsp-humanus@wp.pl

	Niesienia Pomocy Humanus	23-300 Janów Lubelski		
8	UTW przy DK w Kocku	ul. Apteczna 4 21-150 Kock	81 859 11 10 501 699 518	domkultury.kock@wp.pl
9	LUTW filia w Krasnymstawie	ul. Okrzei 23 22-300 Krasnystaw	82 576 20 93	mbpkrasnystaw@wp.pl
10	LUTW filia w Kraśniku przy Centrum Kultury i Promocji	ul. Niepodległości 44 23-210 Kraśnik	81 825 51 91 504 124 071	uniwersytet.krasnik@wp.pl
11	UTW w Lubartowie	ul. Lubelska 36 21-100 Lubartów	665 362 474	utwlub13@wp.pl
12	Lubelski Uniwersytet Trzeciego Wieku	ul. Czwartaków 15 20-045 Lublin	81 537 28 65	sekretariat.lutw@gmail.com
13	LUTW filia przy CK w Łęcznej	ul. Obrońców Pokoju 1 21-010 Łęczna	81 752 15 47 602 332 287	info@ck.leczna.pl
14	UTW w Łukowie przy łukowskim Ośrodku Kultury	ul. Ks. Kard. S. Wyszyńskiego 20 21-400 Łuków	25 798 32 72	lok@lok.lukow.pl
15	LUTW filia w Międzyrzecu Podlaskim przy MOK	ul. Warszawska 37 21-560 Międzyrzec Podlaski	83 371 63 99	kultura@miedzyrzec.pl
16	LUTW filia w Opolu Lubelskim	ul. Strażacka 1 24-300 Opole Lubelskie	81 827 21 33	
17	LUTW filia w Parczewie	ul. Bema 5 21-200 Parczew	83 354 25 56	pdk_parczew@onet.pl
18	LUTW filia w Poniatojew	ul. Fabryczna 1 24-320 Poniatoewa		tpp.prezes@gmail.com
19	Stowarzyszenie Puławski UTW	ul. Wojska Polskiego 4 24-100 Puławy	81 887 96 01	alicja_krawczyk@dobramama.pl

20	LUTW filia w Radzynie Podlaskim	ul. Jana Pawła II 4 21-300 Radzyń Podlaski	83 352 73 14	utwradzyn@op.pl
21	UTW przy Miejsko-Gminnym Centrum Kultury w Rykach	ul. Warszawska 11 08-500 Ryki	81 865 16 16	utwryki@op.pl
22	UTW w Siennicy Różanej	Urząd Gminy Siennica Różana 22-304 Siennica Różana 265A	82 575 92 81	siennicarozana@gmail.com
23	UTW w Świdniku	ul. Hotelowa 6A 21-040 Świdnik	81 473 73 19	
24	LUTW filia w Tomaszowie Lubelskim	ul. Traugutta 12/17 22-600 Tomaszów Lubelski	84 664 20 16	mig2001@wp. Pl
25	UTW przy PZERiI we Włodawie	Al. J. Piłsudskiego 41 22-200 Włodawa	82 572 11 07	emeryt222007@wp.pl
26	Zamojski UTW	ul. Akademicka 8 p. 15 22-400 Zamość	881 241 121	zutw@onet.pl

Źródło: *Informator aktywnego seniora 2017/2018*, red. M. Stanowska, Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej Oddział w Lublinie, Lublin 2017, s. 68-69.

Tabela Z3. Inkubatory przedsiębiorczości na Lubelszczyźnie (stan na dzień 5.11.2017 r.)

Numer KRS	Nazwa	Forma prawna	Adres	Data wpisu do Rejestru Przedsiębiorców
391020	Tomaszowski Inkubator Przedsiębiorczości Spółka Akcyjna	Spółka akcyjna	ul. Rolnicza 6 22-600 Tomaszów Lubelski	07.07.2011
392648	Inkubator Technologiczny Markiz Spółka z Ograniczoną Odpowiedzialnością	Spółka z o.o.	ul. Romów 8 24-100 Puławy	29.07.2011
400496	Fundacja „Miejski Inkubator Przedsiębiorczości”	Fundacja	ul. Plater 6 21-500 Biała Podlaska	27.10.2011
401734	Polski Inkubator Technologii i Biznesu Spółka z Ograniczoną Odpowiedzialnością	Spółka z o.o.	ul. Puławska 15/19 20-046 Lublin	10.11.2011
428632	Fundacja Inkubator Przedsiębiorczości Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie	Fundacja	ul. Czeremchowa 21 20-807 Lublin	02.08.2012
428813	Fundacja „Regionalne Inkubatory Przedsiębiorczości”	Fundacja	ul. Ks. Stanisława Brzóska 17 21-400 Łuków	02.08.2012
479094	Inkubator Progress	Fundacja	ul. Sowińskiego 7/6 20-040 Lublin	30.09.2013
546554	Fundacja Inkubator Przedsiębiorczości Staywork. Eu	Fundacja	ul. Zakopiańska 1/87 20-858 Lublin	04.03.2015
612977	Lubelski Inkubator Przedsiębiorczości	Fundacja	ul. M. Curie-Skłodowskiej 58/3 20-029 Lublin	14.04.2016
627901	Inkubator Przedsiębiorczości Inkubator Progress	Fundacja	ul. Henryka Sienkiewicza 79 23-100 Lublin	29.07.2016
685564	Świdnicki Inkubator Lotniczy Spółka z Ograniczoną Odpowiedzialnością	Spółka z o.o.	ul. Aleja Lotników Polskich 1 21-045 Świdnik	05.07.2017

Źródło: Rejestr KRS, <https://ems.ms.gov.pl/>